

Parandalimi dhe luftimi i dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje

**Manual Trajnimi për Trajnerë
për Prokurore dhe Gjyqtarë**

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Parandalimi dhe luftimi i dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje

Manual Trajnimi për Trajnerë për Prokurorë dhe Gjyqtarë

Projekti i Këshillit të Evropës "Fuqizimi i luftës kundër dhunës
kundër grave dhe dhunës në familje në Kosovë * - Faza II

Autore:

Eileen Skinnider
Konsulente ndërkombëtare

Ariana Qosaj-Mustafa
Konsulente vendore

Dhjetor 2020

*Të gjitha referencat për Kosovën, qoftë për territor, institucione, ose popullsi, në këtë tekst duhet të kuptohen në përputhje të plotë me Rezolutën 1244 të KS të OKB-së dhe pa paragjykuar statusin e Kosovës.

*Ky document është hartuar në kuadër të projektit të
Këshillit të Evropës.*

*Pikëpamjet e shprehura këtu në asnjë mënyrë nuk
duhet të merret për të pasqyruar mendimin zyrtar të
secilës palë.*

*Mendimet e shprehura në këtë vepër janë
përgjegjësia e autorëve dhe jo domosdoshmërisht
pasqyrojnë politikën zyrtare të Këshillit të Evropës.*

*Të gjitha kërkesat në lidhje me riprodhimin ose
përkthimin i të gjithë ose një pjese të këtij dokumenti
duhet drejtuar Drejtorisë së Komunikimit (F-67075
Strasbourg Cedex ose publishing@coe.int).*

*E gjithë korrespondenca tjetër në lidhje me këtë
dokument duhet të drejtohet Divizionit të Barazisë
tek Drejtoria e Përgjithshme e Demokracisë.*

*Kopertina dhe faqesja:
Pi Communications, Prishtinë, Kosovë **

*Imazhi i kopertinës i përdorur
Me autorizimi i licencës Shutterstock Premier.*

© Këshilli i Evropës, Dhjetor 2020

Përmbajtja

Mirënjohjet	6
Shkurtesat dhe Akronimet	7
Fjalor i terminologjive kryesore	9
HYRJE	11
Historiku	12
1.1 Qëllimi i Manualit për Trajnimin e Trajnerëve	13
1.2 Struktura e Manualit për Trajnimin e Trajnerëve	13
1.3 Shënim për trajnerët	14
1.4 Përmbledhje e moduleve dhe objektivat e mësimi	15
1.5 Literatura	18
PJESA 1: TË KUPTUARIT E DHUNËS NDAJ GRAVE DHE DHUNËS NË FAMILJE: KËRKESAT E KORNIZËS SË STANDARDEVE NDËRKOMBËTARE	21
1: Të kuptuarit e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje	21
1.1 Shpjegim dhe përkufizime të dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje	21
1.2 Format e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje	23
1.3 Kuptimi i dinamikës së dhunës me bazë gjinore ndaj grave dhe ndikimi i viktimizimit	24
1.4 Mitet dhe stereotipet e zakonshme në lidhje me dhunën ndaj grave dhe dhunën në familje	31
1.5 Shkalla e përhapjes dhe zvogëlimi të dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje në Kosovë*	37
1.6 Rëndësia e të siguruarit të qasjes së përgjegjshme ndaj gjinisë, me fokus kujdesi ndaj viktimës, dhe që kërkon përgjegjësi nga kryesit e dhunës	39
1.7 Opcionet për Ushtrime	40
2. KORNIZAT LIGJORE NDËRKOMBËTARE, RAJONALE DHE TË KOSOVËS* PËR T'JU PËRGJIGJUR DHUNËS NDAJ GRAVE DHE DHUNËS NË FAMILJE	49
2.1 Standardet ndërkombëtare	49
2.2 Konventa e Stambollit	52
2.3 Përmbledhje e ligjeve relevante të Kosovës*	54
2.4 Jurisprudenca përkatëse në nivelin ndërkombëtar dhe evropian	63
2.5 Teknikat për prokurorët dhe gjyqtarët se si të përdorin standardet ndërkombëtare dhe evropiane në punën e tyre	68
2.6 Opcionet për Ushtrime	69

**PJESA 2: ROLI I PROKURORËVE DHE GJYQTARËVE NË PËRGJIGJEN
NDAJ DHUNËS NDAJ GRAVE DHE DHUNËS NË FAMILJE**

	73
1. Mbrojtja	73
1.1. Standardet ndërkombëtare	73
1.2. Korniza ligjore e Kosovës*	76
1.3. Vlerësimi i rrezikut dhe planet e sigurisë	77
1.4. Vendosja për masa efektive mbrojtëse: disa vlerësime për prokurorët dhe gjyqtarët	79
1.5. Opcionet për ushtrime	83
2. Puna me viktimat si dëshmitarë - teknikat për të siguruar një qasje me viktimën në qendër të kujdesit	89
2.1 Standardet ndërkombëtare	89
2.2 Korniza ligjore e Kosovës*	91
2.3 Teknikat për të siguruar një qasje me viktimën në qendër të kujdesit kur kemi të bëjmë me viktimat	91
2.3.1 Si të komunikojmë me viktimat për të shmangur viktimizimin dytësor	91
2.3.2 Informimi i viktimës për të drejtat e saj	95
2.3.3 Mbrojtja, mbështetja dhe ndihma për viktimën	96
2.4 Menaxhimi i dëshmitarëve hezitues	97
2.5 Krijimi i një ambienti të përshtatshëm në gjykatore	98
2.6 Opcionet për ushtrime	101
3. Vlerësimi i dëshmimeve	103
3.1 Standardet ndërkombëtare	103
3.2 Korniza ligjore e Kosovës*	104
3.3 Sigurimi i një hetimi gjithëpërfshirës dhe mbledhja e të gjitha provave përkatëse	104
3.4 Treguesit në vlerësimin e provave	105
3.4.1 Vlerësimi i besueshmërisë së viktimës	105
3.4.2 Çështjet me provat mjeko-ligjore	106
3.5 Shqyrtime specifike për prokurorët kur vlerësohen provat	107
3.5.1 Ushtrimi i vendimeve prokuroriale	107
3.5.2 Zgjedhja e akuzave të përshtatshme	108
3.5.3 Procedimi me ndjekjen penale ex officio	109
3.6 Shqyrtime specifike për gjyqtarët kur vlerësohen provat	109
3.6.1 Përcaktimi i fakteve dhe interpretimi i provave	109
3.6.2 Zbatimi dhe interpretimi i ligjit	110
3.6.3 Përfshirja e perspektivës gjinore në arsyetimin gjyqësor dhe përpilimin e aktgjykimit	110
3.7 Opcionet për ushtrime	111

4. LUFTIMI I PËRDORIMIT DISKRIMINUES TË RREGULLAVE TË PROVAVE	113
4.1 Standardet ndërkombëtare	113
4.2 Korniza ligjore e Kosovës*	113
4.3 Interpretimi dhe zbatimi jo-diskriminues i rregullave të provave	114
4.3.1 Shqyrtime lidhur me relevancën	114
4.3.2 Shqyrtime në lidhje me pranueshmërinë e provave të historisë seksuale	115
4.3.3 Shqyrtime në lidhje me kërkesat ose praktikat e shpejta të ankesave	115
4.3.4 Shqyrtime në lidhje me kërkesat ose praktikat e vërtetimit	115
4.3.5 Shqyrtime në lidhje me dëshminë e prirjes së të pandehurit	116
4.3.6 Shqyrtime në lidhje me përdorimin e dëshmitarëve ekspertë	116
4.4 Shqyrtime të veçanta për prokurorët	117
4.4.1 Zhvillimi i një strategjie të ndjekjes penale dhe përgatitja për gjykim	117
4.5 Shqyrtime të veçanta për gjyqtarët	117
4.5.1 Menaxhimi efikas i rasteve gjyqësore	117
4.6 Opcionet për ushtrime	118
5. DËNIMI DHE MJETET JURIDIKE	119
5.1 Standardet ndërkombëtare	119
5.2 Korniza ligjore e Kosovës*	122
5.3 Disa vlerësime për prokurorët dhe gjyqtarët	122
5.4 Opcionet për ushtrime	125
6. NDËRMJETËSIMI DHE PAJTIMI	127
6.1 Standardet ndërkombëtare	127
6.2 Korniza ligjore e Kosovës*	128
6.3 Disa vlerësime për prokurorët dhe gjyqtarët	128
6.4 Opcionet për ushtrime	130
PJESA 3: PËRGATITJA PËR TRAJNIM	131
1.0 Këshilla të trajnerit: Këshilla dhe udhëzime metodologjike për trajnerët	131
1.1 Përgatitja për trajnim	131
1.2 Këshilla trajnimi gjatë kursit	132
1.3 Shënim lidhur me parimet e të mësuarit për të rriturit	134
1.4 Vlerësimi	136
1.5 Më shumë këshilla si duhet të jetë një trajner efektiv	136
2. Ballafaqimi me përvojat emocionale dhe personale të dhunës	137
SHTOJCA 1: FORMULARI I VLERËSIMIT NË FUND TË TRAJNIMIT	141
SHTOJCA 2: PËRGJIGJET PËR PARA-TEST/PAS-TEST	145

Mirënjohjet

Manuali i tanishëm i trajnimit për prokurorët dhe gjyqtarët në luftimin e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje u zhvillua në kuadër të projektit "Fuqizimi i luftës kundër grave dhe dhunës në familje në Kosovë * - Faza II" në bashkëpunim me Akademinë e Drejtësisë së Kosovës*.

Këshilli i Evropës dhe Akademia e Drejtësisë së Kosovës* falënderojnë në veçanti znj. Eileen Skinnider dhe znj. Ariana Qosaj-Mustafa, konsulente në projektin e Këshillit të Evropës, për ndihmën e tyre në hartimin e këtij materiali. Gjithashtu, falënderime të veçanta u drejtohen anëtarëve të grupit punues (Prokurorëve, Gjyqtarëve autoriteteve përkatëse nga Ministria e Drejtësisë dhe Agjencia për Barazi Gjinore, Zyra për mbrotjen e viktimave dhe zyrtarëve të tjerë ligjorë) për kontributin e tyre të vlefshëm gjatë zhvillimit të këtij manuali trajnimit.

Shkurtesat dhe Akronimet

KEDNG	Konventa për Eliminimin e të gjitha formave të Diskriminimit Ndaj Grave
OShC	Organizata të Shoqërisë Civile
DKBEDhG	Deklarata e Kombeve të Bashkuara për Eliminimin e Dhunës ndaj Grave
DhF	Dhuna në Familje
KEDNJ	Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut dhe Liritë Themelore
GJEDNJ	Gjykata Evropiane për të Drejtat e Njeriut
UME	Urdhër për Mbrojtje Emergjente
BE	Bashkimi Evropian
NDhG	Ndalimi i Dhunës ndaj Grave
RP	Rekomandime të Përgjithshme
LMDhF	Ligji nr. 03/L-182 për Mbrojtjen nga Dhuna në Familje
OJQ	Organizatë Jo-Qeveritare
ZKLDNJ	Zyra e Komisionit të Lartë për të Drejtat e Njeriut
UM	Urdhër për Mbrojtje
QZhQ	Qëllimet e Zhvillimit të Qëndrueshëm
PSO	Procedurat Standarde të Operimit
UMEP	Urdhër për Mbrojtje Emergjente të Përkohshme
TiT	Trajnim i Trajnerëve
KB	Kombet e Bashkuara
UNDP	Programi i Kombeve të Bashkuara për Zhvillim
UNODC	Zyra e Kombeve të Bashkuara për Drogë dhe Krim
UN Women	Entiteti i Kombeve të Bashkuara për Barazi Gjinore dhe Fuqizim të Grave
AV	Avokatët e Viktimave
DhNG	Dhuna ndaj Grave

Fjalor i terminologjive kryesore

Seanca Dëgjimore është një procedurë gjyqësore ku gjykata përcakton nëse personi i akuzuar për një vepër penale duhet të lirohet me kusht në pritje të gjykimit, duke përfshirë dorëzimin e parave të gatshme ose letrave me vlerë.

Seanca paraprake është një seancë dëgjimore ku një gjyqtar, më saktësisht gjyqtari i procedurës paraprake, vendos nëse prokuroria ka prova të mjaftueshme që një çështje penale të shkojë në gjykatë.

Kompensimi do të thotë dëme të matshme që rezultojnë nga dhuna dhe përfshin mjete juridike monetare dhe jo pasurore, të tilla si urdhri i ndalimit (Paketa e Shërbimeve Thelbësore ndër Agjencitë e OKB-së).

Ankues është një term ligjor që përcakton një person i cili ka bërë një ankesë për një krim i cili ende nuk është provuar në gjykatë.

Dhuna në Familje, në këtë kontekst u referohet “të gjitha veprimeve të dhunës fizike, seksuale, psikologjike dhe ekonomike që ndodhin brenda familjes ose njësisë shtëpiake ose midis ish-bashkëshortëve ose bashkëshortëve apo partnerëve aktualë, pavarësisht nëse autori është apo jo në të njëjtën banesë me viktimën” (neni 3(b), Konventa e Stambollit). Ashtu si Konventa e Stambollit, ky manual fokusohet në format e ndryshme të dhunës me bazë gjinore të kryer ndaj grave, njëra prej të cilave është dhuna në familje. Duke ditur që dhuna në familje ndikon në mënyrë disproporcionale tek gratë, si dhe duke ditur që dhuna në familje mund të ushtrohet ndaj burrave dhe fëmijëve, ky manual mund të zbatohet për të gjitha viktimat e dhunës në familje, por u kushton vëmendje të veçantë grave viktimat.

Gjinia u referohet “roleve, sjelljeve, aktiviteteve dhetributeve të ndërtuara në shoqëri, që një shoqëri e caktuar i konsideron të përshtatshme për gratë dhe burrat” (neni 3(c), Konventa e Stambollit).

Dhuna me bazë gjinore ndaj grave i referohet “dhunës që ushtrohet ndaj një gruaje sepse ajo është grua ose që prek gratë në mënyrë joproporcionale” (neni 3(d), Konventa e Stambollit).

Drejtësia e përgjegjshme gjinore do të thotë të siguarit që ligjet, institucionet e drejtësisë, proceset e drejtësisë dhe rezultatet e drejtësisë nuk diskriminojnë askënd në bazë të gjinisë. Kjo kërkon domosdoshmërinë e të pasurit të një perspektive gjinore mbi vetë të drejtat, si dhe një vlerësim të qasjes dhe pengesave për gëzimin e këtyre të drejtave nga gratë dhe burrat dhe miratimin e strategjive të ndjeshme ndaj gjinisë për mbrojtjen dhe promovimin e tyre.

Ndjeshmëria gjinore i referohet qëllimit për të kuptuar dhe marrë parasysh faktorët shoqërorë dhe kulturorë të përfshirë në përjashtimin me bazë gjinore dhe diskriminimin në sfera të ndryshme të jetës publike dhe private. Ajo përqendrohet kryesisht në raste të pafavorshme strukturore në pozicionin dhe rolet e grave (Instituti Evropian për Barazi Gjinore).

Qasja specifike gjinore, sipas Konventës së Stambollit, nënkupton njohjen se dhuna ndaj grave dhe dhuna në familje janë të rrënjësura në marrëdhëniet historikisht të pabarabarta të fuqisë midis grave dhe burrave, dhe që për të adresuar në mënyrë efektive problemin, të gjitha masat e marra duhet të synojnë arritjen de jure dhe de facto të barazisë midis grave dhe burrave.

Mitet ekzistojnë gjerësisht, por janë besime ose ide të rrejshme. Mitet për dhunën me bazë gjinore ndaj grave dhe vajzave bazohen në paragjykime dhe stereotipa gjinorë.

Palë në Procedurë, sipas Kodit të Procedurës Penale të Kosovës*, përfshin prokurorin e shtetit, të pandehurin dhe palën e dëmtuar. I pandehuri nuk konsiderohet palë sipas nenit 392, të Kodit Penal të Kosovës*.

Kryesi i Veprës Në këtë manual, termi “Kryes i veprës” i referohet një personi që kryen dhunë ndaj grave dhe dhunë në familje.

Viktimizimi dytësor është viktimizimi që ndodh jo si rezultat i drejtpërdrejtë i veprës penale por përmes reagimit joadekuat të institucioneve të drejtësisë penale dhe ofruesve të viktimës (Strategjitë dhe Masat Praktike të Modelit të Përditësuar të OKB-së).

Viktima Në këtë manual, termi “viktimë” i referohet gruas që i është nënshtruar dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje. Ky term “viktimë” përcakton një status juridik në sistemin e drejtësisë penale dhe përdoret për të njohur që gratë që përjetojnë dhunë i janë nënshtruar një akti dhune dhe kanë të drejtë në drejtësi, mbrojtje, mbështetje dhe kompensim. Përdorimi i termit “viktimë” nuk do të thotë që viktimat shihen si objekt pasiv “i qëndrueshëm” i dhunës; është e rëndësishme të pranojmë që viktimat përpiqen në shumë mënyra të parandalojnë, rezistojnë dhe përballojnë dhunën që përjetojnë. Viktimat janë aktive në procesin e parandalimit dhe ndërhyrjes, jo vetëm objektet e një procesi; ato janë “ekspertë nga përvoja” të cilat duhet të respektohen dhe të fuqizohen për të qenë agjentë të ndryshimit në jetën e tyre.

Fondi i Kompensimit të Viktimave, sipas Kodit të Procedurës Penale në Kosovë*, është fond në të cilin depozitohen mjetet nga konfiskimi i dorëzarisë dhe pasurive tjera të autorizuara me ligj. Pagesat nga fondi për kompensim të viktimave përdoren për kompensimin e viktimave të krimit, siç caktohet me ligj.

Qasja e përqendruar te viktimat Në përputhje me Konventën e Stambollit, ky manual vendos nevojat dhe të drejtat e viktimave si përparësinë kryesore dhe zbaton një qasje specifike gjinore, duke njohur që dhuna ndaj grave dhe dhuna në familje përbëjnë shkelje të të drejtave të njeriut dhe një formë diskriminimi, dhe si e tillë duhet të trajtohet sistematikisht me masa specifike.

Dhuna ndaj grave Dhuna ndaj grave “kuptohet si shkelje e të drejtave të njeriut dhe një formë diskriminimi ndaj grave dhe do të nënkuptojë të gjitha veprimet e dhunës me bazë gjinore që rezultojnë ose mund të rezultojnë në dëm fizik, seksual, psikologjik ose ekonomik ose vuajtje ndaj grave, përfshirë kërcënimet për veprime të tilla, detyrimin ose privimin arbitrar të lirisë, qofshin ato që ndodhin në jetën publike apo private”(neni 3(a), Konventa e Stambollit).

Gratë Termi “gra(të)” përfshin gjithashtu vajzat nën moshën 18 vjeç (neni 3(f), Konventa e Stambollit).

Fuqizimi i grave nënkupton fuqizimin e grave për të marrë pjesë plotësisht në të gjithë sektorët e jetës dhe shihet si thelbësore për të ndërtuar ekonomi më të forta, për të arritur qëllimet e rëna dakord ndërkombëtarisht për zhvillim dhe qëndrueshmëri dhe për të përmirësuar cilësinë e jetës për gratë, burrat, familjet dhe komunitetet (UN Women).

Viktimë e cenuar, sipas Kodit Penal të Kosovës*, është viktimë e një krimi që është fëmijë, person me të meta fizike ose mendore, person që vuan nga aftësia e kufizuar, grua shtatzënë, të moshuar ose person marrëdhënia dhe apo varësia ndaj autorit e bën atë veçanërisht të ndjeshëm ndaj përsëritjes së viktimizimit, frikësimit ose hakmarrjes.

Hyrje

Dhuna ndaj grave dhe dhuna në familje në Kosovë* është mjaft e përhapur dhe arrin edhe përmasa pandemie. Sipas një raporti, në dekadën e fundit ka pasur rritje në numrin e raportuar të rasteve të vrasjeve që kanë rezultuar nga dhuna në familje dhe dhuna në baza gjinore.¹ Një anketë e kryer nga Rrjeti i Grave të Kosovës në vitet 2014-15 raportoi se 41% e grave deklaruan se kishin pësuar një formë të dhunës në familje, përfshirë dhunën fizike, psikologjike dhe/ose ekonomike në 12 muajt e fundit, dhe 68% e grave deklaruan se ato kishin pësuar dhunë në familje gjatë jetës së tyre.² Pamja është më pak e qartë për format e tjera të dhunës të mbuluar nga Konventa e Këshillit të Evropës për parandalimin dhe luftimin e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje (Konventa e Stambollit), të tilla si përdhunimi, sulmi seksual, ngacmimi seksual, ngacmimi, martesat e hershme dhe të detyruara, gjymtimi gjenital i femrave, aborti i detyruar dhe sterilizimi. Megjithëse nuk ekzistojnë statistika zyrtare, të dhënat e anketës së organizatës jo-qeveritare (2015) tregojnë se rreth 64% e grave kanë përjetuar ndonjë formë të ngacmimit seksual gjatë jetës së tyre.³

Dhuna e tillë është shkelje e rëndë e të drejtave të njeriut. Është shkelje e dinjitetit njerëzor dhe, në formën e saj më të keqe, shkel të drejtën për jetë. Është gjithashtu një shprehje ekstreme e pabarazisë në baza gjinore. Të dhënat e policisë (në vitin 2016) tregojnë se gratë përbënin rreth 80% që kanë raportuar në polici dhunën në familje, ku shumica dërmuese e autorëve të krimit ishin partnerët aktualë ose ish-partnerët meshkuj dhe/ose bashkëshortët.⁴ Duke pasur këtë parasysh, shumica e rasteve të dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje demonstron natyrën gjinore të dhunës në familje.⁵

Ngjajshëm me shumë vende, sistemi Kosovar i drejtësisë penale ende po dështon në trajtimin e grave viktime të dhunës. Kjo është për shkak të boshllëqeve në legjislacionin penal, zbatimit të dobët të ligjeve penale dhe rregulloreve, mungesës së kapacitetit të duhur në sistemin e drejtësisë penale, qëndrimeve diskriminuese midis aktorëve të drejtësisë penale, duke përfshirë qëndrimet fajësuese ndaj viktimeve dhe mungesës së dedikimit të resurseve të mjaftueshme dhe të qëndrueshme. Ky dështim rezultoi në një nivel të lartë të rasteve të dhunës që nuk raportohen dhe nuk ndiqen, në mungesë të thellë të besimit në institucionet e drejtësisë penale, nivele të larta të mosdëshkimit për autorët dhe një përqindje të lartë të viktimeve nevojat e të cilave për ndihmë, mbrojtje dhe dëmshpërblim as nuk njihen dhe as nuk plotësohen. Studimet në Kosovë* zbulojnë se dhuna ndaj grave dhe dhuna në familje mbetet kryesisht e raportuar nën nivelin e duhur, ku sipas një studimi të të dhënave të vitit 2008 vlerësohet se 90% e rasteve nuk raportohen në Kosovë* për shkak të pikëpamjes se kjo është një çështje private, shqetësimet nga stigma shoqërore, frika nga hakmarrja, mungesa e besimit në sistemin e drejtësisë penale dhe varësia ekonomike nga kryesi i dhunës.⁶ Të dhënat e fundit nga policia (2018/2019) zbulojnë një rritje të raportimit që mund të tregojë një rritje të besimit të grave në aftësinë e sistemit të drejtësisë penale për t'iu përgjigjur një dhune të tillë; megjithatë, nevojitet studim i mëtejshëm.⁷ Një studim zbuloi se shkalla e rasteve të pushuara të dhunës në familje mbetet e lartë, ku mbi gjysma e të gjitha kallëzimeve penale në lidhje me dhunën në familje u hodhën poshtë (51.5%) nga gjykatat e Kosovës* në vitin 2017, dhe vetëm 40.4% të rasteve përfunduan me vendime fajësie në periudhën 2015-2018.⁸

1 Qosaj-Mustafa, Ariana dhe Morina, Donjeta. 2018. "Qasja në Drejtësi për Viktimat e Dhunës me Bazë Gjinore në Kosovë*: Përfundimi i mosdëshkimit të autorëve të krimit". Instituti Kosovar për Kërkime Politike dhe Zhvillim.

2 Rrjeti i Grave të Kosovës. 2015. "Nuk ka më justifikime. Një Analizë e Qëndrimeve, Incidencës dhe Reagimeve Institucionale ndaj Dhunës në Familje në Kosovë*". Prishtinë.

3 Rrjeti i Grave të Kosovës. 2016. Ngacmimi seksual në Kosovë*. Prishtinë.

4 Krol, Paula, Kabashi, Emine dhe Ramizi Bala, Ardita. 2017. "Hartëzimi i Shërbimeve Mbështetëse për Viktimat e Dhunës ndaj Grave në Kosovë*". Këshilli i Evropës në fq. 3.

5 Krol et al, 2017. Hartëzimi i Shërbimeve Mbështetëse, fq. 3.

6 Krol et al, 2017. Hartëzimi i Shërbimeve Mbështetëse, fq. 3.

7 Të dhënat e Policisë së Kosovës* nga 2018/2019 tregojnë rritje të raportimit për 25%.

8 Qosaj-Mustafa et al. 2018. Qasja në Drejtësi.

Prokurorët dhe gjyqtarët luajnë rol të rëndësishëm në përgjigjen e drejtësisë ndaj dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje. Ata janë çelësi drejt sigurimit se Kosova* është në përputhje me detyrimin e saj ndërkombëtar të kujdesit të duhur për të parandaluar, hetuar dhe ndëshkuar aktet e dhunës ndaj grave. Veçanërisht, prokurorët dhe gjyqtarët do të jenë të dobishëm në zbatimin e vendimit të Kuvendit të Kosovës* të 25 shtatorit 2020 për ndryshimin e Kushtetutës për t'i dhënë efekt të drejtpërdrejtë Konventës së Stambollit. Në nivel praktik, ndjekja penale dhe gjykimi i veprave të dhunës me bazë gjinore mund të jetë sfiduese dhe paraqet vështirësi unike për prokurorët dhe gjyqtarët nëse ata janë rekrutë të rinj apo profesionistë me përvojë. Shpesh ekzistojnë shumë sfida që lidhen me dëshmitë për shkak të natyrës së dhunës (e paparashikueshme, në rritje me kalimin e kohës, e fshehur për të tjerët). Hetimi policor mund të jetë nën standarde. Viktimat mund të traumatizohen, nuk bashkëpunojnë dhe tërheqin ose heqin dorë nga ankesat e tyre. Aktorët e drejtësisë penale mund të përdorin paragjykimet gjinore ose mite të zakonshme që lidhen me dhunën ndaj grave kur shqyrtojnë besueshmërinë e viktimës dhe faktet e rastit. Prokurorëve dhe gjykatësve u takon të sigurojnë që ligjet përkatëse penale, përfshirë ato që kanë të bëjnë me format e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje, të interpretohen përkritazi me normat dhe standardet ndërkombëtare; zbatohen në mënyrë efektive; mbrojnë gratë dhe vajzat nga dhuna, përfshirë përsëritjen e dhunës së mëtejshme; mbajnë përgjegjës kryesisht të dhunës; parashikojnë dëmshpërblime efektive për viktimat; dhe sigurojnë që viktimat të mos i nënshtrohen traumës dytësore nga sistemi i drejtësisë.

Trajnimi i prokurorëve dhe gjyqtarëve mund të pajisë prokurorët dhe gjyqtarët individualë me aftësitë, njohuritë dhe qëndrimet për t'iu përgjigjur secilit rast të dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje në mënyrë të përgjegjshme ndaj gjinisë. Trajnimi mund të sigurojë që paragjykimet dhe stereotipet gjinore të mos ndikojnë në procedura ose të minojnë besueshmërinë e viktimës së dhunës me bazë gjinore; se ka pasur hetime dhe vlerësime kuptimplota dhe gjithëpërfshirëse të të gjitha provave; që gjykatoret menaxhohen në një mënyrë që adresohen paragjykimet që mund të çojnë në fajësimin e viktimës, mosbesimin e historisë së viktimës apo duke e vënë viktimën në gjyq; dhe që kryesisht të dhunës të dënohen në mënyrë të duhur. Trajnimi gjithashtu mund të kontribuojë shumë në formësimin e kulturave dhe praktikave institucionale që kanë rezultuar si jo-efektive në të kaluarën. Trajnimi gjithashtu mund të mbështesë këta profesionistë për të ngulitur një ndjenjë besimi të viktimat në lidhje me sistemin e drejtësisë.

Ky Manual i Trajnimit të Trajnerëve (TiT) u konceptua para dhe u zhvillua gjatë pandemisë COVID-19. Ekzistojnë gjithnjë e më shumë prova në të gjithë botën se politikat e izolimit dhe mbylljes po çojnë në rritjen e niveleve të dhunës në familje, dhunës seksuale dhe me bazë gjinore, dhe së bashku me mbylljen ose qasjen e kufizuar në gjykata, ekziston nevoja e shtuar për mbrojtje dhe drejtësi për gratë që i nënshtrohen kësaj dhune.⁹ Vlerësohet që sistemet e drejtësisë në të gjithë botën po përdorin mënyra inovative për t'iu përgjigjur dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje gjatë COVID, për shembull, përmes përdorimit të teknologjisë. Pavarësisht nga strategjitë e drejtësisë që po merren gjatë kësaj pandemie, tani më shumë se kurrë ndërhyrjet në drejtësi duhet të bazohen në qasjet e drejtësisë të llogaridhënies së kryesisht të dhunës, duke vendosur viktimën në qendër të kujdesit dhe duke pasur parasysh gjininë. Ky Manual i TiT përqendrohet në trajnimin e prokurorëve dhe gjyqtarëve se si të udhëhiqen nga këto parime thelbësore.

Historiku

Dhënia e një përgjigjeje efektive të drejtësisë që i përgjigjet gjinisë dhe viktimave të dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje është hap i rëndësishëm drejt integritetit të Kosovës* në Bashkimin Evropian (BE). Konventa e Stambollit përmban standardet më të përparura për parandalimin dhe luftimin e dhunës me bazë gjinore ndaj grave dhe sigurimin e qasjes së viktimave në drejtësi. Konventa e Stambollit është tani pjesë e Kushtetutës së Kosovës*, sipas votimit të 25 shtatorit 2020 të Kuvendit të Kosovës* për të ndryshuar Kushtetutën për t'i dhënë efekt të drejtpërdrejtë Konventës së Stambollit.¹⁰

Kushtetuta e Republikës së Kosovës* garanton barazinë gjinore si vlerë themelore. Kosova* ka ndërmarrë hapa të rëndësishëm për të krijuar një kornizë ligjore dhe politike që adreson dhunën ndaj grave në përpjekje për të përmirësuar mbrojtjen dhe mbështetjen e viktimave.¹¹ Kosova* ka miratuar ligjin e saj të parë për të luftuar dhunën në familje në vitin 2010, Ligji nr. 03/L-182 për Mbrojtjen ndaj Dhunës në Familje (LPMdHF), i cili rregullon masat e mbrojtjes për viktimat, parashih trajtimin psikologjik dhe për abuzimin e substancave për autorët e krimeve dhe përcakton detyrimet për autoritetet kompetente. LPMdHF është ligj civil, i destinuar kryesisht për të siguruar mbro-

9 Raport i përbashkët i OKB-së. 2020. "Drejtësia për Gratë në periudhë të COVID-19" (UN Women, IDLO, UNDP, UNODC, Banka Botërore dhe Rrugëtuesit për Drejtësi); UNODC. 2020. "Përgjigja ndaj Sëmundjes Coronavirus (COVID-19) - Përmbledhje e Shkurtër Tematike e UNODC mbi dhunën me bazë gjinore ndaj grave dhe vajzave".

10 Redaksia e Këshillit të Evropës. 25 Shtator 2020. "Kuvendi i Kosovës * vendos të zbatojë Konventën e Stambollit".

11 Krol et al. 2017. Hartëzimi i Shërbimeve Mbështetëse, fq. 4.

jtjen e viktimave dhe jo për të ndjekur dhe dënua penalisht. Si i tillë, LPMDhF nuk parasheh sanksione penale ndaj kryesit të dhunës, përveç në rastet kur shkelet ndonjë urdhër mbrojtjeje. Kodi Penal përcakton veprat penale të përdhunimit, sulmit seksual, përndjekjes, martesës së detyruar dhe abortit të detyruar. Pavarësisht nga progresi i arritur, zhvillimet janë përqendruar kryesisht në përgjigjen ndaj dhunës në familje, ku format e tjera të dhunës ndaj grave trajtohen pak ose mungojnë tërësisht nga agjenda e politikëbërësve.

1.1 Qëllimi i Manualit për Trajnimin e Trajnerëve

Ky Manual i TiT-së është zhvilluar nën kornizën e projektit të Këshillit të Evropës "Forcimi i luftës kundër dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje në Kosovë* - Faza II". Ky manual është zhvilluar posaçërisht për Akademinë e Drejtësisë së Kosovës* dhe trajnerët e saj të cilët ofrojnë trajnime për prokurorët dhe gjyqtarët që punojnë me rastet e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje. Qëllimi kryesor i këtij manuali është të shërbejë si burim për trajnerët për planifikimin dhe kryerjen e seancave interaktive të përqendruara në mësimin e të rriturve për prokurorët dhe gjyqtarët mbi përgjigjet efektive kur trajtojnë krimet që përfshijnë dhunën ndaj grave dhe dhunën në familje.

Qëllimi përfundimtar i trajnimit është të sensibilizojë prokurorët dhe gjyqtarët për çështjen e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje dhe të përmirësojë kapacitetin e tyre për t'iu përgjigjur në mënyrë efektive një dhune të tillë duke nxitur një qasje të përqendruar tek viktima, duke i mbajtur kryesit e dhunës përgjegjës dhe duke ndaluar ciklin e pandëshkueshmërisë. Objektivat e përgjithshme të trajnimit janë të trefishtë:

- (1) Të zhvillojë një kuptim më të mirë nga prokurorët dhe gjyqtarët për shkallën dhe natyrën e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje; dinamikën e një dhune të tillë, rrënjët dhe konceptet e barazisë gjinore dhe mënyrën e shmangies së miteve dhe keqkuptimeve të zakonshme.
- (2) Që prokurorët dhe gjyqtarët të njihen me standardet ndërkombëtare, veçanërisht Konventën e Stambollit dhe ligjet e Kosovës* në lidhje me çështjet kryesore për t'iu përgjigjur dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje.
- (3) Të përmirësohen njohuritë dhe aftësitë e prokurorëve dhe gjyqtarëve për të adoptuar një qasje të përqendruar tek viktima dhe për të zbatuar ligjet dhe procedurat në mënyrë të përgjegjshme ndaj gjinisë, duke siguruar mbrojtjen dhe sigurinë e grave, fuqizimin e viktimave duke mbajtur përgjegjës autorët e krimit.

1.2 Struktura e Manualit për Trajnimin e Trajnerëve

Ky Manual i TiT mbështetet ngushtë në standardet e Konventës së Stambollit dhe është i ndarë në tri pjesë kryesore, duke përdorur një strukturë modulare për të mbuluar një sërë temash.

Pjesa 1: Reflektimi i dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje.

Kjo pjesë është e ndarë në dy module të cilat ofrojnë informacione për trajnerët për të zgjeruar kuptimin e prokurorëve dhe gjyqtarëve lidhur me dhunën ndaj grave dhe dhunën në familje dhe kornizat ligjore përkatëse ndërkombëtare, rajonale dhe lokale për t'iu përgjigjur kësaj dhune.

Pjesa 2: Roli i Prokurorëve dhe Gjyqtarëve në reagimin e tyre ndaj dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje.

Kjo pjesë është e ndarë në gjashtë module të cilat përqendrohen në njohuritë dhe aftësitë që trajnerët do të dëshirojnë t'u japin prokurorëve dhe gjyqtarëve të vijës së parë të frontit ndërsa ata kryejnë rolet e tyre përgjatë vazhdimit të drejtësisë, nga mbrojtja e viktimave, vlerësimi i provave në punën e tyre, lehtësimi i dëshmisë së viktimës dhe krijimi i një ambienti të përshtatshëm në gjykatore, të sigurohet zbatimi jo-diskriminues i rregullave të provave; dënimi dhe mjetet juridike, dhe përshtatshmëria e përdorimit të ndërmjetësimit dhe pajtimit duke marrë parasysh dinamikën e dhunës ndaj grave dhe rasteve të dhunës në familje.

Pjesa 3: Përgatitja për trajnim

Kjo pjesë është e ndarë në dy module të cilat përfshijnë këshilla dhe udhëzime metodologjike për trajnerët, si dhe mënyrën se si trajnerët mund të merren me përvojat emocionale dhe personale të dhunës.

1.3 Shënim për trajnerët

Është e rëndësishme që trajnerët që përdorin këtë manual të shënojnë se ky është një mjet burimesh që ofron një sërë temash dhe ushtrimesh interaktive të të mësuarit dhe raste studimore. Nuk është ky kurs që u përshatet të gjithëve, por më tepër është si mjet burimesh për trajnerët të cilëve u është kërkuar të përgatisin një trajnim për prokurorët dhe gjyqtarët për këtë temë. Meqenëse ky manual është relativisht i gjatë, trajnerët inkurajohen të zgjedhin kapituj të ndryshëm për t'u përqendruar në trajnimet e tyre të ndryshme, varësisht nga nevojat e pjesëmarrësve. Sidoqoftë, duke pasur këtë parasysh, trajnerët duhet të njohin rëndësinë e të bazuarit të çdo trajnimi brenda kuptimit të dinamikës së dhunës me bazë gjinore, koncepteve thelbësore dhe parimeve themelore që krijojnë një qasje të drejtësisë të përgjegjshme ndaj gjinisë. Sugjerohet që trajnimet fillestare të përqendrohen në pjesën e parë të manualit, përkatësisht të kuptuarit e natyrës gjinore të dhunës dhe detyrimet ndërkombëtare në mënyrë që të vendosen bazat për gjyqtarë dhe prokurorë të sensibilizuar. Për më tepër, trajnimet pasuese që mbulojnë aspekte specifike të roleve të prokurorëve dhe gjyqtarëve në këto raste duhet të mbështeten mbi këtë themel.

Vlerësimi i nevojave për trajnim. Para se të hartohet një kurs specifik trajnimi, ekipi i trajnimit duhet të kryej një vlerësim të nevojave të trajnimit për të përcaktuar njohuritë dhe aftësitë që duhet të jenë objektivi i trajnimit të veçantë. Për shembull, nëse trajnimi synon gjyqtarët dhe prokurorët e sapo emëruar, ekipi i trajnimit mund të dëshirojë një hyrje themelore në të gjitha temat e përfshira në këtë manual, të cilat mund të integrohen në kohë të ndryshme gjatë kursit të tyre të trajnimit bazë. Nëse trajnimi synon prokurorë dhe gjyqtarë me përvojë që kanë kryer tashmë kursin hyrës dhe varësisht nga niveli i përvojës së tyre në trajtimin e këtyre llojeve të çështjeve, ekipi i trajnimit mund të dëshirojë të përqendrohet në vetëm një ose dy module gjatë një kursi në mënyrë që të ketë kohën e mjaftueshme për t'u thelluar në çështje. Më shumë mbi kryerjen e një vlerësimi të nevojave për trajnim është përfshirë në Pjesën 3: Përgatitja për trajnim.

Niveli i të kuptuarit të trajnerëve. Është thelbësore që lehtësuesit e sesioneve të trajnimit të kenë një kuptim të fortë të dinamikës së dhunës ndaj grave, rëndësinë e një qasjeje me viktimën në qendër të kujdesit dhe përvojën e mëparshme që lehtëson diskutimin në lidhje me çështjen. Kur mbahen orët në lidhje me dinamikën gjinore që karakterizon një dhunë të tillë, mund të jetë e dobishme të bashkëpunoni me ekspertë, siç janë organizatat joqeveritare që ofrojnë ndihmë për të mbijetuarit nëse është e mundur. Varësisht nga përvoja e trajnerëve në teknikat e të mësuarit të të rriturve dhe trajnimit të dhunës ndaj grave dhe rasteve të dhunës në familje, disa nga informacionet në manual mund të kalohen nga trajnerët. Niveli i detajeve në seksionin e njohurive në secilin modul u drejtohet atyre që nuk janë të njohur me lëndën. Përveç kësaj, Pjesa 3 ofron informacione themelore në lidhje me parimet e të mësuarit të të rriturve, këshilla për përgatitjen dhe trajnimin para-kursit, si dhe kryerjen e vlerësimeve.

Struktura e moduleve. Modulet synohen të jenë praktike, konkrete dhe të dobishme. Secili modul përmban një përmbledhje të çështjeve kryesore në temë, referencat në të drejtën ndërkombëtare dhe ligjet e Kosovës* në fuqi dhe ushtrime pjesëmarrëse për të ndihmuar trajnerët në përgatitjen e kursit të tyre të trajnimit.

Metodologjitë e trajnimit. Duke pasur parasysh që të rriturit mësojnë më mirë kur ka mundësi të shumta për pjesëmarrje, sugjerohet që trajnerët të përdorin një numër dhe të kombinojnë metodologji të ndryshme për të realizuar materialin, përfshirë:

- Prezantimet në PowerPoint - Sllajdet ndihmojnë për ndryshimin e strukturës së materialeve. Ato shërbejnë për ta bërë prezantimin më të kuptueshëm, interesant, të gjallë dhe të paharrueshëm.
- Diskutimet plenare - Në mënyrë që të përfshihen pjesëmarrësit për të marrë një rol aktiv në trajnim, për t'i ndihmuar ata të lidhin mësimin e tyre me punën e tyre dhe të mësojnë nga përvoja e njëri-tjetrit, pyetjet në seancë plenare mund të gjenerojnë diskutime. Trajneri mund t'u drejtojë pyetje disa pjesëmarrësve individualë dhe më pas t'u kërkojë pjesëmarrësve të tjerë të komentojnë mbi përgjigjet e tyre. Tabelat me flipçart mund të përdoren për të përmbledhur përgjigjet dhe trajneri më pas mund të komentojë për ndërhyrjet nga pjesëmarrësit bazuar në përvojën e trajnerit dhe në përputhje me standardet ndërkombëtare.
- Aktivitetet në grup - kjo mund të përfshijë ushtrime në grupe të vogla, diskutime të rasteve studimore, simulime, etj. Për këto aktivitete, pjesëmarrësit do të ndahen në grupe më të vogla dhe do t'u jepet një detyrë për të përfunduar brenda 15-30 minutash, varësisht nga kompleksiteti i detyrës. Grupeve u kërkohet të shkruajnë gjetjet e tyre në tabelë dhe pastaj një anëtar i secilit grup kërkohet të paraqesë gjetjet e grupit. Prezantimet do të pasohen nga një diskutim i përgjithshëm, me trajnerin që ndërhyr

dhe komenton sipas rastit. Përfundimet e diskutimit mund të vendosen në një tabelë të veçantë për lehtësi referimi dhe për të ndihmuar në kujtesën e pjesëmarrësve të trajnimit. Pjesëmarrësit në trajnim duhet të inkurajohen t'u referohen materialeve të tyre të trajnimit gjatë aktiviteteve në grup.

- **Ushtrimet në grupe të mëdha** – kjo mund të përfshijë ushtrime të tilla si elaborim mendimesh, lojë në role, diskutime mbi raste studimore ose përdorim të kartave me shenime për të gjeneruar debat. Varësisht nga madhësia e grupit dhe koha e caktuar, këto ushtrime mund të modifikohen për t'u bërë ushtrime në grupe të vogla. Sidoqoftë, ushtrimet në grupe të vogla zakonisht kërkojnë më shumë kohë që grupet të raportojnë përsëri në seancë plenare dhe për diskutime plenare.
- **Audio-vizuale** - përdorimi i materialit audio-vizual siç janë filmat e shkurtër, incizimet, etj inkurajohet të përdoren gjatë gjithë trajnimit. Nëse ndonjë nga ndihmat audio-vizuale përfshin ndonjë imazh vizual të viktimave, fytyrat e tyre duhet të errësohen në imazh në mënyrë që ato të mos identifikohen.
- **Fletëpalosje** - fletëpalosjet, përfshirë vlerësimet para dhe pas trajnimit, rastet studimore dhe ushtrimet në grup, etj. duhet të përgatiten paraprakisht. Kjo gjithashtu mund të përfshijë fragmente të së drejtës ndërkombëtare dhe/ose të së drejtës vendore.

Shënim në lidhje me përdorimin e këtij manuali gjatë një punëtorie TiT 2-ditor. Ndërsa ky Manual i TiT-së do të jetë një burim për trajnerët e Kosovës* të cilët tashmë kryejnë trajnime për prokurorët dhe gjyqtarët të organizuara përmes Akademisë së Drejtësisë, ky manual poashtu do të përdoret për të kryer në mënyrë specifike një TiT 2-ditor për trajnerët e ardhshëm. Në një punëtori për TiT, grupi i pjesëmarrësve preferohet të mos kalojë maksimumin prej dhjetë personave. Të gjitha modulet do të rishikohen; megjithatë, duke pasur parasysh afatin kohor prej 2 ditësh, disa module do të rishikohen më në thellësi se të tjerët. Kjo do të bëhet në mënyrë interaktive, duke ftuar përfshirjen aktive të pjesëmarrësve dhe duke u siguruar atyre kohë për të bërë pyetje, dhe të përfshihen në diskutime bazuar në punën e tyre praktike dhe përvojat e trajnimit. Metodologjia e trajnimit do të kombinojë udhëzimet me përdorimin e shembujve të disa prej ushtrimeve të metodologjisë së trajnimit të paraqitura në manual, duke përfshirë rastet studimore, ushtrimet, videot dhe lojërat me role. Në fund të çdo seance, koha do të rezervohet për pyetje dhe përgjigje, si dhe ndonjë reagim.

1.4 Përmbledhje e moduleve dhe objektivat e mësimi

Do të jetë përgjegjësi e trajnerëve të organizojnë në detaje seancat e nevojshme për çdo trajnim të caktuar. Kjo, natyrisht, do të varet nga gjatësia e trajnimit, niveli i të kuptuarit të pjesëmarrësve dhe çdo trajnim i mëparshëm që ata kanë marrë. Ky manual burimor duhet t'u mundësojë trajnerëve të zhvillojnë trajnime që variojnë nga një kurs themelor hyrës në kurse më të thelluara për zhvillimin e aftësive.

Për t'i ndihmuar trajnerët të zgjedhin sesionet që u duhen, më poshtë është dhënë një përmbledhje e objektive të të mësuarit për secilin modul dhe sesion.

Pjesa 1: Reflektimet për dhunën ndaj grave dhe dhunën në familje

Qëllimi i kësaj pjese të manualit është t'u ofrojë prokurorëve dhe gjyqtarëve një kuptim të qëndrueshëm të çështjeve specifike që kanë të bëjnë me luftimin e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje. Ajo ofron një kuptim themelor të gjinisë, dhunës së bazuar në gjini, dinamikës së dhunës së bazuar në gjini dhe ndikimit të viktimizimit, miteve dhe stereotipeve gjinore dhe një pasqyrë të instrumenteve përkatëse ndërkombëtare dhe standardeve të zbatueshme. Ky informacion karakterizon pjesën tjetër të trajnimit dhe është njohuri thelbësore për aftësitë e diskutuara në Pjesën 2 të manualit. Një vlerësim më i mirë i sfidave unike me të cilat përballen viktimat e dhunës me bazë gjinore mund të sigurojë që të gjitha marrëdhëniet e prokurorëve dhe gjyqtarëve me viktimat kanë viktimën në qendër të vëmendjes dhe promovojnë fuqizimin e viktimave.

Sesioni	Objektivat e mësimit
Moduli 1: Kuptimi i dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje	
1. Shpjegim dhe përkufizime	Në fund të sesionit, pjesëmarrësit do të kenë njohuritë dhe aftësitë e nevojshme për të: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Kuptuar konceptin e barazisë gjinore kur kemi të bëjmë me dhunë ndaj grave dhe për të qenë në gjendje për të bërë dallimin midis termave “seks” dhe “gjini”. ▪ Përcaktuar termin “dhunë ndaj grave” dhe për të vlerësuar se ai është njëkohësisht shkak dhe pasoja e pabarazisë gjinore.
2. Format e dhunës	Në fund të sesionit, pjesëmarrësit do të kenë njohuritë dhe aftësitë e nevojshme për të: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Kuptuar format e ndryshme të dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje dhe për të vlerësuar natyrën gjinore të kësaj dhune.
3. Kuptimi i dinamikës së dhunës gjinore ndaj grave dhe ndikimi i viktimizimit	Në fund të sesionit, pjesëmarrësit do të kenë njohuritë dhe aftësitë e nevojshme për të: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Vlerësuar dinamikën e dhunës me bazë gjinore ndaj grave dhe ndikimin e viktimizimit. ▪ Kuptuar fuqinë dhe ciklin e kontrollit dhe ciklet e dhunës së partnerit intim.
4. Mitet dhe stereotipet e zakonshme në lidhje me dhunën ndaj grave dhe dhunën në familje	Në fund të sesionit, pjesëmarrësit do të kenë njohuritë dhe aftësitë e nevojshme për të: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Identifikuar mitet dhe realitetet e zakonshme me të cilat përballen gratë dhe për të vlerësuar se si kjo ka ndikim në vendimmarrjen nga prokurorët, gjyqtarët dhe viktimat.
5. Gjendja në Kosovë*	Në fund të sesionit, pjesëmarrësit do të kenë njohuritë dhe aftësitë e nevojshme për të: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Kuptuar më mirë gjendjen lokale të grave viktime të dhunës. ▪ Të dhënat e fundit të përhapjes së dhunës ndaj partnerit intim dhe dhunës seksuale në Kosovë*.
6. Rëndësia e një qasje të përqendruar tek viktimat	Në fund të sesionit, pjesëmarrësit do të kenë njohuritë dhe aftësitë e nevojshme për të: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Kuptuar se çfarë nënkuptohet me një qasje të përqendruar tek viktimat për adresimin e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje.
Moduli 2: Kornizat ligjore ndërkombëtare dhe të Kosovës* për t’iu përgjigjur dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje	
1. Standardet ndërkombëtare	Në fund të sesionit, pjesëmarrësit do të kenë njohuritë dhe aftësitë e nevojshme për të: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Fituar njohuri dhe për të kuptuar mirë detyrimin ndërkombëtar të kujdesit të duhur. ▪ Shpjeguar rëndësinë e sistemit të drejtësisë penale në përgjithësi dhe rolin e prokurorëve dhe gjyqtarëve në veçanti, për të siguruar zbatimin e detyrimeve ndërkombëtare.
2. Konventa e Stambollit	Në fund të sesionit, pjesëmarrësit do të kenë njohuritë dhe aftësitë e nevojshme për të: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Identifikuar parimet dhe standardet thelbësore të përcaktuara në Konventën e Stambollit.

3. Përmbledhje e ligjeve dhe politikave relevante të Kosovës*	Në fund të sesionit, pjesëmarrësit do të kenë njohuritë dhe aftësitë e nevojshme për të: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Identifikuar ligjet në fuqi në Kosovë* për përgjigje në mënyrë efektive ndaj dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje. ▪ Krahasuar kornizën e tyre ligjore me rekomandimet ndërkombëtare në lidhje me detyrimin e kujdesit të duhur.
4. Jurisprudenca përkatëse në nivelin ndërkombëtar dhe evropian	Në fund të sesionit, pjesëmarrësit do të kenë njohuritë dhe aftësitë e nevojshme për të: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Identifikuar jurisprudencën kryesore të Komisionit të GJEDNJ-së dhe KEDNG-së në lidhje me zbatimin efektiv të standardit të kujdesit të duhur për hetimet dhe ndjekjet penale.
5. Teknikat për prokurorët dhe gjyqtarët se si të përdorin standardet ndërkombëtare në punën e tyre	Në fund të sesionit, pjesëmarrësit do të kenë njohuritë dhe aftësitë e nevojshme për të: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Zbatuar standardet e zbatueshme ndërkombëtare në punën e tyre.

Pjesa 2: Roli i prokurorëve dhe gjyqtarëve në përgjigjen ndaj dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje

Qëllimi i kësaj pjese të manualit është të avancojë mbi informacionin themelor të përfshirë në Pjesën 1 dhe të theksojë njohuritë dhe aftësitë e kërkuara nga prokurorët dhe gjyqtarët në mënyrë që ata të jenë në gjendje të ofrojnë një përjasje të përgjegjshmërisë me viktimën në qendër të kujdesit, në bazë të gjinisë dhe ku autori mbahet përgjegjës gjatë kryerjes së detyrave të tyre përgjatë vazhdimësisë së drejtësisë. Me një kuptim më të mirë të koncepteve dhe çështjeve që lidhen me dhunën me bazë gjinore, kjo pjesë synon të ofrojë njohuri të forta ligjore teknike për zbatimin e urdhrave të mbrojtjes, mbikëqyrjen e hetimeve, ndjekjeve penale, gjyqimeve dhe dënimeve.

Sesioni	Objektivat e mësimt
1. Mbrojtja	Në fund të sesionit, pjesëmarrësit do të kenë njohuritë dhe aftësitë e nevojshme për të: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Bërë vlerësime të kërcënimeve dhe analiza të rrezikut në rastet e dhunës ndaj grave. ▪ Mbjatur seanca të liritimit para gjykimit ose për të marrë vendime për lirimin me kusht duke marrë parasysh sigurinë e viktimës.
2. Puna me viktimat si dëshmitarë - Teknikat për të siguruar një qasje me viktimën në qendër të kujdesit	Në fund të sesionit, pjesëmarrësit do të kenë njohuritë dhe aftësitë e nevojshme për të: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Komunikuar në mënyrë efektive me viktimat. ▪ Çmuar rolin e viktimave dhe për të kuptuar të drejtat e tyre. ▪ Kryer intervista me viktimat të ndjeshme për gjininë. ▪ Kuptuar dhe përgjigjur kur kanë të bëjnë me viktimat jo-bashkëpunuese ose që nuk kërkojnë ndihmë. ▪ Njohur nevojën dhe si të kërkojnë masa të veçanta për të krijuar hapësira të përshtatshme në gjykatore.
3. Vlerësimi i dëshmive	Në fund të sesionit, pjesëmarrësit do të kenë njohuritë dhe aftësitë e nevojshme për të: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Siguruar hetim gjithëpërfshirës dhe mbledhje të të gjitha provave përkatëse. ▪ Vlerësuar me saktësi besueshmërinë e viktimës dhe të provave mjeko-ligjore. ▪ Për prokurorët: të ushtrojnë diskrecionin prokurorial në rastet që përfshijnë dhunë ndaj grave duke vlerësuar faktorët përkatës duke u përqendruar në karakteristikat e rasteve dhe të identifikojnë çështjet përkatëse që lidhen me vlerësimin e akuzave. ▪ Për gjyqtarët: të përfshijnë një perspektivë gjinore në përcaktimin dhe zbatimin e ligjit.

4. Luftimi i përdorimit diskriminues të rregullave të provave	Në fund të sesionit, pjesëmarrësit do të kenë njohuritë dhe aftësitë e nevojshme për të: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Siguruar zbatimin e ndjeshëm gjinor të rregullave dëshmuese (historia seksuale; marrja në pyetje në mënyrë agresive; rregulli i vërtetimit, etj.).
5. Dënimi dhe mjetet juridike	Në fund të sesionit, pjesëmarrësit do të kenë njohuritë dhe aftësitë e nevojshme për të: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Kuptuar nevojën për të dhënë dënime proporcionale dhe dekura-juese në rastet që përfshijnë dhunë me bazë gjinore. ▪ Hapat që duhen ndërmarrë për të siguruar që dënimet dhe mjetet juridike të përmbushin standardet ndërkombëtare.
6. Ndërmjetësimi dhe pajtimi	Në fund të sesionit, pjesëmarrësit do të kenë njohuritë dhe aftësitë e nevojshme për të: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Kuptuar papërshtatshmërinë e përdorimit të ndërmjetësimit dhe pajtimit në rastet e dhunës ndaj grave dhe rasteve të dhunës në familje. ▪ Zbatuar Ligjin e Kosovës* për ndërmjetësim dhe shënimin udhëzues të Prokurorit të Shtetit për përdorimin e masave alternative.

1.5 Literatura

Praktika gjyqësore e GJEDNj-së

- Opuz k. Turqisë, Kërkesa Nr. 33401/02, 2009
- Kontrová k. Sllovakisë, Kërkesa Nr. 7510/04, 2005
- Bevacqua dhe S. k. Bullgaria, Kërkesa Nr. 71127/01, 2008
- Branko Tomašić dhe të tjerët k. Kroacisë, Kërkesa Nr. 46598/06, 2009
- Aydin k. Turqisë, Kërkesa Nr. 23178/94, 1997
- E.S. Dhe të Tjerët k. Sllovakisë, Kërkesa Nr. 8227/04, 2009
- X dhe Y k. Holandës, Kërkesa Nr. 8978/80, 1985
- M.C. k. Bullgarisë, Kërkesa Nr. 39272/98, 2004
- Y. k. Sllovenisë, Kërkesa Nr. 41107/10, 2015

Praktika gjyqësore e KEDNG-së

- A.T. k. Hungarisë, Komunikata Nr. 2/2003, CEDAW/C/36/D/2/2003
- V.K. k. Bullgarisë, Komunikata Nr. 20/2008, CEDAW/C/49/D/20/2008
- Karen Tayag Vertido k. Filipineve, Nr. 18/2008, UN Doc. CEDAW/ C/46/D/18/2008
- Yildirim (e ndjerë k. Austrisë, Nr. 6/2005, UN Doc. CEDAW/C/39/D/6/2005
- Goekce (e ndjerë) k. Austrisë, Nr. 5/2005, UN Doc. CEDAW/C/39/D/5/2005

Instrumentet ndërkombëtare dhe rajonale

- Konventa e Këshillit të Evropës për Parandalimin dhe Luftimin e Dhunës ndaj Grave dhe Dhunës në Familje (Konventa e Stambollit)
- Konventa e OKB-së për Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit Ndaj Grave (KEDNG)
- Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut dhe Liritë Themelore (KEDNj)
- Deklarata e OKB-së për Eliminimin e Dhunës ndaj Grave, (DKBEDhG)
- CEDAW, Rekomandimi Përgjithshëm Nr. 19
- CEDAW, Rekomandimi Përgjithshëm Nr. 33
- CEDAW, Rekomandimi Përgjithshëm Nr. 35
- Strategjitë dhe masat praktike të azhurnuara të OKB-së për eliminimin e dhunës ndaj grave në fushën e parandalimit të krimit dhe drejtësisë penale (strategjitë e azhurnuara të OKB-së)

Ligjet dhe politikat në Kosovë*

- Kodi Penal i Kosovës*, 2019
- Kodit të Procedurës Penale i Kosovës*, 2013
- Ligji për Mbrojtjen nga Dhuna në Familje, 2010
- Udhëzimi Administrativ Nr. 12/2012 për përcaktimin e vendit dhe mënyrës së trajtimit psikosocial të autorëve të dhunës në familje, 2012
- Udhëzimi Administrativ Nr. 02/2013 për mënyrën e trajtimit të kryerësve të dhunës në familje me trajtim të detyruar mjekësor nga alkoolizmi dhe varësia nga substancat psikotrope, 2013
- Strategjia e Kosovës për Mbrojtjen nga Dhuna në Familje dhe Plani i Veprimit 2016-2020
- Procedurat Standarde të Operimit për Mbrojtjen nga Dhuna në Familje, Qeveria e Kosovës*, 2013
- Procedurat Standarde të Operimit për Rritjen e efikasitetit në trajtimin e rasteve të dhunës në familje, Këshilli Prokurorial i Kosovës* dhe Prokurori i Shtetit, 2017
- Gjykata Supreme e Kosovës*, Udhëzues mbi Kualifikimin Ligjor dhe Trajtimin e Rasteve të Dhunës në Familje sipas Kodit Penal të Republikës së Kosovës*, 11 qershor 2020¹²

Studime dhe raporte

- Rrjeti i Grave të Kosovës. 2015. "Nuk ka më justifikime. Një Analizë e Qëndrimeve, Incidencës dhe Reagimeve Institucionale ndaj Dhunës në Familje në Kosovë*". Prishtinë.
- Rrjeti i Grave të Kosovës. 2016. Ngacmimi seksual në Kosovë*. Prishtinë.
- Rrjeti i Grave të Kosovës*. 2018. "Nga Fjalët në Vepër: Monitorimi i Reagimit Institucional ndaj Dhunës me Bazë Gjinore në Kosovë*".
- Rrjeti i Grave të Kosovës* për Zyrën e BE-së në Kosovë*. 2018. Analizë Gjinore e Kosovës*.
- Programi i Kosovës* për Barazi Gjinore 2020-2024, Qeveria e Kosovës*, maj 2020.
- Krol, Paula, Kabashi, Emine dhe Ramizi Bala, Ardita. 2017. "Hartëzimi i Shërbimeve Mbështetëse për Viktimat e Dhunës ndaj Grave në Kosovë*". Këshilli i Evropës.
- Misioni i OSBE-së në Kosovë*. 2019. "Anketa mbi Mirëqenien dhe Sigurinë e Grave në Kosovë*".
- Qosaj-Mustafa, A., Farnsworth, N., Farnsveden, U., Orgut. 2014. "Profili Gjinor i Kosovës*". Konsultime për Agjencinë për Barazi Gjinore të Kosovës*.
- Qosaj-Mustafa, Ariana dhe Morina, Donjeta. 2018. "Qasja në Drejtësi për Viktimat e Dhunës me Bazë Gjinore në Kosovë*: Përfundimi i mosndëshkimit të autorëve të krimit". Instituti Kosovar për Kërkime Politike dhe Zhvillim.
- Qosaj-Mustafa, Ariana dhe Litwin, Amy. 2015. "Raport i Vlerësimit të Programit të Kosovës* kundër Dhunës në Familje dhe Plani i Veprimit 2011-2014". Për Ministrinë e Drejtësisë mbështetur nga UN Women dhe Ambasada e SHBA-së në Prishtinë;
- Kompensimi për Viktimat e Krimit: Reagimi ndaj dhunës në familje dhe rasteve të trafikimit me qenie njerëzore në Kosovë*. 2018. KIPRED, GLPS dhe Artpolis për Zyrën e BE-së në Kosovë*.
- Qosaj Mustafa , Ariana dhe Kaçiku, Emine. "Modele mbi ndjeshmërinë gjinore të gjyqtarëve". Akademia e Drejtësisë, 2018. Financuar nga Projekti i USAID-it për të Drejtat Pronësore në Kosovë*. Kopjet në dispozicion në Akademinë e Drejtësisë të Kosovës*.

12 Shikoni Udhëzimet për Kualifikimin Ligjor dhe Trajtimin e Rasteve të Dhunës në Familje sipas Kodit Penal të Republikës së Kosovës*, 11 qershor 2020. Mund ta gjeni në https://supreme.gjyqesori-rks.org/wp-content/uploads/legalOpinions/27806_Udhezim%20-%20Cilesimi%20juridik%20dhe%20trajtimi%20i%20rasteve%20te%20Dhunes%20ne%20Familje%20sipas%20KPRK.pdf.

Pjesa 1: Të kuptuarit e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje: Kërkesat e kornizës së standardeve ndërkombëtare

1: Të kuptuarit e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje

1.1 Shpjegim dhe përkufizime të dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje

Përkufizimet e “dhunës ndaj grave”, “dhunës me bazë gjinore ndaj grave” dhe “dhunës në familje” të përfshira në Konventën e Stambollit pasqyrojnë përkufizimin dhe kuptimin e dhunës ndaj grave të përcaktuar në Deklaratën e OKB-së për Eliminimin e Dhunës.

Përkufizimet siç përcaktohen në Konventën e Stambollit

Dhuna ndaj grave kuptohet si shkelje e të drejtave të njeriut dhe një formë diskriminimi ndaj grave dhe do të nënkuptojë të gjitha veprimet e dhunës me bazë gjinore që rezultojnë ose mund të rezultojnë në dëm fizik, seksual, psikologjik ose ekonomik ose vuajtje ndaj grave, përfshirë kërcënimet për veprime të tilla, detyrimin ose privimin arbitrar të lirisë, qofshin ato që ndodhin në jetën publike apo private).

Dhuna me bazë gjinore ndaj grave i referohet dhunës që ushtrohet ndaj një gruaje sepse ajo është grua ose që prek gratë në mënyrë jo proporcionale.

Dhuna në familje u referohet “të gjitha veprimeve të dhunës fizike, seksuale, psikologjike dhe ekonomike që ndodhin brenda familjes ose njësisë shtëpiake ose midis ish-bashkëshortëve ose bashkëshortëve apo partnerëve aktualë, pavarësisht nëse autori është apo jo në të njëjtën banesë me viktimën.

Pikat kryesore që gjyqtarët dhe prokurorët duhet të marrin në konsideratë:

Natyrë gjinore e dhunës. Dhuna e tillë i drejtohet viktimës sepse ajo është grua ose vazhdon në mënyrë jo proporcionale ndaj grave, në një kontekst shoqëror të hierarkisë gjinore.

Vëmendje e veçantë duhet t’u kushtohet grave viktimë të dhunës në familje. Konventa e Stambollit pranon që dhuna në familje prek gratë në mënyrë jo proporcionale. Ndërsa dhuna në familje është term i gjerë që përfshin dinamika të ndryshme sociale dhe psikologjike dhe diferencime të fuqisë dhe mbulon forma të ndryshme, të tilla si abuzimi i fëmijëve, abuzimi i të moshuarve dhe abuzimi ndërnjerëzor ose i partnerit, studimi ka zbuluar se dhuna në familje ndaj të rriturve është qartë me baza gjinore.¹³ Ai viktimizon në mënyrë jo proporcionale gratë më shumë sesa burrat, ndërsa burrat janë të mbi-përfaqësuar si kryes të dhunës. Është e lidhur ngushtë me diferencën e fuqisë të përcaktuar në shoqëri midis burrave dhe grave. Është natyra gjinore e dhunës në lidhje me partnerin që e dallon dhunën e partnerit intim nga krimi i dhunshëm në përgjithësi si dhe nga llojet e tjera të dhunës në shtëpi siç është abuzimi i fëmijëve ose të moshuarve.

¹³ Shih Këshilli i Evropës, Komiteti i Ministrave, Takimi 1037, 8 tetor 2008. “Komiteti Evropian për Problemet e Krimin, Studimi i fizibilitetit për një konventë kundër dhunës në familje”.

Dhuna ndaj grave si formë e diskriminimit. Konventa e Stambollit njih natyrën strukturore të dhunës ndaj grave, si shkak dhe pasojë e marrëdhënieve të pabarabarta të pushtetit ndërmjet grave dhe burrave në të gjitha sferat. Marrëdhëniet e pabarabarta të pushtetit midis grave dhe burrave të krijuara dhe të mbajtura nga stereotipet gjinore janë shkak themelor i dhunës ndaj grave. Është dhuna ajo që përfshin një sërë aktesh që kërkojnë të ushtrojnë pushtet dhe kontroll mbi gratë dhe është "një nga mjetet themelore shoqërore, politike dhe ekonomike me të cilat pozicioni vartës i grave në raport me burrat dhe rolet e tyre me stereotipe përjetësohet".¹⁴

Barazia gjinore si thelbësore për parandalimin dhe reagimin ndaj dhunës. Konventa e Stambollit bazohet në mënyrë të vendosur në premisën që vetëm barazia e vërtetë midis grave dhe burrave dhe një ndryshim në dinamikën dhe qëndrimet e pushtetit mund të parandalojnë me të vërtetë dhunën ndaj grave dhe të formojnë përgjigjen më efektive ndaj një dhune të tillë. Qëndrimet dhe besimet këmbëngulëse që i shohin gratë si inferiore ndaj burrave dhe një kulturë e dominimit të meshkujve shoqëron burrat dhe gratë për të pranuar, toleruar dhe madje racionalizuar dhunën dhe për të heshtur për përvoja të tilla. Është thelbësore që gjyqtarët dhe prokurorët të kuptojnë këto qëndrime të ngulitura dhe supozimet tradicionale kulturore në lidhje me barazinë gjinore dhe rolet gjinore në përgjigjen e tyre ndaj krimeve që përfshijnë dhunë ndaj grave.

Është thelbësore që të kemi një kuptim të qëndrueshëm të koncepteve që lidhen me gjininë kur reagojmë ndaj dhunës me bazë gjinore. Shpesh ekziston konfuzion midis termave "seks" dhe "gjinia". Në shumë gjuhë ka pak ose aspak dallim gjuhësor. Ndërsa termi "seks" u referohet karakteristikave biologjike dhe fizike të burrave dhe grave, gjinia përcaktohet si rolet, sjelljet, aktivitetet dhe atributet e ndërtuara shoqërisht që një shoqëri e caktuar i konsideron të përshtatshme për gratë dhe burrat. E rëndësishme është që termi "gjinia" të zbatohet si për gratë ashtu edhe për burrat.

Rolet gjinore nuk përcaktohen në lindje dhe nuk janë të pandryshueshme, por formohen nga arsimimi dhe edukimi i familjes, shkollës, shoqërisë, miqve dhe mjedisit përreth. Për shembull, rritja e fëmijëve shpesh klasifikohet si një rol femëror; megjithatë, është një rol gjinor femëror dhe jo një rol i seksit femëror, pasi mund të bëhet edhe nga burrat edhe gratë. Është shoqëria ajo që i atribuon këto role.

Stereotipet gjinore janë pikëpamje ose paramendime të përgjithësuara në lidhje me atributet ose karakteristikat që janë apo duhet të posedohen nga, ose rolet që janë ose duhet të interpretohen nga, burra dhe gra. Stereotipet gjinore mund të riprodhojnë praktika të padëshiruara dhe të dëmshme dhe ta bëjnë të pranueshme dhunën ndaj grave. Për shembull, nëse prokurorët dhe gjyqtarët besojnë në stereotipa të tilla gjinore, si gratë duhet të vishen modeste ose gratë janë pasive seksualisht, atëherë ata do të besojnë se gratë e veshura në mënyrë jo modeste janë përgjegjëse për përdhunimin e tyre ose gratë janë të prirura të nënshtrohen dhe dorëzohen para përparësive seksuale të burrave dhe kjo do të ketë ndikim negativ në mënyrën se si ata reagojnë ndaj rasteve të tilla.

Sistemi i drejtësisë i përgjegjshëm ndaj gjinisë për të siguruar qasjen e grave në drejtësi. Vlerësimi i roleve gjinore në Kosovë* kontribuon në të kuptuarit e gjyqtarëve dhe prokurorëve për rreziqet dhe viktimizimin e grave, realitetet me të cilat përballen gratë në raportimin e krimeve të caktuara, si zbatohen ligjet nga gjyqtarët dhe prokurorët, pavarësisht nëse gjykatat ose agjencitë e ndjekjes përsërisin pabarazitë gjinore apo përkundrazi promovojnë pjesëmarrjen dhe përparimin e grave brenda sistemit të drejtësisë penale¹⁵.

Konceptet kryesore të lidhura me gjininë

Gjinia u referohet roleve, sjelljeve, aktiviteteve dhetributeve të ndërtuara në shoqëri, që një shoqëri e caktuar i konsideron të përshtatshme për gratë dhe burrat.

Seksi u referohet karakteristikave biologjike dhe fizike të burrave dhe grave.

Stereotipet gjinore janë pikëpamje ose paramendime të përgjithësuara në lidhje me atributet ose karakteristikat që janë apo duhet të posedohen nga, ose rolet që janë ose duhet të interpretohen nga, burra dhe gra. Për më tepër, stereotipet gjinore janë të dëmshme kur kufizojnë mundësitë e grave dhe burrave për të zhvilluar aftësitë e tyre personale, për të ndjekur karrierën e tyre profesionale dhe për të bërë zg-

14 Komiteti i OKB-së për Eliminimin e Diskriminimit ndaj Grave. 2017. Rekomandimi i përgjithshëm nr. 35 mbi dhunën e bazuar në gjini ndaj grave, në azhurnim të rekomandimit të përgjithshëm Nr. 19 [në vijim KEDNG G.R. Nr. 35].

15 Këshilli i Evropës ka zhvilluar një kurs edukimi - HELP (Programi Evropian për Edukimin për të Drejtat e Njeriut për Profesionistët Ligjorë) mbi Qasjen e Grave në Drejtësi: <http://help.elearning.ext.coe.int/>.

jedhje në lidhje me jetën e tyre. Stereotipet e dëmshëm mund të jenë armiqësore/negative (p.sh., gratë janë irracionale) ose në dukje dashamirës (p.sh., gratë janë ushqyese). Për shembull, fakti që përgjegjësitë e kujdesit për fëmijët shpesh bien ekskluzivisht mbi gratë bazohet në stereotipin e fundit.¹⁶

Pabarazia gjinore i referohet trajtimit ose perceptimit të pabarabartë të individëve bazuar në gjininë e tyre.

Barazia gjinore u referohet të drejtave, përgjegjësi dhe mundësi të barabarta të grave dhe burrave. Barazia nuk do të thotë që gratë dhe burrat do të bëhen të njëjtë, por që të drejtat, përgjegjësitë dhe mundësitë e grave dhe burrave nuk do të varen nga fakti nëse ato linden mashkull apo femër.

Maskuliniteti përshkruan atributet, sjelljet dhe rolet e ndërtuara shoqërisht që u përkasin burrave.

Dallimi midis “gjinisë” dhe “seksit”. Fillimisht ka të ngjarë të ketë konfuzion midis “seksit” dhe “gjinisë”. Shënim për trajnerët: do të jetë e rëndësishme të qartësohet dhe përforcohet dallimi midis dy fjalëve që në fillim.

Gjinia	Seksi
Rolet dhe aspektet e ndryshme sociale midis mashkullit dhe femrës. Të ndryshueshme.	Aspekte të ndryshme biologjike dhe fizike midis mashkullit dhe femrës. E pandryshueshme, përveç ndërhyrjes kirurgjikale.
Që nuk keni lindur me të. Produkt i shoqërisë, kulturës, traditës, i formuar nga mësimdhënia dhe të nxënit.	Lindur me të.
Ndryshon midis rajoneve, periudhave historike. E mësuar.	Universale: identike në tërë botën.
Për shembull: kujdesi për fëmijët; burrat janë racionalë ndërsa gratë janë emocionale; burrat janë mbajtësit e familjes.	Për shembull: shtatzënia dhe lindja e fëmijës; masë muskulore / forca fizike; mjekra në rritje.

1.2 Format e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje

Dhuna ndaj grave dhe dhuna në familje manifestohet në vazhdimësi të formave të shumta, të ndërlydhura dhe nganjëherë të përsëritura - dëmtime fizike, seksuale, psikologjike dhe ekonomike dhe vuajtje. Dhuna e tillë mund të përjetohet në një varg mjedisesh, nga ato private në ato publike, dhe duke kapërcyer kufijtë kombëtarë. Të gjitha format e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje janë shkelje të të drejtave të njeriut; megjithatë, Konventa e Stambollit kërkon kriminalizimin specifik të formave të caktuara (nenet 33 deri 39).

- Dhuna fizike i referohet dëmtimit trupor të pësuar si rezultat i aplikimit të forcës fizike të menjëhershme dhe të paligjshme. Ajo gjithashtu përfshin dhunë që rezultojnë në vdekjen e viktimës.
- Dhuna psikologjike i referohet çdo sjelljeje të qëllimshme që dëmton seriozisht integritetin psikologjik të një personi tjetër përmes detyrimit ose kërcënimeve.
- Ngacmimi është çdo formë e kontrollit dhe mbikëqyrjes direkte dhe indirekte të viktimës, me ose pa kontakte fizike. Zakonisht ndodhë pas përfundimit të marrëdhënies, por mund të ndodhë ndërsa marrëdhënia është ende në vazhdim. Ndër të tjera, mund të përfshijë kërcënime dhe ngacmime, online ose offline, duke ndjekur personin, duke spiunuar duke bërë që viktima të frikësohet për sigurinë e saj ose të tij.
- Dhuna seksuale, përfshirë përdhunimin mbulon të gjitha format e veprimeve seksuale të kryera ndaj një personi tjetër pa pëlqimin e dhënë lirisht nga ajo dhe të cilat kryhen me dashje. Përfshin depërtimin jo-konsensual vaginal, anal ose oral të një natyre seksuale me ndonjë pjesë trupore ose objekt; akte të tjera jo konsensuale të natyrës seksuale; duke bërë që një person tjetër të përfshihet në akte jo konsensuale të natyrës seksuale me një person të tretë. Përfshihen edhe veprimet e padëshiruara të natyrës seksuale midis bashkëshortëve.

¹⁶ Shikoni Zyrën e OKB-së të Komisionerit të Lartë për të Drejtat e Njeriut. Stereotipet gjinore në <https://www.ohchr.org/en/issues/women/wrgs/pages/genderstereotypes.aspx>.

- Martesa e detyruar i referohet forcës fizike dhe psikologjike të ushtruar mbi një viktimë për të lidhur martesë pa dashje. Joshja e një personi për të shkuar jashtë vendit me qëllim të detyrimit të këtij personi të hyjë në martesë gjithashtu përfshihet në Konventën e Stambollit.
- Gjymtimi gjenital femëror konsiston në kryerjen, ndihmën për të kryer ose nxitjen, detyrimin ose të paguarit e prerjes, qepjes ose heqjes së një pjese ose të të gjitha organeve gjenitale të jashtme të femrave për arsye jo-terapeutike.
- Aborti i detyruar dhe sterilizimi i detyruar i referohen ndërprerjes së një shtatzënie ose përfundimit të aftësisë së një gruaje ose vajze për të riprodhuar natyrshëm pa pëlqimin e saj paraprak dhe të informuar.
- Ngacmimi seksual i referohet sjelljes verbale, joverbale ose fizike me natyrë seksuale dhe të padëshiruar nga viktimja. Neni 40 i Konventës së Stambollit u jep shteteve palë mundësinë të zbatojnë ligjin penal ose sanksione të tjera (për shembull, dënimet sipas ligjit të punës).

Ky manual ka një fokus specifik në format më të zakonshme të dhunës të përjetuara nga gratë në të gjithë botën dhe që prirjen të jenë rastet më të zakonshme të trajtuara nga prokurorët dhe gjyqtarët: domethënë dhuna në familje ndaj grave (dhuna e partnerit intim) dhe dhuna seksuale jo-partnere. Tema se si Kodi Penal i Kosovës* kriminalizon secilën formë të dhunës do të trajtohet në Modulin 2.

Dhuna në familje ndaj grave / Dhuna e partnerit intim: përfshin një sërë veprimesh shtrënguese seksuale, psikologjike, fizike dhe ekonomike të përdorura kundër femrave të rritura dhe adoleshente nga një partner aktual ose i dikurshëm intim, pa pëlqimin e saj, pavarësisht nëse autori i krimit jeton në vendbanimin e njëjtë me viktimën.

- Dhuna fizike i referohet dëmtimit trupor të pësuar si rezultat i aplikimit të forcës fizike të menjëhershme dhe të paligjshme. Ajo gjithashtu përfshin dhunë që rezulton në vdekjen e viktimës.
- Dhuna seksuale përfshin kontakt seksual abuziv, duke bërë që një grua të përfshihet në një akt seksual pa pëlqimin e saj, dhe akte seksuale të tentuara ose të përfunduara me një grua që është e sëmure, me aftësi të kufizuara, nën presion ose nën ndikimin e alkoolit ose drogave të tjera.
- Dhuna psikologjike pasqyron sjelljen kontrolluese që shprehet në një gamë të gjerë të formave: frikësimi përmes fyerjeve, poshtërimit, kërcënimeve të çdo lloji dhe izolimit nga rrethi i ngushtë i viktimës/familjes së afërt, etj. Dhuna psikologjike gjithashtu mund të jetë e lidhur me format e dhunës ekonomike siç janë privimi ose kufizimi i burimeve financiare. Sipas raportit shpjegues të Konventës së Stambollit, kjo i referohet një sjelljeje në vazhdimësi më shumë sesa një ngjarjeje të vetme. Ajo synon të kapë natyrën kriminale të një modeli abuziv të sjelljes që ndodh me kalimin e kohës.
- Dhuna ekonomike përfshin mohimin e qasjes së gruas dhe kontrollin mbi burimet themelore, duke përfshirë: kohën, paratë, transportin, ushqimin ose veshmbathjen.

Sulmet fizike dhe seksuale, ose kërcënimet për t'i kryer ato, janë format më të dukshme të dhunës në familje dhe zakonisht janë veprimet që lejojnë të tjerët të bëhen të vetëdijshëm për problemin. Sidoqoftë, përdorimi i rregullt i sjelljeve tjera abuzive nga kryerësi i dhunës, kur përforcohet nga një ose më shumë akte të dhunës fizike, përbën sistem më të madhë abuzimi. Megjithatë sulmet fizike mund të ndodhin vetëm një herë ose herë pas here, ato ngulitin në mendje kërcënimin e sulmeve të dhunshme në të ardhmen dhe lejojnë që abuzuesi të marrë kontrollin e jetës dhe rrethanave të gruas. Si dhuna ekonomike dhe ajo psikologjike paraqesin sfida të veçanta për sistemin ligjor për shkak të çështjeve të provave, të cilat diskutohen më hollësisht më vonë në manual.

Dhuna seksuale / Dhuna seksuale nga jo-partneri: i referohet dhunës nga një i afërm, mik, i njohur, fqinj, koleg i punës ose i huaj që përfshin detyrimin për të kryer ndonjë akt seksual të padëshiruar. Ajo përfshin ngacmimin dhe dhunën seksuale që kryhet ndaj grave dhe vajzave, shpesh nga një shkelës i njohur prej tyre, përfshirë këtu në hapësira publike, në shkollë, në vendin e punës dhe në komunitet.

1.3 Kuptimi i dinamikës së dhunës me bazë gjinore ndaj grave dhe ndikimi i viktimizimit

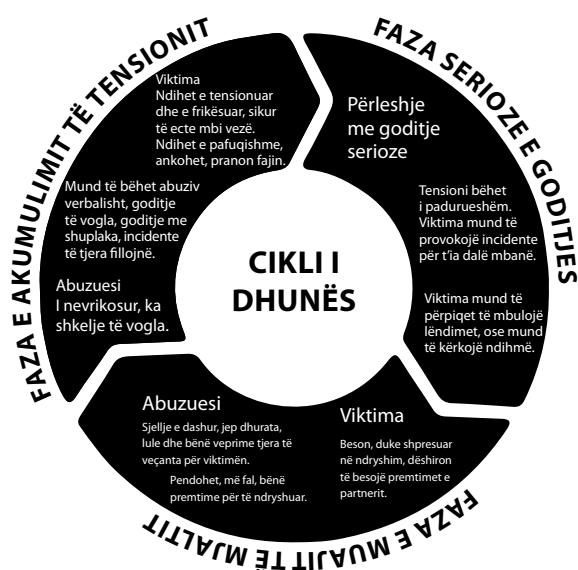
Ekzistojnë shumë keqkuptime dhe konfuzione rreth sjelljes së viktimave, si ndaj reagimeve të saj ndaj dhunës, ashtu edhe pse ajo heziton të marrë pjesë në procesin e drejtësisë penale. Të kuptuarit se si dinamika e dhunës me bazë gjinore ndaj grave dhe trauma mund të ndikojë në reagimet e viktimës ndaj dhunës dhe gatishmërinë

e saj pasuese për të marrë pjesë në sistemin e drejtësisë penale mund të ndihmojë prokurorët dhe gjykatësit në trajtimin efektiv të këtyre çështjeve. Të siguruarit e një qasje të informuar lidhur me traumën nga dhuna me bazë gjinore është thelbësore për t'iu përgjigjur në mënyrë efektive këtyre rasteve. Kjo pjesë ngrit pyetje të zakonshme që kanë shumë profesionistë të drejtësisë penale dhe ofron disa pika për ju si trajnerë për t'iu përgjigjur atyre.¹⁷

Pyetje. A nuk janë viktimat e dhunës me bazë gjinore ndaj grave ashtu si çdo viktimitë tjetër e krim-it? Ndryshe nga viktimat tjera të krimin, përjetimi i dhunës me bazë gjinore është jashtëzakonisht traumatik. Studimet tregojnë se një pjesë e konsiderueshme e viktimave të dhunës me bazë gjinore ndaj grave vuajnë nga: trauma të konsiderueshme mendore, të tilla si çrregullimi i stresit post-traumatik, depresioni dhe ankthi; ndjenjat e izolimit shoqëror; dhe përjetimi i vetëvlerësimit të ulët. Dhuna me bazë gjinore ndaj grave ndikon negativisht në ndjenjën e tyre të privatësisë, sigurisë dhe mirëqenies.

Pyetje. Pse nuk largohen viktimat e dhunës në familje në shkallën e parë të dhunës fizike? Viktimat e dhunës së partnerit intim shpesh janë të izoluara nga familja dhe miqtë, kontrollohen financiarisht dhe përjetojnë dhunë psikologjike që zvogëlon besimin e gruas dhe ndjenjën e vetëvlerësimit që e bën atë të ndiejë se diçka nuk është në rregull tek ajo dhe jo tek abuzuesi. Në kohën kur abuzuesi përdor dhunën fizike për herë të parë, shpesh viktima ndjen se në një farë mënyre e meriton atë. Pastaj, pas dhunës, abuzuesi është i penduar, kërkon falje me premtime që nuk do ta bëjë më kurrë. Kuptimi i ciklit të dhunës në familje mund të ndihmojë prokurorët dhe gjyqtarët kur ata ndihmojnë viktimen.

Diagrami: Cikli i dhunës

Burimi: Lenore Walker. 1970.

Disa gra mund ta perceptojnë ciklin si normal, veçanërisht nëse janë rritur në një familje të dhunshme. Ose ato thjesht nuk dëshirojnë të pranojnë realitetin e gjendjes së tyre. Gratë e tjera bëhen aq të pashpresa dhe të degraduara nga fakti që nuk mund të parashikojnë ose kontrollojnë dhunën sa zhyten në një gjendje të paralizës psikologjike dhe bëhen të paafta për të ndërmarrë ndonjë veprim për të përmirësuar ose ndryshuar gjendjen. Viktimat kanë prirje të mendojnë se çdo përpjekje për t'i rezistuar një autori është e pashpresë.

Pyetje. Pse viktimat qëndrojnë me abuzuesin ose kthehen pasi të jenë larguar nga ata? Ekziston nevoja për të ndaluar fajësimin e viktimave për qëndrim dhe të fillohet të bëhet pyetja pse burrat abuzojnë me partneret e tyre intime. Mbështetja e viktimave kërkon një kuptim të faktorëve të ndryshëm psikologjikë, ekono-

¹⁷ Pyetjet dhe përgjigjet janë të frymëzuara nga Skinnider, E. 2019. Doracak për Gjyqësorin mbi Përgjigjet Efektive të Drejtësisë Penale ndaj Dhunës me Bazë Gjinore ndaj Grave dhe Vajzave. UNODC.

mikë dhe sociale që e bëjnë të vështirë për disa gra të nxjerrin veten nga marrëdhëniet e dhunshme. Disa nga arsyet e ndërlikuara dhe të larmishme se pse gratë nuk lënë abuzuesit e tyre përfshijnë¹⁸:

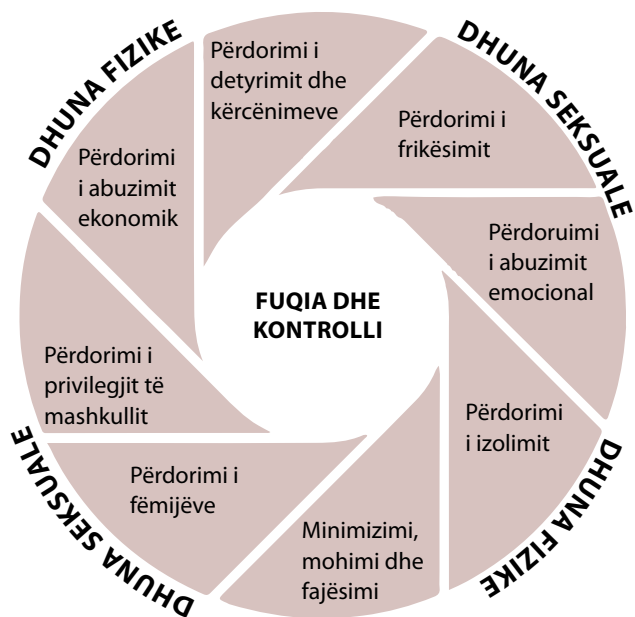
- Rreziku dhe frika. Gratë kanë frikë se do t'i nënshtrohen një dhune shumë më të keqe nëse largohen. Hulumtimet kanë zbuluar se rreziku i dhunës së partnerit intim rritet brenda kontekstit të një ndarjeje dhe se femicidi (vrasja e femrës) mund të shkaktohet nga një ndarje aktuale apo edhe e parashikuar.¹⁹
- Turpi, turpërimi apo mohimi. Abuzuesi mund të respektohet mirë në komunitet gjë që parandalon të tjerët të njohin ose minimizojnë dhunën. Ato mund të mos jenë të gatshëm të drejtohen dhe të besojnë te miqtë, familja ose policia, ose nga turpi dhe poshtërimi ose nga frika se nuk do t'ju besohet.
- Presioni familjar apo shoqëror. Viktima mund të ndiejë presion për të mbajtur familjen së bashku për arsye të shumta, përfshirë për hir të fëmijëve, besimeve fetare ose kulturore.
- Arsyet financiare. Gratë qëndrojnë për shkak të mungesës së burimeve të pavarura financiare, mungesës së një vendi tjetër për të shkuar ose të shqetësuar për mbështetjen e fëmijëve të tyre. Gratë që punojnë zakonisht fitojnë më pak para dhe mbajnë punë më pak prestigjioze sesa burrat dhe janë më përgjegjëse për kujdesin ndaj fëmijëve.
- Frika nga humbja e kujdestarisë ndaj fëmijëve të saj. Gratë mund të kenë frikë se do t'u merren fëmijët.
- Dashuria. Viktimat shpesh i duan ose kujdesen për njerëzit që i lëndojnë ato. Ato mund të thërrasin policinë për të ndaluar dhunën më shumë sesa që dëshirojnë që abuzuesi të përfundojë në sistemin e drejtësisë penale.
- Mungesa e mbështetjes efektive nga agjencitë e drejtësisë. Kur viktimat raportojnë dhunë në polici ose agjenci të tjera të drejtësisë dhe ato nuk marrin mbrojtje dhe mbështetje efektive, ato me gjasë do të heqin dorë ose do të tërheqin rastin e tyre. Nëse dhuna vazhdon, ato mund të mos raportojnë nëse nuk kanë ndonjë besim se sistemi i drejtësisë mund t'i ndihmojë ato.

Pyetje: Të gjithë çiftet zihen ndonjëherë. Si mund të bëj dallimin e një mosmarrëveshje nga dhuna e partnerit intim? Dhuna e partnerit intim ka të bëjë me ushtrimin e dominimit dhe kontrollit mbi një person tjetër. Kryerësit e dhunës e zgjedhin këtë model të detyrimit dhe dhunës në mënyrë që të marrin atë që duan dhe të mbajnë kontrollin. Nuk është vetëm sulm fizik dhe mund edhe të mos përfshijë asnjë veprim fizik. Mund të përfshijë përdorimin e përsëritur të një numri të formave të dhunës, përfshirë dhunën fizike si dhe frikësimin, kërcënimet, privimin ekonomik, izolimin, abuzimin psikologjik dhe seksual. Kryerësit e rasteve të dhunës shpesh marrin vendime shumë të llogaritura për kohën kur të përdorin dhunën, sa dhunë të përdorin dhe ku ta përdorin dhunën. Rrota e fuqisë dhe kontrollit e zhvilluar nga Projekti i Ndërhyrjes në Dhunën në Familje ofron një ilustrim të dobishëm të një modeli të zakonshëm të dhunës në familje (shih diagramin më poshtë). Ky model shpesh fillon me kërcënime, poshtërime dhe sjellje kërcënuese dhe përforcohet duke vendosur kontroll mbi jetën e një personi tjetër përmes izolimit, manipulimit dhe duke vendosur kufij në zgjedhjet dhe liritë e tyre personale.

18 Shih Anderson, M., et al 2003. "Pse ajo thjesht nuk largohet?: Një studim përshkrues i pengesave të raportuara të viktimës për sigurinë e saj" Revista e Dhunës në Familje 18, nr. 3, 151-155 dhe Yamawaki, N., et al. 2012. "Perceptimet e Dhunës në Familje: Efektet e miteve të dhunës në familje, marrëdhënia e viktimës me abuzuesin e saj dhe vendimi për t'u kthyer tek abuzuesi i saj" Revista e Dhunës Ndërnjerëzore 27, bot. 16, 3195-3212.

19 Petersson, J. et al. 2016. "Faktorët e rrezikut për dhunën e partnerit intim: Një krahasim i kryerësve anti-social dhe vetëm familjar" Revista e Dhunës Ndër-Personale, 1.

Diagrami: Rrota e fuqisë dhe kontrollit

Përdorimi i frikësimit: Frikësimi i saj duke përdorur pamje, veprime, gjeste, duke shkatërruar gjëra, duke shkatërruar pronën e saj, duke shfaqur armën.

Përdorimi i abuzimit emocional: Duke e poshtëruar atë, duke e bërë atë të ndihet keq me veten e saj, duke thirrur emrat e saj, duke e bërë atë të mendojë se është e çmendur, duke luajtur lojëra me mendje, duke e nënvlerësuar, duke e bërë atë të ndihet fajtore.

Përdorimi i izolimit: Kontrollimi i asaj që ajo bën, me kë shihet dhe flet, çfarë lexon, ku shkon, duke kufizuar përfshirjen e saj jashtë, duke përdorur xhelozinë për të justifikuar veprimet.

Minimizimi, mohimi, fajësimi: Duke bërë abuzimet si diçka e lehtë dhe duke mos marrë seriozisht shqetësimet e saj në lidhje me to, duke thënë se abuzimi nuk ndodhi, duke zhvendosur përgjegjësinë për sjelljen abuzive, duke thënë se ajo e shkaktoi atë.

Përdorimi i fëmijëve: Bërja e saj të ndihet fajtore për fëmijët, përdorimi i fëmijëve për të transmetuar mesazhe, përdorimi i vizitës për ta ngacmuar, kërcënimi për t'i marrë fëmijët.

Përdorimi i privilegjit mashkullor: Trajtimi i saj si shërbëtoreshë, marrja e të gjitha vendimeve të mëdha, duke vepruar si 'mjeshtri i kalasë', duke qenë ai që përcakton rolet e burrave dhe grave.

Përdorimi i abuzimit ekonomik: Pengimi që ajo të marrë ose mbajë një punë, duke e bërë atë të kërkojë para, duke i dhënë asaj një ndihmë, duke i marrë paratë, duke mos e lënë të dijë ose të ketë qasje në të ardhurat e familjes.

Përdorimi i detyrimit dhe kërcënimeve: Bërja dhe/ose realizimi i kërcënimeve për ta lënduar, duke e kërcënuar për ta lënë, të bëjë vetëvrasje, ta raportojë atë në mirëqenie sociale, duke e bërë të heqë akuzat, duke e detyruar të bëjë gjëra të paligjshme.

Burimi: Projekti i ndërhyrjes në dhunën në familje - Modeli Duluth

Pyetje. Pse të gjithë viktimat e dhunës në familje nuk duan drejtësi? Disa gra janë përfshirë në procesin penal pasi të gjitha burimet e tjera janë shteruar dhe zakonisht kërkojnë mbrojtje dhe ndalim të menjëherëshëm të një incidenti të veçantë dhune. Ato nuk duan domosdoshmërisht të shkojnë në gjykatën penale. Sidoqoftë, për të tjerët, kur sistemi i drejtësisë penale përqendrohet vetëm në incidentin aktual, kjo mund të minimizojë tërë përvojën e përdorimit model të detyrimit, kërcënimit dhe përdorimit ose kërcënimit për dhunë. Për gratë tjera, qëllimet e sistemit të drejtësisë penale, ai i ndëshkimit dhe dënimit, shpesh janë në kundërshtim me qëllimet e grave viktime dhe në fakt mund të kontribuojnë në ndjenjën dhe të qenit të pasigurt dhe përkeqësojnë mirëqenien e tyre personale dhe financiare.

Pyetje. Pse viktimat e dhunës në familje bëhen të paqëndrueshme apo edhe armiqësore në gjykatë? Është e zakonshme që viktimat e dhunës së partnerit intim të refuzojnë të dëshmojnë ose të heqin dorë dhe të dëshmojnë se incidenti nuk ka ndodhur. Diagramet e ciklit të dhunës dhe pushtetit dhe rrethi i kontrollit mund të ndihmojnë prokurorët dhe gjyqtarët të kuptojnë pse viktimat mund të tërheqin ankesat e tyre. Viktimat thërrasin policinë gjatë fazës akute të dhunës, vetëm për ta tërhequr atë gjatë fazës së muajit të mjalitit,

dhe në dritën e shumë pengesave psikologjike dhe sociale që parandalojnë gratë të largohen. Hulumtimet sugjerojnë se ekziston një thirrje e sofistikuar emocionale nga autori i krimit i krijuar për të minimizuar vep- rimet e tyre dhe për të fituar simpatinë e viktimës.²⁰

- Hapi një: i fortë dhe i vendosur. Këtu viktimat janë pothuajse të vendosura për të parë abuzuesin të nd- jekur penalisht për veprimet e tij në telefonatën e parë ose të dytë, por thirrjet vazhdojnë.
- Hapi dy: minimizimi i abuzimit. Kryesi i dhunës përpiqet të bindë viktimën se ngjarja nuk ishte aq seri- oze, përpiqet të fitojë simpatinë e saj duke e hedhur veten si viktimë: duke vuajtur në burg, në depre- sion, ndoshta për vetëvrasje dhe se i mungon ajo dhe fëmijët.
- Hapi tre: ata nuk na kuptojnë. Pasi të ka fituar simpatinë e saj, ata lidhen mbi dashurinë e tyre dhe bash- kohen së bashku për të luftuar botën që nuk e kupton.
- Hapi katër: Gënje për mua.
- Hapi pesë: zhvillimi i një plani për të ndryshuar historinë e saj.

Pyetje: Si ndikon dhuna e partnerit intim tek fëmijët? Fëmijët që janë dëshmitarë të dhunës në familje për- jetojnë efekte anësore në zhvillimin e trurit.²¹ Ata kanë keq adaptim psikosocial, siç është çrregullimi i stresit post-traumatik që shoqërohet me ndryshime të dukshme në përbërjen anatomike dhe fiziologjike të sistemit të tyre nervor qendror. Individët me këto ndryshime nuk funksionojnë mirë në shoqëri dhe kanë probleme serioze mjekësore, sociologjike dhe ekonomike në të ardhmen.

Pyetje. Pse një viktimë e përdhunimit nuk është kundërpërgjigjur? Viktimat e përdhunimit marrin vendime në sekondë se si të reagojnë për të mbijetuar. Pjesa e trurit kryesisht përgjegjëse për zbulimin dhe reagimin ndaj një kërcënimi quhet amigdala. Objektivi i trurit është mbijetesja dhe kjo ndodhë në një kohë kur shtypen funk- sionet më të larta të trurit. Kjo do të thotë që viktimat do të reagojnë me ato që mund të duken sjellje jo-logjike dhe jo-rationale për një prokuror ose gjyqtar. Për një viktimë të përdhunimit, kërcënimi me dhunë ose vdekje është i menjëhershëm, pavarësisht nëse përdhunuesi përdor një armë vdekjeprurëse. Fakti që një viktimë ka pushuar së rezistuari ndaj sulmit nga frika e dëmit më të madhë ose ka zgjedhur të mos rezistojë aspak nuk do të thotë që viktima ka dhënë pëlqimin. Nëse viktimat vlerësojnë se nuk janë në gjendje të largohen nga rreziku, ato shpesh i nënshtrohen dhunës për të shmangur lëndimet e panevojshme ose përshkallëzimin. Çdo viktimë e përdhunimit bënë gjithçka që është e nevojshme për të bërë në atë kohë në mënyrë që të mbijetojë. Sistemi njerëzor do t'i përgjigjet kërcënimit të perceptuar në një ose më shumë nga pesë mënyra²²:

- Lufta: Disa viktima rezistojnë dhe përgjigjen me luftë.
- Ikja: Disa viktima janë në gjendje të ikin nga dhuna. Kjo nuk minimizon qëllimin e dhunës ose traumës së përjetuar nga viktima.
- Ngrirja: Disa viktima i përgjigjen traumës së dhunës seksuale përmes fenomenit psikologjik të disociim- it, i cili nganjëherë përshkruhet si "ikja tërësisht nga trupi", ndërsa disa të tjerë përshkruajnë një gjendje të "frikës së ngrirë" në të cilën ato bëhen të pafuqishme dhe plotësisht pasive. Rezistenca fizike nuk ka të ngjarë të ndodhë tek viktimat që përjetojnë shkëputje ose frikë të ngrirë ose në mesin e viktimave që ishin duke pirë ose duke përdorur drogë para se të sulmoheshin.
- Dorëzimi: Disa viktima humbin tensionin e muskulaturës dhe trupi dhe mendja bëhen të lakueshëm, veçanërisht kur viktima nuk është fizikisht në gjendje t'i rezistojë sulmuesit. Viktima beson se nëse dhu- na do të ndodhë, gjatat për të mbijetuar do të rriten nëse trupi i saj dorëzohet.
- Miqësia: – Disa viktima, të tilla si gratë që përdhunohen nga një i njohur, mund të kërkojnë prezervativ për të mos mbetur shtatzënë ose marrë infeksione seksualisht të transmetueshme.

Pyetje. Pse viktima nuk raportoi dhunën menjëherë? Përveç disa reagimeve që viktimat mund të kenë gjatë incidentit të dhunshëm, viktimat gjithashtu mund të reagojnë shumë ndryshe pas incidentit të dhun- shëm.

- Viktimat mund të përpiqen të hedhin poshtë ose të injorojnë atë që ndodhi dhe madje ta normalizojnë atë duke pasur kontakte me kryesin e krimit në të ardhmen.
- Viktimat mund të vendosin të raportojnë vetëm kur mbështeten nga një anëtar i familjes ose një mik

20 Bonomi, A.E. 2011. "Të takohemi në kodrën ku parkonim": Proceset ndërpersonale të shoqëruara me tërheqjen e viktimave" Shkenca Sociale dhe Mjekësia.

21 Tsavoussis, A. et al 2014. "Dhuna në Familje e Dëshmuar nga Fëmijët dhe Efektet Anësore të saj në Zhvillimin e Trurit: Një Thirrje për Vetë-Ekzaminim Social dhe Ndërgjegjësim" Fronti i Shëndetit Publik 2014: 2: 178.

22 UNODC. 2017. "Libër i Burimeve për Trajnerët mbi Përgjigjet Efektive të Prokurorisë ndaj Dhunës ndaj Grave".

duke konfirmuar se kjo nuk është sjellje normale por sjellje e gabuar. Veçanërisht nëse kryesi i krimit është dikush që i besojnë, mund të duhen vite që viktimat madje të identifikojnë atë që u ka ndodhur atyre si dhunë.

- Viktimat, të cilat shpesh përjetojnë një ndjenjë të thellë turpi, stigmatizimi dhe shkeljeje, mund të vendosin të raportojnë vetëm kur ndihen të mbështetura në mënyrë adekuate.
- Viktimat mund të mos raportojnë fare nëse janë të shqetësuar për pasojat negative të raportimit, se do të fajësohen për incidentin ose jeta e tyre do të jetë cak i gjykimeve dhe kritikave.
- Viktimat nuk do të raportojnë nëse u mungon besimi në sistemin e drejtësisë penale.

Pyetje. Pse viktimave iu mungon besimi në sistemin e drejtësisë penale? Njerëzit që punojnë në sistemin e drejtësisë penale e shohin atë si objektiv dhe të paanshëm dhe mund të befasohen kur dëgjojnë se shumë viktimat femra nuk kanë besim në sistem. Është e rëndësishme që prokurorët dhe gjyqtarët të kuptojnë se si sistemi i drejtësisë penale mund të përbëjë pengesë për gratë që kërkojnë mbrojtje dhe drejtësi. Mungesa e ndjeshmërisë gjinore, mungesa e të kuptuarit në lidhje me natyrën e dhunës me bazë gjinore dhe trajtimi diskriminues i viktimave nga aktorët e drejtësisë penale mundet dhe shpesh rezultojnë në viktimizimin dytësor të viktimave. Ka disa momente në procesin e drejtësisë penale, nga kontakti fillestar deri në gjykim, që mund të rezultojnë në traumatizimin e viktimës. Ato përfshijnë:

- Intervista nga aktorë të pandjeshëm, indiferentë apo edhe armiqësorë të drejtësisë penale dhe që duhet të kalojnë nëpër intervista të shumta.
- Mungesa e ndihmës juridike dhe njohurive dhe kuptimit të të drejtave të tyre.
- Mungesa e përkthyesve dhe sfidat në komunikim.
- Testim mjeko-ligjor ndërhyrës, shpesh i bërë nga ekspertë mjeko-ligjorë të cilët nuk janë të trajnuar posaçërisht për trajtimin e viktimave të tilla.
- Detyrimi shpesh është mbi viktimën për të iniciuar raportin zyrtar dhe ndjekjen penale.
- Theksi në ndërmjetësimin ose zgjidhjen joformale.
- Mbështetja e tepruar tek provat fizike dhe hetimi joadekuat ose i pandjeshëm.
- Dhënia e dëshmisë dhe nevoja për të dëshmuar përsëri.
- Mungesa e mbrojtjes në gjykatë, ballafaqimi me të akuzuarin.
- Vonesa të gjata në proces, shtyrjet dhe vazhdimet.
- Vendimet bazuar në stereotipe gjyqësore.

Pyetje. A është vërtetë dhunë seksuale nëse nuk ka lëndime të dukshme? Së bashku me pyetjen pse viktimat nuk u kundërpërgjigj është besimi se nëse një grua ose vajzë ka qenë viktimë e dhunës seksuale, provat mjekësore të lëndimeve të saj do të jenë në gjendje të vërtetojnë përfundimisht deklaratën e saj. Ky perceptim i gabuar vendos një standard joreal si për viktimën ashtu edhe për komunitetin mjekësor pasi që thjesht nuk ndodh në shumicën e incidenteve të dhunës seksuale. Ndërsa ekzaminimet mjekësore ndonjëherë mund të konfirmojnë dhunën seksuale, ato kurrë nuk mund ta përjashtojnë atë.²³ Është plotësisht e mundur që të abuzohen seksualisht dhe prapëseprapë abuzimi të mos lërë asnjë gjurmë të dukshme fizike tek viktimat. Disa nga arsyet e zakonshme pse provat përfundimtare mjekësore nuk paraqiten në shumicën e rasteve:

- Vonesa në raportim. Nuk është e pazakontë që viktimat vonojnë zbulimin e dhunës seksuale për javë, muaj apo edhe vite. Kjo do të thotë që ekzaminimi mjekësor gjithashtu do të vonohet dhe çdo lëndim tashmë mund të shërohet dhe të mos dallohet.
- Lloji i dhunës mund të mos jetë në përputhje me asnjë gjetje mjekësore. Prekja e padëshiruar seksuale, krijimi i pornografisë dhe sodomia orale zakonisht nuk rezultojnë në zbulime fizike. Gjithashtu, skuqja e vaginës ose gërvishtjet e vogla të mukozave mund të mos zbulohen brenda disa minutash ose orësh, dhe mund të ketë mungesë të spermatozoideve nëse viktimat ka larë, urinuar ose pastruar dhëmbët e saj.
- Elasticiteti. Indet e himenit janë elastike dhe depërtimi i plotë nga një objekt, gishti apo edhe penisi nuk mund të shkaktojë asnjë traumë të dukshme.
- Tipologjia e autorit dhe viktimës. Shpesh kryesi është i njohur për viktimën dhe forca nuk përdoret në përgjithësi.

23 Kreston, S. 2007. "Një e vërtetë e papërshtatshme: Në mungesë të provave përfundimtare mjekësore konfirmuese në rastet e abuzimit seksual të fëmijëve". Kërkim për abuzimin e fëmijëve në Afrikën e Jugut, 8(2), 81-96.

Pyetje. A mund të jetë ajo vërtetë viktimë e dhunës seksuale nëse nuk vepron si e tillë? Ekziston një keqkuptim i zakonshëm se një viktimë “e vërtetë” e përdhunimit do të jetë jashtëzakonisht e mërzitur kur flet për përdhunimin. Është e rëndësishme që prokurorët dhe gjyqtarët të kuptojnë që viktimat sillen në një larmi mënyrash pas dhunës seksuale. Nuk ka një përgjigje të vetme ndaj dhunës seksuale.

- Viktimat mund të duken të qeta ose monotone ose të shqetësuar ose tejet të zemëruar.
- Më vonë, viktimat mund të reagojnë me vetë-mjekim, duke u përfshirë në sjellje seksuale me rrezik të lartë, duke u tërhequr nga ata përreth tyre ose duke u përpjekur të rimarrin kontrollin.
- Viktimat mund t’u drejtohen mediave sociale për t’u marrë me stresin post-traumatik dhe në një përpjekje për të rimarrë kontrollin.
- Viktimat gjithashtu mund të qëndrojnë miqësore me autorin e krimit, siç është dërgimi i mesazheve miqësore tek i njëjti burrë për të cilin ajo thotë se e ka sulmuar seksualisht. Shumë autorë të krimit janë të njohur për viktimat, dhe këta burra kanë punuar për të fituar besimin dhe për t’u dukur dashamirës ndaj viktimës. Kjo marrëdhënie nuk zhduket brenda natës, edhe pas një episodi të dhunës seksuale.
- Viktimat mund të mendojnë se ishte faji i tyre ose mund të kenë pak zgjedhje, përveçse të qëndrojnë në kontakt nëse shkelësi është shef, mësues ose i afërm.

Pyetje. Pse viktimat nuk kujtojnë se çfarë ka ndodhur ose duket se ndryshojnë historitë e tyre? Hulmimet tregojnë se përvojat traumatizuese shpesh përjetohen si kërcënim i sigurt, ose përçarje e jetës dhe prodhojnë një tronditje të tillë emocionale që mund të modifikojë trurin.²⁴ Kur individit pëson një përvojë traumatike, ekuilibri i tij i zakonshëm ndryshohet aq shumë saqë duhet rindërtuar, pjesërisht ose plotësisht, duke përfshirë kujtesën e asaj ngjarje traumatike siç ishte ajo apo e modifikuar. Përsëritja e traumës ka ndikim të fortë në reagimin e viktimës. Paaftësia për të kujtuar afatet kohore dhe detajet është treguar nga kërkimet neurobiologjike të jetë jo vetëm e ligjshme por e zakonshme. Kur aktivizohet qarku mbrojtës i trurit, mbështjellësi parabollo, që normalisht drejton vëmendjen, mund të dëmtohet shpejt, duke ndikuar në atë se çfarë informacioni regjistrohet në kujtesë.²⁵ Kështu që viktimat mund të kujtojnë disa gjëra të caktuara si një orë që troket ose ngjyra e tepihut, por jo renditjen e ngjarjeve.

Pyetje. A duhet të shqetësohem për shkallën e lartë të akuzave të rreme? Ekziston një keqkuptim i vazhdueshëm se ka shkallë të lartë të akuzave të rreme dhe se shumica e rasteve të përdhunimit janë të pabazuara. Kjo ushqehet nga besimet se gratë janë të paqëndrueshme dhe keqdashëse, gratë nuk janë veçanërisht të besueshme, gratë gënjejnë për të mbrojtur nderin e tyre, gratë janë hakmarrëse dhe gënjejnë për të marrë hak për një gabim të perceptuar; gratë gënjejnë për sulme seksuale për të kryer shantazhe, gratë kanë imagjinatë tepër aktive etj. Sidoqoftë, është e rëndësishme që prokurorët dhe gjyqtarët të dinë se provat nuk e mbështesin këtë besim. Sipas një rishikimi të vitit 2009 të hulumtimit ndërkombëtar mbi raportimin e rremë të rasteve të dhunës seksuale sugjerohet që raportimi i rremë ndodh vetëm në 2-8% të rasteve të raportuara (nga të cilat vlerësohet se në fakt më pak se 10% të rasteve raportohen).²⁶ Për më tepër, siç është vërejtur më parë, statistikat zbulojnë se shumë pak raste të përdhunimit në të vërtetë raportohen në polici për shkak të turpit, vetë fajësimit, frikës nga autori, mundësisë së mosbesimit dhe stigmës shoqërore. Mungesa e inkurajimit gjithashtu ndikon në raportimin e rremë të përdhunimit.

Pyetje. Çfarë duhet të bëj nëse duket se vajza është palë e gatshme? Gjyqtarët dhe prokurorët duhet të mbajnë mend se vajzat shfrytëzohen më shpesh seksualisht nga një i rritur në pozitë të pushtetit ose autoritetit ose nga dikush të cilit i besojnë. Në kontekstin e marrëdhënieve seksuale që përfshijnë fëmijë, çdo paraqitje e pëlqimit për një sjellje të tillë meriton një kontroll të shtuar, me vëmendje të veçantë që duhet t’i kushtohet faktit që personi që jep pëlqimin është fëmijë. Pabarazitë në marrëdhënie kanë rëndësi të madhe për të kuptuar ndërtimin, natyrën dhe fushën e pëlqimit të dukshëm të fëmijës për çdo marrëdhënie seksuale. Tek vajzat dhe keqbërësit meshkuj të rritur ekziston një marrëdhënie e pabarabartë midis tyre. Gjyqtarët dhe prokurorët duhet të jenë të vetëdijshëm që autorët e krimit shpesh synojnë femra të cenuara, ku përfshihen jo vetëm vajzat, por edhe gratë me aftësi të kufizuara (fizike dhe mendore), dhe gratë në pozita të cenueshme, siç mund të jenë punëtoret e seksit.

Pyetje. Çfarë është ‘pastrimi’? Pa kuptuar teknikat e pastrimit, prokurorët dhe gjyqtarët mund ta shohin vajzën viktimë si një palë të gatshme apo me vullnet në aktivitetin seksual ose si viktimë të pajtueshme. Pastrimi

24 Ky hulumtim është rishikuar në UNODC. 2017. “Libër i Burimeve për Trajnerët mbi Përgjigjet Efektive të Prokurorisë ndaj Dhunës ndaj Grave”.

25 Hopper, J. Harvard Shkolla Mjekësore siç citohet në Dewan, S. 2017 “Ajo nuk u kundërpërgjigj: 5 Arsye (e gabuara) që Njerëzit Dyshojnë tek Viktimat e Abuzimit Seksual”. The New York Times.

26 Lonsway, K. et al 2009. “Raportimet e Rrejshme: Lëvizja përtej çështjes për të hetuar dhe ndjekur me sukses sulmet seksuale jo të huaja”. 3:1 Zëri 1.

është përkufizuar si "Proces me të cilin një person përgatit një fëmijë, të rriturit dhe mjedisin për abuzimin e këtij fëmije. Qëllimet specifike përfshijnë krijimin e qasjes për tek fëmija, fitimin e pajtueshmërisë së fëmijës dhe ruajtjen e sekretit të fëmijës për të shmangur zbulimin. Ky proces shërben për të forcuar modelin abuziv të kryesit, pasi mund të përdoret si mjet për të justifikuar ose mohuar veprimet e tyre".²⁷ Teknikat e përfshira në pastrim përfshijnë:

- Identifikimi i viktimës së mundshme. Ata zakonisht janë fëmijë të marginalizuar që kanë vetë-vlerësim të ulët dhe ndihen të huaj nga familja ose komuniteti i tyre.
- Ulja e pengesave seksuale të një fëmije viktimë në mënyrë që të shfrytëzohet fëmija seksualisht. Autori i krimit krijon besim dhe prish mbrojtjen e fëmijës duke dhënë dhurata, duke luajtur lojëra, duke pretenduar se ndajnë interesa të përbashkëta, duke përdorur lajka dhe duke siguruar familjen e fëmijës.
- Mos sensibilizimi dhe normalizimi i seksit në mes të rriturit dhe fëmijës. Ekziston një erozion gradual i kufijve, shpesh me përshkallëzim të kontaktit fizik dhe/ose përfshirjen e fëmijës në sjellje të papërshtatshme të tilla si pirja e alkoolit ose prezantimi i pornografisë. Kjo fillon me prekje 'të pafajshme' si përqaftime, përkëdhelje ose puthje, gudulisje ose ledhatime të flokëve dhe prekje 'aksidentale', të tilla si fërkimi i gjoksit të fëmijës ose zonave gjenitale para se të kalohet në abuzim seksual.
- Krijimi i një lidhje midis kryerësit dhe viktimës, duke rezultuar në gjasa shumë të vogla që fëmija të zbulojë abuzimin. Kjo përfshin bërjen e fëmijës të ndihet i veçantë, ndarjen e sekreteve dhe aktiviteteve të veçanta, të tilla si daljet së bashku.

1.4 Mitet dhe stereotipet e zakonshme në lidhje me dhunën ndaj grave dhe dhunën në familje

Ekzistojnë shumë mite dhe stereotipe gjinore rreth dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje të cilat mund të kenë ndikim serioz negativ në mbrojtjen dhe drejtësinë e ofruar për viktimat. Këto mite janë besime të pasakta që nuk bazohen në prova, por në ide dhe stereotipe të paramenduara. Ato zhvillohen pjesërisht sepse mund të jetë e vështirë të kuptohet pse një person do të lëndonte një tjetër, veçanërisht në kontekstin e një marrëdhënieje intime. Nëse këto mite përqafohen zyrtarisht ose jozyrtarisht nga institucionet e drejtësisë penale, kjo mund të çojë në: viktimizim dytësor; justifikimin e trajtimit të çështjeve unike siç janë kërkesat e vërtetimit dhe pranueshmëria e dëshmi të karakterit të viktimës; minimizimi i përgjegjësisë dhe kriminalitetit të kryerësit; mohimi ose banalizimi i dhunës së kryer nga burrat ndaj grave; dhe fajësimi i viktimës.

Mitet dhe stereotipat gjinorë pamundësojnë masat mbrojtëse në sistemin e drejtësisë penale, ndikojnë në zbatimin diskriminues të procedurave penale dhe rregullave të provave që janë zhvilluar tradicionalisht për shkak të besimeve në lidhje me gratë dhe vajzat, dhe shtrembërojnë sjelljen e gjyqtarëve, prokurorëve dhe mbrojtësve. Merrni parasysh ndikimin e gjerë të stereotipit prokurorial dhe gjyqësor:

- Shtrembëron perceptimet e tyre për atë që ka ndodhur në një situatë të veçantë dhune ose çështjet që do të përcaktohen në gjyq.
- Fokuson vëmendjen e tyre në sjelljen dhe karakteristikat personale të viktimës më shumë sesa në veprimet e kryerësit që zakonisht sjell dyshime në pretendimin e viktimës për dhunë me bazë gjinore ndaj grave.
- Ndikojnë në vizionin e tyre se kush është viktimë "e vërtetë" e dhunës me bazë gjinore ndaj grave.
- Ndikon në perceptimet e tyre për fajësinë e personave të akuzuar për dhunë me bazë gjinore ndaj grave.
- Ndikon në pikëpamjet e tyre rreth besueshmërisë së dëshmitarëve.
- Prokurorët udhëheqës që të paraqesin/nuk kundërshtojnë, dhe gjyqtarët që të lejojnë pranimin e provave jo relevante ose shumë paragjyquese në gjykatë dhe/ose të ndikojnë në peshën që gjyqtari u vë provave të caktuara.
- Ndikon në vlerësimin e provave.
- Bën që ata të interpretojnë ose të zbatojnë në mënyrë jo të duhur ligjet.
- Formon rezultatin përfundimtar ligjor.

Prandaj është e rëndësishme që prokurorët dhe gjyqtarët të jenë të vetëdijshëm për këto mite dhe stereotipe gjinore; vazhdimisht pyesin veten nëse sjellja dhe vendimmarrja e tyre në rastet që përfshijnë dhunë

27 Kreston, Susan. 2009. "Në mënyrën e Harm: pornografia e fëmijëve, pastrimi dhe Akti i Kundërvajtjeve Seksuale i vitit 2007". Hulumtim për Abuzimin e Fëmijëve: Revista e Afrikës së Jugut, 10(2):41-51.

ndaj grave dhe dhunë në familje është e bazuar në stereotipe gjinore; dhe luajnë në mënyrë aktive një rol në shpërndarjen e këtyre miteve dhe kundërveprimin me mënyrat në të cilat mitet promovojnë fajin e viktimës në detyrat e tyre të përditshme. Është thelbësore që prokurorët dhe gjyqtarët të përqendrohen në vlerësimin e besueshmërisë së incidentit dhe veprimet e kryerësit dhe jo vetëm në besueshmërinë e viktimës.

Miti	Realiteti	Pikat që duhet ngritur në diskutim
Mitet dhe realitetet e përdhunimit		
<p>Përdhunimi është krim i epshit apo i pasionit.</p> <p>✓ Miti i ngjashëm: përdhunimi u ndodh vetëm grave të reja, të bukura ose të dëshirueshme.</p>	<p>Përdhunimi është akt dhune dhe agresioni në të cilin kryesi përdor seksin si armë për të fituar pushtet dhe kontroll mbi viktimën.</p> <p>✓ Nuk ka asnjë viktimë "tipike" të sulmit seksual. Dhuna seksuale mund t'i ndodhë çdokujt, pa varësisht nga seksi, raca, mosha, etj...</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ky mit hyn në kategorinë e gjerë të "ai nuk deshi ta bënte këtë" që e sheh dhunën seksuale si rezultat i dëshirës së pakontrolluar të burrave. ✓ Ky mit mohon dhe banalizon dhunën. Heq fajin nga kryerësi dhe e vendos atë mbi viktimën për shkak-timin e epshit dhe e karakterizon në mënyrë të gabuar dhunën seksuale si dëshirë, në vend të krimit që ka të bëjë me ushtrimin e pushtetit. ✓ Një taktikë e zakonshme mbrojtëse në gjykimet e përdhunimit për të ripërcaktuar përdhunimin si seks dhe të përpiqemi të përfitojmë nga besimi i gabuar se përdhunimi është një akt i pasionit që është kryesisht i motivuar seksualisht. ✓ Një taktikë tjetër e zakonshme e mbrojtjes është të argumentosh se dhuna ishte rezultat i sinjaleve romantike të keq komunikuar dhe se burrat janë fajtorë vetëm për shkak të mos leximit të duhur të të mesazhit e jo për përdhunim. ✓ Është e rëndësishme të bëhet dallimi ligjor dhe i arsyes së shëndoshë midis përdhunimit dhe seksit. ✓ Nuk ka asnjë situatë në të cilën një individ nuk mund të kontrollojë shtytjet e tij seksuale. ✓ Eksitimi seksual nuk justifikon seksin e detyruar dhe një viktimë e cila angazhohet në puthje, përqafime ose prekje të tjera seksuale mban të drejtën për të refuzuar marrëdhëniet seksuale. ✓ Besimi se viktimat e sulmeve seksuale janë tërheqëse, të reja ose pa përvojë seksuale shpesh lidhet me besimin e gabuar se përdhunimi ka të bëjë me seksin e jo me dhunën, dhe se tërheqja e viktimës është një nga shkaqet e sulmit. ✓ Megjithëse nuk ka një viktimë tipike të sulmit seksual, studimet tregojnë se grupe të caktuara viktimizohen me ritme më të larta se të tjerët. Viktimizimi nuk bazohet në atë nëse viktima është tërheqëse, por përkundrazi në cënueshmërinë dhe disponueshmërinë.

<p>Përdhunimi përfshin më shpesh një të huaj, forcë fizike dhe lëndim fizik.</p>	<p>Përdhunimi përfshin më shpesh dikë që viktima e njeh, pa lëndime të dukshme fizike.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ky mit ushqen besimin se nëse rrethanat nuk e plotësojnë këtë ide të përdhunimit “të vërtetë”, atëherë nuk do të ishte përdhunim. ✓ Kërkimet zbulojnë se viktimat kanë më shumë të ngjarë të sulmohen seksualisht nga dikush që ajo njeh (p.sh. shoku, në takim dashurie, partneri intim, shoku i klasës, fqinji ose i afërmi) sesa nga një i huaj; shumë prej veprimeve të padëshiruara dhe të detyruara që ndodhin gjatë një sulmi seksual nuk rezultojnë në lëndime të dukshme jo-gjenitale; dhe shumica e viktimave të rritura të përdhunimit nuk kanë ndonjë lëndim jo-gjenital nga sulmet seksuale. ✓ Nëse prokurorët dhe gjyqtarët i besojnë këtij miti, ata përcaktojnë ngushtë atë që llogaritet si dhunë seksuale dhe interpretojnë disa elementë kriminalë që kërkojnë forcë ose rezistencë. ✓ Ky mit nënkupton që ata kërkojnë që viktimat të rezistojnë dhe për këtë arsye të pësojnë lëndime të dukshme. Kështu që ata kërkojnë vërtetimin e rrëfimit të viktimës dhe supozojnë se nëse nuk ka prova fizike, dhuna seksuale nuk është provuar.
<p>Kur dëlirësia e një gruaje kërcënohet, ajo reziston me dhunë, përpiqet të shpëtojë ose bërtet për ndihmë.</p>	<p>Kur një grua është duke u përdhunuar, ajo mund të ngrijë, të bjerë ose të përpiqet të krijojë miqësi me përdhunuesin.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Viktimat marrin vendime në sekondë se si të reagojnë për të mbijetuar nga dhuna seksuale. Sistemi njerëzor do t'i përgjigjet kërcënimit të perceptuar në një ose më shumë nga pesë mënyrat e parashikueshme: miqësim, luftë, frikë, ngirje dhe/ose rënie. Çdo viktimitë e përdhunimit bën gjithçka që është e nevojshme për të bërë në atë kohë në mënyrë që të mbijetojë. ✓ Ky mit mbështetet nga shumë keqkuptime tjera, të tilla si: nëse një grua përdhuhet pa rezistuar ajo duhet të ketë dashur që ajo të ndodhë; asnjë grua nuk do ta lejonte veten të përdhunohej nëse nuk dëshiron; dhe gratë e mira janë të pastra seksualisht. ✓ Të besosh në këtë mit do të thotë që prokurorët dhe gjyqtarët të përqendrohen në sjelljen e viktimës në vend të veprimeve të kryerësit, dhe mund të konkludojnë se mungesa e lëndimit fizik do të thotë se është dhënë pëlqimi.
<p>Disa gra meritojnë të përdhuheshin, është faji i tyre.</p> <p>Ose ato po e kërkojnë atë (rrobat seksi nxisin burrat për përdhunim), ato e dëshironin atë, ose ato e vendosën veten në situata të rrezikshme (prostitution, dehje).</p>	<p>Gratë nuk meritojnë kurrë të përdhuheshin.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Dhuna seksuale nuk është kurrë faji i viktimës. ✓ Asnjë viktimitë tjetër e krimit nuk shikohet me shkallën e fajësisë dhe dyshimit sikur viktima e përdhunimit. ✓ Pëlqimi duhet të jetë i qartë. “Jo” do të thotë “Jo”, pavarësisht nga situata ose rrethanat. ✓ Nuk ka rëndësi nëse viktima ishte duke pirë apo duke përdorur drogë, nëse ajo ishte natën jashtë vetëm, ishte shfrytëzuar seksualisht, ishte në një takim me autorin e krimit, ose nëse autorët besuan se viktima ishte veshur më mënyrë joshëse. Askush nuk e kërkon përdhunimin. ✓ Përgjegjësia dhe faji qëndrojnë te kryesi i krimit i cili përfitoi nga një viktimitë e pambrojtur ose shkeli besimin e viktimës për të kryer një krim të dhunës seksuale. ✓ Një taktikë e zakonshme e mbrojtjes është që gjykata të përqendrohet në sjelljen që shihet si “e dyshimtë moralisht” për të hedhur dyshime mbi besueshmërinë e ankuesit. ✓ Nëse prokurorët dhe gjyqtarët i besojnë këtij miti, ata do të lejojnë marrjen në pyetje të viktimave për çështje të parëndësishme, të tilla si ecja vetëm natën vonë, veshja provokuese, joshja, grimi, shkuarja në bare vetëm ose pirja e alkoolit.

<p>Gratë duan të hakmerren për gjëra të vogla ose të zhvatin para prandaj shpesh shpikin akuza për përdhunim.</p>	<p>Gratë nuk raportojnë shpesh në mënyrë të rreme për përdhunim.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Besimi i gabuar se shumica e pretendimeve të sulmeve seksuale janë të rreme është për fat të keq i shpeshtë. Në mënyrë domethënëse, hulumtimi tregon se vetëm 2 deri në 8% të rasteve të sulmeve seksuale përfshijnë raportim të rremë. ✓ Shumë raporte klasifikohen si të rreme aty ku ka pasur: raportime të vonuara; indiferencë të viktimës ndaj lëndimeve; paqartësi; ose përpjekje të viktimës të largohet nga detajet e pasigurta, përshkrimi ose vendndodhja e dyshuar e veprës; dhe mospërputhjet në deklaratën e viktimës. ✓ Ekziston një mbivlerësim i shkallës së pretendimeve të rreme nga policia dhe prokurorët. ✓ Kjo ushqen një kulturë skepticizmi dhe çon në komunikim të dobët dhe humbje të besimit midis viktimës dhe sistemit të drejtësisë penale.
<p>Mospërputhjet e një viktimit nënkuptojnë se ajo nuk është e besueshme.</p>	<p>Mospërputhjet janë të zakonshme dhe mund të shpjegohen ose shmangen përmes përgjigjeve të përshtatshme.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Besimi se shumë viktima janë të rrejshme vë në kërkese të paarsyeshme ndaj viktimave për të demonstruar se ato janë viktima reale dhe meritore. ✓ Të vetëdijshëm për vetë mitet, shumë viktima përshtatin rrëfimin e tyre fillestar në mënyrë që të duken të besueshme. ✓ Nëse kjo kuptohet përmes thjerrëzave të miteve, atëherë prokurori do ta shohë mospërputhjen si bërje e një ankese të rreme ose si krijimi i problemeve provuese. ✓ Trauma mund të ndikojë në aftësinë e viktimës për të rrëfyer në mënyrë koherente ose plotësisht përvojën e saj. ✓ Duke u mbështetur në intervistën fillestare, viktima mund të jetë më e relaksuar dhe të krijojë besim për zbulimin e plotë të incidentit.
<p>Një viktimitë do të raportojë gjithçka në mundësinë e parë në dispozicion.</p>	<p>Viktimat shpesh duhet të ndjehen të sigurt dhe të mbështetur para se të raportojnë.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Trauma e përjetuar nga viktima bën që ajo të ndihet e pasigurt. ✓ Ato shpesh raportojnë vetëm pasi të kenë arritur në një vend të sigurt ose pasi të kenë biseduar me familjen, miqtë ose personat mbështetës.
Mitet dhe realitetet e dhunës së partnerit intim		
<p>Dhuna në familje kryhet vetëm nga një burrë i fortë ndaj një gruaje të dobët.</p>	<p>Fuqia ose dobësia relative fizike nuk është çështja, fuqia dhe kontrolli janë.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Larg nga të qenit viktimitë e pafuqishme, një grua e përfshirë në një marrëdhënie të dhunshme shpesh shfaq burime të mëdha force në mënyrën se si ajo mëson të jetojë me frikë, të lundrojë në paparashikueshmëri dhe të ndiejë disponimin e partnerit të saj për të mbrojtur veten dhe fëmijët e saj.
<p>Dhuna në familje shkaktohet nga abuzimi me alkoolin dhe drogën.</p>	<p>Droga dhe alkooli konsiderohen faktorë rreziku por jo shkak i dhunës.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ky besim çon në keqkuptim se nëse autori i nënshtrohet trajtimit për abuzim me alkoolin, ai do të ndalojë dhunën. ✓ Megjithëse alkooli dhe droga shpesh shoqërohen me dhunë në familje, ato nuk e shkaktojnë dhunën. ✓ Shumë keqbërës nuk pinë ose nuk përdorin drogë, dhe ata që pinë, zakonisht nuk tregojnë agresion ndaj njerëzve të panjohur, kolegëve ose shefave, por drejtojnë dhunë ndaj partnerëve të tyre. ✓ Kryerësit shpesh përdorin dehjen si justifikim ose argument për të mos marrë përgjegjësinë për veprimet e tyre. ✓ Është e rëndësishme të kuptohet se dhuna në familje dhe abuzimi me alkoolin/drogën janë dy çështje të veçanta dhe duhet të trajtohen në mënyrë të pavarur.

<p>Nuk mund të jetë aq keq, përndryshe ajo do të largohej.</p>	<p>Ka shumë arsye praktike pse gratë qëndrojnë në një marrëdhënie të dhunshme.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Viktimat mund të kenë frikë nga pasojat nëse përpiqen të largohen; kanë frikë se mos mbeten pa strehë; shqetësohen për humbjen e fëmijëve të tyre; dhe frikë nga varfëria dhe izolimi. ✓ Gratë qëndrojnë në marrëdhënie të dhunshme për arsye emocionale duke filluar nga dashuria deri te terrori. Disa gra kthehen te partnerët e tyre sepse besojnë se partneri i tyre do të ndryshojë dhe abuzimi do të marrë fund. ✓ Shpesh, para sulmit të parë fizik, abuzuesi përdor taktikat e kontrollit, të tilla si izolimi i viktimës nga lidhjet shoqërore dhe familjare, kërcënimet, varësia financiare dhe duke bërë këtë abuzuesi e ka degraduar viktimën deri në atë pikë sa asaj i mungon vetëbesimi i nevojshëm për t'u larguar ose për t'iu përgjigjur në mënyrë të përshtatshme dhunës. ✓ Një shpjegim tjetër është se frika dhe pasiguria aktivizojnë sistemin e sjelljes së lidhjes. Në situata traumatike, viktimat i drejtohen një personi me të cilin është më afër, i cili shpesh është abuzuesi. ✓ Ky mit ushqehet në besimin se dhuna "e vërtetë" në familje është dhunë e rëndë fizike që çon në lëndime serioze ose vdekje. Kur prokurorët dhe gjyqtarët e besojnë këtë, ata përcaktojnë ngushtë veprat e "sulmit", "frikësimit", "detyrimit" që u kërkon viktimave të pësojnë lëndime të dukshme dhe nuk e konsiderojnë dhunën psikologjike ose abuzimin ekonomik si dhunë "reale" në familje.
<p>Edhe nëse aktet e dhunës ndodhin në marrëdhënie, këto janë episode të izoluar.</p>	<p>Dhuna në familje zakonisht përfshin një model të dhunës së vazhdueshme fizike, psikologjike, seksuale ose ekonomike.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ky mit e sheh dhunën në familje si incidente të vetme e jo si një model detyrimi dhe kontrolli që përfshin forma të ndryshme të dhunës. ✓ Çdo episod i vetëm i dhunës duhet të hetohet si duhet, dhe nëse është e nevojshme të ndiqet penalisht, dhe atyre që preken nga ajo duhet t'u ofrohet ndihmë dhe mbështetje. ✓ Dhuna në familje karakterizohet nga një cikël dhune që konsiston në sjellje frikësuese dhe degraduese, kërcënime, sulme, kontroll, mosfuqizim dhe ulje të vetëvlerësimit të viktimës. ✓ Dhuna në familje karakterizohet nga një rritje e shpeshtësisë dhe ashpërsisë së veprimeve që nëse nuk ndalet në mënyrë efektive e vë viktimën në rrezik më të lartë. ✓ Është shumë e vështirë që kryesi të ndalojë pasi ai nuk beson ose nuk dëshiron të besojë se veprimet e tij janë të gabuara.
<p>Dhuna në familje është çështje private për familjet.</p>	<p>Dhuna në familje është një krim që prek komunitetet dhe shoqërinë në tërësi.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Dhuna ndaj grave dhe vajzave shkel ligjin në shumicën e vendeve. Kjo do të thotë se dhuna në familje është sjellje që komuniteti nuk e pranon. Është e rëndësishme që abuzuesit të marrin mesazhin nga komuniteti. ✓ Disa legjislatore e konsiderojnë faktin që dhuna ndodh në familje si faktor rëndësues.

Burrat që abuzojnë janë të dhunshëm sepse nuk mund të kontrollojnë zemërimin dhe zhgënjimin e tyre.	Abuzuesit kanë shumë kontroll dhe përdorin dhunë për të kontrolluar viktimën.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Dhuna në familje është sjellje e qëllimshme dhe abuzuesit nuk janë “jashtë kontrollit”. ✓ Dhuna e tyre u drejtohet me kujdes njerëzve të caktuar në kohë dhe vende të caktuara. ✓ Ata në përgjithësi nuk sulmojnë shefat e tyre ose njerëzit në rrugë, pa marrë parasysh sa të zemëruar mund të jenë. ✓ Abuzuesit ndjekin gjithashtu rregullat e tyre të brendshme në lidhje me sjelljet abuzive. Ata shpesh zgjedhin të abuzojnë me partnerin e tyre vetëm privatisht, ose mund të marrin masa për të siguruar që ata të mos lënë prova të dukshme të abuzimit. ✓ Ata përdorin akte dhune dhe një sërë sjelljesh, duke përfshirë frikësimin, kërcënimet, abuzimin psikologjik, izolimin, etj. për të detyruar dhe për të kontrolluar personin tjetër. ✓ Ata zgjedhin me kujdes taktikat e tyre: disa shkatërojnë pasurinë, disa mbështeten në kërcënimet e abuzimit dhe disa kërcënojnë fëmijët.
Bashkëshortët nuk mund të përdhunohen gratë e tyre.	Bashkëshortët vërtet përdhunohen gratë e tyre.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Përdhunimi ndodh sa herë që kontakti seksual nuk është i ndërsjellë, kur nuk ka zgjedhje. Çdo burrë që shpërfill ‘jo’-në e një gruaje është duke e përdhunuar atë.
Nuk ka kuptim të ndihmojmë gratë sepse ato kthehen tek abuzuesi.	Të gjitha viktimat, përfshirë ato që kthehen tek abuzuesi kërkojnë mbrojtje, mbështetje dhe drejtësi.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ky keqkuptim ushqen fajin e viktimës. ✓ Gratë viktimat të dhunës nuk janë mazokiste. ✓ Nëse dhe kur kthehen tek abuzuesit e tyre është për shkak se ato nuk janë ndihmuar sa duhet dhe e kanë pasur më të vështirë të ndërmarrin veprime dhe të marrin vendime më vete, sesa të vuajnë në heshtje. ✓ Kthimi prapa nuk duhet të interpretohet si provë se abuzuesi ka ndryshuar me të vërtetë; një rast i tillë është shumë i rrallë. Në vend të kësaj, prokurorët dhe gjyqtarët duhet të pyesin se çfarë shkoi keq në mbrojtjen e viktimës.
Nëse do të ishte vërtet serioze, ajo do të vinte në gjykatë për të dhënë prova.	Shumë arsye mund ta parandalojnë atë që të vijë në gjykatë.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Një grua mund të tërheqë ankesën e saj ose pjesëmarrjen në sistemin e drejtësisë penale për një numër arsyesh. ✓ Tërheqja e mbështetjes për ndjekjen penale të abuzuesit të saj mund të duket se është zgjedhja e saj më e sigurt afatshkurtër në një kontekst të shumë zgjedhjeve të vështira. ✓ Ajo mund ta perceptojë atë si mënyrën e vetme për të mbajtur veten dhe fëmijët e saj të sigurt. Viktima mund të jetë në fazën e muajit të mjaltit të ciklit të dhunës në familje. ✓ Një kuptim gjithëpërfshirës i ciklit të dhunës ndihmon prokurorët që janë duke ndihmuar viktimat.

Burimi: Miratuar nga UNODC. 2017. “Libër i Burimeve për Trajnerët mbi Përgjigjet Efektive të Prokurorisë ndaj Dhunës ndaj Grave” me plotësime nga Baldray, A. dhe Duban, E. 2016. “Përmirësimi i Efektivitetit të Zyrtarëve të Zbatimit të Ligjit dhe Drejtësisë në Luftimin e Dhunës ndaj Grave dhe Dhunës në Familje: Doracak i Trajnimit të Trajnerëve”. Këshilli i Evropës.

1.5 Shkalla e përhapjes dhe zvogëlimit të dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje në Kosovë*

Një reagim i zakonshëm nga prokurorët dhe gjyqtarët që ndjekin një kurs mbi dhunën ndaj grave dhe dhunën në familje mund të jetë “pse përqendrimi te dhuna ndaj grave?” “A nuk ka përparësi më urgjente të drejtësisë penale?” Ofrimi për pjesëmarrësit informacione mbi shkallën e dhunës në Kosovë* dhe shkallët e tërheqjes në rastet e dhunës ndaj grave në sistemin e tyre të drejtësisë penale mund të sigurojë një bazë të mirë për t’iu përgjigjur këtyre pyetjeve, si dhe për modulet pasuese të trajnimit mbi rolin e gjyqtarëve dhe prokurorëve në zinxhirin e drejtësisë penale.

Disa informata dhe statistika mbi gjendjen e përgjithshme të grave në Kosovë*

- Gratë janë të mbi përfaqësuara në punën e papaguar të kujdesit shtëpiak dhe ekonominë jo formale. Vetëm 12% e grave në moshë pune ishin të punësuara në vitin 2015 (39% për burrat), dhe ato vazhdojnë të diskriminohen për sa i përket pagës më të ulët.²⁸
- Megjithëse gratë dhe burrat kanë të drejta të barabarta pronësore dhe të trashëgimit të pronës, në vitin 2016 gratë përbënin vetëm 15.6% të pronarëve të pronave.²⁹
- Në politikë, gratë mbeten të nënpërfaqësuara dhe të diskriminuara. Aktualisht në vitin 2020, gratë përbëjnë vetëm 34% të të gjithë deputetëve të Parlamentit të Kosovës*.³⁰
- Pas zgjedhjeve të rregullta lokale të mbajtura për Asambletë Komunale dhe Kryetarët e Komunave në tetor 2017, të 38 komunat drejtohen nga burra.³¹
- Sipas anketës së fundit të fuqisë punëtore (2016-2017), 80% e grave nuk janë aktive ekonomisht (krahasuar me 34.7% të burrave)³². Arsyet për këtë mos aktivizim të madh ekonomik përfshijnë punët e papaguara të shtëpisë, veçanërisht kujdesin për fëmijët.³³
- Papunësia e grave mbetet e lartë, me 36.6% të grave të papuna krahasuar me 28.7% të burrave në periudhën 2016-2017.³⁴
- Papunësia mes të rinjve gjithashtu mbetet problem i madhë në Kosovë*, veçanërisht për vajzat e reja, prej të cilave 63.5% janë të papuna, krahasuar me 48.4% të burrave të rinj që janë të papunë (statistikat 2016-2017).³⁵

Disa informata dhe statistika mbi përhapjen dhe qëndrimet për dhunën ndaj grave në Kosovë*

- Dhuna me bazë gjinore ndaj grave, veçanërisht dhuna në familje, dhe ngacmimet seksuale mbeten të përhapura. Ndërsa, praktikat e mbledhjes së të dhënave sociale, gjyqësore, administrative dhe të bazuara në shërbime janë jashtëzakonisht të dobëta në lidhje me të gjitha format e dhunës ndaj grave në Kosovë*, informacionet në dispozicion tregojnë se dhuna ndaj grave është e përhapur.³⁶
- Lidhur me dhunën në familje, të dhënat e policisë tregojnë se në vitin 2016 gratë përbënin 80% të 1247 rasteve të dhunës në familje të raportuara në polici. Sidoqoftë, autoritetet dhe organizatat e grave vlerësojnë që numri i viktimave të jetë shumë më i lartë, ku Agjencia për Barazi Gjinore vlerëson se deri në 90% të rasteve nuk ishin raportuar në vitin 2008.³⁷
- Sipas një ankete tjetër të kryer në vitin 2017, 64% e grave kanë përjetuar ngacmime seksuale, duke përfshirë ngacmimet në punë, shkollë, universitet, shtëpi dhe në vende publike.
- Sipas një studimi të vitit 2015 të kryer nga Rrjeti i Grave të Kosovës, 41% e grave deklaruan se kishin pësuar një formë të dhunës në familje, përfshirë dhunën fizike, psikologjike dhe/ose ekonomike në vitin

28 Krol, Paula, Kabashi, Emine dhe Ramizi Bala, Ardita. Qershor 2017. “Hartëzimi i Shërbimeve Mbështetëse për Viktimat e Dhunës ndaj Grave në Kosovë*.” Këshilli i Evropës.

29 Strategjia Kombëtare e Kosovës* për të Drejtat Pronësore. Tetor 2016, gjendet në: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/SKDP_17_10_2016_ENG.pdf.

30 Shikoni për shembull, Manual mbi Ndjeshmërinë Gjinore të Gjyqtarëve, Projekti i USAID-it për të Drejtat Pronësore për Kosovën* Akademia e Drejtësisë, Qosaj Mustafa, Ariana dhe gjyqtarja Emine Kaçiku, dhjetor 2018.

31 Po aty.

32 Gratë dhe Burrat në Kosovë, Enti i Statistikave të Kosovës, 2016-2017. Gjendet në <https://ask.rks-gov.net/media/4582/women-and-man-2016-2017.pdf>.

33 Shih Gratë dhe Burrat në Kosovë, Enti i Statistikave të Kosovës, 2016-2017. Gjendet në <https://ask.rks-gov.net/media/4582/women-and-man-2016-2017.pdf>.

34 Po aty.

35 Shikoni për shembull, Manual mbi Ndjeshmërinë Gjinore të Gjyqtarëve, Projekti i USAID-it për të Drejtat Pronësore për Kosovën* Akademia e Drejtësisë, Qosaj Mustafa, Ariana dhe gjyqtarja Emine Kaçiku, dhjetor 2018.

36 Komisioni Evropian. 2014. Raporti i Progresit për Kosovën*.

37 Statistikat e siguruar nga Agjencia për Barazi Gjinore, shih gjithashtu Agjencia për Barazi Gjinore (2008). Siguria fillon në shtëpi. Prishtinë, siç është cituar tek Krol, Paula, Kabashi, Emine dhe Ramizi Bala, Ardita. Qershor 2017. “Hartëzimi i Shërbimeve Mbështetëse për Viktimat e Dhunës ndaj Grave në Kosovë*.” Këshilli i Evropës.

2014; 68% e grave deklaruan se kishin përjetuar dhunë në familje gjatë jetës së tyre.³⁸

- Anketa e vitit 2015 gjithashtu zbuloi se 21% e kosovarëve e konsiderojnë të pranueshme që një burrë ndonjëherë të godasë gruan e tij, dhe 32% mendojnë se “është e natyrshme që dhuna fizike ndonjëherë të ndodhë kur një çift grindet”.³⁹
- Ka pak informacion në dispozicion për shkallën e dhunës seksuale, përfshirë përdhunimin pasi që rrallë raportohet nga viktimat.
- Megjithatë nuk ekzistojnë statistika zyrtare, të dhënat e anketës jo-qeveritare nga viti 2015 tregojnë se rreth 64% e grave kanë përjetuar ndonjë formë të ngacmimit seksual gjatë jetës së tyre.⁴⁰
- Këto të dhëna të vitit 2015 gjithashtu zbuluan se 74% e kosovarëve besojnë se gratë sjellin ngacmime seksuale tek vetja duke u veshur ose duke vepruar në mënyrë provokuese, dhe se 41% mendojnë se grave të reja u pëlqen të ngacmohen.⁴¹
- Fenomeni i martesave të fëmijëve dhe martesave të hershme në Kosovë* është relativisht i rrallë por vazhdon të jetë i përhapur në mesin e komuniteteve romë, ashkali dhe egjiptianë; dhe në mesin e komuniteteve tjera, për shembull tek komunitetet rurale dhe në diasporë.⁴²
- Forma të tjera të dhunës ndaj grave të mbuluara nga Konventa e Stambollit si ngacmimi, gjymtimi i organeve gjenerale të grave, aborti i detyruar dhe sterilizimi, dhe krimet e kryera në emër të të ashtuquajturit “nderë”, janë gjithashtu të dokumentuara në mënyrë të pamjaftueshme.⁴³

Pasojat e dhunës ndaj grave: kostoja e lartë sociale dhe individuale e dhunës ndaj grave

- Dhuna ndaj grave mund të ketë efekt shkatërrues mbi viktimën, familjet dhe shoqërinë.
- Pasojat mund të jenë afatshkurtra dhe afatgjata, fizike, psikologjike dhe sociale.
- Për viktimën, mund të ketë implikime serioze të menjëhershme dhe afatgjata për shëndetin dhe funksionimin e jetës, përfshirë shëndetin seksual dhe riprodhues, rritjen e ndjeshmërisë ndaj HIV/AIDS dhe infeksioneve të tjera seksualisht të transmetueshme, shtatzëninë e padëshiruar dhe abortet e pasigurta, depresioni, ankthi, fobitë, çrregullimi i stresit post traumatik, shqetësimi i gjumit, ideja dhe përpjekjet vetëvrasëse, problemet e abuzimit të substancave, çrregullimet e të ngrënit, vështirësitë në punë dhe shkollë.
- Mund të ketë gjithashtu ndikim negativ në zhvillimin psikologjik, social dhe ekonomik të familjeve. Fëmijët që janë dëshmitarë të dhunës ndaj grave përjetojnë trauma dhe efekte të ngjashme me viktimën kryesore të dhunës dhe ka më shumë të ngjarë të jenë kryerës të ardhshëm ose viktimat të një dhune të tillë.
- Pasojat e dëmshme përfshijnë pasoja të gjera mbi komunitetin dhe shtetin. Dhuna ndaj grave pengon produktivitetin, zvogëlon kapitalin njerëzor dhe dëmton rritjen ekonomike.
- Një nga ndikimet strukturore është se kërcënimi i dhunës ndaj grave minon dhe kufizon pjesëmarrjen e grave në jetën publike.

Disa informacione dhe statistika mbi realitetin e grave të përfshira në sistemin e drejtësisë penale

Studimet në të gjithë globin ilustrojnë se vetëm një pakicë e rasteve të dhunës ndaj grave raportohen ndonjëherë në polici dhe një përqindje edhe më e vogël e rasteve të raportuara rezultojnë në akuza të ngritura kundër një autori të veprës, dhe vetëm në një pjesë të vogël të atyre rasteve rezulton dënimi.⁴⁴

- Nën-raportimi është një shqetësim në Kosovë* siç citohet në raporte të shumta.⁴⁵
- Reagimi gjyqësor ndaj akteve të dhunës në familje mbetet i dobët. Shkalla e rasteve të pushuara të dhunës në familje mbetet e lartë pasi gjatë vitit 2017 ishin mbi gjysma e të gjitha kallëzimeve penale

38 Ndërsa burrat gjithashtu deklaruan të kenë pësuar nga dhuna në familje, praktikisht tërësia e burrave të anketuar deklaruan se e kishin bërë këtë në duart e prindërve të tyre dhe anëtarëve të tjerë të familjes, duke përjashtuar partneret/bashkëshortet. Në rastin e grave të anketuara, shumica dërrmuese e autorëve të dhunës ishin prindër ose partnerë/bashkëshortë. Shih Rrjeti i Grave të Kosovës. 2015. Nuk ka më justifikime. Një Analizë e Qëndrimeve, Incidencës dhe Reagimeve Institucionale ndaj Dhunës në Familje në Kosovë*. Prishtinë

39 Po aty.

40 Rrjeti i Grave të Kosovës. 2016. Ngacmimi seksual në Kosovë*. Prishtinë.

41 Po aty.

42 UNFPA. 2012. Martesa e fëmijëve në Kosovë*.

43 Krol, Paula, Kabashi, Emine dhe Ramizi Bala, Ardita. Qershor 2017. “Hartëzimi i Shërbimeve Mbështetëse për Viktimat e Dhunës ndaj Grave në Kosovë*.” Këshilli i Evropës.

44 Johnson et al. 2008. Dhuna ndaj Grave: Një Perspektivë Ndërkombëtare (HEUNI); UN Women (2012) Progresi i Grave të Botës: Në Kërkim të Drejtësisë: 2011-2012. UN: New York.

45 Krol, Paula, Kabashi, Emine dhe Ramizi Bala, Ardita. Qershor 2017. “Hartëzimi i Shërbimeve Mbështetëse për Viktimat e Dhunës ndaj Grave në Kosovë*.” Këshilli i Evropës. Ariana Qosaj-Mustafa dhe Donjeta Morina. 2018. Raport i politikave - Qasja në Drejtësi për Viktimat e Dhunës me Bazë Gjinore në Kosovë*: Përfundimi i mosndëshkimit të autorëve të krimit.

të hedhura poshtë në lidhje me rastet e dhunës në familje (51.5%) nga gjykatat e Kosovës*. Më tej, gjatë gjashtë muajve të parë të vitit 2018, gjithsej 15.1% të rasteve ishin hedhur poshtë. Për periudhën e monitoruar 2015-2018, vetëm 40.4% të rasteve kanë marrë vendime fajësie. Kjo përgjigje e ngadaltë nga sistemi i drejtësisë penale ndaj rasteve të dhunës në familje ka çuar në ndodhjen e përgjithshme të mosndëshkimit për autorët e dhunës në familje.⁴⁶

2.1 Rëndësia e të siguruarit të qasjes së përgjegjshme ndaj gjinisë, me fokus kujdesi ndaj viktimës, dhe që kërkon përgjegjësi nga kryesit e dhunës

Prokurorët dhe gjyqtarët thirren të zbatojnë një qasje llogaridhënie me viktimën në qendër të kujdesit, të përgjegjshme ndaj gjinisë dhe me qasje kërkimi përgjegjësi ndaj kryerësit të dhunës, jo vetëm për të përbushur detyrimet ndërkombëtare, por para së gjithash për të siguruar që viktimat që kërkojnë ndihmë, të ndjehen të mbështetur me të vërtetë nga sistemi i drejtësisë. Respektimi i të drejtave të viktimave dhe të kuptuarit gjinor gjatë trajtimit të dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje janë parimet thelbësore të Konventës së Stambollit që do të merren në konsideratë në të gjitha fazat e procesit të drejtësisë penale. Viktimat që ndihen të sigurta, të mbështetura mirë dhe të fuqizuara kanë më shumë gjasa të vazhdojnë të marrin pjesë dhe të angazhohen në procesin e drejtësisë penale e cila kontribuon në një gjasë më të mirë që autorët të mbajnë përgjegjësi dhe pandëshkueshmëria të ndalet.

Konceptet kryesore

Qasja me viktimën në qendër të kujdesit përkufizohet si fokus sistematik në nevojat dhe shqetësimet e një viktime për të siguruar ofrimin e shërbimeve në një mënyrë jo-gjyquese të ndjeshme dhe me mirëkuptim. Dëshirat, siguria dhe mirëqenia e viktimës marrin përparësi në të gjitha çështjet dhe procedurat. Me fjalë të tjera, siguria dhe mirëqenia e viktimave janë qëllimet kryesore të një përgjigje të drejtësisë penale. Një qasje me viktimën në qendër, në krahasim me atë të përqendruar në sistem, vendos nevojat e viktimave në thelb të çdo ndërhyrjeje në drejtësinë penale dhe pranon se ato meritojnë trajtim në kohë, me mirëkuptim, të respektueshëm dhe të duhur.

Qasja e përgjegjshme gjinore nënkupton të siguruarit që ligjet, institucionet e drejtësisë, proceset e drejtësisë dhe rezultatet e drejtësisë nuk diskriminojnë askënd në bazë të gjinisë. Kjo kërkon domosdoshmërinë e të pasurit të një perspektive gjinore mbi vetë të drejtat, si dhe një vlerësim të qasjes dhe pengesave për gëzimin e këtyre të drejtave nga gratë dhe burrat dhe miratimin e strategjive të ndjeshme ndaj gjinisë për mbrojtjen dhe promovimin e tyre.

Qasja e llogaridhënies nga kryesi i dhunës i referohet një përgjigje të drejtësisë penale që zhvendos vëmendjen nga diskreditimi i viktimave në rritjen e mbledhjes së provave dhe ndërtimin e çështjeve dhe sigurimin e qëndrueshmërisë në hetim, ndjekje penale dhe ndëshkim, ndërsa siguron një gjykim të drejtë. Kjo nënkupton masa që inkurajojnë raportimin dhe maksimizimin e bashkëpunimit të viktimës me sistemin e drejtësisë penale; ndërtimin e hershëm të lëndëve dhe adresimin e dobësisë së mundshme të dëshimëve; zhvillimin e një strategjie gjithëpërfshirëse prokuroriale; krijimin e një ambienti të përshtatshëm për sallën e gjyqit.

Prokurorët dhe gjyqtarët janë kanë rolë thelbësorë për sigurimin e një përgjigje gjithëpërfshirëse dhe me viktimën në qendër të kujdesit. Duke pasur parasysh mos efektivitetin historik të sistemit të drejtësisë penale për t'iu përgjigjur dhunës ndaj grave dhe rasteve të dhunës në familje, ky seksion thekson disa teknika që prokurorët dhe gjyqtarët mund të përdorin për të integruar këto qasje në punën e tyre të përditshme.

Elementet thelbësore të qasjes me viktimën në qendër janë:

- Promovimi i komunikimit me viktimat që është fuqizues dhe shmang viktimizimin dytësor.
- Informimi i viktimës për të drejtat e saj.
- Garantimi i sigurisë dhe mbrojtjes për viktimën dhe familjen e saj.
- Sigurimi i mbështetjes dhe ndihmës efektive për viktimën.

Teknikat për prokurorët dhe gjyqtarët në realizimin e qasjes me viktimën në qendër janë përfshirë në Pjesën 2 të këtij Manuali.

⁴⁶ Ariana Qosaj-Mustafa dhe Donjeta Morina. 2018. Raport i politikave - Qasja në Drejtësi për Viktimat e Dhunës me Bazë Gjinore në Kosovë*: Përfundimi i mosndëshkimit të autorëve të krimit.

1.7 Opcionet për Ushtrime

Më poshtë janë një numër opcionesh të mundshme për realizimin e materialit në këtë modul. Bazuar në sfondin dhe përvojën e pjesëmarrësve në trajnim, mund të vendosni nëse duhet të filloni me konceptet themelore të gjinisë përpara se të kaloni në ushtrime për të kuptuar dinamikën e dhunës dhe viktimizimit dhe teknikat për të aplikuar një qasje me viktimën në qendër.

Ushtrimet lidhur me konceptin e gjinisë

Nëse pjesëmarrësit kanë një kuptim të kufizuar të koncepteve të gjinisë, roleve gjinore, stereotipave gjinorë, diskriminimit gjinor dhe barazisë gjinore, atëherë mund të konsideroni të kaloni kohë duke diskutuar këto terma. Të pasurit e një kuptimi të qëndrueshëm të koncepteve që lidhen me gjininë është esenciale kur reagojmë ndaj dhunës me bazë gjinore.

Opcioni 1: Ushtrimet me shkëmbime mendimesh - diskutime plenare

Pyetjet në seancë plenare:

1. Cilat janë karakteristikat e grave dhe burrave? Cila nga karakteristikat e femrës/mashkullit mund ose nuk mund të ndryshohet? Cilat karakteristika mund të kenë si mashkulli ashtu edhe femra?
2. Cilët janë disa shembuj të stereotipeve gjinore?
3. Cilët janë disa shembuj të stereotipave gjinorë në lidhje me dhunën me bazë gjinore ndaj grave?
4. Pse dhuna ndaj grave quhet dhuna me bazë gjinore?

Shënime të lehtësuesve:

P1: Cilat janë karakteristikat e grave dhe burrave? Nëse pjesëmarrësit kanë vështirësi, jepni shembuj dhe kërkojuni që ta trajtojnë: shtatzënia dhe lindja; rritja e fëmijës; masë muskulore / forcë fizike; ushqyerja me gji; burrat janë racionalë, gratë janë emocionale; të qenit tullac, djemtë janë më të mirë në shkencë dhe matematikë sesa vajzat; qëndrueshmëri fizike; ndryshimi i zërave në pubertet; vajzat janë më të talentuara në qepje; rritja e mjekrës. Pas plotësimit të listës, kaloni nëpër secilën pikë. Pyetni se cilat nga karakteristikat e femrës/mashkullit mund ose nuk mund të ndryshohen? Cilat karakteristika mund të kenë si mashkulli ashtu edhe femra? Për shembull, nëse nën titullin "gra" përmenden karakteristika të tilla të "pacientit" ose "të kujdesit", pyesni nëse burrat mund të jenë gjithashtu "të durueshëm" ose "të kujdesshëm". Nëse është kështu, shënoni atë karakteristike me një "po" ose me një shenjë "+". Karakteristikat që nuk mund të ndryshohen, duhet të shënohen me një shenjë "jo" ose "-". Theksoni ndryshimin midis "seksit" dhe "gjinisë" nga shembujt e dhënë dhe i jepni grupit përkufizimet e këtyre termave.

P2. Cilët janë disa shembuj të stereotipeve gjinore?

- Gratë gjithmonë të durueshme/emocionale/edukuese. Burrat gjithmonë të fortë/racionalë/logjikë.
- Gratë duhet të jenë nëna, ato duhet të jenë ato që merren me çështje që lidhen me mbajtjen dhe rritjen e fëmijëve.
- Burrat janë mbajtës të familjes, ata punojnë shumë dhe prandaj nuk duhet të përfshihen në rritjen e fëmijëve.

P3. Cilët janë disa shembuj të stereotipave gjinorë në lidhje me dhunën me bazë gjinore?

- Burrat nuk mund ta kontrollojnë epshet e tyre seksuale.
- Ka gra të mira dhe ka gra të këqija.
- Një veshje seksi është dëshmi e disponueshmërisë seksuale.
- Gratë thonë 'jo' por kjo nënkupton 'po'.
- Dhuna ndaj grave është çështje private.
- Gratë meritojnë të rrihen; kjo tregon se burri është i zoti.
- Viktimat e vërteta nuk mund të vazhdojnë aktivitetet e tyre normale pas shkeljes së pretenduar.
- Viktimat e vërteta nuk i harrojnë detajet.

P4. Pse dhuna ndaj grave quhet dhuna me bazë gjinore?

- Dhuna ndaj grave referohet si dhunë e bazuar në gjini, sepse zhvillohet pjesërisht nga statusi i gjinisë vartëse të grave në shoqëri.
- Marrëdhëniet e pabarabarta të pushtetit midis grave dhe burrave të krijuara dhe të mbajtura nga stereotipet gjinore janë shkak themelor i dhunës ndaj grave.
- Qëndrimet dhe besimet këmbëngulëse që i shohin gratë si inferiore ndaj burrave dhe një kulturë e dominimit të meshkujve shoqëron burrat dhe gratë për të pranuar, toleruar dhe madje racionalizuar dhunën dhe për të heshtur për përvoja të tilla.

Opsioni 2: Ushtrim në grupe të vogla për të diskutuar terminologjinë

Ky ushtrim mund të përdoret nëse pjesëmarrësit në trajnim tashmë kanë njohuri me temën dhe shërben si përmbledhje.

Instruksonet: Paraprakisht, në karta, vendosni një term për kartë - “seksi”; “gjinia”; “stereotipi gjinor”; “barazia gjinore”; “dhuna ndaj grave” dhe “dhuna në familje”. Krijoni aq karta sa ka pjesëmarrës, duke përdorur termat më shumë se një herë. Gjatë sesionit të trajnimit, shpërndani nga një kartë për çdo pjesëmarrës. Kërkojuni të ndahen në çift me dikë që nuk e kanë takuar më parë. U jepni atyre pesë deri në dhjetë minuta për të diskutuar me njëri-tjetrin se si ata do ta përcaktojnë termin në një nga kartat e ofruara. Pastaj iu kërkon që të kalojnë në kartën tjetër për diskutim, për të njëjtën kohëzgjatje. Sillni përsëri në seancë plenare dhe rishikoni secilin term (përdorni materialin në modul).

Ushtrime mbi format e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje

Opsioni 1: Ushtrim në grup për të diskutuar skenarë të rasteve të shkurtra në lidhje me kriminalizimin e formave të ndryshme të dhunës ndaj grave

Udhëzime përgatitore: zgjidhni një numër skenarësh të çështjeve të shkurtra nga poshtë ose përgatitni tuajin duke përdorur shembujt më poshtë si frymëzime. Vendosini ato në një broshurë ose në slajdet e PowerPoint.

Instruksonet: Kërkon që në diskutimin plenar vullnetarët të tregojnë se si do të trajtohet kjo çështje në përputhje me ligjet e tyre lokale. Përdorni pyetje vijuese për të theksuar ngjashmëritë ose ndryshimet me rekomandimet ndërkombëtare.

1. Gjatë një takimi të dytë, një grua shkon në apartamentin e burrit për të pirë. Me hyrjen e saj në shtëpi, ai bën seks anal me të, pavarësisht lutjeve të saj që të mos e bëjë. Nuk ka lëndime të dukshme trupore.

Shënimet e lehtësuesit:

- *Kjo ngre diskutimin e elementeve kriminale në lidhje me veprimet e ndaluara të përdhunimit; dhe pëlqimin kundrejt detyrimit me forcë dhe në cilat kushte ka të ngjarë të ndiqet penalisht.*
- *Lidhur me gamën e veprimeve të ndaluara: përkufizimi tradicional i përdhunimit mbetet në disa shtete, që do të thotë se krimi përfundon vetëm në kohën e marrëdhënieve seksuale vaginale dhe përjashton forma të tjera të dhunës seksuale. Reformat ligjore e kanë zgjeruar përkufizimin në shtete të ndryshme. Kjo mund të përfshijë çdo akt të depërtimit seksual, të cilitdo lloj dhe me çfarëdo mjeti.*
- *Lidhur me çështjen e detyrimit të bazuar në mungesë të pëlqimit, në disa vende, përdhunimi duhet të detyrohet me forcë ose kërcënim të përbëjë marrëdhënie seksuale, që përjashton përdhunimin e një personi i cili nuk është në gjendje të bëjë rezistencë. Në shtetet e tjera, ligji përqendrohet në mungesën e pëlqimit më shumë sesa në përdorimin e forcës, duke përcaktuar sulmin seksual si çdo kontakt jo-konsensual. Kjo potencialisht mund të zhvendosë barrën e provës tek personi i cili ka vepruar pa kujdes pa marrë parasysh pëlqimin ose përdorimin e formave tjera të presionit sesa forcën fizike. Vini re Konventën e Stambollit e cila parasheh që pëlqimi duhet të jepet vullnetarisht si rezultat i vullnetit të lirë të personit i vlerësuar në kontekstin e rrethanave përreth. Shtete tjera kanë dispozita që shtrihen në një sërë rrethanash në të cilat pëlqimi është jomaterial, të tilla si sulmi seksual nga një individ në një pozitë autoriteti (p.sh. në një institucion korrektues) ose*

në marrëdhënie të caktuara (p.sh. marrëdhënie e vazhdueshme psikoterapeut-pacient). Shtetet e tjera kanë dispozita për një gamë të gjerë të rrethanave shtrënguese rreth pëlqimit të tilla si frikësimi ose mashtrimi. Disa shtete e kanë zgjeruar këtë për të përfshirë: me mashtrime ose dredhi ose duke përfituar nga një person i cili nuk është në gjendje të japë pëlqimin e lirë ose të bëjë rezistencë.

2. Një burrë bënë seks me gruan e tij ndërsa ajo është në gjumë.

Shënimet e lehtësuesit:

- Kjo ngre diskutimin e elementeve kriminale që përbëjnë përdhunimin martesor, si dhe çështjet e pëlqimit, besimit të ndershëm, etj. Gjithashtu, cilat kushte ka të ngjarë të ndiqen penalisht.
- Martesa nuk është mbrojtje ndaj krimit të dhunës seksuale në shumë juridiksione. Në këto juridiksione, një bashkëshort mund të ndiqet penalisht për krimin e sulmit seksual për çdo kontakt seksual jo-konsensual me gruan e tij.

3. Gjatë një ligjërate, një studente e re universiteti gjendet e ngushtuar e rrethuar në ulësen e saj nga dy studentë meshkuj të cilët prekin gjoksin e saj dhe ia kapin dorën dhe e detyrojnë atë të prekë pjesën rreth gjenitaleve të njërit prej burrave.

Shënimet e lehtësuesit:

- Kjo ngre diskutimin se çfarë përbëjnë elementet kriminale të sulmit seksual dhe në cilat kushte ka të ngjarë të bëhet ndjekja penale.
- Disa shtete kanë përkufizuar gjerësisht sulmin seksual për të nënkuptuar çdo akt seksual, përpjekje për të marrë një akt seksual, komente ose avancime seksuale, të cilat nuk janë konsensuale, ose vepra për të trafikuar seksualitetin e një personi, duke përdorur detyrimin, kërcënimet e lëndimit ose forcën fizike, nga ndonjë person pavarësisht nga marrëdhënia me viktimën, në çdo mjedis, përfshirë, por pa u kufizuar në shtëpi, punë dhe shkollë.
- Lidhur me sulmin seksual ndaj vajzave, në krijimin e krimeve seksuale kundër fëmijëve, shtetet ndryshojnë në mënyrën se si ato përcaktojnë moshën e pëlqimit, ose me fjalë të tjera, moshën minimale në të cilën një person konsiderohet të jetë ligjërisht kompetent për të dhënë pëlqimin për veprime seksuale. Moshë përkatëse mund të ndryshojë gjithashtu nga lloji i veprimit seksual ose marrëdhënies midis palëve, për shembull kur ekzistonte një pozitë besimi ose varësie kundrejt të dy palëve që ishin të mitura.

4. Një ish i dashur që ndjek shumë ish të dashurën e tij. Ai i dërgon asaj shumë emaila, sms, mesazhe telefonike të shumta, paraqitet para vendit të saj të punës, në shtëpinë e saj dhe ajo shpesh e sheh atë në rrugë. Ai thotë se e do atë, nuk do të ndalet derisa ajo të jetë e tij dhe ajo nuk do të jetë kurrë me askënd tjetër. Ajo ka frikë prej tij.

Shënimet e lehtësuesit:

- Kjo ngre diskutimin e veprës penale të ndjekjes/ngacimit seksual dhe në cilat kushtet ka të ngjarë të ndiqen penalisht.
- Lidhur me ngacimet seksuale, disa shtete kanë kriminalizuar ngacimet seksuale, ndërsa shtetet e tjera ndalojnë një sjellje të tillë në kodet e punës ose në ligjet e barazisë gjinore. Rekomandimi Përgjithshëm Nr. 19 i KEDNG-së vëren se barazia në punësim mund të cenohet seriozisht kur gratë i nënshtrohen dhunës specifike gjinore, të tilla si ngacimet seksuale në vendin e punës. Një sjellje e tillë mund të jetë poshtëruese dhe mund të përbëjë problem shëndetësor dhe sigurie. Është diskriminuese kur gruaja ka arsye të justifikueshme të besojë se kundërshtimi i saj do të dëmtonte lidhjen e saj me punësimin, duke përfshirë rekrutimin ose ngritjen në detyrë, ose kur krijon një mjedis armiqësor në punë. Ngacimet seksuale mund të ndodhin në vendin e punës, në shkollë, rrugë, transport publik dhe situata sociale. Këtu përfshihen thirrje nderëse, të pahijshme dhe kërcënuese dhe ngacime në internet.
- Lidhur me ndjekjen, vetëm disa shtete kanë miratuar një ligj specifik kundër ndjekjes. Shtete tjera mund të përdorin veprën e ngacimit për të mbuluar veprimet e ndjekjes. Një element i veprës penale shpesh i referohet një sjelljeje ose një serie veprimesh që mund të ndryshojnë në natyrë, të cilat merren si incidente individuale nuk mund të përbëjnë sjellje kriminale dhe duken jo më shumë se një bezdi, por si një seri, ato përbëjnë frikësim sistematike dhe shpesh prani të vazhdueshme të kërcënimit dhe rrezikut të përshkallëzimit në sulme të rrezikshme për jetën.

5. Një burrë rregullisht i bërtet gruas së tij, duke e quajtur atë dembele, duke thënë se ai duhet ta disiplinojë atë shpesh për ta bërë atë një grua më të mirë, dhe ai shpesh e ka "disiplinuar" atë duke e goditur atë. Ajo ndihet vazhdimisht e shqetësuar dhe e frikësuar. Në incidentin e fundit, ai e kap për qafë dhe e shtrëngon derisa ajo të humbasë vetëdijen.

Shënimet e lehtësuesit:

- Kjo ngre diskutimin e elementeve kriminale të formave të dhunës në familje (dhunë fizike dhe psikologjike) dhe në cilat kushtet ka të ngjarë të bëhet ndjekja penale.
- Cili është niveli i lëndimit fizik dhe nëse dëmet e caktuara shihen si më pak serioze? Për shembull, disa vende nuk e kriminalizojnë dëmin fizik që është më pak se një përçindje e caktuar ose që nuk rezulton në paaftësi më të vogël se një numër i caktuar ditësh. Ndërsa të tjerat kanë përcaktuar shkelje të tilla si shkelje të rëndë të integritetit.
- Në nivelin kombëtar, shtetet ndryshojnë në qasjen e tyre të drejtësisë penale ndaj dhunës së partnerit intim dhe dhunës në familje, në përgjithësi. Thirrja për kriminalizim në standardet dhe normat ndërkombëtare nuk do të thotë domosdoshmërisht se forma e dhunës ndaj grave shfaqet si një vepër specifike e emëruar në kodet penale. Në përgjithësi, qëndrimi është që dhuna duhet të konsiderohet dhunë pavarësisht nëse ajo kryhet nga një bashkëshort, një i njohur apo një i huaj. Sidoqoftë, ekziston një shqetësim se qasja ndaj dhunës ndaj grave në shtëpi dhe familje, vetë vendi ku gratë duhet të jenë në gjendje të presin siguri, nuk ka qenë efektive, duke lejuar pandëshkueshmëri dhe tolerancë. Prandaj është thelbësore të merren masa efektive për të frenuar dhunën ndaj grave në familje. Në përgjithësi, krimet që mbulojnë dhunën në familje përcaktohen në gjuhë gjinore, duke mbuluar viktimat femra dhe meshkuj, megjithëse shumica e viktimave janë femra.
- Ndërsa dhuna e partnerit intim/dhuna në familje përfshin një sërë sjelljesh kontrolluese dhe shtrënguese, jo të gjitha mund të përcaktohen si krime. Shumica e shteteve nuk kanë dhunën nga partneri intim/dhunë në familje si një vepër penale specifike që mbulon një model të detyrimit dhe kontrollit, përkundrazi ligji penal përqendrohet në incidente të izoluar të dhunës dhe shpesh në përgjithësi mbulon vetëm dhunën fizike (p.sh. dispozitat për sulm ose lëndim ndaj jetës, shëndetit dhe integriteti fizik të një personi).
- Shtetet duhet të sigurojnë që përkufizimi ligjor të kapë plotësisht përvojat e dhunës së partnerit intim/dhunës në familje në të gjitha manifestimet e saj - për shembull të konsiderojnë kriminalizimin e dhunës së përsëritur ose të zakonshme (modeli i një serie shkeljesh) në vend që të kufizojnë përkufizimin në veprim të izoluar. Përvojat e dhunës së partnerit intim mund të përfshijnë veprime të përsëritura që përfshijnë të gjitha ose disa forma të dhunës [Shembuj: Kodi penal i Vietnamit s. 151 (versioni i vjetër) dhe Kodi penal i Suedisë, Kapitulli 4, neni 4(a)].

6. Një burrë ka qenë duke kontrolluar lëvizjet e gruas së tij. Ai nuk e lejon atë të shohë familjen dhe miqtë e saj, është jashtëzakonisht xheloz gjatë burrat tjerë që e shikojnë dhe i thotë shpesh se ai do ta vrasë nëse ajo e lë atë. Ajo ka munguar gjithnjë e më shumë në punë sepse nuk po ndihet mirë. Familja e saj, kur përpiqen ta shohin, thonë se ajo nuk ka asnjë ndikim dhe nëse e bën, ajo është nervoze.

Shënimet e lehtësuesit:

- Kjo ngre diskutimin e elementeve kriminale të dhunës psikologjike dhe se në cilat kushtet ka të ngjarë të ndiqen penalisht.
- Dhuna psikologjike ose ekonomike si një krim duket të jetë më e vështirë të përcaktohet, dhe disa juridiksione kërkojnë një prag të caktuar për t'u përmbushur para se sjellja të bëhet kriminale. Me fjalë të tjera, disa veprime që përbëjnë dhunë/dhunë në familje të partnerit intim mund të jenë gabime kriminale ose civile ose të dyja.

7. Një burrë detyron të dashurën e tij të drejtpërdrejtë të bëjë atë që ai e përshkruan si seks aventurësk, duke përdorur një objekt për të depërtuar në të dashurën e tij; ajo nuk është e gatshme për këtë si partnere.

Shënimet e lehtësuesit:

- Kjo ngre diskutimin e përkufizimit të partnerit - marrëdhëniet dhe dhunën seksuale sipas ligjit.
- Partnerët intimë duhet të përkufizohen sa më shumë që të jetë e mundur. Përkufizimet duhet të përfshijnë bashkëshortët ose partnerët aktualë ose të mëparshëm, pavarësisht nëse ka apo nuk ka qenë bashkëjetesë, partnerë të të njëjtit seks, individë me marrëdhënie familjare me njëri-tjetrin dhe anëtarët e së njëjtës familje.

Opsioni 2: Videoklip i shkurtër - kuptimi i çështjes së pëlqimit në veprat e dhunës seksuale

Shfaqni një videoklip të shkurtër që shpjegon kuptimin e pëlqimit me pirjen e çajit. Kjo video është përgatitur nga Policia e Luginës së Tamizit. Animacionet janë me mirësjellje të Emmeline May në rockstardinosaurpirate-princess.com dhe Blue Seat Studios. E drejta e autorit © 2015.

Linku: <https://www.youtube.com/watch?v=pZwvrxVavnQ>

Instruksonet: Shfaqni videon dhe kërkoni nga diskutimi plenar të shprehin reagimet e tyre ndaj filmit dhe si lidhet kjo me punën e tyre.

Ushtrime për të kuptuar dinamikën e dhunës me bazë gjinore dhe ndikimin e viktimizimit

Opsioni 1: Video e shkurtër – trauma dhe truri

Shfaqni një videoklip në dyqan që shpjegon efektet e traumës në tru. Ose shqyrtoni mundësinë të ftoni një ekspert në këtë temë për të ofruar informacione më të hollësishme mbi viktimizimin.

Kjo video është zhvilluar nga mediaco-op: <http://mediaco-op.net/>.

Linku: <https://www.youtube.com/watch?v=4-tcKYx24aA>

Instruksonet: Shfaqni videon dhe kërkoni nga diskutimi plenar të shprehin reagimet e tyre ndaj filmit dhe si lidhet kjo me punën e tyre.

Shënimet e lehtësuesve në lidhje me pikat për të mbuluar dhe për të shpjeguar atë që ilustron ky animacion:

- Si mund të reagojë dikush që ka përjetuar përdhunim ose sulm seksual në një intervistë policore
- Si mund t'i përgjigjet një profesionist një përdoruesi të shërbimit nëse nuk i njeh efektet e traumës
- Si mund të ndikojë kjo në mbledhjen e informacioneve dhe provave, dhe qëndrimet ndaj viktimave
- Si mund të ndikojë trauma 'sekondare' tek punëtorët
- Tri pjesët kryesore të trurit dhe çfarë bën secila pjesë
- Si i përgjigjet truri rrezikut - instikti i mbijetesës
- Si na mbrojnë përgjigjet instinktive të 'luftës', 'ikjes' dhe 'ngrirjes'
- Treguesit e traumës
- Teknika të reja të informuara lidhur me traumat për përdorim nga profesionistët dhe një demonstrim

Mësimet kryesore:

- Përgjigja ndaj traumës është truri në nivelin e mbijetesës
- Abuzimi i përsëritur mund të përkeqësojë simptomat e traumës
- Në përgjigje të traumës, njerëzit mund të reagojnë në mënyra të papritura
- Trauma është një përgjigje normale e njeriut ndaj ngjarjeve anormale
- Kur punoni me përdoruesit e shërbimeve, filloni nga kujtimet dhe kaloni në të tashmen; filloni nga ndjenjat dhe pastaj kaloni te faktet

Opsioni 2: Ushtrime në grupe të vogla me raste studimore

[Rast i marrë nga UNODC. 2017 Libri i burimeve për trajnerët mbi përgjigjet efektive të prokurorisë ndaj dhunës ndaj grave dhe vajzave]

Sara është e martuar me Nik-un prej 15 vitesh. Në fillim të martesës së tyre, Niku i tha Sarës që të mos punonte jashtë shtëpisë. Ai e dekurajoi atë që të vizitonte nënën e saj ose ndonjë prej ish miqve apo shoqeve të saj. Ai kontrollon financat e familjes dhe Sarës i jepet një ndihmë e vogël për ushqimet dhe i kërkon asaj llogari për to. Ai rregullisht kritikon gatimet e saj, pastrimin e saj dhe aftësitë e saj prindërore. Shuplaka e parë ndodhi pas një viti të martesës së tyre. Sara ndjeu se e kishte merituar goditjen pasi që ishte grua kaq e gjorë. Niku ishte penduar shumë për shuplakën dhe u betua se nuk do ta bënte më kurrë. Sidoqoftë, pas atij incidenti të parë, ai vazhdoi ta rrihte atë rregullisht me kalimin e viteve, me intensitet të shtuar.

Pesë vjet më parë, pas një rrahje veçanërisht të keqe kur Niku e rrahu dhe e la pa frymë Sarën derisa ajo ra në dysheme pa ndjenja, djali i tyre thirri policinë. Një muaj pas atij incidenti Sara i kishte kërkuar prokurorit të pushonte rastin. Ajo i tha prokurorit se nuk donte të shkonte në gjykatë pasi burri i saj ka premtuar se nuk do të jetë më i dhunshëm ndaj saj dhe dhuna nuk ka qenë shumë serioze. Prokurori u pajtua me të dhe i kishte thënë në atë kohë sa e rëndësishme ishte të mbash familjen të bashkuar dhe ai e këshilloi atë që të mos zemërojë më burrin e saj. Që atëherë policia mori tre telefonata të tjera nga djali, pasi rrahjet bëheshin gjithnjë e më të dhunshme. Sidoqoftë, sa herë që policia i thoshte Sarës që meqenëse ajo kishte tërhequr ankesën e saj në të kaluarën, ata nuk do ta humbnin kohën e tyre pasi ajo ka të ngjarë të tërhiqte ankesën e saj përsëri.

Incidenti më i fundit përfshiu Nikun duke tërhequr një thikë dhe sulmuar Sarën para fqinjëve të tyre. Policia intervistoi Sarën në spital dhe ia dorëzoi dosjen prokurorit. Prokurori vendosi të nisë padi penale kundër Nikut pasi ai konsideroi se çështja ishte e fortë, me raportin mjeko-ligjor dhe deklaratat e dëshmitarëve nga fqinjët. Sara përsëri i kërkoi prokurorit të heqë akuzat, por prokurori i tha asaj se ai po vazhdon për shkak të natyrës serioze të dhunës.

Pasi Niku u akuzua, ai nuk e lejoi Sarën të kthehej në shtëpi pasi ajo u lëshua nga spitali. Ajo u zhvendos përsëri në shtëpinë e prindërve të saj në një zonë rurale në Kosovë*, rreth 50 km larg Prishtinës. Prokurori i dërgoi aktakuzën e Nikut gjyqtarit; megjithatë, Sara nuk dëgjoi asgjë për gjashtë muaj. Pastaj një ditë një polic solli një thirrje në shtëpinë e prindërve të saj e cila kërkonte pjesëmarrjen e saj në gjykatë të nesërmen në 8:00 të mëngjesit. Ajo ishte shumë e druajtur kur lexoi thirrjen. Ajo dhe nëna e saj duhej të merrnin autobusin në ora 5:00 të mëngjesit për në Prishtinë për të shkuar në gjykatë me kohë. Kur arritën, panë Nikun që qëndronte përpara ndërtesës së gjykatës me avokatin dhe familjen e tij rreth tij. Kjo e bëri Sarën më të frikësuar pasi ajo mendonte nëse duhej të kishte një avokat dhe nëse mund të akuzohej edhe vetë. Referenti iu tha atyre që të uleshin në korridor jashtë sallës së gjyqit derisa të thirreshin. Niku dhe avokati i tij hynë në gjykatore. Sara dhe nëna e saj pritën dy orë pa asgjë për të pirë ose për të ngrënë; ato kishin frikë të largoheshin nga stoli ku u ishte thënë të prisnin. Kur emri i saj u thirr me zë të lartë sa të gjithë në korridor mund ta dëgjonin, ajo hyri në sallën e gjyqit. Nëna e saj u ul në hapësirën publike. Sara u ndje e frikësuar nga formaliteti i gjyqtarit dhe stafit tjetër të gjykatës të ulur tek foltorja. Ajo nuk dinte çfarë të priste. Gjyqtari i bëri asaj disa pyetje në gjuhë zyrtare. Ajo vetëm pohoi me kokë për t'iu përgjigjur pasi nuk i kuptonte pyetjet e tij, por donte të ishte e sjellshme. Pastaj asaj iu kërkua të largohej përsëri nga salla e gjyqit. Ajo nuk kishte ndonjë lajm për gati dy muaj dhe vetëm kur një ish fqinj i tha asaj se Niku ishte i lirë dhe se ai po thoshte që nëse do ta takonte përsëri ai do ta bënte atë të paguante për atë që ajo kishte bërë, e që ajo e kuptoi se ai nuk ishte në burg.

Instruksonet: Ndani grupin e madh në katër grupe më të vogla. Secili grup duhet t'u përgjigjet dy pyetjeve:

- P1. Si është viktimizuar Sara? (shikoni viktimizimin fillestar dhe viktimizimin dytësor)
- P2. Çfarë sugjerimesh konkrete ka paraqitur grupi juaj që mund të kishin përmirësuar trajtimin e Sarës nga prokurorët dhe si rrjedhojë mundësinë e një ndjekjeje të suksesshme?

Secili grup të caktojë një raportues i cili do të paraqesë përgjigjet e tij në seancë plenare.

Shënimet e lehtësuesit lidhur me pikat që duhet të mbulohen;

- *Viktimizimi primar: format e dhunës së partnerit intim: dhuna fizike; dhuna psikologjike; varësia ekonomike.*
- *Cikli i dhunës: faza e muajit të mjalit; përshkallëzimi i dhunës; perceptimi i viktimës jo bashkëpunuese.*
- *Viktimizimi dytësor: qëndrimet: fajësimi i saj për dhunën e tij dhe këshillimi i saj për të modifikuar sjelljen e saj për të kufizuar dhunën; minimizimi i dhunës; besimi se asaj nuk i intereson, prandaj pse duhet të harxhojnë*

burime të policisë dhe prokurorëve.

- *Viktimizimi dytësor: organizimi strukturor i gjykatave, mungesa e mbështetjes, mungesa e përgatitjes për gjykim dhe informacion, mungesa e privatësisë, emri i saj i thirrur në gjykatën publike.*
- *Mungesa e mbrojtjes: mungesa e shqetësimit për sigurinë e saj.*

Ushtrime lidhur me mitet dhe stereotipet e zakonshme

Opsioni 1: Ushtrime në grup të madhë

Trajnerët mund të zgjedhin tetë deri në dhjetë mite/realitete dhe t'i shkruajnë ato në karta të veçanta. Kërkon vullnetarë për të zgjedhur një kartë dhe ta lexojnë me zë të lartë. Pyesni ata për mendimin e tyre nëse është e vërtetë apo e rreme, mit apo realitet. Pastaj pyesni pjesën tjetër të pjesëmarrësve nëse jeni dakord apo jo, në mënyrë që të vini deri te një diskutim.

Një opsion për kryerjen e ushtrimit në mënyrë më aktive dhe nëse ka hapësirë: bëni që grupi të ngrihet dhe të lëvizë në njërën anë të sallës. Ju do të lexoni një deklaratë dhe ata që mendojnë se deklarata është një mit do të lëvizin dhe kalojnë në anën tjetër të sallës. Ata që mendojnë se është fakt, do të qëndrojnë aty ku janë. Më pas, një person nga secili grup do të shpjegojë pse zgjodhën mënyrën se si bënë.

Opsioni 2: Shtjellim mendimesh në grup të madhë

Trajnerët nxisin një sesion grupi të stuhisë së mendimeve rreth miteve mbizotëruese që lidhen me dhunën ndaj grave dhe dhunën në familje duke bërë pyetjet e mëposhtme:

- P1: A ekzistojnë mite të zakonshme për dhunën ndaj grave dhe dhunën në familje për të cilat jeni në dijeni?
- P2: Çfarë supozojnë këto mite në lidhje me shkaqet e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje?
- P3: Si ndikojnë këto mite në punën e prokurorëve dhe gjyqtarëve?

Përdorni materialin në këtë modul për t'ju ndihmuar në këtë diskutim.

Opsioni 3: Video klip me diskutim plenar

Shfaqni një videoklip "Xhejmsi është i Vdekur" prodhuar nga Blue Seat Studios.

Linku: <https://www.youtube.com/watch?v=Op14XhETfBw>

Instruktionet: Shfaqni videon dhe duke përdorur pyetjet e mëposhtme, diskutoni rreth miteve të zakonshme rreth përdhunimit.

Shënimet e lehtësuesit lidhur me pikat që duhet të mbuloohen:

- *A mendoni se shoqëria vë në dyshim vërtetësinë e viktimave të dhunës që nuk bazohet në gjini në të njëjtën mënyrë si gratë viktime të dhunës me bazë gjinore?*
- *A mendoni se po jetojmë ende në një kohë kur vëmë në dyshim vërtetësinë e viktimave të sulmeve seksuale si kjo?*
- *Cilat janë disa nga mitet ose stereotipat gjinorë që ngre kjo video?*
 - *A ishte ai atje i vetëm? Ky është një besim i zakonshëm në rastet e përdhunimit. Fajësoni viktimën për vendosjen e tyre në një pozitë të prekshme. Realiteti është se shumica e përdhunimeve ndodhin brenda shtëpisë së viktimës zakonisht nga dikush i njohur dhe i besuar në jetën e viktimës.*
 - *A ishte duke pirë ai? Pirja nuk është të kërkosh të viktimizohesh dhe pirja as nuk justifikon dikë që zgjedh të viktimizojë një person tjetër. Kështu është shpesh rasti në rastet e përdhunimit, nëse viktime është duke pirë ajo fajësohet për sulmin, por nëse autori është duke pirë, ata nuk kanë faj.*
 - *Çfarë kishin veshur? U vë fajin grave dhe supozon se ajo po e kërkon atë, e meriton atë apo po i*

- vjen për shkak të asaj që ajo ka veshur.
- Ai ishte aq miqësor.
 - Ndoshta ai me të vërtetë dëshironte që kjo të ndodhte? Në këtë pyetje, nuk po pyesim se çfarë bëri viktima për të inkurajuar përdhunimin e tyre, por përkundrazi vëmë në dyshim që filloi madje edhe përdhunimi. Kështu që u zhvendos nga faji i viktimës në mohimin se ata ishin sulmuar në radhë të parë.
 - Autori i krimit është një djalë kaq i mirë. Pasqyron mitin se autorët e dhunës janë perversë dhe përbindështa në vend që të kuptojnë se çdo individ ka aftësinë për të kryer një krim. Nuk ka rëndësi se sa të mirë janë apo sa bukur duken.
 - I gjori djalë, po akuzohet. Sa shpesh shprehë dikush keqardhje për autorët e përdhunimit, jeta e tij tani mund të shkatërrohet, ai mund të shkojë në burg, reputacioni i tij është dëmtuar. Ai është viktima e vërtetë këtu.
 - Të gjitha këto pyetje mbështesin kokën e tyre me një shkallë tronditëse të shpeshtësisë, nga shoqëria, nga policia, nga prokurorët dhe gjyqtarët.
 - Cili është rezultati i këtyre miteve?
 - Fajësimi i viktimës - zhvendos fajin nga kryesi tek viktima. Kjo video përpiqet të kapë absurditetin e fajësimit të viktimës në rastet e sulmeve seksuale.
 - Merreni me mend që: një veprim i tmerrshëm kryhet kundër një personi të pafajshëm, por si përgjigje, njerëzit shprehin dyshim. Përqendrohuni në karakteristikat e viktimës (shumë miqësore) ose sjelljen (pirja, shkuarja në një ndejë vetëm, mos veshja e veshjeve të përshtatshme...). A e inkurajoi disi sjellja e tij vrasjen e tij? Ai mund ta kishte parandaluar nëse thjesht do të bënte X, Y dhe Z, apo jo?
 - Kjo video thekson sa qesharake tingëllojnë këto pyetje kur dëgjohe në këtë kontekst.
- Pse rregullat që zbatohen për një lloj dhune ndryshojnë kaq shumë nga rregullat që zbatohen për një tjetër?

2. Kornizat ligjore ndërkombëtare, rajonale dhe të Kosovës* për t'iu përgjigjur dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje

Në dekadat e fundit, zhvillimet në të drejtën ndërkombëtare për të promovuar një përgjigje gjithëpërfshirëse dhe multi-sektoriale ndaj dhunës ndaj grave, duke përfshirë një sistem të drejtësisë penale të përgjegjshëm ndaj gjinisë, kanë pasur ndikim në rritje në sistemet ligjore kombëtare në Evropë, dhe në këtë mënyrë edhe në përmbushjen ditore të detyrës së prokurorëve dhe gjyqtarëve të Kosovës. Prokurorët dhe gjyqtarët luajnë role thelbësore në respektimin e detyrimeve, normave dhe standardeve ndërkombëtare dhe rajonale për të parandaluar dhe përgjigjur në mënyrë efektive dhunës ndaj grave gjatë ushtrimit të detyrave të tyre. Kushtetuta e Kosovës* jep efekt të drejtpërdrejtë në standardet ndërkombëtare dhe rajonale, përfshirë Konventën e Stambollit që nga 25 shtatori 2020, duke kërkuar kështu që prokurorët dhe gjyqtarët të sigurojnë pajtueshmëri me dispozitat e saj në punën e tyre. Njohja e të drejtave dhe normave ndërkombëtare dhe rajonale është gjithashtu e rëndësishme për të ndihmuar prokurorët dhe gjyqtarët të adoptojnë një qasje me viktimën në qendër, ku epërsia e sigurisë dhe dinjitetit për viktimat dhe fuqizimi i grave është thelbësore duke kërkuar që autorët e krimit të mbajnë përgjegjësi për dhunën. Duke pasur parasysh që kjo ka për qëllim të ndihmojë trajnimin praktik për prokurorët dhe gjyqtarët, ky modul ofron një përmbledhje të shkurtër të dokumenteve kryesore ndërkombëtare, rajonale dhe të Kosovës*, një fokus në llojet e informacioneve që mund të jenë të dobishme për prokurorët dhe gjyqtarët në nivelin e brendshëm, dhe teknikat se si të përdorin standardet ndërkombëtare dhe evropiane në punën e tyre. Informacione më të hollësishme mbi standardet përkatëse të Konventës së Stambollit dhe ligjet lokale do të diskutohen gjatë pjesës tjetër të manualit.

2.1 Standardet ndërkombëtare

Për shumë vite, dhuna ndaj grave, dhe më saktësisht dhuna në familje, u konsiderua jashtë sferës së përgjegjësisë shtetërore sepse autorët e krimit ishin zakonisht persona privatë, në shumë raste burri, më shpesh sesa aktorë që punonin në emër të shtetit. Që nga vitet 1990; megjithatë, dhuna ndaj grave, përfshirë dhunën në familje, ka marrë vëmendje ndërkombëtare nga bashkësia ndërkombëtare dhe më pas edhe nga e drejta ndërkombëtare. Disa instrumente kryesore ndërkombëtare janë miratuar duke obliguar shtetet të respektojnë, mbrojnë dhe përmbushin të drejtën e grave për një jetë pa dhunë. Instrumentet kryesore ndërkombëtare për trajtimin e dhunës ndaj grave janë dhënë më poshtë.

Tabela: Burimet kryesore të detyrimeve dhe udhëzimeve për prokurorinë dhe gjyqësorin sipas të drejtës ndërkombëtare

Burimet ndërkombëtare të të drejtave të njeriut

Ligj i fortë (traktatet, konventat)

Konventa për eliminimin e të gjitha formave të diskriminimit ndaj grave – CEDAW (1979)

- Përcakton diskriminimin ndaj grave si shkelje të të drejtave të tyre njerëzore.
- Përfshin Rekomandimin e Përgjithshëm Nr. 35 të CEDAW mbi dhunën me bazë gjinore ndaj grave (2017) që azhurnon Rekomandimin e Përgjithshëm Nr. 19 mbi dhunën ndaj grave (1992), dhe vë në kuadër “dhunën me bazë gjinore ndaj grave” brenda kontekstit të përgjithshëm të diskriminimit; zgjeron përkufizimin duke përfshirë veprime specifike të dhunës me bazë gjinore ndaj grave që mund të përbëjnë tortura ose trajtime mizore, çnjerëzore ose degraduese. Përfshin Rekomandimin e Përgjithshëm Nr. 33 të CEDAW mbi qasjen e grave në drejtësi.
- Artikulon të drejtat individuale të mëposhtme: e drejta për jetë dhe integritetin personal; e drejta për të mos u torturuar ose për trajtim ose ndëshkim mizor, çnjerëzor ose degradues; e drejta për mbrojtje të barabartë sipas ligjit/procesit të rregullt ligjor; e drejta për barazi në familje; e drejta për standardin më të lartë të shëndetit fizik dhe mendor të arritshëm.

Konventa kundër torturës dhe trajtimeve ose dënimeve të tjera mizore, çnjerëzore ose degraduese.

- Komiteti kundër Torturës e njeh dhunën ndaj grave si një formë e torturës dhe diskriminimit pa varësisht nga situata në të cilën ndodhë dhuna - qoftë në konflikt të armatosur ose në kohë paqeje, në shtëpi, rrugë ose në vendet e paraburgimit.

Ligj i butë (deklarata, udhëzime)

Deklarata e OKB-së për Eliminimin e Dhunës ndaj Grave (1993)

- Përkufizon “dhunën ndaj grave” dhe përcakton gamën dhe manifestimet e DhNG-së. Rithekson se gratë kanë të drejtat e mëposhtme: të drejtën për jetë; të drejtën për barazi; të drejtën për liri dhe siguri të personit; të drejtën për mbrojtje të barabartë sipas ligjit; të drejtën për të qenë i lirë nga të gjitha format e diskriminimit; të drejtën për standardin më të lartë të arritshëm të shëndetit fizik dhe mendor; të drejtën për kushte të drejta dhe të favorshme të punës; të drejtën për të mos u nënshtruar torturave.

Deklarata e Pekinit dhe Platforma për Veprim (1994)

- Ka zgjeruar përkufizimin për shkeljet e të drejtave të grave në situata të konfliktit të armatosur dhe njohu dobësitë e veçanta të grupeve të caktuara të grave

Strategjia dhe masat praktike të azhuruara të OKB-së për eliminimin e dhunës ndaj grave në fushën e parandalimit të krimit dhe drejtësisë penale (2010)

- Përcakton parimet udhëzuese për të gjitha përgjigjet e drejtësisë penale (përfshirë viktimën në qendër; përgjegjësinë e kryerësit) dhe u bën thirrje shteteve të kriminalizojnë dhe ndalojnë të gjitha format e dhunës ndaj grave. Gjithashtu përfshin strategji për të përmirësuar hetimet, rregullat e provave, procedurat e sallave të gjyqit dhe të drejtat e viktimave.

Deklarata e OKB-së për Parimet Themelore të Drejtësisë për Viktimat e Krimit dhe Abuzimit të Pushtetit

- Mbulon parimet që kanë të bëjnë me viktimat e krimit, qasjen në drejtësi dhe trajtimin e drejtë, kthimin, kompensimin, ndihmën dhe viktimat e abuzimit të pushtetit.

Konceptet kryesore nga instrumentet ndërkombëtare për prokurorët dhe gjyqtarët që duhet të mbani në mend

Këto standarde artikulojnë konceptin e **kujdesit të duhur** në kontekstin e dhunës ndaj grave. Shteteve u kërkohet të ushtrojnë kujdesin e duhur për të parandaluar, hetuar dhe, në përputhje me legjislacionin kombëtar, për të ndëshkuar aktet e dhunës ndaj grave nëse ato veprime kryhen nga shteti ose nga një person privat.

Sipas Rekomandimit të Përgjithshëm Nr. 35 të CEDAW, dështimi i shteteve në marrjen e të gjitha masave të duhura për të parandaluar akte të dhunës me bazë gjinore ndaj grave kur autoritetet e dinë ose duhet të dinë për rrezikun e dhunës, ose një dështim për të hetuar, ndjekur penalisht dhe ndëshkuar, dhe për të siguruar dëmshpërblim për viktimat e veprimeve të tilla, siguron leje të heshtur ose inkurajim për veprimet e dhunës me bazë gjinore ndaj grave.

Për prokurorët dhe gjyqtarët kjo do të thotë:

- Parandalimi dhe mbrojtja. Prokurorët dhe gjyqtarët duhet të parandalojnë që dhuna e mëtejshme të përsëritet tek viktimat, rastet e të cilave janë para tyre dhe të sigurojnë mbrojtje efektive gjatë gjithë procesit penal. Kjo do të thotë që çdo vendim që merret nga prokurorët dhe gjyqtarët në lidhje me urdhrat e mbrojtjes, paraburgimin ose lirim gjyqësor parajyqësor dhe masat e veçanta të mbrojtjes gjatë gjykimit duhet të kenë si konsideratë qendrore sigurinë e viktimës.
- Hetimi dhe ndjekja penale. Prokurorët dhe gjyqtarët duhet të sigurojnë që policia të funksionojë në mënyrë efektive në praktikë për të siguruar hetime të duhura dhe efektive. Prokurorët dhe gjyqtarët që i mbajnë prokurorët llogaridhënës gjatë gjykimeve, duhet të sigurojnë që bëhen ndjekje penale të ndershme dhe efektive. Detyrimi kryesor për të zbatuar ndjekjen penale është mbi prokurorin dhe jo për viktimën dhe duhet të bëhet në kohën e duhur, me shmangien e ri-viktimizimit dhe zbatimin e drejtësisë dhe përgjegjësisë së autorit për dhunën.
- Dënimi dhe sigurimi i dëmshpërblimit dhe dëmshpërblimeve. Prokurorët dhe gjyqtarët duhet të sigurojnë që dënimi të jetë adekuat, efektiv dhe dekurajues dhe që viktimat të kenë qasje në dëmshpërblim adekuat dhe të duhur. Dënimet duhet të dërgojnë mesazh që një dhunë e tillë nuk do të tolerohet, të qenit në gjendje për të parandaluar përsëritjen e veprës, rehabilitimin e autorit të krimit dhe denoncimin dhe parandalimin e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje.

Brenda standardeve më të gjera të kujdesit të duhur, prokurorët dhe gjyqtarët kanë rol kryesor për të siguruar që gratë të kenë **qasje në drejtësi** kur ato janë viktimat të dhunës. E drejta e qasjes në drejtësi është shumëdimensionale dhe përfshin "drejtësinë, disponueshmërinë, qasjen, cilësinë e mirë dhe llogaridhënien e sistemeve të drejtësisë dhe sigurimin e mjeteve juridike për viktimat".⁴⁷ Qasja në drejtësi përfshin qasjen në drejtësinë penale dhe civile.

Instrumentet ndërkombëtare, së bashku me instrumentet rajonale, kanë qenë thelbësore për të sjellë një **ndryshim në qëndrimet** nga dhuna ndaj grave, veçanërisht dhuna në familje ndaj grave, si çështje private e kryer me pandëshkueshmëri të gjerë, për ta trajtuar çështjen si çështje me interes publik. Më e rëndësishmja, standarde të tilla vendosën ndalimin e dhunës ndaj grave në ligjin ndërkombëtar për të drejtat e njeriut duke u përqendruar dhe adresuar diskriminimin dhe dhunën ndaj grave dhe duke mbrojtur të drejtat e njeriut të grave në baza të barabarta me ato të burrave.

Një shënim në lidhje me Strategjitë dhe Masat Praktike të Modelit të Përditësuar të OKB-së

Komuniteti ndërkombëtar ka rënë dakord të modelojë strategji dhe masa praktike që shtetet duhet të aplikojnë për të përmbushur detyrimin e tyre ndërkombëtar të kujdesit të duhur: Strategjitë dhe masat praktike të azhuruara të OKB-së për eliminimin e dhunës ndaj grave në fushën e parandalimit të krimit dhe drejtësisë penale (strategjitë model të azhuruara të OKB-së).⁴⁸ Ajo siguron një seri rekomandimesh të gjera që mbulojnë çështje thelbësore, procedurale dhe operacionale të sistemit të drejtësisë penale, si dhe bën thirrje për përgjigje gjithëpërfshirëse, të koordinuara dhe multidisiplinare. Këto janë artikuluar më tej në Propozimin e UNODC për Veprim: Një Plan Zbatimi për Sistemet e Drejtësisë Penale për Parandalimin dhe Përgjigjen ndaj Dhunës ndaj Grave (këtu e tutje 'Projekti')⁴⁹ dhe Paketa e Shërbimeve Thelbësore të Agjencive të OKB-së për Gratë dhe Vajzat që përjetojnë dhunë.⁵⁰

- Ligjet penale. Të gjitha format e dhunës ndaj grave kriminalizohen dhe ndalohen; që ligjet penale janë gjithëpërfshirëse dhe efektive në eliminimin e dhunës ndaj grave; dhe të hiqet çdo dispozitë që lejon

47 Rekomandimi i Përgjithshëm Nr. 33 i KEDNG-së mbi qasjen e grave në drejtësi, CEDAW/C/GC/33, 23 korrik 2015, para 14.

48 Rezoluta e Asamblesë së Përgjithshme 65/228, shtojcë.

49 Pjesë e UNODC. 'Forcimi i parandalimit të krimit dhe reagimit të drejtësisë penale ndaj dhunës ndaj grave'. 2014.

50 UN Women, UNFPA, OBSH, UNDP dhe UNODC 'Paketa e Shërbimeve Thelbësore për Gratë dhe Vajzat që i nënshtrohen dhunës: Elementet kryesore dhe udhëzimet për cilësinë, Moduli 3 Drejtësia dhe Policimi'. 2015. <<http://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2015/12/essential-services-package-for-women-and-girls-subject-to-violence>>

ose miraton dhunën ndaj grave ose rrit ndjeshmërinë ose ri-viktimizimin e grave që kanë qenë subjekt i dhunës.

- Hetimet. Hetimet duhet të kryhen me një perspektivë gjinore, të marrin në konsideratë dobësitë specifike dhe nevojat e viktimave dhe të përdorin teknikat që minimizojnë ndërhyrjen në jetën e viktimave duke respektuar standardet për mbledhjen e provave.
- Hetimi dhe ndjekja penale. Hetimet dhe ndjekja penale duhet të iniciohen sipas detyrës zyrtare (d.m.th. në bazë të zyrës së dikujt) dhe pa vonesë nga autoritetet kompetente.
- Rregullat e provave. Rregullat e provave duhet të jenë jodiskriminuese, të lejojnë pranimin e të gjitha provave përkatëse dhe të përjashtojnë pranueshmërinë e mbrojtjes së 'nderit' ose 'provokimit'. Provat e veprimeve të mëparshme të dhunës nga autori i veprës duhet gjithashtu të merren parasysh gjatë procedurave gjyqësore.
- Të drejtat e viktimës. Viktimave duhet t'u mundësohet të dëshmojnë përmes masave që mbrojnë privatësinë, identitetin dhe dinjitetin e tyre duke garantuar sigurinë e tyre dhe duke shmangur ri-viktimizimin dytësor. Viktimave duhet t'u mundësohet të flasin me një zyrtarë femër dhe duhet të informohen për lirin e shkelësit nga paraburgimi ose burgimi.
- Ushtrimi i kompetencave. Ushtrimi i kompetencave nga policia, prokurorët dhe zyrtarë të tjerë të drejtësisë penale duhet të jetë në përputhje me sundimin e ligjit dhe kodet e sjelljes dhe që zyrtarë të tillë duhet të mbajnë përgjegjësi për çdo shkelje të tij përmes mekanizmave të duhur të mbikëqyrjes dhe llogaridhënies.

2.2 Konventa e Stambollit

Konventa e Këshillit të Evropës për Parandalimin dhe Luftimin e Dhunës ndaj Grave dhe Dhunës në Familje (Konventa e Stambollit) është zhvillimi më i gjerë në linjën e gjatë të instrumenteve dhe standardeve në këtë fushë. Është traktat gjithëpërfshirës dhe kompleks - është, në të njëjtën kohë, traktat për të drejtat e njeriut, traktat i ligjit penal dhe instrument për promovimin e një barazie më të madhe gjinore. Konventa, e parë si "standardi i artë", parashikon një përkufizim ligjërish të detyrueshëm të dhunës ndaj grave dhe standardet minimale dhe masat që autoritetet duhet të zbatojnë për t'u përgjigjur në mënyrë efektive dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje. Duke u bazuar në standardet ndërkombëtare, parimet e CEDAW, praktikën gjyqësore dhe praktikën më të mira, Konventa e Stambollit ofron projektin më gjithëpërfshirës dhe të detajuar për veprim në këtë fushë.

Parimet thelbësore të Konventës së Stambollit

- Standardi i kujdesit të duhur. Shtetet duhet të veprojnë me kujdesin e duhur për të promovuar dhe mbrojtur të drejtat e individëve dhe për të siguruar që të gjitha shkeljet e të drejtave të njeriut të trajtohen si akte të paligjshme. Për prokurorët dhe gjyqtarët kjo do të thotë se ata janë të detyruar të parandalojnë dhe hetojnë me zell veprimet e dhunës, të dënojnë dhunën sipas ligjit kombëtar dhe të sigurojnë dëmshpërblime për viktimat (neni 5).
- Barazia gjinore si thelbësore për eliminimin e dhunës ndaj grave. Të pranuarit që luftimi i dhunës ndaj grave nuk është thjesht një çështje e kontrollit të krimit, Konventa e Stambollit kërkon një grup masash gjithëpërfshirëse, të gjitha këto janë të parapara me kuptimin se një dhunë e tillë nuk mund të çrrënjohet pa investuar për barazi më të madhe midis grave dhe burrave. Vetëm barazia e vërtetë midis grave dhe burrave, ku gratë dhe burrat kanë të njëjtat të drejta dhe përgjegjësi, të njëjtat mundësi dhe kontributi i tyre në shoqëri vlerësohet dhe respektohet në mënyrë të barabartë; dhe një ndryshim në dinamikën dhe qëndrimet e pushtetit mund të eliminojë me të vërtetë dhunën ndaj grave. Për prokurorët dhe gjyqtarët dhe institucionet e drejtësisë që ata përfaqësojnë, Konventa e Stambollit synon ndryshimin e qëndrimeve dhe eliminimin e stereotipeve jo vetëm në nivelin e individëve, por edhe në nivelin e institucioneve. Ajo e bën këtë, për shembull, duke vendosur detyrimin ndaj Shteteve Palë për të kryer fushata të rregullta të vetëdijesimit (neni 13), futja e materialit mësimor në të gjitha nivelet e arsimit (neni 14), trajnimi i rregullt i të gjithë profesionistëve në kontakt me viktimat, përfshirë profesionistët ligjorë (neni 15), krijojnë programe të autorëve të krimit (neni 16) dhe përfshijnë sektorin privat dhe mediet si partnerë në trajtimin e dhunës (neni 17).
- Qasja me viktimën në qendër të kujdesit. Konventa e Stambollit e bën të qartë se në mënyrë që vikti-

mat të marrin mbështetjen më efektive të mundshme, të drejtat, nevojat dhe siguria e tyre duhet të vendosen në ballë të të gjitha ndërhyrjeve. Kjo nënkupton ofrimin e mbrojtjes dhe mbështetjes kur gratë në rrezik kanë më shumë nevojë për të, trajtimin e tyre me respekt dhe ndjeshmëri dhe fuqizimin e tyre për të marrë vendime të informuara që pasqyrojnë më mirë interesat e tyre. Kjo kërkesë përforcohet më tej me ndalimin e diskriminimit për çfarëdo baze kur sigurohet mbrojtje dhe mbështetje për viktimat (neni 4, paragrafi 3). Sigurimi se nevojat e viktimave plotësohen gjithashtu nënkupton marrjen parasysh të nevojave të grave që bëhen të prekshme nga rrethana të veçanta (nenet 12, paragrafi 3 dhe neni 18, paragrafi 3). Grupet e prekshme mund të përfshijnë gra shtatzëna dhe gra me fëmijë të vegjël, gra me aftësi të kufizuara, duke përfshirë ato me dëmtime mendore ose njohëse, gra që jetojnë në zona rurale ose të largëta, abuzuese të substancave, punëtore seksi, gra me prejardhje të pakicave kombëtare ose etnike si gratë rome, emigrantet - përfshirë emigrantet dhe refugjatët e parregullt, lezbiket, biseksualët dhe trans-gratë. Prokurorët dhe gjyqtarët duhet të mbrojnë të drejtat dhe të marrin në konsideratë interesat e viktimave, duke përfshirë nevojat e tyre të veçanta si dëshmitarë, gjatë gjithë procedurave hetimore dhe gjyqësore (neni 56); dhe të miratojnë masa të veçanta për të adresuar të gjitha llojet e pengesave në drejtësi, të tilla si sigurimi i informacionit për viktimat për të drejtat e tyre dhe për procedurat ligjore, ofrimi i shërbimeve mbështetëse dhe gjithashtu duke miratuar procedura dhe qasje të reja që rrisin sigurinë e viktimave gjatë proceseve gjyqësore.

- Një kuptim gjinor i dhunës në familje. Në përputhje me njohjen e natyrës strukturore dhe gjinore të dhunës ndaj grave dhe faktit që dhuna në familje prek në mënyrë jo proporcionale gratë, Konventa e Stambollit u kërkon shteteve që të aplikojnë një aspekt gjinor kur adresojnë dhunën në familje pasi shumica dërrmuese e viktimave të dhunës në familje janë gra dhe vajza. Kjo nuk do të thotë që burrat nuk përjetojnë dhunë në familje ose se nuk kanë nevojë për mbështetje. Në fakt, dispozitat e Konventës së Stambollit janë hartuar në gjuhë neutrale gjinore, që do të thotë se ndonjë nga dispozitat e saj mund të zbatohet me qëllim për mbështetje dhe mbrojtje të burrave dhe djemve që përjetojnë ndonjë nga format e dhunës të mbuluara nga konventa, me përjashtim të gjymtimit gjenital të femrave dhe abortit të detyruar (neni 2, paragrafi 2).
- Adresimi i nevojave të fëmijëve si viktimave dhe dëshmitarëve të dhunës ndaj grave, përfshirë dhunën në familje. Ndërsa është e rëndësishme të pranohet se shumica e viktimave të dhunës në familje janë gra, është po aq e rëndësishme të pranohet se shumë prej këtyre grave kanë fëmijë. Në disa raste, dhuna drejtohet si ndaj grave, ashtu edhe ndaj fëmijëve. Në raste të tjera, fëmijët nuk janë caku, por dëshmojnë dhunë ndaj nënave të tyre. Për këtë arsye, Konventa e Stambollit përfshin disa dispozita që adresojnë këtë çështje. Ajo kërkon që të gjitha masat e mbrojtjes të marrin parasysh marrëdhëniet midis viktimave, autorit të krimit, fëmijëve dhe mjedisit të tyre më të gjerë shoqëror. Qëllimi është të shmanget një situatë kur viktimat dhe nevojat e tyre adresohen në mënyrë të veçantë ose pa pranuar realitetin e tyre shoqëror (neni 18, paragrafi 3). Konventa e Stambollit gjithashtu kërkon mbështetje të specializuar për fëmijët në situata të tilla (nenet 22, 23 dhe 26) bazuar në nevojat e tyre. Prokurorët dhe gjyqtarët duhet t'u sigurojnë fëmijëve viktimave dhe dëshmitarëve fëmijë mbrojtje të veçantë në të gjitha fazat e hetimeve dhe procedurave gjyqësore (neni 56). Interesi më i mirë i fëmijës duhet të jetë parimi udhëzues kur fëmijët vijnë në kontakt me sistemin e drejtësisë si rezultat i dhunës ndaj grave, përfshirë dhunën në familje.
- Qasje e koordinuar dhe nga shumë agjenci. Për shkak të natyrës komplekse të dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje, asnjë agjenci apo institucion i vetëm nuk mund t'i zgjidhë ato me sukses dhe politikën e izoluar nuk janë të mjaftueshme për t'u përgjigjur një problemi kaq kompleks dhe shumëdimensional. Prokurorët dhe gjyqtarët duhet të bashkojnë forcat me autoritetet e zbatimit të ligjit, shërbimet për mbështetjen e viktimave, agjencitë për mbrojtjen e fëmijëve, organizatat joqeveritare dhe partnerët tjerë të rëndësishëm për të zhvilluar një përgjigje gjithëpërfshirëse dhe të koordinuar për të luftuar dhunën me bazë gjinore. Konventa e Stambollit kërkon që në sigurimin e mbështetjes për viktimat dhe dëshmitarët, shtetet palë duhet të parashikojnë një bashkëpunim efektiv midis të gjitha agjencive përkatëse shtetërore, përfshirë gjyqësorin, prokurorët publik, agjencitë e zbatimit të ligjit, autoritetet lokale dhe rajonale si dhe organizatat joqeveritare dhe organizatat dhe subjektet tjerë përkatëse (neni 18, paragrafi 2). Ajo gjithashtu njeh punën dhe ekspertizën e organizatave joqeveritare në këtë fushë dhe u kërkon shteteve palë të bashkëpunojnë në mënyrë efektive me këto organizata (neni 9).

4 Shtyllat (4 P-të)

Konventa e Stambollit përfshin një kornizë gjithëpërfshirëse ligjore dhe të politikave për mbrojtjen dhe ndihmën për të gjitha viktimat e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje.

- Parandalimi. Konventa ka fokus të fortë në parandalimin e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje. Në këtë drejtim, shtetet palë kanë detyrime të përcaktuara në konventë siç janë trajnimi i profesionistëve në kontakt me viktimat ose drejtimi i fushatave të vetëdijesimit rregullisht. Konventa gjithashtu u bën thirrje të gjithë anëtarëve të shoqërisë, veçanërisht burrave dhe djemve, të ndihmojnë në përfundimin e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje.
- Mbrojtja. Konventa përcakton gjithashtu masa për të mbrojtur dhe mbështetur viktimat. Ajo përfshin dispozita ndaj viktimave për t'i ndihmuar ato të kenë lehtësisht qasje në shërbimet (p.sh. linjat e ndihmës falas, strehimoret, qendrat për krizat nga përdhunimi ose qendrat e referimit të dhunës seksuale) dhe ndaj autorëve të krimit.
- Ndjekja penale. Konventa përkufizon dhe kriminalizon një gamë të gjerë të formave të dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje: dhuna fizike; dhuna psikologjike; duke ndjekur; dhuna seksuale, përfshirë përdhunimin; martesë e hershme dhe e detyruar; gjymtimi gjenital femëror; aborti i detyruar; sterilizimi i detyruar.
- Politikat e integruara. Konventa u kërkon shteteve palë të zhvillojnë dhe zbatojnë politika gjithëpërfshirëse dhe të koordinuara që përfshijnë agjencitë qeveritare, OJQ-të, si dhe parlamentet dhe autoritetet kombëtare, rajonale dhe lokale për të siguruar rezultate më efektive.

2.3 Përmbledhje e ligjeve relevante të Kosovës*

Dhuna në familje dhe format e tjera të dhunës ndaj grave në Kosovë* ligjet në fuqi, janë forma të dhunës ndaj grave që përfshin një gamë të gjerë veprimesh të jashtëligjshme të mundshme, shumë prej të cilave mund të kapen nën vepra të përgjithshme të tilla si, ndër të tjera: vrasje, sulm, lëndime të lehta dhe të rënda trupore, përdhunime, veprime kundër integritetit seksual, ngacmime seksuale dhe të tjera. Kosova* ka miratuar një ligj për dhunën në familje në vitin 2010, që merret vetëm me lëshimin e urdhrave të mbrojtjes sipas procedurave civile të Kosovës*. Ligji penalizon vetëm shkeljet e urdhrave të mbrojtjes. Më tej deri në ndryshimet e fundit të Kodit Penal të Kosovës*, në vitin 2019 nuk kishte ndonjë përkufizim specifik të dhunës në familje në Kosovë*. Ndryshimet e fundit ofrojnë një përkufizim specifik sipas nenit 248 të Kodit Penal të Kosovës*.

Kodi Penal, neni 248 përkufizon dhunën në familje

1. Kushdo që kryen dhunë fizike, psikologjike ose ekonomike ose keqtrajtim me qëllim të cenimit të dinjitetit të një personi tjetër brenda një marrëdhënie familjare dënohet me gjobë dhe me burgim deri në tre (3) vjet.
2. Kur ndonjë veprim në Kodin Penal kryhet brenda një marrëdhënie familjare, ajo do të konsiderohet rrethanë rënduese.
3. Çdo anëtar i familjes që ushtron dhunë fizike, psikologjike, seksuale ose ekonomike ose keqtrajtim ndaj një anëtari tjetër të familjes së tij/saj dënohet me gjobë dhe me burgim deri në tre (3) vjet.

Gjykata Supreme e Kosovës* ka miratuar së fundmi Udhëzuesin për Kualifikimet Ligjore të Akteve të Dhunës në Familje të paraparë me Kodin Penal të Kosovës* miratuar në vitin 2019, interpretimet e mëposhtme janë dhënë për të dhënë detaje të përkufizimeve të dhunës psikologjike ose ekonomike siç përmendet herën e parë në Kodi Penal.

Dhuna psikologjike mund të përfshijë kontroll të vazhdueshëm, abuzim verbal, izolim, poshtërim ose abuzim emocional përmes sharjes, fyerjes, shantazhit, frikësimit, ndjekjes dhe monitorimit të vazhdueshëm të një viktime, trajtim degradues, kërcënim ose forma të ngjashme të kontrollit ose mbajtjen e një viktime nën shqetësim të vazhdueshëm emocional duke vënë atë nën frikën e arsyeshme të përdorimit të dhunës ndaj tij/saj ose personave në një marrëdhënie familjare. Të gjitha këto në shumicën e rasteve përbëjnë elemente të gjetura në një nga veprat penale të parashikuara nga Kodi Penal dhe, kur bën kualifikimin dhe vendoset për

këto vepra penale, duhet të përcaktohet nëse elementët e një vepre penale specifike janë përmbushur ose nëse ky lloji i dhunës duhet të kualifikohet sipas nenit 248 të Kodit Penal.⁵¹

Dhuna ekonomike përfshin mohimin e qasjes ose kontrollimin e burimeve themelore duke kufizuar mjetet e nevojshme për jetesë, mohimin e qasjes në shërbimet mjekësore, në arsim ose punësim, dëmtimin e pronës ose forma tjera presioni për ta mbajtur një person në një pozicion të varur ekonomik. Dhuna ekonomike mund të shprehet si formë e vetme e presionit ose e kombinuar me forma të tjera të abuzimit ose dhunës, dhe veçanërisht me dhunën psikologjike. Për shembull, një element i tillë mund të gjendet në veprën penale të përdhunimit sipas nenit 227 paragrafi 4.10.1 i cili përmban dhunë seksuale dhe një element të abuzimit ekonomik të viktimës "... duke keqpërdorur kontrollin e tij apo saj mbi gjendjen financiare, familjare, shoqërore, shëndetësore, të punësimit, shkollimit, fetare ose të rrethanave tjera të personit të tillë apo të personit të tretë".⁵²

Siç paraqitet në trajtimin e këtyre dy formave të dhunës, të gjitha elementet u referohen veprimeve të kryesit që në fund të fundit ndikojnë në mirëqenien ekonomike ose psikologjike të viktimës. Prandaj, për të provuar dhunën psikologjike ose ekonomike, duhet të vlerësohet sjellja dhe veprimet e kryerësit të dhunës, si dhe metodologjia për ushtrimin e kontrollit të vazhdueshëm nga kryesi, në vend që të vlerësohet vetëm ndikimi që veprimet e tilla mund të kenë pasur mbi viktimën. Kjo pasi ndikimi është pasojë e veprimeve që përbëjnë dhunë psikologjike dhe ekonomike që çojnë në forma të ndryshme të dhunës psikologjike dhe ekonomike ndaj viktimës.

Analiza e mësipërme do të shërbejë për të siguruar një kuptim të elementeve të njërës apo formës tjetër të dhunës. Nëse konsiderohet e nevojshme për të angazhuar një ekspert, pyetja e drejtuar me qëllim të përcaktimit të dhunës psikologjike duhet të jetë si vijon: "A janë veprimet e dhunës së kryerësit të llojit që mund të ketë një efekt psikologjik mbi viktimën, më shumë sesa thjesht nëse viktima ka një çrregullim psikologjik, pasi në këtë rast nuk kemi të bëjmë me përcaktimin e nivelit të përgjegjësisë ose nivelit të dëmit me qëllim të përcaktimit të korigjimit". Sugjerohet që eksperti të caktohet kryesisht në rastet kur ka nevojë për të thirrur një ekspert i cili, përmes aspekteve të dokumentuara shkencore, mund të sqarojë ndikimin që mund të ketë trauma, e përjetuar si rezultat i dhunës në familje, në trurin e viktimës dhe në reagimet pas ngjarjes traumatike, veçanërisht gjatë kontaktit me një sërë aktorësh institucional. ⁵³

Ekzistojnë gjithashtu një numër i veprave penale brenda Kodit Penal të Kosovës* që përfshihen në përkufizimin e dhunës në familje dhe tërheqin dënime më të ashpra sidomos kundër një personi me të cilin autori i krimit është në marrëdhënie familjare ose një anëtar i familjes.

- Neni 163(3) - Skllavëria, kushtet e ngjashme me skllavërinë dhe puna e detyruar
- Neni 173(1.3) - Vrasja e rëndë
- Neni 182(2) - Ngacmimi (përfshin referencën ndaj një ish-anëtari të familjes ose anëtarit aktual të familjes)
- Neni 227(4.9) - Përdhunimi
- Neni 229(3.9) - Sulmi seksual
- Neni 230(3.9) - Degradimi i integritetit seksual nga neni 230

Ndryshe nga nenet e mësipërme, situata është shumë më e qartë në këto nene ku ekzistenca e një marrëdhënie familjare midis autorit dhe viktimës automatikisht e bën atë krim të kualifikuar. Është e rëndësishme të theksohet në veçanti se sipas Kodit të ri termi 'marrëdhënie familjare', i cili nuk ishte përmendur shprehimisht më parë, është shtuar në nenin 227 (Përdhunimi) që mbulon situatën e përdhunimit martesor (duke përdorur termin e njohur ndërkombëtarisht). Kjo dispozitë automatikisht rrit ashpërsinë e dënimit, gjë që ndodhë edhe për dy nene tjera që lidhen me veprat penale kundër integritetit seksual.

Nene tjera të rëndësishme ku bëhet një formë referimi për anëtarët e familjes:

Neni 183(1-3) - Ngacmimi seksual (ose ndryshe në një pozitë të autoritetit mbi personin, ose në një pozicion të varësisë). Nëse do të analizojmë nenin mbi ngacmimin seksual, megjithëse nuk i referohet drejtpërdrejt viktimës së cenuar ose ekzistencës së një marrëdhënie familjare, të tre paragrafët 1, 2 dhe 3 përmbajnë elemente që plotësojnë kërkesën e varësisë dhe qëllimin e kryerjes e krimit:

51 Gjykata Supreme e Kosovës*, Udhëzuesi mbi Kualifikimin Ligjor dhe Trajtimin e Rasteve të Dhunës në Familje Sipas Kodit Penal të Republikës së Kosovës*, qershor 2020, f. 3 dhe 4.

52 Po aty, f. 4.

53 Gjykata Supreme e Kosovës*, Udhëzuesi mbi Kualifikimin Ligjor dhe Trajtimin e Rasteve të Dhunës në Familje Sipas Kodit Penal të Republikës së Kosovës*, qershor 2020, f. 3 dhe 4.

Neni 183(1-3) - Ngacmimi seksual

Paragrafi 1 "... një person i cili është i cenusshëm për shkak të ... varësisë ..."

Paragrafi 2 "... i cili synon ose përbën në mënyrë efektive një shkelje të dinjitetit të një personi, i cili krijon një mjedis frikësues, armiqësor, degradues ose ofendues"

Paragrafi 3 "... kryesi është ... në një pozitë autoriteti mbi atë person ..."

Elementet e mësipërme të kombinuara me rrethanën rënduese të ekzistencës së marrëdhënies familjare, sipas nenit 70 (2.14), çojnë në vlerësimin e peshës së veprës penale dhe për pasojë në një sanksion më të rëndë për kryesin e veprës penale.⁵⁴

Siç mund të shihet nga analiza e mësipërme, kualifikimi i një veprë penale të kryer brenda një marrëdhënie familjare, kundër një anëtar të familjes ose një viktime të pambrojtur si parim duhet të bazohet në veprën ose veprat penale themelore (nëse ka më shumë se një vepër penale të e kryer), më tepër në nenin 248, nëse janë përmbushur të gjitha elementet e asaj veprë penale. Kjo është në përputhje me frymën e Kodit Penal i cili, siç shihet më lart, në çdo rast kur një vepër e caktuar penale është kryer brenda një marrëdhënie familjare, sanksioni është më i ashpër se ai për format e tjera brenda të njëjtit nen ose në lidhje me nenin 248 (Dhuna në familje).⁵⁵

Prokurorët dhe gjyqtarët duhet të shohin në Kodin Penal të Kosovës për veprat e përgjithshme dhe ato specifike që mund të përdoren për të ndjekur penalisht akte që lidhen me dinamikën e rasteve të dhunës në familje. Kodit Penal i mungon ndonjë mekanizëm specifik për të marrë parasysh natyrën gjinore si dhe dinamikat specifike gjinore të përfshira në këto krime. Sidoqoftë, natyra e dhunës në familje dhe vlerësimi i dinamikës së fuqisë dhe kontrollit ofrohet përmes mekanizmit institucional të Avokatëve të Viktimave të cilët përgjithësisht përfaqësojnë viktimat e krimit.

Kodi Penal përkufizon viktimat e ndjeshme, si "viktimë e një krimi kur është fëmijë, person me të meta fizike ose mendore, person që vuan nga aftësia e kufizuar, grua shtatzënë, të moshuar ose person marrëdhënie dhe apo varësia ndaj autorit e bën atë veçanërisht të ndjeshëm ndaj përsëritjes së viktimit, frikësimit ose hakmarrjes. Prandaj, vëmendje e veçantë i kushtohet dinamikës së rasteve të dhunës në familje duke përcaktuar **një person, marrëdhënia dhe varësia e të cilit ndaj kryesit të veprës i bën ata veçanërisht të ndjeshëm** ndaj përsëritjes së viktimit, frikësimit ose hakmarrjes (neni 113 (39), Përkufizimet e Kodit Penal të Kosovës) Për më tepër, përkufizimi i ri i "viktimës së ndjeshme" i paraparë nga neni 113 (39) i Kodit Penal të Kosovës*, 2019, i referohet një viktime të ndjeshme si "... **një person marrëdhënie apo varësia e të cilit ndaj kryesit e bënë atë veçanërisht të ndjeshëm ndaj viktimit të përsëritur, frikësimit të përsëritur apo hakmarrjes së përsëritur.**" Pra, nëse analizojmë pjesën e dytë të këtij përkufizimi, zbulojmë se janë pikërisht këto elemente që shprehin më shpesh karakteristikat në rastet e dhunës në familje. Kjo sepse ky përkufizim ofron të gjitha ato elemente që pasqyrohen në "rrethin e fuqisë dhe kontrollit" si karakteristikë e dhunës në familje.⁵⁶

Nene tjera të Kodit Penal që parashohin kryerjen e një veprë penale kundër një viktime të ndjeshme

Disa nga nenet nuk parashohin një marrëdhënie familjare ose anëtar të familjes, por i referohen viktimës së ndjeshme. Më poshtë do të renditim disa nga nenet më të rëndësishme të Kodit Penal për format më të zakonshme të dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje dhe mënyrën në të cilën ato parashihen në nene të veçanta të Kodit Penal:

- Neni 180(3) - Gjymtimi i organeve gjinitale femërore
- Neni 181(4) - Kanosja
- Neni 184(3) - Sulmi
- **Neni 185(3) - Lëndimi i lehtë trupor**

⁵⁴ Po aty.

⁵⁵ Cituar drejtpërdrejt në faqet 6-7 të Udhëzuesit të Gjykatës Supreme të Kosovës* mbi Kualifikimin Ligjor dhe Trajtimin e Rasteve të Dhunës në Familje sipas Kodit Penal të Republikës së Kosovës*, qershor 2020.

⁵⁶ Cituar në faqen 5 të Udhëzuesit të Gjykatës Supreme të Kosovës* mbi Kualifikimin Ligjor dhe Trajtimin e Rasteve të Dhunës në Familje sipas Kodit Penal të Republikës së Kosovës*, qershor 2020..

- Neni 186(4) - Lëndimi i rëndë trupor
- Neni 192(2.4) - Shtrëngimi
- Neni 193(2.1) - Privimi i kundërligjshëm i lirisë⁵⁷

Të gjitha nenet e mësipërme nuk i referohen anëtarit të familjes, por viktimës së ndjeshme. Kjo nënkupton që kushti i marrëdhënies së viktimës ose varësia e tij nga kryerësi duhet të përmbushet dhe se është kjo marrëdhënie ose varësi që e bën atë person “... *veçanërisht të ndjeshëm nga përsëritja e viktimizimit, frikësimit ose hakmarrjes*”. Prandaj, përveç elementeve të parapara për veprën penale përkatëse, duhet analizuar nëse ekziston një element i varësisë nga kryesi. Nëse ky element mungon, atëherë nuk ka asnjë referencë të menjëhershme në paragraf që i referohet viktimës së ndjeshme, pasi ekzistenca e varësisë është një element kryesor në përcaktimin se cilit paragraf duhet referuar. Në rastet kur një viktimë nuk mund të konsiderohet viktimë e ndjeshme sipas parimit të mësipërm, prokurori duhet të kërkojë nga gjykata që të marrë parasysh rrethanat rënduese nga neni 70 (2.14) i Kodit Penal të Kosovës*.⁵⁸

Ndërsa Kodi Penal i Kosovës*, sipas nenit 248 thotë se forma të ndryshme të akteve fizike, seksuale, emocionale dhe psikologjike njihen si akte të përkufizimit të dhunës në familje; Kodi Penal nuk i përcakton specifikisht këto terma. Sidoqoftë, kjo u referohet përkufizimeve të përkrahura në Ligjin për Mbrojtjen nga Dhuna në Familje të vitit 2010. Kodi Penal thotë se dhuna në familje, dhuna fizike, psikologjike, seksuale ose ekonomike, për qëllime të këtij Kodi është e njëjta e përkufizuar si në parashikimin e nenit 2 nën-paragrafi 1.2 të Ligjit Nr. 03/L-182 Ligji për Mbrojtjen nga Dhuna në Familje.

Ligji për Mbrojtjen nga dhuna në familje përcakton këto akte sipas nenit 2, paragrafi 1.2

Një ose më shumë veprime ose mosveprime të qëllimshme kur kryhen nga një person kundër një personi tjetër me të cilin ai ose ajo është ose ka qenë në marrëdhënie familjare, por pa u kufizuar në:

- 1.2.1 Përdorimi i forcës fizike ose presionit psikologjik të ushtruar ndaj një anëtari tjetër të familjes;
- 1.2.2 Çdo veprim tjetër i një anëtari të familjes, i cili mund të shkaktojë ose kërcënojë të shkaktojë dhimbje fizike ose vuajtje psikologjike;
- 1.2.3 Shkaktimi i ndjenjës së frikës, rrezikshmërisë personale ose kërcënimit të dinjitetit;
- 1.2.4 Sulmi fizik pavarësisht nga pasojat;
- 1.2.5 Fyerje, ofendim, thirrje me emra ofendues dhe forma të tjera të frikësimit të dhunshëm;
- 1.2.6 Sjellje përsëritëse me qëllim për të nënçmuar personin tjetër;
- 1.2.7 Akte seksuale jo konsensuale dhe keqtrajtim seksual;
- 1.2.8 Kufizimi i jashtëligjshëm i lirisë së lëvizjes së personit tjetër;
- 1.2.9 Dëmtimi ose shkatërrimi i pronës ose kërcërimi për ta bërë këtë;
- 1.2.10 Shkaktimi i frikës tek personi tjetër për mirëqenien e tij/saj fizike, emocionale ose ekonomike;
- 1.2.11 Hyrja me forcë, largimi me forcë nga një vendbanim i përbashkët ose vendbanimi i personit tjetër; dhe
- 1.2.12 Rrëmbimi.

⁵⁷ Cituar drejtpërdrejt nga faqe 6 të Udhëzuesit të Gjykatës Supreme të Kosovës* mbi Kualifikimin Ligjor dhe Trajtimin e Rasteve të Dhunës në Familje sipas Kodit Penal të Republikës së Kosovës*, qershor 2020

⁵⁸ Po aty.

Rastet që mund të trajtohen bazuar në nenin 248 sipas Udhëzuesit të Gjykatës Supreme për kualifikimet ligjore të veprimeve të dhunës në familje në përputhje me Kodin e fundit Penal të Kosovës* 2019

Bazuar në analizën e mësipërme mund të shohim se qëllimi i ligjvënësit ishte që neni 248 të shërbejë më shumë për referimin dhe kualifikimin e këtyre formave të dhunës si dhunë në familje sesa të përdoret neni 248 për të sanksionuar të gjitha veprat penale të kryera brenda marrëdhënies familjare.⁵⁹ Kjo sepse ndryshe do të vepronte në kundërshtim me parimet e njohura ndërkombëtarisht të cilat kërkojnë sanksione efektive, proporcionale dhe dekurajuese për krime të tilla. Prandaj, Gjykata Supreme e Kosovës* në interpretimin e saj të fundit të Kodit Penal të Kosovës* neni 248 ka konkluduar se qëllimi i nenit 248 është të mbulojë format më të lehta të dhunës në familje. Në çdo rast kur elementet e ndonjë vepre penale nuk janë përmbushur, si rezultat i shkallës së dhunës së ushtruar ose mungesës së provave për atë element, kualifikimi i veprës duhet të jetë në përputhje me nenin 248.

Për qëllime ilustrimi, Udhëzuesi i Gjykatës Supreme ofron shembullin e një situatë hipotetike nga neni 248: *Pas një mosmarrëveshje, autori godet viktimën, vëllanë e tij, në kokë. Viktima paraqet rastin në polici, por ai nuk u trajtua nga asnjë mjek për goditjen në kokë, kështu që nuk ka asnjë raport mjekësor.* Në mungesë të një raporti mjekësor dhe konstatimit të lëndimeve të pësuar, i pandehuri do të ndiqet penalisht për veprën penale të dhunës në familje sipas nenit 248. Ndërsa, paragrafi 1 ose 3 mund të shtohet në varësi të faktit nëse goditja është bërë me qëllim të cenimit të dinjitetit të tij.⁶⁰

Një rast kur ekzistojnë dy mundësi për kualifikimin e një vepre penale mund të gjendet në veprat penale kundër pronës, për shembull neni 321 (Asgjësimi apo dëmtimi i pasurisë).⁶¹ Paragrafi 1 i nenit 321 pasqyron disa nga elementet e dhunës ekonomike sipas nenit 248 dhe sqaruar në pikën II.b të këtij Udhëzuesi. Ky paragraf sanksionon shkatërrimin, dëmtimin ose bërjen e papërdorshme të pasurisë së një personi tjetër, dhe sanksioni i parashikuar është gjoha ose burgim deri në 1 vit. Megjithatë neni 248 sanksionon dhunën ekonomike si një nga format se si mund të shprehet dhuna në familje, në përputhje me parimet e shtjelluara më lart, kualifikimi i veprës penale të kryer ndaj anëtarit të familjes, do të bëhet në përputhje me veprën themelore (neni 321 në këtë rast), në të gjitha rastet kur paraqitet si vepër penale e izoluar. Ndërsa, është e rëndësishme të përcaktohet se në situatat kur vepra e kryer është bërë me qëllim të cenimit të dinjitetit, si formë presioni, dhune ekonomike dhe psikologjike ndaj viktimës, në këto raste kualifikimi bëhet në përputhje me nenin 248 të Kodit Penal.⁶²

Kapitulli XX i Kodit Penal të Kosovës* përcakton më tej termat vijues për krime kundër integritetit seksual:

1. Termi “Pëlqim” nënkupton:

...1.1 pajtim i vullnetshëm i personit i cili ka arritur moshën gjashtëmbëdhjetë (16) vjet për të kryer aktin seksual;

...1.2 pajtimi vullnetar i dy personave të cilët kanë arritur moshën katërmëdhjetë (14) vjet dhe ku ndryshimi në moshat e tyre nuk i kalon dy (2) vjet për t’u përfshirë në aktin seksual në fjalë.

2. Nuk ekziston pëlqimi kur:

...2.1 personi i tillë me fjalë ose me sjellje shpreh mungesë të pajtimit për të kryer aktin ose për ta vazhduar atë;

...2.2 pajtimi është shprehur me fjalë ose me sjelljen e një personi tjetër dhe jo të viktimës;

...2.3 pajtimi i viktimës është marrë me mashtrim, frikësim ose me kërcënim, nëse mënyrat e tilla nuk përfshijnë përdorimin e forcës, kanosjes serioze ose shfrytëzimin siç është paraparë në nenin 227 paragrafi 3. të këtij Kodi; ose

...2.4 personi i tillë është i paaftë për të dhënë pajtimin për aktivitet seksual për shkak të aftësisë së zvogëluar mendore apo fizike ose dehjes me alkool, drogë apo me substanca tjera.

59 Po aty.

60 Udhëzuesi i Gjykatës Supreme për Kualifikimin Ligjor të Dhunës në Familje lidhur me nenet e Kodit Penal të Kosovës*, miratuar në qershor 2020.

61 Po aty.

62 Po aty.

3. Asnjë veprim nga paragrafi 1 dhe 2 i këtij neni nuk duhet të interpretohet si kufizim i rrethanave në të cilat nuk ekziston pëlqimi.

4. Shprehja “**akt seksual**” nënkupton penetrim sado i vogël i organit seksual apo objekti për qëllime seksuale në cilëndo pjesë të trupit të personit ose penetrim sado i vogël në hapjen anale, orale apo gjenitale të personit me ndonjë send për qëllime seksuale ose me cilëndo pjesë tjetër të trupit apo ndonjë pjesë të ndonjë kafshe.

5. Shprehja “**detyrim i personit tjetër për kryerjen e aktit seksual**” nënkupton kryerjen e aktit seksual mbi personin tjetër nga kryesi ose nxitja e personit tjetër në kryerjen e aktit seksual me kryesin apo me personin e tretë ose nxitja e personit të tretë për kryerjen e aktit seksual në personin tjetër.

6. Shprehja “**pjesë intime**” nënkupton gjinjte e një femre, penisi, vagina dhe/apo anusi.

7. Shprehja “**prekje**” nënkupton kontakt direkt ose indirekt, pa penetrim, midis trupit të personit me cilëndo pjesë të trupit të personit tjetër apo me ndonjë send.

Për më tepër, përdhunimi përkufizohet si vepër penale e një personi që i nënshtrohet një personi tjetër një akti seksual pa pëlqimin e personit të tillë. Për veprat që përfshijnë përdhunimin martesor, Kodi Penal i Kosovës* rrit burgimin nga pesë (5) në pesëmbëdhjetë (15) vjet nëse krimi është kryer nga kryesi i cili është prindi, prindi adoptues, prindi birësues, njerku apo njerka, gjyshi ose gjyshja, daja apo axha, tezja apo halla, vëllai ose motra e personit ose kryesi është në marrëdhënie familjare me viktimën (neni 227, paragrafi 4.9). Marrëdhënia familjare përkufizohet më tej si një marrëdhënie ndërmjet personave që janë të fejuar apo kanë qenë të fejuar ose janë të martuar ose kanë qenë të martuar ose që janë në bashkësi jashtëmartesore apo kanë qenë në bashkësi jashtëmartesore ose bashkëjetojnë në ekonomi të përbashkët ose kanë bashkëjetuar në ekonomi të përbashkët; përdorin një shtëpi të përbashkët dhe janë në lidhje gjaku, martesë, adoptimi, krushqie apo janë në lidhje kujdestarie, duke përfshirë prindërit, gjyshërit, fëmijët, nipat dhe mbesat nga vajza dhe djali, vëllezërit dhe motrat, hallat dhe tezet, dajat dhe xhaxhallarët, mbesat dhe nipërit nga vëllai dhe motra, kushërinjtë; ose kush janë prindër të një fëmije të përbashkët (neni 113).

Sulmi seksual në një marrëdhënie familjare parashihet gjithashtu për një burg më të lartë. Sulmi seksual përkufizohet si veprim i personave që prekin një person për një qëllim seksual ose e shtyn personin e tillë të prekë kryerësin ose një person tjetër për qëllim seksual, pa miratimin e një personi të tillë. Në marrëdhëniet familjare, kjo vepër dënohet me burgim nga 3 deri në 10 vjet (neni 229, paragrafi 3.9). Gjithashtu degradimi i integritetit seksual përkufizohet si akt nga personi që e cyt personin tjetër t’i ekspozojë pjesët intime të trupit të personit të tillë, të masturbojë ose të kryejë një akt tjetër që e degradon integritetin seksual të personit, pa pëlqimin e personit të tillë. Kjo dënohet për personat në marrëdhënie familjare me burgim prej një deri në dhjetë vjet (neni 230, paragrafi 3.9).

Tabela: Përmbledhje e kriminalizimit të dhunës ndaj grave në Konventën e Stambollit dhe në Kosovë*

<p>Dhuna psikologjike</p>	<p>Neni 33, Konventa e Stambollit: Sjellja e qëllimshme e dëmtimit serioz të integritetit psikologjik të një personi përmes detyrimit ose kërcënimeve.</p> <p>Vepër penale sipas Kodit Penal të Kosovës*: Kushdo që kryen dhunë fizike, psikologjike ose ekonomike ose keqtrajtim me qëllim të cenimit të dinjitetit të një personi tjetër brenda një marrëdhënie familjare dënohet me gjobë dhe me burgim deri në tre (3) vjet (Neni 248 (1)).</p>
<p>Ngacmimi</p>	<p>Neni 34, Konventa e Stambollit: Sjellja e qëllimshme e përfshirjes në mënyrë të përsëritur në sjellje kërcënuese drejtuar një personi tjetër, duke e bërë atë të frikësohet për sigurinë e saj.</p> <p>Vepër penale sipas Kodit Penal të Kosovës*: 1. Kushdo që përfshihet në një sjellje të vëmendjes së vazhdueshme dhe të padëshirueshme ose komunikon me qëllim të ngacmimit, frikësimit, lëndimit, dëmtimit të pasurisë apo vrasjes së personit tjetër ose fëmijëve të tij, familjes, të afërmeve apo kafshëve shtëpiake ose kushdo që vë tjetrin nën vëzhgim me qëllim të ngacmimit, frikësimit, lëndimit, dëmtimit të pasurisë apo vrasjes së personit tjetër ose fëmijëve të tij, familjes, të afërmeve apo kafshëve shtëpiake; dhe gjatë këtyre veprimeve vë atë person nën frikë të arsyeshme nga vdekja, lëndimi i rëndë trupor, dëmtimi i rëndë i pasurisë ose nën shqetësim të madh emocional, dënohet me gjobë ose me burgim deri në tre (3) vjet (Neni 182(1)).</p> <p>2. Kur vepra penale nga paragrafi 1. i këtij neni kryhet ndaj një personi me të cilin kryesi ka qenë apo është në marrëdhënie familjare ose ndaj një ish anëtar apo anëtar aktual të familjes, kryesi dënohet me burgim prej gjashtë (6) muaj deri në pesë (5) vjet. (Neni 182 (2)).⁶³</p>
<p>Dhuna fizike</p>	<p>Neni 35, Konventa e Stambollit: Sjellja e qëllimshme e kryerjes së veprimeve të dhunës fizike ndaj një personi tjetër.</p> <p>Vepër penale sipas Kodit Penal të Kosovës*: 1. Kushdo që kryen dhunë fizike, psikologjike ose ekonomike ose keqtrajtim me qëllim të cenimit të dinjitetit të një personi tjetër brenda një marrëdhënie familjare dënohet me gjobë dhe me burgim deri në tre (3) vjet (Neni 248 (1)).</p> <p>2. Kur ndonjë veprim në Kodin Penal kryhet brenda një marrëdhënie familjare, ajo do të konsiderohet rrethanë rënduese (Neni 248(2)).</p> <p>3. Çdo anëtar i familjes që ushtron dhunë fizike, psikologjike, seksuale ose ekonomike ose keqtrajtim ndaj një anëtar tjetër të familjes së tij/saj dënohet me gjobë dhe me burgim deri në tre (3) vjet (Neni 248(3)).</p> <p>Gjithashtu, sipas Kodit Penal të Kosovës*, për krimet e sulmit, lëndimi i lehtë trupor, lëndimi i rëndë trupor kundër një viktime të pambrojtur, zbatohen dënime të ndryshme (nenet 184,185 dhe 186).</p> <p>Kodi Penal i Kosovës* konsideron vrasjen e një gruaje shtatzënë, të fëmijës ose anëtarit të familjes⁶⁴ si vrasje e rëndë me dënim me burgim jo më pak se dhjetë (10) vjet ose me burgim të përjetshëm.</p>

63 Përveç kësaj, neni 182 (4) përcakton më tej "vëmendjen dhe komunikimin" në paragrafin 1 të këtij neni, duke përfshirë: "ndjekja ose vendosja në pritje; paraqitja e përsëritur në shtëpi, shkollë, punë ose vend argëtimi; thirrjet e përsëritura telefonike; dërgimi ose lënia e mesazheve; dërgimi i mesazheve me tekst, postës ose postës elektronike; ose, duke lënë ose dërguar dhuratat të padëshiruara ose sende të tjera".

64 Anëtar i familjes sipas nenit 113, paragrafi 26 përkufizohet si: prind, prindi adoptues, fëmija, fëmija i adoptuar, vëllai ose motra, bashkëshorti ose bashkëshortja, i afërm i gjakut që jeton në të njëjtën shtëpi ose personi me të cilin kryesi jeton në bashkësi jashtëmartesore. Kodi Penal i Kosovës*, 2019.

<p>Dhuna seksuale, përfshirë përdhunimin</p>	<p>Neni 36, Konventa e Stambollit: a) Sjellja e qëllimshme e përfshirjes në depërtimin jo-konsensual vaginal, anal ose oral të një natyre seksuale të trupit të një personi tjetër me ndonjë pjesë trupore ose objekt.</p> <p>b) Sjellja e qëllimshme e përfshirjes në akte të tjera jo-konsensuale të natyrës seksuale me një person.</p> <p>c) Sjellja e qëllimshme që shkakton një person tjetër të përfshihet në veprime jo-konsensuale të një natyre seksuale me një person të tretë.</p> <p>Pëlqimi duhet të jepet vullnetarisht si rezultat i vullnetit të lirë të personit i vlerësuar në kontekstin e rrethanave përreth.</p> <p>Zbatohet për veprimet e kryera kundër bashkëshortëve apo ish-bashkëshortëve ose partnerëve aktualë.</p> <p>Vepër penale sipas Kodit Penal të Kosovës*: Përdhunimi. Kushdo që detyron personin tjetër për të kryer akt seksual pa pëlqimin e personit të tillë, dënohet me burgim prej dy (2) deri në dhjetë (10) vjet. Nëse vepra nga paragrafi 1 ose 2 nga ky nen kryhet kundër personit nën moshën gjashtëmbëdhjetë (16) vjet, kryesi dënohet me burgim prej pesë (5) deri në njëzetë (20) vjet. Më tej, nëse vepra penale nga paragrafi 1 ose 2 i këtij neni kryhet ndaj personit nën moshën katërmëdhjetë (14) vjet, kryesi dënohet me së paku dhjetë (10) vjet burgim (Neni 227).</p> <p>Sulmi seksual. Kushdo që prek personin tjetër me qëllim seksual ose e cjt personin e tillë të prekë kryesin apo personin tjetër për qëllim seksual, pa pëlqimin e personit të tillë, dënohet me gjobë ose me burgim deri në një (1) vjet (Neni 229).</p> <p>Degradimi i integritetit seksual. Kushdo që cjt personin tjetër të ekspozojë pjesët intime të trupit të personit të tillë, të masturbojë ose të kryej ndonjë akt tjetër që degradon integritetin seksual të personit të tillë, pa pëlqimin e personit të tillë, dënohet me gjobë ose me burgim prej tre (3) muaj deri në një (1) vit (Neni 230).</p>
<p>Martesa e detyruar</p>	<p>Neni 37, Konventa e Stambollit: 1. Sjellja e qëllimshme e detyrimit të një të rrituri ose një fëmije të lidhë martesë.</p> <p>2. Sjellja e qëllimshme e joshjes së një të rrituri ose një fëmije në territorin e një shteti tjetër me qëllim që t'i detyrojë ata të lidhin martesë.</p> <p>Vepër penale sipas Kodit Penal të Kosovës*: Kushdo që e detyron personin tjetër të lidh martesë ose lidh martesë me personin për të cilin e di se është detyruar të hyj në martesë, dënohet me burgim prej një (1) deri në tetë (8) vjet. Ekzistojnë rrethana shtesë rënduese të tilla si martesa e një fëmije, ose fëmija nën moshën 14 vjeç, etj. nga një prind, kujdestar ose person tjetër që ushtron autoritetin prindëror. Në raste të tilla, dënimi mund të shkojë deri në minimum 15 vjet burgim (Neni 239).</p>

<p>Gjymtimi i organeve gjenitale femërore</p>	<p>Neni 38, Konventa e Stambollit: a. Kryerja e qëllimshme e nxjerrjes, infibulimit ose kryerjes së ndonjë gjymtimi tjetër në të gjithë ose në ndonjë pjesë të labias, labia minora ose klitorisit të një gruaje.</p> <p>b. Kryerja e qëllimshme e detyrimit ose pagesës për një gruaje për t'iu nënshtruar ndonjë prej veprimeve të tilla.</p> <p>c. Kryerja e qëllimshme e nxitjes, shtrëngimit ose pagesës për një vajzë për t'iu nënshtruar ndonjë prej veprimeve të tilla.</p> <p>Vepër penale sipas Kodit Penal të Kosovës*: 1. Kushdo që pa arsye mjekësore, heq plotësisht ose pjesërisht ose i ndryshon në mënyrë të përhershme organet e jashtme gjenitale femërore, dënohet me burgim prej gjashtë (6) muaj deri në pesë (5) vjet (Neni 180 (1)).</p> <p>2. Kushdo që nxit ose ndihmon femrën që t'iu nënshtrohet procedurave nga paragrafi 1. i këtij neni, dënohet me burgim deri në tri (3) vjet (Neni 180(2)).</p> <p>3. Kushdo që kryen veprën penale nga paragrafi 1. ose 2. i këtij neni ndaj viktimës së ndjeshme, dënohet me burgim nga një (1) deri në tetë (8) vjet (Neni 180(3)).</p> <p>4. Kur vepra penale nga paragrafët 1. ose 2. të këtij neni rezulton me vdekjen e viktimës, kryesi dënohet me burgim prej pesë (5) deri në pesëmbëdhjetë (15) vjet (Neni 180(4)).</p>
<p>Aborti i detyruar dhe sterilizimi i detyruar</p>	<p>Neni 39, Konventa e Stambollit: a. Sjellja e qëllimshme e kryerjes së një aborti tek një grua pa pëlqimin e saj paraprak dhe të informuar.</p> <p>b. Veprimi i qëllimshëm i kryerjes së operacionit që ka për qëllim ose efekt të ndërprerjes së aftësisë së një gruaje për të riprodhuar natyrshëm pa pëlqimin e saj paraprak dhe të informuar ose kuptimin e procedurës.</p> <p>Vepër penale sipas Kodit Penal të Kosovës*: Kushdo që për arsye jo mjekësore, heq ose paaftëson në çfarëdo mënyre organet riprodhuese të një personi pa pëlqimin e atij personi dhe kjo çon në sterilizim, dënohet me burgim prej një (1) deri në tetë (8) vjet. (Neni 179(1)).</p> <p>Kur vepra penale nga paragrafi 1 i këtij neni rezulton me lëndime të rënda trupore, dëmtime serioze për shëndetin ose vdekjen e personit, kryesi i veprës penale dënohet me burgim prej pesë (5) deri në pesëmbëdhjetë (15) vjet (Neni 179(2)).</p>
<p>Ngacmimi seksual*</p>	<p>Neni 40, Konventa e Stambollit: Çdo formë e sjelljes së padëshiruar verbale, joverbale ose fizike e natyrës seksuale me qëllim ose efekt të cenimit të dinjitetit të një personi, në veçanti kur krijohet një mjedis frikësues, armiqësor, degradues, poshtëruar ose ofendues.</p> <p>Vepër penale sipas Kodit Penal të Kosovës*: 1. Kushdo që ngacmon seksualisht personin tjetër, në veçanti personin i cili është i ndjeshëm për shkak të moshës, sëmundjes, paaftësisë, varësisë, shtatzënisë, paaftësisë së rëndë fizike apo mendore, dënohet me gjobë ose me burgim deri në tri (3) vjet. (Neni 183(1)).</p> <p>2. Ngacmimi seksual nënkupton cilëndo formë të sjelljes së padëshiruar verbale, joverbale ose fizike të natyrës seksuale, me qëllim të cenimit të dinjitetit apo që cenon dinjitetin e personit, dhe krijon një mjedis i cili është objektivisht frikësues, armiqësor, degradues ose poshtëruar (Neni 183(2)).</p> <p>3. Kur vepra penale nga paragrafi 1 i këtij neni kryhet nga kryesi i cili është mësues, udhëheqës fetar, profesionist i kujdesit shëndetësor, person të cilit i është besuar rritja ose kujdesi i personit të tillë apo në ndonjë mënyrë tjetër ka pozitë të autoritetit mbi atë person, kryesi dënohet me burgim prej gjashtë (6) muaj deri në tre (3) vjet (Neni 183(3)).</p>

* Konventa e Stambollit lejon që shtetet të shqiptojnë sanksione penale ose tjera ligjore për të parandaluar dhe përgjigjur ngacmimeve seksuale.

2.4 Jurisprudenca përkatëse në nivelin ndërkombëtar dhe evropian

Duke pasur parasysh që Kushtetuta e Kosovës* përcakton që standardet ndërkombëtare të të drejtave të njeriut, të tilla si Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut, zbatohen drejtpërdrejt në territorin e saj, kjo pjesë përmbledh disa nga praktikat gjyqësore kryesore nga Komiteti i CEDAW dhe Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut. Rastet arrijnë në këto gjykata ose komisione vetëm kur mjetet juridike kombëtare të jenë shtuar. Vendimet nga këto organe mund të ndihmojnë prokurorët dhe gjyqtarët në zbatimin dhe interpretimin e ligjeve kombëtare për të siguruar përputhjen me detyrimet e tyre ndërkombëtare. Më poshtë janë përmbledhjet e shkurtra të disa prej vendimeve kryesore. Rekomandohet që prokurorët dhe gjyqtarët të lexojnë rastin në mënyrë të plotë kur u referohen atyre në punën e tyre.

Jurisprudenca përkatëse nga Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut⁶⁵

Opuz k. Turqisë Kërkesa Nr. 33401/02, 2009

Dhuna në familje është formë e dhunës me bazë gjinore dhe përbën një formë të diskriminimit. Është mbështetur parimi i kujdesit të duhur.

Faktet: Ankuesja dhe nëna e saj u sulmuan dhe kërcënuan për shumë vite nga burri i ankuses H.O., në pika të ndryshme duke lënë të dy gratë me lëndime kërcënuese për jetën. Me vetëm një përjashtim, asnjë ndjekje penale nuk u ngrit kundër tij me arsyetimin se të dy gratë kishin tërhequr ankesat e tyre, pavarësisht nga shpjegimet e tyre që H.O. i kishte ngacmuar duke i kërcënuar se do t'i vriste. Më pas, ai goditi me thikë gruan e tij shtatë herë dhe iu dha një gjobë e barabartë me rreth 385 euro, e pagueshme me këste. Të dy gratë paraqitën ankesa të shumta, duke pretenduar se jeta e tyre ishte në rrezik. H.O. u mor në pyetje dhe u lirua. Më në fund, kur dy gratë po përpiqeshin të largoheshin, H.O. qëlloi për vdekje vjehrrën e tij, duke argumentuar se i ishte rrezikuar nderi i tij. Ai u dënua për vrasje dhe u dënua me burgim të përjetshëm, por u la i lirë në pritje të ankësës së tij, pas së cilës gruaja e tij pretendoi se ai vazhdoi ta kërcënonte atë.

Vendimi: GJEDNJ gjeti një shkelje të Nenit 2 (e drejta për jetë) në lidhje me vrasjen e vjehrrës së H.O. dhe një shkelje të Nenit 3 (ndalimi i trajtimit çnjerëzor ose degradues) në lidhje me dështimin e shtetit për të mbrojtur gruan e tij. Turqia kishte dështuar të vendosë dhe zbatojë një sistem për ndëshkimin e dhunës në familje dhe mbrojtjen e viktimave. Autoritetet madje nuk kishin përdorur masat mbrojtëse në dispozicion dhe kishin ndërprerë procedurat si "çështje familjare" duke injoruar se pse ishin tërhequr ankesat. Duhet të kishte pasur një kornizë ligjore që do të lejonte zhvillimin e procedurës penale, pavarësisht nëse ankesat janë tërhequr. GJEDNJ gjithashtu gjeti - për herë të parë në një rast të dhunës në familje - shkelje të nenit 14 (ndalimi i diskriminimit), në lidhje me nenet 2 dhe 3, pasi dhuna e pësuar nga të dy gratë ishte e bazuar në gjini; dhuna në familje preku kryesisht gratë dhe u inkurajua nga pasiviteti i diskriminues gjyqësor. Pavarësisht reformave në terren (Ligji nr. 4320), mosrespektimi i sistemit gjyqësor dhe pandëshkueshmëria e gëzuar nga agresorët treguan se Turqia nuk ishte e përkushtuar për të trajtuar problemin: policët u përpoqën të bindnin gratë të hiqnin dorë nga ankesat e tyre, vonesat ishin të shpeshta dhe gjykatat zbutën dënimet në bazë të nderit ose traditës.

Kontrová k. Sllovakisë, Kërkesa Nr. 7510/04, 2005

Dështimi i policisë për të filluar hetimin e duhur bazuar në deklaratën e viktimës dhe veprimi i një polici që e ndihmoi atë në modifikimin e ankësës së saj në mënyrë që ajo të trajtohej si shkelje e vogël.

Faktet: Më 2 nëntor 2002, parashtruesja e ankësës paraqiti një ankesë penale kundër burrit të saj për sulmin ndaj saj dhe rrahjen e saj me një kablo elektrike, duke siguruar një certifikatë mjekësore që dokumentonte se dëmtimet e saj e lanë atë të papërgatitur për të punuar për 6 ditë. Ajo më vonë u kthye në stacionin e policisë me burrin e saj për të tërhequr ankesën. Policia e uli akuzën penale në një vepër kundërvajtjeje. Në muajin vijues një i afërm i viktimës telefonoi policinë për të treguar se burri ishte mbyllur në banesë me një armë gjahu dhe kërcënoi të vriste veten dhe dy fëmijët e tyre. Viktima gjithashtu thirri policinë. Kur arriti policia, autori i krimit tashmë ishte larguar nga vendi i ngjarjes. Ankuesja paraqiti një ankesë të nesërmen. Disa ditë më vonë, burri qëlloi dy fëmijët e tyre dhe veten. Ankuesja nuk mori kurrfarë kompensimi.

Vendimi: GJEDNJ gjeti një shkelje të Nenit 2 (e drejta për jetë) të Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut,

65 Këto përmbledhje janë përshtatur nga Njësia e Shtypit e Gjykatës Evropiane të të Drejtave të Njeriut. 2011. Fletë të fakteve – Dhuna ndaj Grave.

në lidhje me dështimin e autoriteteve për të mbrojtur jetën e fëmijëve dhe një shkelje të Nenit 13 (e drejta për mjete juridike efektive) të Konventës, në lidhje me pamundësinë që nëna e tyre të marrë kompensim.

Bevacqua dhe S. k. Bulgaria, Kërkesa Nr. 71127/01, 2008

Njohu dhe avancoi standardin e kujdesit të duhur kur u gjet se autoritetet kanë dështuar në detyrën e tyre kur konsideruan se dhuna në familje është "çështje private"

Faktet: Ankuesja, e cila pretendoi se ishte goditur rregullisht nga burri i saj, e la atë dhe bëri kërkesë për divorc, duke marrë me vete djalin e tyre tre vjeç (gjithashtu ankues). Sidoqoftë, ajo pohoi se burri i saj vazhdonte ta rrihte. Ajo kaloi katër ditë në një strehë për gratë e abuzuara me djalin e saj por dyshohet se ishte paralajmëruar se mund të ndiqej penalisht për rrëmbimin e djalit, duke çuar në një urdhër gjykate për kujdestarinë e përbashkët, të cilën, tha ajo, burri i saj nuk e respektonte. Ngritja e akuzave ndaj burrit të saj për sulm thuhet se provokoi dhunë të mëtejshme. Kërkesat e saj për masa të përkohshme kujdestarie nuk u trajtuan si prioritet dhe ajo më në fund mori kujdestarinë vetëm kur divorci i saj u shpall më shumë se një vit më vonë. Vitin pasues ajo u godit përsëri nga ish-burri i saj dhe kërkesat e saj për ndjekje penale u refuzuan me arsyetimin se ishte një "çështje private" që kërkonte ndjekje private.

Vendimet: GJEDNJ gjeti shkelje të nenit 8 (e drejta për të respektuar jetën familjare) duke pasur parasysh dështimin e autoriteteve bullgare për të miratuar masat e nevojshme për të ndëshkuar dhe kontrolluar burrin e ankueses. GJEDNJ gjithashtu theksoi se konsiderimi i mosmarrëveshjes si "çështje private" ishte në mospajtim me detyrimin e autoriteteve për të mbrojtur jetën familjare të ankuesve.

Branko Tomašić dhe të tjerët k. Kroacisë, Kërkesa Nr. 46598/06, 2009

Qeveria dështoi të demonstrojë se "trajtimi i detyrueshëm psikiatrik i urdhëruar në lidhje me M.M. gjatë kohës së tij në burg ishte administruar në të vërtetë dhe si duhet".

Faktet: Ankuesit janë të afërm të një foshnje dhe nëne, burri/babai i të cilave i vrau të dy ata dhe veten një muaj pasi u lirua nga burgu, ku ai ishte mbajtur pasi që kishte bërë të njëjtat kërcënime me vdekje. Fillimisht ai u urdhërua t'i nënshtrohej trajtimit të detyrueshëm psikiatrik ndërsa ishte në burg dhe pas lirit, sipas nevojës, por gjykata e apelit urdhëroi që trajtimi i tij të ndalet me lirin e tij.

Vendimi: GJEDNJ gjeti një shkelje të nenit 2 (e drejta për jetë) në lidhje me vdekjet e nënës dhe fëmijës: autoritetet kroate nuk kishin zbatuar urdhrin për trajtim të vazhdueshëm psikiatrik; qeveria nuk kishte treguar se burri kishte marrë edhe trajtim psikiatrik në burg; dhe, ai nuk iu nënshtrua një vlerësimi psikiatrik para se të lirohej. GJEDNJ gjithashtu gjeti që shteti kishte dështuar të kryente hetimin e plotë mbi përgjegjësinë e mundshme të agjentëve të tyre për vdekjet.

Aydin k. Turqisë, Kërkesa Nr. 23178/94, 1997

Shteti dështoi në kryerjen e një hetimi efektiv, pjesërisht, për shkak të siç dukej se shqetësimi kryesor i prokurorit në urdhërimin e tre ekzaminimeve mjekësore të shpejta pas njëri-tjetrit ishte të përcaktonte nëse ankuesja e kishte humbur virgjërinë e saj, e jo nëse ankuesja ishte viktimë e përdhunimit.

Faktet: Ankuesja, një grua e re turke me origjinë kurde (e moshës 17 vjeçe në atë kohë) u arrestua pa shpjegime dhe u dërgua, së bashku me dy anëtarë të tjerë të familjes së saj, në parburgim. Asaj iu lidhën sytë, u rrah, u zhvesh lakuriq, u vendos në një gomë dhe u lag me shtypje të fortë uji para se të përdhunohej nga një anëtar i forcave të sigurimit dhe më pas të rrihej përsëri për rreth një orë nga disa njerëz. Një ditë pasi u lanë të lirë, viktimja, babai dhe motra e saj shkuan në zyrën e prokurorit publik ku e paraqitën një ankesë. Ata u dërguan në spitalin shtetëror për teste mjeko-ligjore, ku viktimja iu nënshtrua një testi të virgjërisë. Mjeku konfirmoi se himeni ishte dëmtuar dhe se viktimja kishte mavijosje në pjesë të brendshme të kofshëve. Të nesërmen prokurori publik e dërgoi viktimën në një spital të dytë për të përcaktuar se kur ajo e kishte humbur virgjërinë e saj; mjeku kishte vlerësuar një javë para ekzaminimit. Nuk iu morën mostra me tampon. Asnjë nga mjekët ligjorë nuk ishin ekspertë të kualifikuar sa duhet. Një muaj më vonë, prokurori mori një deklaratë të dytë nga viktimja dhe e dërgoi atë për një ekzaminim të tretë të virgjërisë së saj. Data e dëmtimit të himenit nuk mund të përcaktohej. Viktimja mori një letër që hetimi nuk kishte dhënë asnjë provë të përdhunimit. Ajo më tej pretendoi se familja ishte frikësuar dhe ngacmuar nga autoritetet për t'i detyruar ata që të tërhiqnin ankesën e tyre para Gjykatës Evropiane të të Drejtave të Njeriut.

Vendimi: GJEDNJ theksoi se përdhunimi i një të paraburgosure nga një zyrtar shtetëror duhej të konsiderohej formë veçanërisht e rëndë dhe e pështirë e keqtrajtit që ka lënë plagë të thella psikologjike tek viktima. Ankuesja duhet të jetë ndjerë e zhvlerësuar dhe e dhunuar fizikisht dhe emocionalisht si rezultat i sulmit seksual. GJEDNJ zbuloi se akumulimi i akteve të dhunës fizike dhe mendore të shkaktuara ankuses dhe veprimi veçanërisht mizor i përdhunimit të cilit ajo iu nënshtrua përbënin tortura, në kundërshtim me nenin 3 (ndalimi i torturës). Për më tepër, një pretendim për përdhunim nga një zyrtar në paraburgim kërkonte që viktima të ekzaminohej me gjithë ndjeshmërinë e duhur nga mjekë të pavarur me ekspertizën përkatëse. Kjo nuk ndodhi, duke e bërë hetimin të mangët dhe duke i mohuar ankuses mundësinë e kompensimit, në kundërshtim me nenin 13 (e drejta për mjete juridike efektive).

E.S. Dhe të Tjerët k. Sllovakisë, Kërkesa Nr. 8227/04, 2009

Një urdhër kufizimi, në krahasim me një urdhër ndalimi, nuk u siguroi ankuesve mbrojtjen e duhur dhe për këtë arsye nuk përbënte një zgjidhje të efektshme vendase.

Faktet: Në vitin 2001, ankuesja u largua nga burri i saj dhe bëri një ankesë penale kundër tij për keqtrajtim të saj dhe fëmijëve të saj dhe abuzimit seksual të një prej vajzave të tyre. Ai u dënua për dhunë dhe abuzim seksual dy vjet më vonë dhe u dënua me 4 vjet burg. Kërkesa e saj që burri i saj të urdhërohej të largohej nga shtëpia e tyre, një banesë këshilli ku ishin qiramarrës të përbashkët, u hodh poshtë, megjithatë, gjykata konstatoi se nuk kishte kompetencë të kufizonte hyrjen e burrit të saj në pronë (ajo vetëm mund të përfundonte qiramarrjen kur të jenë divorcuar). Ata sugjeruan që ajo të mund të bënte kërkesë për një urdhër kufizimi. Ankuesja dhe fëmijët e saj u detyruan të largohen nga miqtë dhe familja e tyre.

Vendimi: GJEDNJ zbuloi se Sllovakia nuk i kishte siguruar ankuses dhe fëmijëve të saj mbrojtje të menjëhershme nga dhuna e burrit të saj, në kundërshtim me nenet 3 (ndalimi i trajtimit çnjerëzor ose degradues) dhe 8 (e drejta për të respektuar jetën private dhe familjare). Ekzekutimi i këtij aktgjykimi është duke vazhduar.

X dhe Y k. Holandës, Kërkesa Nr. 8978/80, 1985

Detyrimi pozitiv i shtetit për të ndërhyrë kur bëhet fjalë për mbrojtje efektive dhe respektimin e të drejtës për jetën private ose familjare.

Faktet: Një vajzë me të meta mendore u përdhunua, në shtëpinë për fëmijë me aftësi të kufizuara mendore ku jetonte, të nesërmen e ditëlindjes së saj të gjashtëmbëdhjetë (e cila ishte moshë e pëlqimit për marrëdhënie seksuale në Holandë) nga një i afërm i personit që ishte përgjegjës aty. Ajo ishte e traumatizuar nga përvoja, por nuk ishte e gatshme të nënshkruajë një ankesë zyrtare duke pasur parasysh moshën e saj të ulët mendore. Babai i saj nënshkroi në vend të saj, por procedurat nuk u morën kundër autorit të veprës, sepse vajza duhej ta bënte ankesën vetë.

Vendimi: GJEDNJ pranoi se kishte një boshllëk në ligj. GJEDNJ gjeti një shkelje të nenit 8 (e drejta për respektimin e jetës private), duke theksuar se ishte “e domosdoshme” për sistemin juridik penal holandez të siguron-te një parandalim efektiv në raste të tilla.

M.C. k. Bullgarisë, Kërkesa Nr. 39272/98, 2003

Detyrimi për të ndjekur penalisht në mënyrë efektive çdo veprim seksual jo-konsensual, edhe kur viktima nuk ka rezistuar fizikisht. Ajo vendosi që një element thelbësor në përdhunimin/abuzimin seksual është mungesa e pëlqimit.

Faktet: Ankuesja, e moshës 14 vjeç (që ishte moshë e pëlqimit për marrëdhënie seksuale në Bullgari), u përdhunua nga dy burra; ajo qau gjatë dhe pasi u përdhunua dhe më vonë u dërgua në spital nga nëna e saj, ku u zbulua se himeni i saj ishte dëmtuar. Për shkak se nuk mund të vërtetohej se ajo kishte rezistuar ose thirrur për ndihmë, autorët nuk u ndoqën penalisht.

Vendimi: GJEDNJ gjeti shkelje të neneve 3 (ndalimi i trajtimit degradues) dhe 8 (e drejta për respektimin e jetës private), duke vërejtur prirjen universale drejt njohjes së mungesës së pëlqimit si element thelbësor në përcaktimin e përdhunimit dhe abuzimit seksual. Viktimat e abuzimit seksual, veçanërisht vajzat e reja, shpesh nuk kanë arritur të rezistojnë për arsye psikologjike (ose duke u nënshtruar pasivisht ose duke u shkëputur nga përdhunimi) ose nga frika e një dhune të mëtejshme. Duke theksuar se shtetet kishin detyrim për të ndjekur penalisht çdo akt seksual jo-konsensual, edhe kur viktima nuk kishte rezistuar fizikisht, GJEDNJ-ja gjeti se hetimi në rast dhe ligji i Bullgarisë kishin mangësi.

Y. k. Sillovenisë, Kërkesa Nr. 41107, 2015

Interesat e mbrojtjes duhet të jenë të ekuilibruar ndaj atyre të dëshmitarëve ose viktimave të thirrur për të dëshmuar.

Faktet: Kjo çështje përfshinte sulmin e pretenduar seksual të një vajze katërmëdhjetë vjeçare nga një mik i familjes, i moshës 55 vjeç. Raportuar në polici nga një prift me të cilin nëna e viktimës foli, policia së pari e mori në pyetje Y-në në korrik 2002. Ankuesja pretendoi se X ishte përpjekur të kryente marrëdhënie seksuale me të disa herë, duke përfshirë edhe ndërsa ajo ishte duke fjetur, se ai e kishte puthur atë, kishte kryer seks oral mbi të dhe e kishte detyruar të bënte të njëjtën gjë me të. Provat gjinekologjike në lidhje me ankuesen nuk treguan përfundimisht se ajo kishte pasur marrëdhënie seksuale me Y; megjithatë, ekzaminimet psikologjike treguan se ajo shfaqte simptoma në përputhje me viktimizimin seksual. Procedurat penale filluan kundër X dhe 12 seanca u mbajtën në shkallën e parë për këtë lëndë. Në një nga këto seanca, X e mori në pyetje Y-në. Ai personalisht i bëri asaj mbi njëqind pyetje, përfshirë pyetjen e saj për të konfirmuar se ajo mund të qante, se ajo kishte kërkuar në mënyrë aktive shoqërinë e tij dhe se ajo i ishte besuar atij që ajo dëshironte të dominonte mbi burrat seksualisht. X shpesh përsëriste pyetjet e tij dhe kundërshtonte saktësinë dhe besueshmërinë e përgjigjeve të dhëna nga Y. Ankuesja u trazua dhe qau, prandaj u urdhëruan tri pushime nga gjykata. Pas një prej këtyre pushimeve, X e pyeti ankuesen nëse do të ndihej më mirë nëse ata thjesht dilnin për darkë. Në fund X u shpall i pafajshëm - në zbatim të parimit *'in dubio pro reo'* - në bazë të provave mjekësore që kundërshtuan tregimin e Y-së për ngjarjet. Simptomat e traumës të ekspozuara nga ankuesja, gjykata e shkallës së parë, për më tepër, mund të kishin buruar nga një burim tjetër, siç ishte sjellja e papërshtatshme e ish njerikut të saj.

Vendimi: GJEDNJ vendosi që detyra për të hetuar iu kërkon autoriteteve që janë të afta të çojnë në vërtetimin e fakteve të çështjes dhe në identifikimin dhe dënimin e atyre që janë përgjegjës. Ky nuk është detyrim i rezultatit, por një nga mjetet. Autoritetet duhet të kenë ndërmarrë hapat e arsyeshëm në dispozicion të tyre për të siguruar provat në lidhje me incidentin, siç janë dëshmia e dëshmitarit dhe provat mjeko-ligjore, dhe kërkesa për shpejtësi dhe dinamikë të arsyeshme është e nënkuptuar në këtë kontekst. Ndërsa gjykatat kombëtare të njohura nga GJEDNJ ishin përballë detyrës së vështirë për të vendosur për çështje të tilla në bazë të deklaratave të papajtueshme dhe pa ndonjë provë fizike mbështetëse për versionin e secilës palë lidhur me ngjarjet, ajo gjeti një shkelje bazuar në "periudhat e pashpjegueshme dhe të gjata të pasivitetit të plotë". Sa u përket konflikteve midis interesave të mbrojtjes dhe atyre të dëshmitarëve në procedurat penale, GJEDNJ tashmë ka vendosur në disa raste që procedurat penale duhet të organizohen në mënyrë të tillë që të mos rrezikojnë në mënyrë të padrejtë jetën, lirinë ose sigurinë e dëshmitarëve, dhe në veçanti ato të viktimave të thirrura për të dëshmuar, ose interesat e tyre që vijnë përgjithësisht brenda fushës së Nenit 8 të Konventës. Prandaj, interesat e mbrojtjes duhet të jenë të ekuilibruar ndaj atyre të dëshmitarëve ose viktimave të thirrur për të dëshmuar.

Praktika gjyqësore e CEDAW

Komiteti i CEDAW ka adresuar gjithashtu raste që përfshijnë dhunë në familje dhe seksuale, për ato shtete që kanë ratifikuar Protokollin Opsional. Këtu ndër të tjera përfshihen:

A.T. k. Hungarisë, Komunikata Nr. 2/2003, CEDAW/C/36/D/2/2003

Faktet: Autorja pretendoi se ajo i ishte nënshtruar një dhune dhe trajtimi të rregullt të ashpër në familje nga burri i saj sipas të drejtës zakonore dhe babai i dy fëmijëve të saj (L.F.) nga viti 1998 e tutje, edhe pasi ai u largua nga shtëpia e familjes së çiftit. Megjithëse L.F. kishte kërcënuar se do të vriste autoren dhe përdhunonte fëmijët, autorja nuk ka shkuar në strehimore sepse një nga fëmijët e saj kishte lëndime të rënda në tru dhe thuhet se asnjë strehimore në vend nuk është e pajisur për të marrë një fëmijë me aftësi plotësisht të kufizuara së bashku me nënën dhe motrën. Autorja raportoi disa incidente kur ajo u rrah rëndë, duke çuar deri te marrja e 10 certifikatave mjekësore duke përfshirë një incident pas të cilit ajo u shtrua në spital për një javë. Në procedurat në lidhje me qasjen e L.F. në shtëpinë e familjes, pas vendimit të autores për të ndërruar bravat për ta parandaluar atë nga të pasurit qasje, Gjykata vendosi në favor të tij, dhe vendimi u vërtetua nga gjykata rajonale kur ajo bëri ankesë. Ajo bëri kërkesë për ndarje të pronës në pronësi të përbashkët dhe nisi procedurë penal kundër L.F. por këto procedura zgjatën me vite, nuk arritën të lëshonin një urdhër mbrojtjeje ose të ndalonin autorin e krimit, dhe procedura ende ishte pezull deri në datën e parashtrësës së saj fillestare më 10 tetor 2003. Si viktimë në procedurë, ajo nuk kishte qasje në dokumentet përkatëse gjyqësore. Nuk iu dha asnjë ndihmë nga autoritetet e mbrojtjes së fëmijëve, përkundër kërkesave të saj me telefon, letër dhe personalisht.

Vendimi: Komiteti CEDAW (KEDNG) zbuloi se shteti palë kishte dështuar të përmbushte detyrimet e tij sipas Konventës për të mbrojtur ankuesen nga dhuna në familje mbi bazën që rregullimet ligjore dhe institucionale të Hungarisë nuk ishin në standardet ndërkombëtare dhe mjetet juridike të brendshme në dispozicion ishin joefektive për ta mbrojtur atë nga ish partneri i dhunshëm. Komiteti vendosi që një vonesë prej mbi tre vjetësh në procedurat ligjore nga datat e incidenteve në fjalë arriti në një vonesë të zgjatur në mënyrë të paarsyeshme, veçanërisht duke marrë parasysh që autorja ka qenë në rrezik të dëmtimit të pariparueshëm dhe ka marrë kërcënime për jetën e saj gjatë asaj periudhe. Në lidhje me procedurat civile, ai deklaroi: “Të drejtat e njeriut të grave për jetën dhe integritetin fizik dhe mendor nuk mund të zëvendësohen nga të drejtat e tjera, duke përfshirë të drejtën e pronës dhe të drejtën e privatësisë.” Ai gjithashtu vuri në dukje “vazhdimësinë e stereotipeve të ngulitura tradicionalisht në lidhje me rolin dhe përgjegjësitë e grave dhe burrave në familje”. Ai dënoi gjithashtu vënien e një prioriteti shumë të ulët nga gjykatat kombëtare ndaj rasteve të dhunës në familje.

V.K. k. Bullgarisë, Komunikata Nr. 20/2008, CEDAW/C/49/D/20/2008

Faktet: Dhunuesi i dha viktimës para të mjaftueshme vetëm për nevojat themelore të familjes. Meqenëse ata jetonin në Poloni për punën e tij, ajo nuk mund të punonte dhe kështu ishte e varur ekonomikisht. Ajo u trajtue si shtëpiake, nuk u lejua të komunikonte lirshëm me miqtë dhe familjen e saj. Për vite me radhë, ajo ndihej e poshtëruar dhe e dëshpëruar. Kur ajo këmbënguli të kthehej në punë, burri i saj ndaloi mbajtjen e tyre financiare “në një përpjekje për ta bërë atë ‘të sillej mirë’ dhe ‘të bindej’”. Pas incidenteve të shumta të dhunshme, duke përfshirë kundër një anëtari të personelit të qendrës së grave që ndihmonte viktimën kur ajo u përpoq të kontaktojë me djalin e saj, të cilin burri e kishte mbyllur në shtëpi, viktimja u kthye me fëmijët e saj në Bullgari ku ajo bëri kërkesë për urdhër mbrojtje. U zbatua një urdhër emergjence por urdhri i mbrojtjes u refuzua pas një seance sepse asnjë incident i dhunshëm nuk kishte ndodhur brenda muajit paraprak të aplikimit.

Vendimet: Komiteti KEDNG zbuloi se shteti kishte kërkuar një nivel shumë të lartë të dhunës për t’u provuar para se të lëshonte një urdhër. Komiteti vendosi që kur vlerësonte nëse duhej dhënë urdhër mbrojtje, gjykatat kombëtare duhet të marrin parasysh të gjitha format e dhunës me bazë gjinore që prekin një parashtrues kërkesë, jo vetëm dhunën kërcënuese për jetën. Gjykatat duhet gjithashtu të jenë të vetëdijshme se shumë forma të dhunës, veçanërisht dhuna në familje, janë rrjedha sjelljeje që zhvillohen me kalimin e kohës. Mos marrja parasysh e kësaj shkel të drejtat e grave për të mos iu nënshtruar stereotipave gjinorë.

Karen Tayag Vertido k. Filipineve, Komunikata Nr. 18/2008, UN Doc. CEDAW/ C/46/D/18/2008

Faktet: Autorja, Drejtoresha Ekzekutive e Dhomës së Tregtisë dhe Industrisë të Qytetit Davao në Davao City, u përdhunua në një dhomë hoteli nga një kolegë më i vjetër profesional, presidenti 60-vjeçar i Dhomës së Tregtisë, për të cilin ajo mendonte se kishte armë. Gjyqtarja e lëndës e liroi të akuzuarin, duke konstatuar se viktimja duhet të kishte luftuar me të akuzuarin sapo ajo të kishte marrë veten dhe ndërsa ai po e përdhunonte, dhe për këtë arsye do ta ketë dhënë pëlqimin për kontakte seksuale. Ajo gjithashtu dyshoi në rrëfimin e viktimës për ngjarjet, duke mos besuar se i akuzuari do të ishte në gjendje të vazhdonte deri në ejakulim pasi ishte në të 60-at. Viktimja pretendoi se kishte pësuar ri-viktimizim nga shteti pasi u përdhunua. Autorja përgatiti një rast të fortë dhe të hollësishëm duke përshkruar shumë “mite përdhunimi” që u përfshinë në këtë proces gjyqësor.

Vendimi: Komiteti KEDNG vendosi që Filipinet nuk kishin arritur të përmbushin detyrimin e tyre për të siguruar të drejtën e zonjës Tayag Vertido për mjete juridike të efektshme. Në gjetjen e shkeljeve të neneve 2 (f) dhe 5 (a), Komiteti pohoi se KEDNG u kërkon shteteve palë që ‘të marrin masat e duhura për të modifikuar ose hequr jo vetëm ligjet dhe rregulloret ekzistuese, por edhe zakonet dhe praktikatat që përbëjnë diskriminimin ndaj grave’ Ai gjithashtu theksoi që: “...stereotipet ndikojnë në të drejtën e grave për gjykim të drejtë dhe se gjyqësori duhet të ketë kujdes që të mos krijojë standarde jo fleksibël të asaj që duhet të jenë gratë ose vajzat, apo . . . kanë bërë kur janë përballur me një situatë të përdhunimit bazuar thjesht në nocione të paramenduara të asaj që përcakton një viktimë të përdhunimit...”. Komiteti KEDNG gjeti që vendimi i gjyqarit gjyqësor përmbante ‘disa referenca për stereotipet rreth seksualitetit mashkullor dhe femëror duke qenë më mbështetës për besueshmërinë e autorit të pretenduar sesa për besueshmërinë e viktimës’ dhe shumë nga komentet e gjyqarit përqendroheshin në personalitetin dhe sjelljen e autorit, edhe pse këto çështje nuk janë pjesë e përkufizimit të krimit të përdhunimit. Ai arriti në përfundimin se znj. Tayag Vertido pësoi “ri-viktimizim përmes stereotipeve dhe miteve të bazuara në gjini, mbështetur në gjykim”.

Yldirim (e ndjerë k. Austrisë dhe Goekce (e ndjerë) k. Austrisë, Komunikata Nr. 6/2005, UN Doc. CE-DAW/C/39/D/6/2005 dhe Komunikata Nr. 5/2005, UN Doc. CEDAW/C/39/D/5/2005

Faktet: Të dy ankueset u vranë nga burrat e tyre pasi pësuan dhunë të zgjatur në familje, përfshirë kërcënime për vrasje. Në të dy rastet, shteti ndërmori disa masa kundër autorëve, por nuk ishte e mjaftueshme për t'i parandaluar ata që të vrisnin ankueset.

Vendimi: Komiteti KEDNG zgjeroi përmbajtjen e standardit të veprimit pozitiv të kërkuar nga detyra e shtetit për kujdesin e duhur për veprimet e aktorëve jo-shtetërorë. Komiteti KEDNG vuri në dukje se Austria kishte "krijuar një model gjithëpërfshirës për të adresuar dhunën në familje që përfshin legjislacionin, mjetet juridike penale dhe civile, ngritjen e vetëdijes, edukimin dhe trajnimin, strehimoret, këshillimin për viktimat e dhunës dhe punën me autorët e krimit." Këto masa zyrtare, megjithëse ishin të nevojshme, megjithatë u gjetën si të pamjaftueshme nga vetë ata kur vullneti politik që ata shprehën, nuk u mbështet nga aktorët shtetërorë në respektimin e detyrimeve të kujdesit të duhur të Austrisë. *...në mënyrë që gruaja si individ viktimë e dhunës në familje të gëzojë realizimin praktik të parimit të barazisë së burrave dhe grave dhe të të drejtave të njeriut dhe lirive themelore të saj, vullneti politik që shprehet në [modelin] e sipërpërmendur... duhet të mbështetet nga aktorë shtetërorë, të cilët u përmbahen detyrimeve të kujdesit të duhur të palës shtetërore.* Paragrafi 12.1.2 (e përbashkët për të dyja rastet).

2.5 Teknikat për prokurorët dhe gjyqtarët se si të përdorin standardet ndërkombëtare dhe evropiane në punën e tyre

Një shtet mund të përdorë një numër metodash brenda instrumenteve të së drejtës ndërkombëtare. Kosova* duket të jetë shtet monist pasi kushtetuta e saj lejon në parim përfshirjen e drejtpërdrejtë të normave ndërkombëtare në të drejtën e brendshme. Është e rëndësishme për prokurorët dhe gjyqtarët të dinë se si zbatohet një traktat, domethënë se si i jepet forcë sipas ligjit të brendshëm.

Prokurorët dhe gjyqtarët mund të marrin në konsideratë zbatimin e dispozitave të traktateve ndërkombëtare ose drejtpërdrejt ose si standarde interpretuese.

- Zbatimi i drejtpërdrejtë i standardeve ndërkombëtare. Në vendet moniste ku traktatet janë pjesë e ligjit të brendshëm, gjyqësori mund t'i zbatojë ato drejtpërdrejt dhe kjo do të thotë që prokurorët mund të përdorin standardet ndërkombëtare në argumentet e tyre në gjyq.
- Zbatim indirekt duke përdorur standardet ndërkombëtare si udhëzues interpretues. Prokuroria dhe gjyqësori mund dhe duhet të marrin në konsideratë përdorimin e normave dhe standardeve ndërkombëtare si udhëzime në interpretimin e ligjit vendas.

Prokuroria dhe gjyqësori janë në gjendje të pranojnë, në parim, rëndësinë e standardeve ndërkombëtare për interpretimin e ligjit të brendshëm. Ato duhet të marrin parasysh të drejtën ndërkombëtare, kur është e nevojshme të sigurohet që sjellja e shtetit të jetë në përputhje me detyrimet e tij sipas ligjit ndërkombëtar. Në përgjithësi pranohet që e drejta e brendshme duhet të interpretohet sa më shumë që të jetë e mundur në një mënyrë që përputhet me detyrimet ligjore ndërkombëtare të një shteti.

Këshilla për prokurorët në zbatimin e të drejtës ndërkombëtare në punën e tyre

- ✓ Pyesni nëse është e rëndësishme të merret parasysh e drejta ndërkombëtare në këtë çështje. I referoheni kushtetutës, si dhe argumentoni se si anëtare e bashkësisë ndërkombëtare, Kosova* pajtohet me të drejtën zakonore dhe instrumentet ndërkombëtare.
- ✓ Referojuni vendimit të 25 shtatorit 2020 të Kuvendit të Kosovës për të ndryshuar Kushtetutën për t'i dhënë efekt të drejtpërdrejtë Konventës së Stambollit.
- ✓ Argumentoni para gjykatave se e drejta ndërkombëtare është automatikisht pjesë e së drejtës së brendshme përveç kur është në kundërshtim me ligjin e brendshëm. Dhe madje edhe në mungesë të legjislacionit zbatues, e drejta ndërkombëtare mund të zbatohet nga gjykatat e shtetit ku nuk ka konflikt me ligjin ekzistues të shtetit.
- ✓ Argumentoni se Kosova* ka treguar gatishmëri për t'u detyruar me dispozitat e së drejtës ndërkombëtare.
- ✓ Meqenëse ekziston gatishmëria, nëse një lëndë paraqitet para kësaj gjykate e cila nuk është e mbuluar

ar nga legjislacioni vendor por do të mbulohet nga një instrument i tillë ndërkombëtar (p.sh. KEDNG, Konventa e Stambollit), kërkoni që gjykata të marrë njoftim gjyqësor për standarde të tilla në vendosjen e lëndës

Këshilla për gjyqtarët në zbatimin e të drejtës ndërkombëtare në punën e tyre

- ✓ Përcaktoni kuptimin dhe statusin e normave përkatëse ndërkombëtare; nëse norma ndërkombëtare është e rëndësishme dhe asgjë në legjislacion nuk e tejkalon atë, ose nëse mospërputhja mund të zgjidhet me drejtësi, gjykata duhet të interpretojë për të ruajtur hapësirën maksimale për të dyja; por nëse konflikti është i pashmangshëm, atëherë gjykata duhet të zgjedhë normën mbizotëruese sipas hierarkisë së ligjeve të zbatueshme për sistemet e tyre të brendshme.
- ✓ Kur përballen me një zgjedhje midis një interpretimi të së drejtës së brendshme që do t'i mundësonte shtetit që të pajtohet me të drejtën ndërkombëtare dhe një që do ta vendoste shtetin në shkelje të së drejtës ndërkombëtare, gjyqtarët kanë mundësinë e qenësishme për të ndjekur zgjedhjen e parë.
- ✓ Interpretoni të drejtat e barazisë dhe mos-diskriminimit në masën më të madhe të mundshme në mënyra që lehtësojnë mbrojtjen e plotë të të gjitha të drejtave për gratë.
- ✓ Mos zbatoni dispozitat ekzistuese ligjore që diskriminojnë gratë, siç janë dispozitat e veçanta që lejojnë, tolerojnë ose falin forma të dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje.
- ✓ Referojuni vendimit të 25 shtatorit 2020 të Kuvendit të Kosovës për të ndryshuar Kushtetutën për t'i dhënë efekt të drejtpërdrejtë Konventës së Stambollit.

2.6 Opcionet për Ushtrime

Opcioni 1: Diskutim në grupe të vogla - Rast studimor

Instruktionet: Ndani grupin e madh në grupe më të vogla. I caktoni secilit grup të njëjtin rast studimi (shih më poshtë). Secili grup duhet t'u përgjigjet pyetjeve të mëposhtme:

- Si mendoni, cilat ishin gabimet në përgjigjen e autoriteteve ndaj ankesave të A-së?
- A e arritën këto gabime pragun e dështimit për të ushtruar kujdesin e duhur? Nëse po, kur dhe si?
- A ishte trajtimi i A-së diskriminues nga autoritetet kombëtare në bazë të gjinisë së saj?

Faktet

[Bazuar në rastin Balsan k. Rumanisë nga Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut, Kërkesa Nr. 49645/09, 2017]

Ankuesja ishte 58 vjeç, jetonte në Petrosani, ishte e martuar me N.C.; ata kishin katër fëmijë. N.C ka sulmuar ankuesen në shumë raste gjatë periudhës 2007–2009, pas së cilës ankuesja mori certifikata mjeko-ligjore që dokumentonin lëndimet e saj, dhe të cilat kërkonin nga dy deri në dhjetë ditë kujdes mjekësor. Në raportet e tyre mbi incidentet, policët që u përgjigjën vunë në dukje se N.C. e kishte izoluar ankuesen jashtë nga vendbanimi i tyre i përbashkët, se lëndimet ishin për shkak të një mosmarrëveshje në familje dhe se ata e kishin informuar atë për të drejtën e saj për të bërë ankesë zyrtare.

Ankuesja paraqiti dy ankesa të veçanta në prokurori, duke pretenduar sulm fizik në prani të fëmijëve të saj, të cilave iu bashkëngjiti kopjet e certifikatave mjekësore. Hetuesit morën deklaratat e ankueses dhe motrës dhe vëllait të saj, disa muaj pas incidenteve të para, të gjitha dëshmuan për dhunën e vazhdueshme gjatë gjithë vitit, përfshirë kërcënimet ndaj jetës së saj. Autori i krimin, N.C., nuk u intervistua nga hetuesit deri 5 muaj pas sulmit të parë të raportuar. Ai e mohoi sulmin ndaj saj dhe u shpreh se ajo kishte problemin e pijes dhe nuk e pastronte shtëpinë siç duhet. N.C. pohoi se certifikatat mjekësore të paraqitura nga ankuesja ishin falsifikuar. Vajzat e tyre deklaruan në polici se babai i tyre nuk e kishte goditur nënën e tyre, por se ajo pinte dhe bëhej agresive kur dehej.

Ankuesja iu drejtua prokurorit edhe në dy raste tjera, duke treguar që N.C. e kishte kërcënuar se do ta vriste dhe se ajo kishte frikë për jetën e saj. Ajo gjithashtu kërkoi procedurë të shpejtë dhe mbrojtje. Në ditën e parashtrësës së dytë, prokuroria vendosi të mos ngre akuza dhe gjobiti N.C. Në shumë ekuivalente prej 50 Euro

për shkak të faktit se ankuesja kishte provokuar mosmarrëveshjet pasi kishte pirë alkool. Vendimi i prokurorisë iu referua deklaratave të N.C. dhe atyre të dy vajzave të rritura të ankueses. Sa u përket kërcënimeve të pretenduara, u konsiderua që ankuesja nuk mundi të provonte akuzat e saj. Prokurori arriti në përfundimin se, megjithëse N.C. kishte kryer krimin e lëndimit trupor, veprimet e tij nuk kishin krijuar ndonjë rrezik për shoqërinë, sepse ai ishte provokuar nga viktima, nuk kishte histori të mëparshme penale dhe ishte person i pensionuar. Ankesa e ankueses kundër këtij vendimi u refuzua si e pabazuar.

Ankuesja paraqiti ankesë kundër dy vendimeve të prokurorit në Gjykatën e Qarkut në Petrosani, duke kërkuar që N.C. të akuzohej për lëndim trupor, dhe të dënohej dhe të urdhërohej të paguante dëmet jo-financiare për vuajtjet që ajo kishte pësuar. Ajo pretendoi se gjopa administrative, të cilën N.C. kishte refuzuar të paguante, nuk kishte pasur efekt parandalues tek ai pasi ai kishte vazhduar ta sulmonte pas vendimit të parë të prokurorit për të mos e ndjekur penalisht. Ajo gjithashtu kërkoi nga gjykata që të vendosë sanksione penale ndaj tij dhe kërkoi leje për të paraqitur një incizim të një bisede me N.C. në mënyrë që të provonte se ajo ishte sulmuar dhe kërcënuar nga ai. Në paragrafin e fundit të parashtrësës së saj, ankuesja deklaroi se kishte frikë për jetën e saj dhe kërkoi nga gjykata që të "ndëshkojë N.C. ashtu siç parashihet me ligj ... ta ndalojë atë të hyjë në banesë ... dhe për ta ndaluar atë t'i afrohet asaj ..."

Në seancën e dytë para Gjykatës së Qarkut në Petrosani, ankuesja kërkoi avokat të caktuar nga gjykata sepse ajo nuk kishte mundësi financiare për të paguar. Gjykata hodhi poshtë kërkesën, duke gjetur se lënda nuk kishte nevojë për përfaqësim nga avokati.

Me një vendim të ndërmjetëm, Gjykata e Qarkut në Petrosani anuloi pjesërisht vendimin e prokurorit të 19 dhjetorit 2007 në lidhje me krimin e lëndimit trupor dhe dënimin e shqiptuar për të dhe e urdhëroi atë që të shqyrtojë atë pjesë të lëndës në merita. Gjetjet e prokurorit në lidhje me kërcënimet u mbështetën. Incizimi nuk u pranua si provë sepse gjykata vlerësoi se nuk kishte asnjë lidhje me lëndën. N.C. dha deklaratë para gjykatës, duke deklaruar se ankuesja kishte qenë e dehur dhe e kishte kërcënuar atë me thikë. Ai gjithashtu deklaroi se në mënyrë që të mbrohej, ai e kishte shtyrë atë por ai mohoi ta kishte goditur ndonjëherë ankuesen. Gjykata dëgjoi gjithashtu një deklaratë nga vajza e tyre, C.B., e cila dëshmoi si më poshtë:

Babai im e godiste nënën time [ankuesen] dhe ne, fëmijët, shumë herë. Ai e bënte atë kur nuk vinte në shtëpi gjatë natës dhe nëna ime e pyeste se ku kishte qenë. Pastaj ai zemërohej dhe e godiste. Arsyeja kryesore që ai zemërohej ishte mungesa e parave ... kur u largova nga banesa e prindërve të mi, babai im vazhdoi ta godasë nënën time; Unë pashë disa nga këto incidente personalisht ... nëna ime pinte alkool, por ishte brenda kufijve normalë, dhe në vitin 2007 ajo ndaloi së piri. Unë e tërhoqa deklaratën që kam dhënë gjatë procedurës penale sepse e kam bërë pas kërcënimit nga babai im.

Gjykata e Qarkut në Petrosani shpalli të pafajshëm N.C. për krimin e lëndimit trupor. Gjykata vlerësoi se deklarata e C.B. nuk mund të merrej në konsideratë, pa përmendur ndonjë arsye për atë vendim. Gjykata përfundoi si vijon:

ankuesja nuk i ka provuar pretendimet e saj se ... ajo u sulmua fizikisht nga i pandehuri. Gjykata konsideron, gjithashtu në kuptim të provave të mbledhura gjatë hetimit penal, se sulme të tilla nga i pandehuri ndodhën kryesisht për shkak të konsumit të alkoolit nga pala e dëmtuar dhe për shkak se ajo nuk po kujdesej si duhet për katër fëmijët e saj. Veprimet e të pandehurit nuk janë aq të rrezikshme për shoqërinë sa të konsiderohen krime dhe për këtë arsye ai do të lirohet nga tri akuzat për lëndim trupor dhe do të paguajë një gjobë administrative prej [ekuivalente me] 120 Euro.

Gjykata më tej hodhi pretendimet e ankueses për dëmet si të pabazuara, pa dhënë arsye. Nuk u përmend asgjë në aktgjykim lidhur me kërkesën e ankueses për masa mbrojtëse.

Ankuesja paraqiti një ankesë në pikat e ligjit kundër këtij aktgjykimi. Ajo pretendoi se N.C. ishte person i dhunshëm i cili vazhdoi ta sulmonte atë, edhe pasi u ndëshkua me gjobë administrative.

Më 19 shkurt dhe 21 prill 2009, ankuesja bëri pesë ankesa në policinë e Petrosanit në lidhje me incidente të reja sulmi ose kërcënime nga N.C. të cilave iu bashkëngjiti raporte mjekësore. Më 29 shtator, zyra e prokurorit e Gjykatës së Qarkut në Petrosani vendosi të mos ngre akuza kundër N.C. për pesë incidentet e përsëhkuara nga ankuesja. Ajo shqiptoi një gjobë tjetër administrative kundër N.C. prej 25 eurosh. Ankuesja nuk paraqiti asnjë ankesë të mëtejshme kundër vendimit të sipërpërmendur.

Shënimet e lehtësuesit: Vendimi i GJEDNJ-së:

- Në vlerësimin e saj, GJEDNJ vuri në dukje se dhuna fizike ishte dokumentuar në disa raporte policore dhe raporte mjeko-ligjore, këto të fundit tregojnë se ankueses i duhej kujdes mjekësor prej dy deri në dhjetë ditë. Ajo refuzoi pohimin e qeverisë se dhuna e pësuar nga ankuesja nuk arriti pragun minimal për t'iu referuar nenit 3. Ajo thekson: "Keqtrajtimi i ankueses, i cili në tri raste i shkaktoi lëndime fizike, së bashku me ndjenjat e saj të frikës dhe pafuqisë, ishte mjaft i rëndë për të arritur nivelin e kërkuar të ashpërsisë sipas nenit 3 të Konventës dhe kështu të impononte një detyrim pozitiv ndaj Qeverisë sipas kësaj dispozite".
- GJEDNJ shqyrtoi kështu "nëse autoritetet kombëtare kanë marrë të gjitha masat e arsyeshme për të parandaluar përsëritjen e sulmeve kundër integritetit fizik të ankueses". Në lidhje me këtë, ajo vuri në dukje se ata ishin të vetëdijshëm për dhunën e kryer ndaj ankueses për gati një vit, pasi ajo kishte bërë thirrje urgjente në polici, kishte bërë ankesa penale dhe kishte bërë kërkesë për shëfimin e policisë; Ankesat e saj shoqëroheshin gjithmonë me raporte mjeko-ligjore, të cilat nuk u kundërshtuan kurrë. Kështu, GJEDNJ arriti në përfundimin se autoritetet rumune ishin të detyruara t'u përgjigjeshin ankesave të saj. GJEDNJ gjithashtu vërejtë që ankuesja "kishte në dispozicion një kornizë ligjore që e lejonte atë të ankohej për dhunën në familje dhe të kërkonte mbrojtjen e autoriteteve".
- Në lidhje me zbatimin e kornizës ligjore, GJEDNJ kujtoi se hetimi për incidentin e parë të dhunshëm filloi një muaj më vonë, dhe pas ndodhjes së incidenteve tjera të dhunshme. Megjithatë ankuesja kishte treguar se burri i saj e kishte kërcënuar se do ta vriste, ai nuk u mor në pyetje nga policia deri gati pesë muaj pas incidentit të parë. Gjykata kombëtare arriti në përfundimin se vepra e lëndimit trupor ishte kryer, ishte provokuar dhe nuk ishte serioze për të kërkuar më shumë sesa një sanksion administrativ.
- GJEDNJ vërejtë që ankesa e ankueses ndaj këtij vendimi u hodh poshtë dhe se Gjykata e Qarkut shpalli të pafajshëm kryesin e veprës nga të gjitha akuzat e lëndimit trupor pasi ai ishte provokuar dhe nuk ishte rrezik për shoqërinë. GJEDNJ më tej vuri re se gjykata kombëtare nuk adresoi tërheqjen e deklaratës së vazhës së palëve, dhe autoritetet as nuk adresuan kërkesën e ankueses për masa mbrojtëse. Ajo vuri në dukje se gjykata kombëtare shqiptoi një gjobë administrative pak më të lartë, pavarësisht nga fakti se gjoba e parë nuk kishte efekt parandalues, ndërsa dhuna vazhdonte.⁹³
- Gjatë vlerësimit të procedurës penale si e tërë, GJEDNJ arriti në përfundimin "me shqetësim se si në nivelin e hetimit ashtu edhe para gjykatave autoritetet kombëtare i konsideruan aktet e dhunës në familje të provokuara dhe i konsideruan ato si jo aq serioze sa të bien brenda fushës së veprimit të ligjit penal". Ajo gjeti se qasja e ndërmarrë nga autoritetet kombëtare "privoi kornizën ligjore kombëtare të qëllimit të saj dhe ishte në kundërshtim me standardet ndërkombëtare në lidhje me dhunën ndaj grave dhe dhunën në familje në veçanti".
- Në lidhje me vendimin për t'i mohuar ankueses emërimin e një avokati falas për ndihmë juridike, pasi nuk ishte "e domosdoshme" në këto lloje çështjesh, GJEDNJ kujtoi pohimet e saj të mëparshme që "në rrethana të caktuara detyrimet procedurale të shtetit për të siguruar pjesëmarrjen e viktimave në hetimin e ankesave të tyre të keqtrajtimit mund të shtrihet në çështjet e sigurimit të qasjes efektive në përfaqësimin ligjor falas".
- Më në fund, GJEDNJ vuri në dukje se gjashtë ankesa shtesë u paraqitën në gjysmën e parë të vitit 2008, të cilat autoritetet kombëtare i hodhën poshtë për shkak të mungesës së provave ose si jo mjaft të forta. Kështu që GJEDNJ gjeti një shkelje të Nenit 3.
- GJEDNJ shqyrtoi me propozimin e vet zbatimin e nenit 14. Ajo përsëriti qëndrimin e saj se "dështimi nga një shtet për të mbrojtur gratë nga dhuna në familje shkel të drejtën e tyre për mbrojtje të barabartë sipas ligjit dhe se ky dështim nuk ka nevojë të jetë i qëllimshëm". Ajo theksoi se Konventa e Stambollit ka përkufizuar dhunën ndaj grave si një formë diskriminimi.
- GJEDNJ pastaj rishikoi elementet faktike të kësaj lënde: që ankuesja iu nënshtrua dhunës dhe kërcënimeve me vdekje nga burri i saj, për të cilat autoritetet ishin në dijeni; dhe pohimi i saj: që autoritetet privuan kornizën ligjore kombëtare nga qëllimi i saj duke gjetur se ankuesja provokoi dhunën në familje ndaj saj, se dhuna nuk paraqiste rrezik për shoqërinë dhe për këtë arsye nuk ishte aq e ashpër sa të kërkonte sanksione penale, dhe duke refuzuar kërkesën e ankueses për avokat të caktuar nga gjykata.
- Ajo zbuloi se pasiviteti i autoriteteve në rast u demonstrua më tej nga mos shqyrtimi i tyre për të marrë parasysh ndonjë masë mbrojtëse, me gjithë kërkesat e saj të përsëritura në polici, prokurori dhe gjykata. Ajo ishte e mendimit se autoritetet duhet ta kishin shqyrtuar çështjen e saj më me vëmendje në dritën e ndjeshmërisë së viktimave të dhunës në familje.

- GJEDNJ vazhdoi me vëzhgimin e statistikave që demonstrojnë tolerancën sociale të dhunës në familje në Rumani, të parë si normale, dhe se vetëm disa nga rastet e raportuara hetohen nga policia. Ajo vuri re se numri i rasteve të raportuara vazhdon të rritet, ku shumica e viktimave janë gra, dhe se ka një numër të pamjaftueshëm të strehimoreve për viktimat, duke përfshirë tetë qarqe pa strehimore. GJEDNJ theksoi se qeveria nuk arriti të demonstrojë ndonjë monitorim të ndikimit të aktiviteteve të saj në këtë fushë, as monitorim të zbatimit të ligjit dhe strategjisë kombëtare. GJEDNJ është e mendimit që: kombinimi i faktorëve të mësipërm tregon se autoritetet nuk e vlerësuan plotësisht seriozitetin dhe shtrirjen e problemit të dhunës në familje në Rumani dhe se veprimet e tyre reflektonin një qëndrim diskriminues ndaj ankueses si grua.
- Duke pasur parasysh provat prima facie që dhuna në familje prek kryesisht gratë, GJEDNJ konsideroi se “pasiviteti i përgjithshëm dhe diskriminues i autoriteteve krijoi një klimë që ishte e favorshme për dhunën në familje”. Ajo zbuloi se sistemi i së drejtës penale nuk kishte “efekt parandalues adekuat të aftë për të siguruar parandalimin e veprimeve të paligjshme” nga kryesi në këtë rast, duke shkelur kështu të drejtat e ankueses. Ajo arriti në përfundimin se pavarësisht miratimit të ligjit dhe strategjisë kombëtare për të luftuar dhunën në familje “mosrespektimi i përgjithshëm i sistemit gjyqësor dhe pandëshkueshmëria e gëzuar nga agresorët. . .” demonstroi mungesë angazhimi për të luftuar dhunën në familje. Kështu, ajo gjeti një shkelje të nenit 14 në lidhje me nenin 3.

Opsioni 2: Diskutim në grupe të vogla - rast studimor

Instruktionet: Ndani pjesëmarrësit në grupe më të vogla. Rishikoni faktet e lëndës që gjendet në broshurën (ekstrakt nga Opuz kundër Turqisë).

Kërkoni nga 2 grupe për t’iu përgjigjur pyetjeve të mëposhtme:

- P1. A mendoni se shteti nuk arriti të ushtrojë kujdesin e duhur?
- P2. Nëse po, kur dhe si?

Kërkoni nga 2 grupe tjera të përgjigjen në pyetjet e mëposhtme:

- P1. Si do të trajtohej kjo çështje sipas ligjeve tuaja të brendshme? (Për sa u përket veprave penale të zbatueshme dhe procedurave penale)?
- P2. Renditni ndonjë çështje/boshllëk në procesin e kriminalizimit ose kriminalitetit kur krahasoni me rekomandimet ligjore dhe politikat ndërkombëtare?

Faktet

[Ekstrakt nga Opuz kundër Turqisë, Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut, 2009]

Nahide Opuz u martua me H.O. Në vitin 1995 dhe menjëherë pas kësaj H.O. filloi të abuzonte rregullisht me Opuzin dhe nënën e saj, duke kërcënuar se do t’i vriste të dyja. Prokurori vendor ngriti kallëzim penal, megjithatë, gjykata hodhi poshtë lëndën pasi ajo dhe nëna e saj tërhoqën ankesat e tyre nga frika për sigurinë e tyre. Ky cikël dhune, i ndjekur nga dështimi i autoriteteve lokale për të nisur procedurë penale kundër H.O., u përsërit shumë herë gjatë disa viteve në vijim, me sulmet duke u bërë gjithnjë e më të dhunshme. Në shkurt të vitit 1998, H.O. nxori një thikë dhe sulmoi Opuzin, nënën e saj dhe motrën e saj, duke i bërë të paafta të dyja për disa ditë. Prokurori vendor vendosi të mos ngre akuza kundër H.O. për shkak të mungesës së provave. Një muaj më vonë, H.O. drejtoi makinën e tij dhe shtypi Opuz dhe nënën e saj, duke iu shkaktuar lëndime të rënda. Pas kërcënimeve të përsëritura me vdekje nga burri i saj, Opuz bëri kërkesë për divorc dhe kërkoi mbrojtjen e policisë. Prokurori lokal ngriti kallëzim penal dhe H.O. u vendos në paraburgim. Në tetor 1998, megjithatë, Opuz dhe nëna e saj përsëri tërhoqën ankesat e tyre nga frika e hakmarrjes. Për shkak të seriozitetit të veprimeve të pretenduara, gjykata lokale dënoi H.O. me 3 muaj burg, por kjo më vonë u ul vetëm në gjobë. Në tetor 2001, H.O. e theri Opuzin shtatë herë me thikë. Pas këtij incidenti, avokati i nënës bëri kërkesë në zyrën e prokurorit lokal, duke theksuar se të dyja, Opuz dhe nëna e saj ishin detyruar më parë të tërhiqnin ankesat kundër H.O. për shkak të kërcënimeve të tij të vazhdueshme me vdekje. Sidoqoftë, asnjë akuzë tjetër nuk u ngrit kundër tij. Në mars 2002, nëna e Opuz po përpiqej të transferohej në një komunitet tjetër kur H.O. e qëlloi dhe e vrau atë me armë në prani të një dëshmitari. H.O. u akuzua dhe u dënua për vrasje dhe u dënua me burgim të përjetshëm. Gjykata lokale e uli dënimin në 15 vjet duke pasur në konsideratë sjelljen e mirë të H.O. gjatë gjyqimit. Sidoqoftë, në pritje të apelit, gjykata lokale e la të lirë H.O.

Pjesa 2: Roli i prokurorëve dhe gjyqtarëve në përgjigjen ndaj dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje

1. Mbrojtja

Prokurorët dhe gjyqtarët kanë përgjegjësi të sigurojnë mbrojtje për viktimat që vijnë para tyre gjatë procedurave penale. Është e rëndësishme për ta të kuptojnë se mbrojtja e grave që kanë përjetuar dhunë është kritike në të drejtën e tyre, pavarësisht nga lënda penale. Si shumë juridiksione, Kosova* ka një regjim gjithëpërfshirës të mbrojtjes civile që është i pavarur nga fillimi i ndonjë çështje ligjore. Ky modul mbulon mbrojtjen në drejtim të vlerësimit të rrezikut dhe përgatitjes së planeve të sigurisë, si komponent thelbësor për një qasje të përqendruar tek viktima, si dhe opsionet e masave të mbrojtjes që janë në dispozicion të prokurorëve dhe gjyqtarëve (si gjyqtarët e gjykatave penale ashtu edhe të gjykatave civile).

Një nga arsytet që gratë viktima angazhohen në sistemin e drejtësisë penale është ndalimi i dhunës dhe parandalimi i përsëritjes dhe përshkallëzimit të dhunës, si dhe parandalimi i kërcënimeve të dhunës, frikësimit dhe ngacmimit. Nevojat e tyre për mbrojtje mund të jenë urgjente dhe afatgjata, si dhe sipas situatës. Frika përmendet si ndër arsytet kryesore të shprehura nga viktimat për kundërshtime të ndjekjeve penale. Viktimat mund të përjetojnë kërcënime specifike dhe/ose presione nga kryesi kundër ndjekjes penale, ndërsa të tjerat kanë frikë se autorët do të bëhen më të dhunshëm nëse raportojnë dhe marrin pjesë në procesin e drejtësisë penale. Hulumtimet tregojnë se frika e viktimave të dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje janë të sakta. Studimet tregojnë se gratë që ndahen nga partnerët e tyre janë në rrezik shumë më të lartë të dhunës në familje dhe ato që lënë abuzuesit e tyre kanë po aq ose më shumë gjasa të abuzohen sikurse ato që mbeten pa u ndarë.⁶⁶ Dhuna në mënyrë tipike përshkallëzohet si në shpeshësi ashtu edhe në ashpërsi pas ndarjes. Prokurorët dhe gjyqtarët duhet të jenë të vetëdijshëm se ndarja nuk është faktor mbrojtës, përkundrazi hulumtimet tregojnë rritje të ndjeshme të rrezikut serioz dhe vdekjeprurës të dhunës gjatë periudhës së ndarjes, duke identifikuar autorët për humbjen e kontrollit mbi partnerin e tyre si shkas.⁶⁷ Periudha kohore më e rrezikshme janë ditët dhe muajt pasi kryesi i pretenduar zbulon se viktima mund të përpiqet të ndahet prej tij ose të ndërpresë marrëdhënien ose t'ua zbulojë abuzimin të tjerëve, veçanërisht sistemit ligjor.

Vëmendja për sigurinë e viktimave është në zemër të të gjitha ndërhyrjeve. Një përgjigje me viktimën në qendër kërkon masat e duhura për të adresuar frikën e viktimit nga hakmarrja ose frikën nga dhuna e mëtejshme ose përshkallëzimi i dhunës dhe për t'i ndihmuar ata në menaxhimin e rrezikut dhe ofrimin e sigurisë së viktimit. Është thelbësore të ofrohet siguria e menjëhershme e viktimit përmes çfarëdo masash të drejtësisë penale që mund të jenë në dispozicion në Kosovë*.

1.1. Standardet ndërkombëtare

Konventa e Stambollit u kërkon shteteve që “të marrin masat e nevojshme legjislative ose masa tjera për të mbrojtur të gjitha viktimat nga çdo veprim tjetër i dhunës (Neni 18(1)). Ajo kërkon jo vetëm kornizë legjislative

66 UNODC 2014. Doracak mbi ndjekjen penale efektive ndaj përgjigjeve ndaj dhunës ndaj grave dhe vajzave.

67 Petersson, J. et al. 2016. “Faktorët e rrezikut për dhunën e partnerit intim: Një krahasim i kryerësve anti-shoqëror dhe vetëm familjar”

tive për të siguruar urdhra ndalimi emergjentë dhe urdhra mbrojtjeje, por edhe një mekanizëm nga agjenci të ndryshme për të siguruar që mbrojtja, mjetet juridike gjyqësore dhe shërbimet mbështetëse të zbatohen në mënyrë efektive në një mënyrë të integruar (Neni 18(2)). Masat e mbrojtjes duhet të jenë: të bazuara në kuptim gjinor të dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje; të përqendruara në të drejtat e njeriut dhe sigurinë e viktimës; bazuar në një qasje të integruar e cila merr parasysh marrëdhëniet midis viktimave, autorëve të krimit, fëmijëve dhe mjedisit të tyre më të gjerë shoqëror; synojnë shmangien e viktimizimit sekondar; synojnë fuqizimin dhe pavarësinë ekonomike të grave viktimave të dhunës; lejojnë që një sërë shërbimesh mbrojtjeje dhe mbështetjeje të vendosen në të njëjtat ambiente; dhe të adresohen nevojat specifike të personave në nevojë (Neni 18 (3)). Masat e mbrojtjes nuk duhet të varen kurrë nga gatishmëria e viktimës për të ngritur akuza ose për të dëshmuar kundër autorit të krimit (Neni 18(4)).

Tabela: Nene përkatëse në lidhje me Mbrojtjen në Konventën e Stambollit

Neni	Dispozitat	Pikat që duhet mbuluar
Neni 50 - Reagimi i menjëhershëm, parandalimi dhe mbrojtja	Palët duhet të marrin masat e nevojshme legislative ose masa të tjera për të siguruar që agjencitë përgjegjëse të zbatimit të ligjit t'u përgjigjen të gjitha formave të dhunës të mbuluara nga fushëveprimi i kësaj Konvente menjëherë dhe në mënyrë të përshtatshme duke ofruar mbrojtje të përshtatshme dhe të menjëhershme për viktimat	Mbrojtja e duhur dhe e menjëhershme mund të shkojë nga masat e mbrojtjes civile (p.sh. urdhrat e ndalimit urgjent, urdhrat e ndalimit dhe mbrojtjes) deri te masat e mbrojtjes penale (detyrime paqeje, lirim në procedurën paraprake me kushte; paraburgim).
Neni 51 - vlerësimi i rrezikut dhe menaxhimi i rrezikut	<p>1. ... të sigurojë që një vlerësim i rrezikut të vdekshmërisë, seriozitetit të situatës dhe rrezikut të dhunës së përsëritur kryhet nga të gjitha autoritetet përkatëse në mënyrë që të menaxhojnë rrezikun dhe nëse është e nevojshme, për të ofruar siguri dhe mbështetje të koordinuar.</p> <p>2. ... të sigurojë që vlerësimi të marrë parasysh rregullisht, në të gjitha fazat e hetimit dhe zbatimit të masave mbrojtëse, faktin që autorët e veprës së dhunës posedojnë ose kanë qasje në armë zjarri.</p>	<p>Vlerësimi i rrezikut duhet të bëhet me qëllim të menaxhimit të rrezikut të identifikuar në mënyrë të koordinuar.</p> <p>Prokurorët dhe gjyqtarët duhet të sigurojnë që janë bërë vlerësimet e rrezikut dhe nëse jo, t'i bëjnë vetë vlerësimet e tilla.</p> <p>Vlerësimet e rrezikut mund të përdoren nga prokurorët dhe gjyqtarët në procesin penal kur caktohet lirimi në procedurën paraprake.</p> <p>Vlerësimet e rrezikut mund të përdoren nga gjykatat civile/gjyqtarët e familjes kur vendosin për urdhrin e mbrojtjes civile.</p>
Neni 52 - Urdhrat e ndalimit emergjent	... të sigurohet që autoritetet kompetente u jepet fuqia për të urdhëruar, në situata të rrezikut të menjëhershëm, një kryerës të dhunës në familje të lirojë vendbanimin e viktimës ose personit në rrezik për një periudhë të mjaftueshme kohore dhe të ndalojë autorin të ketë qasje në vendbanim ose të kontaktojë viktimën ose personin në rrezik. Masat e marra në përputhje me këtë nen do t'u japin përparësi sigurisë së viktimave ose personave në rrezik.	<p>UNE-të paraqesin një ndryshim të paradigmës; në vend se t'u kërkojë viktimave të kërkojnë një vend të sigurt nga dhuna, kjo ia kalon barrën kryesit, i cili urdhërohet të largohet nga banesa dhe të mos kontaktojë viktimën.</p> <p>Modalitetet e UNE-ve lihen në diskrecionin e shtetit dhe duhet të konsiderohen si vetëm një mënyrë për të përmbushur nevojat e mbrojtjes së viktimës (e cila mund të shkojë nga e menjëhershme në atë afatgjatë).</p> <p>UNE-të nuk kanë për qëllim të funksionojnë si zëvendësime të masave të tjera, të tilla si arrestimi, ndalimi dhe ndjekja penale.</p> <p>UNE-të duhet të vendosen për "një periudhë të mjaftueshme kohore", e cila zakonisht shtrihet në shtetet e tjera nga 10 ditë në 4 javë.</p> <p>Lëshimi i tij nuk duhet të varet nga kryerja e një vepre penale, as të lidhet me provën e përgjegjësisë penale.</p> <p>UNE-të mund të lëshohen nga policia, gjykata ose autoritetet tjera të caktuara. UNE gjithashtu mund të kualifikohet sipas ligjit civil, penal ose administrativ.</p>

<p>Neni 53 - Urdhrat e kufizimit ose mbrojtjes</p>	<p>1. ... sigurohuni që urdhrat e duhur të kufizimit ose mbrojtjes janë në dispozicion të viktimave të të gjitha formave të dhunës që mbulojnë....</p> <p>2. ... sigurohuni që urdhrat e kufizimit ose mbrojtjes të jenë:</p> <p>Në dispozicion për mbrojtje të menjëhershme dhe pa ngarkesa të panevojshme financiare ose administrative të vendosura mbi viktimën;</p> <p>Të lëshuar për një periudhë të caktuar ose derisa të modifikohet ose lirohet.</p> <p>Kur është e nevojshme, lëshohet në bazë <i>ex parte</i> që ka efekt të menjëhershëm;</p> <p>Në dispozicion pavarësisht, ose përveç, procedurave të tjera ligjore;</p> <p>Lejohet të zbatohet në procedurat e mëvonshme ligjore</p> <p>3. ... sigurohuni që shkeljet e urdhrave të kufizimit ose mbrojtjes do t'u nënshtrohen sanksioneve penale efektive, proporcionale dhe dekurajuese ose të një ligji tjetër.</p>	<p>Në lidhje me të drejtat e kryerësit të veprës, duhet nënvizuar se paaftësia e përkohshme e kryerësit për të pasur qasje në të drejtën e tij/saj në pronë dhe jetën private dhe familjare nuk mund të zëvendësojë të drejtat e viktimës për jetën dhe të drejtën për integritet fizik dhe mendor.</p> <p>UM-të e lëshuara në një rast të veçantë duhet të jenë proporcionale, siç pasqyrohet nga një vlerësim i rrezikut.</p> <p>UM-të duhet t'i nënshtrohen procesit të rregullt dhe shqyrtimit gjyqësor. Kjo do të thotë se urdhri duhet të lëshohet me shkrim dhe të përmbajë si përmbajtjen e kufizimit(ve) ashtu edhe kohëzgjatjen. Nëse autori nuk është dëgjuar në vend nga policia, ai ose ajo duhet të kenë të drejtë të dëgjojnë menjëherë. Kryerësit gjithashtu duhet të kenë të drejtën e ankesës.</p> <p>Ekzistenca e një UM-je duhet të lejohet të futet në çdo procedurë tjetër ligjore në mënyrë që çdo gjyqtar tjetër që kryeson procedurat ligjore kundër të njëjtit person është në dijeni për një urdher të tillë.</p> <p>Viktima nuk kufizohet nga UM-ja. Viktimat nuk duhet të sanksionohen për shkelje të UNE-së, përfshirë edhe pushimin e urdhrat.</p> <p>UNE-të dhe UM-të duhet të monitorohen nga: patrullat e policisë, nisja e kontaktit me viktimën dhe monitorimi elektronik për autorët e prirur të shkelin urdhrin ose për viktimat me rrezik të lartë.</p> <p>Shkeljet e UNE-ve ose urdhrave të mbrojtjes duhet të rezultojnë në sanksione penale ose administrative. Gjobat shihen si joproduktive pasi ato mund të paguhet nga buxheti i familjes dhe nuk janë pengesë efektive.</p>
--	---	--

Viktimat shpesh përballen me ri-traumatizim gjatë procedurave penale dhe janë në rrezik të lartë për t'u përballur me frikësim dhe dhunë të shtuar nga autori i krimit ndërsa çështja është në shqyrtim. Konventa e Stambollit parasheh që është detyrim i shtetit të ofrojë sigurinë e viktimës si pjesë edhe gjatë procedurës penale. Dështimi për ta bërë këtë mund të shkaktojë shkelje të të drejtave themelore të njeriut të viktimës, përfshirë të drejtat e gjykimit të drejtë.

Në mënyrë që të mbrohen të drejtat dhe interesat e viktimave, duke përfshirë nevojat e tyre të veçanta si dëshmitarë, në të gjitha fazat e hetimeve dhe procedurave gjyqësore, Konventa e Stambollit u bën thirrje shteteve që të (neni 56):

- Ofrojnë mbrojtjen e tyre, si dhe atë të familjeve dhe dëshmitarëve të tyre nga frikësimi, hakmarrja dhe përsëritja e viktimizimit.
- Sigurojnë që viktimat të informohen, të paktën në rastet kur viktima dhe familja mund të jenë në rrezik, kur autori arratiset ose lirohet përkohësisht ose përfundimisht.
- Informojnë ata, në kushtet e parapara me ligjin e brendshëm, për të drejtat e tyre dhe shërbimet në dispozicion të tyre dhe përcjelljen e paraparë për ankesën e tyre, akuzat, progresin e përgjithshëm të hetimit ose procedurave, dhe rolin e tyre brenda tyre, si dhe si rezultat i rasteve të tyre.
- Ju mundësojnë viktimave, në mënyrë që është në përputhje me rregullat procedurale të ligjit të brendshëm, të dëgjojnë, të sigurojnë prova dhe të paraqesin pikëpamjet, nevojat dhe shqetësimet e tyre, drejtpërdrejt ose përmes një ndërmjetësi, dhe të merren parasysh.
- Ofrojnë për viktimat shërbime të përshtatshme mbështetëse në mënyrë që të drejtat dhe interesat e tyre të përfaqësohen dhe të merren parasysh siç duhet.
- Sigurojnë që të merren masa për të mbrojtur privatësinë dhe imazhin e viktimës.

- Sigurojnë që të shmangët kontakti midis viktimave dhe autorëve të veprës brenda gjykatës dhe agjencisë së zbatimit të ligjit kur është e mundur.
- Sigurojnë për viktimat përkthyes të pavarur dhe kompetent kur viktimat janë palë në procedurë ose kur ato ofrojnë prova.
- Lejojnë që viktimat të dëshmojnë, në përputhje me rregullat e parapara me ligjin e tyre të brendshëm, në gjykatë pa qenë të pranishëm ose të paktën pa praninë e autorit të dyshuar, veçanërisht përmes përdorimit të teknologjive të përshtatshme të komunikimit, aty ku është e mundur.
- Mbështesin fëmijët viktimë dhe fëmijët dëshmitarë të dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje me masa të përshtatshme, të specializuara të mbrojtjes, duke marrë parasysh interesat më të mira të fëmijës.

1.2 Korniza ligjore e Kosovës*

Kosova* ende nuk ka një përkufizim të dhunës me bazë gjinore në procedurat e saj penale dhe civile. Sidoqoftë, Ligji i Kosovës* për mbrojtjen nga dhuna në familje që nga viti 2010⁶⁸ parasheh përkufizimin e hollësisht të dhunës në familje në procedurat civile dhe gjithashtu përcakton arsyet për lëshimin e urdhrave të mbrojtjes. Përkufizimi i dhunës në familje në përputhje me Ligjin për mbrojtjen nga dhuna në familje është reflektuar gjithashtu në Kodin Penal të Kosovës* të ndryshuar së fundmi në vitin 2019 dhe përkufizimin e ri të dhunës në familje siç përcaktohet në nenin 248. Sipas Ligjit të Kosovës* për mbrojtjen nga dhuna në familje, ekzistojnë tri lloje të urdhrave të mbrojtjes që duhet të lëshohen:

- Urdhri i Mbrojtjes (UM);
- Urdhri i Mbrojtjes Emergjente (UME) dhe;
- Urdhër për Mbrojtje Emergjente të Përkohshme (UMEP).

Urdhrat e mbrojtjes ndryshojnë bazuar në autoritetin e lëshimit, masat që do të vendosen si dhe kohëzgjatjen e urdhrave të mbrojtjes. UM-të lëshohen vetëm në seanca të rregullta gjyqësore, parashohin një numër të gjerë masash që do të lëshohen dhe zgjasin deri në 12 muaj. UME-të lëshohen gjithashtu nga gjykatat, mund të zgjasin deri në 15 ditë deri në lëshimin e UM-së të rregullt dhe gjithashtu gjykatat mund të nxjerrin një numër masash të gjera. Ndryshe, UMEP-të lëshohen vetëm nga policia dhe zgjasin deri në orët kur gjykatat rifillojnë orarin e tyre të rregullt të punës. Nëse kërkesa vjen të premtën vonë, UMEP-ja mund të zgjasë derisa orari zyrtar i gjykatave të rifillojë të hënën në mëngjes, duke zgjatur 48 orë gjatë fundjavës. Sipas Ligjit të Kosovës* për Mbrojtjen nga Dhuna në Familje, shkeljet e urdhrave të mbrojtjes dhe gjithashtu rastet recidiviste konsiderohen vepra penale dhe duhet të ndiqen *ex officio*.⁶⁹

Ka pasur kritika të vazhdueshme që gjykatat kanë tendencë të përdorin dhe të procedojnë më shumë procedura civile të parapara në Ligjin për mbrojtjen nga dhuna në familje sesa procedura penale.⁷⁰ Përdorimi i UM-ve të kërkuara nga viktimë dhe fëmijët e tyre të varur ose palë të tjera të interesuara që përfaqësojnë viktimat siç janë mbrojtësit e viktimave ose punonjësit socialë (në rastet kur fëmijët duhet të mbrohen), nuk i pengojnë gjykatat të fillojnë gjithashtu procedura penale.⁷¹

Për më tepër, sipas nenit 53 të Kushtetutës së Kosovës*, liritë themelore dhe të drejtat e njeriut duhet të interpretohen në përputhje me GJEDNJ-në. Sipas nenit 22, dispozitat e KEDNG-së dhe përdorimi i praktikës gjyqësore të GJEDNJ-së tejkalon legjislationin e brendshëm. Deri më tani, gjykatat e Kosovës* kanë përdorur rrallë praktikën gjyqësore të GJEDNJ-së në praktikën e tyre gjyqësore. Vetëm në vrasjen e Diana Kastriotit, Gjykata Kushtetuese e Kosovës* citoi shkeljen e detyrimit shtetëror të Kosovës për të mbrojtur jetën e saj, në përputhje me nenin 2 të Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut dhe citoi jurisprudencën e GJEDNJ-së.⁷² Ky vendim nga Gjykata Kushtetuese gjithashtu shkaktoi një reagim nga Këshilli Gjyqësor i Kosovës*. Ata hartuan një vendim që kërkonte nga gjyqtarët të lëshonin urdhra mbrojtje në kohën e duhur.⁷³

Ekziston një politikë tjetër për të avancuar koordinimin dhe rolet e institucioneve të ndryshme në ofrimin e mbrojtjes për viktimat e dhunës në familje në Kosovë*. Procedurat Standarde të Operimit (PSO) për mbrojtjen

68 Më parë Rregullorja e UNMIK-ut 2003/12 mbi Mbrojtjen nga Dhuna në Familje, e miratuar në vitin 2003 gjithashtu përcaktonte Urdhrat e Mbrojtjes. Baza për Ligjin e ri të Kosovës* në vitin 2010 u mor nga Rregullorja e UNMIK-ut 2003/12.

69 Shih nenet 25 dhe 26 të Ligjit të Kosovës* për Mbrojtjen nga Dhuna në Familje, 2010.

70 Shikoni për shembull Raportin e Ambasadës Amerikane të Raportit të Vlerësimit mbi Zbatimin e Strategjisë dhe Planit të Veprimit kundër Dhunës në Familje (2011-2014), 2015. Gjetet në https://abgj.rks-gov.net/assets/cms/uploads/files/Ambasada_Raport%20anglisht.pdf.

71 Shih gjithashtu nenin 26, paragrafi 2 i Ligjit të Kosovës* për Mbrojtjen nga Dhuna në Familje-2010.

72 Shih Gjykata Kushtetuese e Republikës së Kosovës*, Aktgjykimi në Rastin Nr. KI 41/12, "Gëzim dhe Makfire Kastrioti kundër Gjykatës Komunale në Prishtinë dhe Këshilli Gjyqësor i Kosovës* 2013, në: gjk-ks.org/wpcontent/uploads/vendimet/gjkk_ki_41_12_ang.pdf.

73 Vendimi Nr. 22/2012 i Këshillit Gjyqësor të Kosovës*.

nga dhuna në familje në Kosovë⁷⁴ përcaktojnë më tej përgjegjësitë institucionale të parapara në Ligjin për mbrojtjen nga dhuna në familje dhe aktet e tjera ligjore në mënyrën e duhur. Sipas PSO-ve, Policia e Kosovës* duhet të mbrojë viktimat dhe të hetojë rastet e raportuara. Më tej, ata gjithashtu duhet të udhëzojnë viktimën gjatë gjithë procesit dhe t'u përgjigjen kërcënimeve dhe akteve të dhunës në familje (përfshirë ekzekutimin dhe çdo shkelje të urdhrave të mbrojtjes). Policia duhet të përdorë gjithashtu masa proporcionale për të mbrojtur viktimat e dhunës në familje, duke ndaluar autorin e dyshuar me qëllim parandalimin e dhunës së mëtejshme. Policia gjithashtu duhet të zhvillojë intervistën fillestare të identifikimit të viktimës që regjistrohet edhe në Formularët e të Dhënave Themelore që janë pjesë e PSO-ve. Formularët e të Dhënave Themelore gjithashtu mund të kërkohen dhe përdoren nga shërbimet e prokurorisë për të përcaktuar nivelet e vlerësuar të rrezikut të viktimës. Intervistat me viktimat sipas PSO-ve duhet të kryhen në dhoma që ofrojnë rehati dhe siguri për viktimën, në mënyrë që policia të ndërtojë një marrëdhënie besimi me viktimën dhe të jetë në gjendje të ofrojë ndihmë të shpejtë dhe efektive. Ka pasur kritika që edhe policia edhe prokuroria nuk ofrojnë dhe as nuk kërkojnë vlerësime të rregullta, të azhurnuara dhe të vlefshme të rrezikut për rastet e dhunës në familje. Në veçanti, policia nuk bën vlerësime të rregullta dhe të vlefshme të rrezikut gjatë dhe pas lëshimit të urdhrave të mbrojtjes.

Kosova* ende nuk parashihet PSO për adresimin e nevojave të përgjithshme të dhunës me bazë gjinore ndaj grave viktime. Në veçanti, institucionet nuk janë në dijeni për masat mbrojtëse që duhen ndjekur kur vlerësojnë dhe mbrojnë viktimat e përdhunimit, sulmit seksual, ngacmimit seksual ose formave të tjera të dhunës ndaj grave.

Në vitin 2017, Këshilli Prokurorial i Kosovës* dhe Prokurori i Shtetit lëshuan Procedurat Standarde të Operimit për të Rritur Efikasitetin e Shërbimeve Prokuroriale në përgjigjen ndaj Akteve të Dhunës në Familje.⁷⁵ PSO-të kanë për qëllim të rrisin reagimin dhe zbatimin efektiv të mandatit të shërbimeve prokuroriale vetëm në mbrojtjen e viktimave të dhunës në familje. PSO-të caktojnë një numër të prokurorëve të specializuar në gjykatat themelore në lidhje me dhunën në familje. Secili shërbim i prokurorisë në përputhje me rrethanat do të rrisë kapacitetet e prokurorëve të specializuar për t'u marrë me rastet e dhunës në familje si dhe do të forcojë mekanizmin e koordinimit brenda shërbimeve të prokurorisë. Emërimet marrin parasysh përvojat e mëparshme të prokurorëve për t'u marrë me rastet e ndjeshme të dhunës në familje si dhe synojnë të rrisin kapacitetet e menaxhimit të lëndëve të prokurorëve në përputhje me kërkesat e Strategjisë dhe Planit të Veprimit të Kosovës* kundër Dhunës në Familje (2016-2020).⁷⁶ Megjithatë shërbimet e prokurorisë kanë caktuar prokurorë për të trajtuar dhe priorizuar rastet e dhunës në familje, gjyqësori nuk ka caktuar gjyqtarë për të trajtuar raste specifike të dhunës në familje në procedurat penale. Kjo mund të çojë në trajtimin e lëndëve të dhunës në familje nga gjyqtarë të pa trajnuar që nuk e kuptojnë dinamikën e rasteve të dhunës në familje.⁷⁷

1.3 Vlerësimi i rrezikut dhe planet e sigurisë

Vlerësimi i rrezikut, sjelljes së rrezikshme dhe vdekshmërisë

Në mënyrë që të mundësohet siguria, privatësia dhe dinjteti i viktimave dhe familjeve të tyre në të gjitha fazat e procesit të drejtësisë penale, prokurorët dhe gjyqtarët duhet të informohen plotësisht në lidhje me rreziqet dhe kërcënimet e mundshme. Vlerësimi i rrezikut i referohet procesit të përcaktimit të nivelit të rrezikut për dhunë të përshkallëzuar dhe menaxhimit të rrezikut ndaj viktimës. Shpesh juridiksionet kanë zhvilluar një mjet të vlerësimit të rrezikut që do të përdoret nga aktorët e drejtësisë penale për t'i ndihmuar ata në identifikimin e autorëve veçanërisht të rrezikshëm që kanë nevojë për mbikëqyrje të afërt. Prokurorët dhe gjyqtarët duhet të dinë nëse është bërë vlerësimi i rrezikut tashmë nga policia dhe nëse jo, ata duhet të dinë se si të kryejnë një vlerësim të rrezikut. Informacionet dhe analiza nga mjeti i vlerësimit të rrezikut mund të përdoret në mënyra të ndryshme, përfshirë vendosjen e lirit para gjykimit (dorëzania); marrjen e vendimeve të tarifimit; dhe marrjen në shqyrtim të diversionit dhe dënimit. Sidoqoftë, duhet të theksohet se kriteret për tarifim nuk duhet të ngatërrohen me kriteret për përcaktimin e rrezikut në të ardhmen. Kryerësit e akuzuar për kundërvajtje kanë të ngjarë të jenë po aq të rrezikshëm sa ata që akuzohen për vepra më të rënda.

Ekzistojnë shumë metoda të vlerësimit të rrezikut, të cilat vlerësojnë rrezikun e vdekshmërisë dhe/ose rrezikun

⁷⁴ Agjencia për Barazi Gjinore, "Procedurat Standarde të Operimit për Mbrojtjen nga Dhuna në Familje në Kosovë*", 2013, në: <https://abgj.rks.gov.net/Portals/0/Procedurat%20Standarte%20të%20Veprimit%20për%20Mbrojtje%20nga%20Dhuna%20në%20Familje.pdf>.

⁷⁵ Shih Nr. 763, Rregullorja e Këshillit Prokurorial të Kosovës*, 2017.

⁷⁶ Shih nenin 1, paragrafi 2 të Rregullores së KPK-së 763:2017.

⁷⁷ Qasja në Drejtësi për Viktimat e Dhunës me Bazë Gjinore në Kosovë*. 2018. Ariana Qosaj-Mustafa dhe Donjeta Morina për projektin EIDHR të financuar nga BE-ja, të zbatuar nga KIPRED, Artpolis dhe GLPS.

e përsëritjes së dhunës. Shumica përbëhen nga lista kontrolluese të shënuesve për rrezik, ndonjëherë referuar si flamuj të kuq. Këtu është një shembull i faktorëve kryesorë të rrezikut⁷⁸:

Faktorët e rrezikut të kategorisë 1:

- Shpeshësia
- Shtatzënia
- Incidentet / shkeljet paraprake
- Ndarja
- Ashpërsia
- Dhuna seksuale
- Ndryshime të mëdha të rrethanave
- Shtrëngimi në fyt
- Kërcënimet për vrasje
- Përdorimi i armëve

Faktorët e rrezikut të kategorisë 2:

- Keqpërdorimi i alkoolit/drogës
- Mizoria me kafshë
- Abuzimi i fëmijëve
- Sjellje kontrolluese
- Konsiderime kulturore
- Problemet e shëndetit mendor
- Histori e dhunshme e të pandehurit
- Konflikt në vazhdim
- Dëmtim/shkatërrim i konsiderueshëm i pronës
- Ngacmim
- Vetëvrasja
- Kërcënime të dhunshme

Mjetet e vlerësimit të rrezikut duhet të përdoren nga profesionistët e drejtësisë për të nxitur një bisedë me viktimën, më mirë sesa si një listë kontrolli ose një koleksion të dhënash diskrete. Viktimat dinë shumë më tepër për ato që kanë nevojë dhe rreziqet me të cilat përballen. Sidoqoftë, është thelbësore të kujtohet se, ndërsa viktimat janë raportuese të sakta të faktorëve të rrezikut për vdekje, ato vazhdimisht nënvlerësojnë rrezikun e tyre për sulmet në të ardhmen. Mbrojtja efektive e menjëhershme mund t'i fuqizojë gratë për të pasur qasje në drejtësinë penale dhe t'u mundësojë atyre të qëndrojnë të sigurt në procesin e drejtësisë penale. Në diskutimin me viktimën për rreziqet e mundshme me të cilat përballen, prokurorët mund të mësojnë më shumë rreth kontekstit në të cilin ka ndodhur abuzimi i veçantë dhe të plotësojnë kontekstin dhe modelin më të madh në të cilin ka ndodhur kjo ngjarje e veçantë. Kjo do t'i ndihmojë ata në mbrojtjen më të mirë të viktimës, si dhe forcimin e lëndës penale.

Për gjyqtarët, kur ata përcaktojnë masën e duhur të mbrojtjes, ata duhet të marrin parasysh pikëpamjet e viktimës për mbrojtjen dhe shqetësimet e sigurisë. Mbrojtja nuk duhet të ofrohet në një mënyrë atërore, por duhet të shikohet si një mjet për t'u dhënë grave siguri në mënyrë që ato të zhvillojnë pikat e tyre të forta dhe strategjitë për përballimin e dhunës. Për shembull, gjyqtarët mund ta pyesin viktimën drejtpërdrejt në lidhje me frikën e saj nga dhuna në të ardhmen dhe bazën për atë frikë, si dhe mendimin e saj mbi gjasat që i pandehuri t'u bindet kushteve të lirim.

Planifikimi për sigurinë e viktimës

Prokurorët dhe gjyqtarët duhet të sigurojnë që viktimat të kenë një plan të përshtatshëm të sigurisë. Në shumë raste, viktimat ndihmohen nga një punonjës mbështetës, avokat ose këshilltar ligjor për të zhvilluar një plan të hollësishëm dhe të personalizuar të sigurisë. Sidoqoftë, kjo nuk mund të ndodhë gjithmonë. Prokurorët dhe gjyqtarët kanë detyrim të mbrojnë viktimat me rrezik të lartë.⁷⁹ Kjo do të thotë që ata duhet të përfshihen në

⁷⁸ Korniza e Vlerësimit të Mbrojtjes në Queensland, informacione nga Takimi i Grupit të Ekspertëve të UNODC në Vjenë, nëntor 2018.

⁷⁹ Këshilli i Evropës - 2011. Shënim shpjegues për Konventën e Këshillit të Evropës për parandalimin dhe luftimin e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje.

mbështetjen e një viktime për të hartuar një plan sigurie që identifikon opsionet dhe burimet në dispozicion dhe të përshkruajë se si ajo do të mbrojë veten dhe familjen e saj në një sërë mjedisesh dhe rrethanash. Disa vlerësime në lidhje me planet e sigurisë:

- Duhet të plotësohen masat zyrtare të mbrojtjes siç janë urdhrat e mbrojtjes.
- Të jenë të bazuar në vlerësimin e rrezikut.
- Të zhvillohen, zbatohen dhe vlerësohen me kohë.
- Të jenë të personalizuar në situatën e viktimës (mos përdorni një qasje të vetme për të gjitha rastet).
- Të njihen dhe të mbështeten nga anëtarët e familjes, miqtë dhe burimet e komunitetit të viktimës.
- Të mbulojnë çdo aspekt të viktimës dhe jetën e familjes së saj, duke përfshirë shtëpinë, shkollën, punën, në tranzit, në internet dhe në situata sociale.
- Të rishikohen dhe azhurnohen në baza të vazhdueshme.

1.4 Vendosja për masa efektive mbrojtëse: disa vlerësime për prokurorët dhe gjyqtarët

Disa shpjegime për prokurorët

Prokurorët duhet të kenë të gjitha informacionet në lidhje me rreziqet e mundshme para se të marrin ndonjë vendim:

- Në mënyrë që të mundësohet siguria, privatësia dhe dinjteti i viktimave dhe familjeve të tyre në të gjitha fazat e procesit të drejtësisë penale, prokurorët duhet të informohen plotësisht në lidhje me rreziqet dhe kërcënimet e mundshme.
- Prokurorët duhet të dinë nëse vlerësimi i rrezikut është bërë tashmë (pasi në shumë raste policia është përgjegjëse për kryerjen e vlerësimit të kërcënimit dhe analizës së rrezikut ose kjo bëhet nga një grup ndër-agjencish). Nëse nuk është bërë, prokurorët duhet të dinë se si të kryejnë një vlerësim të rrezikut që tregon nivelin ose shkallën e dëmit që një viktime mund t'i nënshtrohet, bazuar në cenueshmërinë e saj, kërcënimet, praninë e armëve dhe faktorë të tjerë përcaktues.
- Prokurorët duhet të jenë të vetëdijshëm se vlerësimi i rrezikut nuk është statik dhe mund të ndryshojë shpejt. Ekzistojnë një numër faktorësh ose rrethanash të veçanta që mund të rrisin nivelin e rrezikut, siç janë: ndarja, seanca gjyqësore dhe kontakti me fëmijë, ndër të tjera. Vlerësimet e rrezikut duhet të azhurnohen vazhdimisht në mënyrë që prokurori të mund të rivlerësojë situatën në ndryshim dhe të zbatojë çdo masë të nevojshme në përgjigje.
- Kështu që kërkohet komunikim i vazhdueshëm midis policisë dhe prokurorëve. Për shembull, prokurorët dhe hetuesit duhet të informohen nëse viktima ka kërkuar ndërhyrje emergjente ose urdhër mbrojtjeje, nëse urdhri është lëshuar dhe nëse është shkelur nga autori i veprës. Kjo është veçanërisht e rëndësishme kur shkelja e një urdhri mbrojtjeje përbën vepër penale dhe duhet të përfshihet në mesin e veprave të ngarkuara.
- Prokurorët duhet të hetojnë nëse viktima/dëshmitari ka marrë parasysh kërkesën për urdhër mbrojtjeje.
- Prokurorët duhet të diskutojnë me viktimën, i cili duhet të përfshijë rishikimin e hapave që ajo mund të ndërmarrë për të mundësuar sigurinë e saj gjatë gjithë procesit ligjor, duke marrë parasysh mundësinë që i pandehuri të mos mbahet në paraburgim, ose të lirohet me kusht, dhe informacionet në lidhje me planet e sigurisë personale në gjykatë të hapur.

Siguria e viktimës duhet të jetë thelbësore për çdo vendim të marrë nga prokurori, veçanërisht në lidhje me dorëzimin ose lirimin me kusht në pritje të gjyqimit:

- Prokurorët duhet të marrin në konsideratë kushtet e mëposhtme për një lidhje paqeje/urdhër mbrojtjeje penale ose kushtet për lirimin me kusht/lirim paraprak, në varësi të lëndës:
- Dispozita kundër çdo kontakti (asnjë kontakt me viktimën dhe ndonjë dëshmitar ose person tjetër të caktuar, siç janë fëmijët e viktimës). Kjo mund të përfshijë kufizimin e lëvizjes së të pandehurit, për shembull shtëpinë, punën ose shkollën e viktimës.
- Ndalimi i kontaktimit të palëve të treta me viktimën në emër të të pandehurit.
- Pengimi nga kryerja e ndonjë vepre penale.

- Kufizimet e udhëtimit (p.sh. nuk lejohen të lënë juridiksionin e gjykatës pa urdhër paraprak gjykate ose kërkohet të dorëzojnë pasaportën në gjykatë).
- Të mos posedojnë armë zjarri, municione, eksplozivë ose armë.
- Për akuzat e sulmit seksual, të kërkohet testimi i të pandehurit për ADN dhe/ose HIV/STD.
- Arresti shtëpiak.
- Kushtëzimi për raportim (p.sh. raportimi rregullisht në shërbim sprovues ose në një shërbim paragjyqësor).
- Mbajtja e punës me orar të plotë.
- Përmbajtja nga përdorimi i alkoolit ose substancave të jashtëligjshme, marrja pjesë në programin e trajtimit për alkool.
- Mbajtja e byzylykut të kyçit me sistemin global të pozicionimit (GPS).
- Zbatimi i të gjithë urdhrave të mbrojtjes civile.
- Ndalimi i drejtimit të automjetit (nëse automjeti është përdorur në kryerjen e veprës së ngacmimit penal).
- Nëse ngacmimi ka përfshirë përdorimin e kompjuterit ose pajisjes tjetër elektronike, shqyrtoni mundësinë e vendosjes së një kushti që kufizon ose ndalon përdorimin ose posedimin.
- Në raste të caktuara, prokurorët duhet të kërkojnë paraburgim. Dorëzania duhet të kundërshtohet në rastet kur ekziston rreziku i dhunës së mëtejshme. Për shembull, nëse ekziston një model i shkeljes së përsëritshme të urdhrave të mbrojtjes, atëherë prokurori mund të konsiderojë kërkimin e paraburgimit.
- Prokurorët duhet të kujtojnë rastin Yildirim k. Austrisë, ku Komiteti i KEDNG-së zbuloi se vendimi i prokurorit për të mos ndaluar autorin i cili kishte kërcënuar të vriste viktimën në shumë raste, sepse ishte dukur “shumë ndërhyrës” në atë kohë, shkelte detyrimet e shtetit për kujdesin e duhur.

Hapat që duhet të ndërmarrin prokurorët kur mbajnë seanca dëgjimore për lirimin paraprak/lirimin me kusht:

- 1. Kërkohet kontributi i viktimës në lidhje me rrezikun.
- 2. Kontrollon historia e kaluar e të dyshuarit.
- 3. Përgatiten materiale/informacione përkatëse dhe të plota për seancën paraprake gjyqësore.
- 4. Duhet paraqitur dhe argumentuar në seancën fillestare të paraqitjes dhe liritimit në procedurë paraprake.
- 5. Prokurorët duhet të njoftojnë viktimën nëse dhe kur i pandehuri lirohet dhe t’i japin viktimës një kopje të urdhrat që përshkruan kushtet e liritimit dhe informacionin se me kë të kontaktojë nëse i pandehuri shkel ndonjë kusht. Duhet kujtuar rastin Branko Tomasic dhe të tjerët k. Kroacisë, Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut gjeti se autoritetet kishin dështuar të vlerësonin gjendjen e autorit të krimit me lirimin e tij nga burgu dhe gjasat që ai të veprojë në bazë të kërcënimeve të mëparshme. Kështu, ata nuk arritën të marrin “masa adekuate [...] për të zvogëluar gjasat që M.M. të realizojë kërcënimet e tij pas liritimit nga burgu”.

Prokurorët duhet të marrin në konsideratë disa faktorë në rastet kur viktima kërkon modifikim ose pushim të kushteve:

- Prokurorët duhet të kuptojnë se mund të ketë një numër arsyesh që viktima të kërkojë heqjen e urdhrat për ndalesë kontakti dhe duhet të jenë të kujdesshëm kur pajtohen për heqjen ose modifikimin e urdhrat për ndalesë kontakti.
- Është e rëndësishme që prokurorët të flasin me viktimën dhe të marrin informacion të saktë për të përcaktuar motivimin e saj në kërkimin e pushimit ose modifikimit të një urdhri për ndalesë kontakti.
- Prokurorët, ndërsa janë të ndjeshëm ndaj viktimës, duhet ta zhvendosin vëmendjen tek përgjegjësia e kryerësit që të ketë bërë diçka për të justifikuar heqjen e urdhrat për ndalesë kontakti. Nëse kryesi nuk ka bërë asgjë për të adresuar dhunën e tij që nga incidenti, prokurori duhet t’ia tregojë këtë gjykatës.

Vlerësimet kur ka pasur shkelje të kushteve:

- Nëse i pandehuri shkel një urdhër për ndalim kontakti ose shkel kushtet e liritimit në procedurë paraprake, prokurori duhet të vlerësojë nëse është kryer ndonjë vepër e re, përveç shkeljes së kushteve.
- Të mos harrohet se nëse ekziston një kusht për të mos kontaktuar, nuk ka rëndësi nëse viktima është

pajtuar ose ka filluar ndonjë kontakt me të pandehurin. Është kryerësi ai që u nënshtrohet kushteve lirimit në procedurë paraprake. I pandehuri, dhe jo viktimja, është përgjegjës për përmbushjen e kushteve derisa të lirohet nga ato kushte nga autoritetet.

- Shkelja e urdhrave penalë për mos kontaktim, ose kushtet e lirimit, mund të ndiqen penalisht si përbuzje ose si krime shtesë.
- Prokurori gjithashtu duhet të kërkojë paraburgim ose të argumentojë kufizime më të mëdha pas lirimit.

Vlerësimet kur bëhet shkelje e urdhrit të mbrojtjes civile:

- Ndërsa prokurorët zakonisht nuk janë të përfshirë në regjime të mbrojtjes civile, shkelja e urdhrave të mbrojtjes civile përbën vepër penale dhe duhet të merret seriozisht.

Disa vlerësime për gjyqtarët e gjykatave penale gjatë seancave paraprake

Paraburgimi dhe krijimi i kushteve më të rrepta për lirim janë dy masa që gjyqtarët mund të aplikojnë për të rritur sigurinë e viktimës. Kur bëhet balancimi midis të drejtës së kryerësit për lirim me kusht dhe të drejtës së viktimës për sigurinë, gjyqtarët duhet të balancojnë interesat konkurruese në favor të sigurisë së viktimës:

- Gjyqtarët duhet të kenë sa më shumë informacion në lidhje me situatën dhe individët e përfshirë kur vendosin se cila masë e mbrojtjes është e përshtatshme në secilin rast.
- Gjykatat duhet të kërkojnë të bëhet ndonjë vlerësim i rrezikut dhe vdekshmërisë. Çështje më e rëndësishmja, gjykata duhet të jetë në gjendje të përdorë të gjitha informacionet përkatëse nga agjencitë e ndryshme të përfshira në mënyrë që të marrë vendime në lidhje me mbrojtjen e viktimave. Nëse nuk bëhet vlerësimi i rrezikut, gjyqtarët duhet të sigurojnë që ata të kërkojnë informacion të tillë gjatë seancës që i lejon ata të bëjnë vetë një vlerësim të rrezikut. Në disa juridiksione ka mundësi që duhet të thirret një dëshmitar ekspert për këshilla mbi faktorët e rrezikut.
- Detyrimi shpesh është i prokurorit për të treguar arsyen pse i pandehuri duhet të mbahet në paraburgim në pritje të gjykimit dhe gjyqtari duhet të bindet se ka arsye që i pandehuri nuk do të paraqitet në gjyq ose ka shqetësime se ai do të kryejë dhunë të mëtejshme ose të frikësojë ndonjë dëshmitar.
- Gjyqtarët kanë për detyrë të jenë të vetëdijshëm dhe të marrin në konsideratë të gjitha faktet përkatëse në lidhje me rrezikun e të pandehurit për dhunë ndaj viktimës. Ata gjithmonë duhet të marrin parasysht çdo shqetësim që ngrihet nga viktimja në lidhje me sigurinë e saj.
- Gjyqtarët duhet të jenë të vetëdijshëm se të pandehurit e akuzuar për vepra të lehta ka të ngjarë të jenë po aq të rrezikshëm sa ata që akuzohen për vepra më të rënda, veçanërisht në dhunën e partnerit intim dhe rastet e ndjekjes.
- Gjyqtarët duhet të jenë të vetëdijshëm se ndarja nuk është faktor mbrojtës, përkundrazi hulumtimet tregojnë rritje të ndjeshme të rrezikut serioz dhe vdekjeprurës të dhunës gjatë periudhës së ndarjes, duke identifikuar autorët për humbjen e kontrollit mbi partnerin e tyre si shkas.
- Paraburgimi duhet të shqiptohet kur gjyqtari përcakton se ekziston rrezik i mjaftueshëm i dhunës ose ekzistojnë shqetësimet se i pandehuri nuk do t'u bindet kushteve të vendosura të lirimit.
- Gjyqtarët penalë duhet të sigurojnë harmonizimin me procedurat e tjera jo-penale të drejtësisë për të mundësuar një mbrojtje efektive.

Kushtet që gjyqtarët mund të vendosin për të ulur rrezikun ndaj viktimës nëse i pandehuri lirohet në pritje të gjykimit:

- Gjyqtarët duhet të marrin parasysht pikëpamjet e viktimës në lidhje me kushtet e përshtatshme. Mbrojtja nuk duhet të ofrohet në një mënyrë atërore, por duhet të shikohet si një mjet për t'u dhënë grave siguri në mënyrë që ato të zhvillojnë pikat e tyre të forta dhe strategjitë për përbalimin e dhunës.
- Gjyqtarët mund të duan ta pyesin viktimën drejtpërdrejt në lidhje me frikën e saj nga dhuna në të ardhmen dhe bazën për atë frikë, si dhe mendimin e saj mbi gjasat që i pandehuri t'u bindet kushteve të lirimit.
- Kushtet mund të përfshijnë:
- Ndalimi i mëtejshëm i dhunës ose kërcënimeve për dhunë, personalisht ose përmes një tjetri (komunikimet me palët e treta).
- Ndalimi i ngacmimit, bezdisjes, telefonimit, kontaktimit ose çdo komunikimi tjetër me viktimën, drejt-

përdrejt ose indirekt.

- Ndalimi nga afrimi tek vendbanimi i viktimës, pavarësisht nga pronësia, dhe shoqërimi i policisë kur autori mbledh sendet e tij personale.
- Ndalimi i kontaktit të mëtejshëm me viktimën dhe palët e tjera të prekura, brenda ose jashtë vendbanimit; qëndrimi larg vendbanimit, shkollës, vendit të punës ose ndonjë vendi tjetër.
- Ndalimi i mbajtjes së armës së zjarrit ose armës vdekjeprurëse.
- Kërkimi nga autorët e krimeve që t'u nënshtrohen programeve të ndërhyrjes (programe të hartuara për të marrë përgjegjësi për veprimet e tyre, jo programe të abuzimit me alkoolin ose drogën).
- Gjyqtarët mund të konsiderojnë monitorimin e urdhrave të mbrojtjes përmes përdorimit të byzylykëve elektronikë të kyçit të këmbës ose duke kërkuar që i pandehuri të raportojë rregullisht tek autoritetet e ligjit ose të marrë pjesë në programet e organizatave të shoqërisë civile, aty ku është e mundur.

Pasojat penale të shkeljes së urdhrave penal dhe të mbrojtjes civile:

- Hulumtimet tregojnë se burrat shkelin rregullisht urdhra të tillë, shpesh me pasoja të rënda për viktimën, por me pasoja të pakta ose të dobëta ligjore për autorët e krimit.⁸⁰
- Shkeljet duhet të trajtohen seriozisht. Gjyqtarët duhet të njohin natyrën e modeluar të natyrës shtrënguese dhe abuzive të dhunës. Mos harroni, shkelja e një urdhri mbrojtje konsiderohet faktor i vlerësimit të vdekshmërisë, si dhe fakti që tregon se kryesi nuk ka arritur të zbatojë një urdhër gjykate.
- Gjyqtarët duhet të marrin në konsideratë që i pandehuri jo vetëm që ka kryer një veprë penale të shkeljes së një urdhri mbrojtjeje gjykate, ai ka të ngjarë të ketë kryer edhe vepra të tjera penale duke vepruar kështu, të tilla si kryerja e dhunës së mëtejshme ose kërcënimeve të rënda.
- Jini të kujdesshëm në shpërfilljen e stereotipeve. Gjyqtarët duhet të pyesin nëse ata po përfshihen në fajësimin e viktimave, duke besuar se vetë viktimat janë përgjegjëse për shkeljen e urdhrit të mbrojtjes civile ose joshjen e të pandehurit për ta bërë këtë. Urdhrat e mbrojtjes mund të shkelen nga i pandehuri pasi ai është i detyruari me urdhër. Viktimat nuk duhet të mbajnë përgjegjësi për shkelje.

Disa shpjegime për gjyqtarët që lëshojnë urdhra për mbrojtje civile

- Në vlerësimin e kërkesës së një viktime për një urdhër mbrojtje, gjyqtarët duhet të kujtojnë rastin e V.K. k. Bullgarisë, ku Komiteti i CEDAW vuri në dukje se dhuna me bazë gjinore “nuk është e kufizuar në veprime që shkaktojnë dëm fizik, por gjithashtu përfshin veprime që shkaktojnë dëmtim ose vuajtje mendore ose seksuale, kërcënime të ndonjë veprimi të tillë, detyrim dhe privime të tjera të lirisë”.
- Gjyqtarët nuk duhet të përqendrohen vetëm në incidentin e fundit të dhunës kur vendosin nëse dhuna plotëson prapenësi të kërkuar. Ata duhet të kuptojnë modelin e detyrimit dhe kontrollit në rastet e dhunës në familje dhe sesi të gjitha format e dhunës mund të cenojnë integritetin e viktimës.
- Nëse gjyqtarëve u kërkohet të rishikojnë urdhrat e mbrojtjes emergjente ose një kusht të aplikimit të urdhrit të mbrojtjes para se ata të kërkojnë që kryesit t'i ndalohej qëndrimi, ata duhet të kujtojnë A.T. k. Hungarisë, ku Komiteti i CEDAW u shpreh se “të drejtat e njeriut të grave për jetën dhe integritetin fizik dhe mendor nuk mund të zëvendësohen nga të drejtat tjera, duke përfshirë të drejtën e pronës dhe të drejtën e privatësisë”. Kjo do të thotë që e drejta e grave për t'u mbrojtur nga dhuna e mëtejshme shkel të drejtat pronësore të dhunuesit. Në Kosovë*, është e zakonshme që vendbanimi i përbashkët t'i përkasë burrit ose babait të tij, dhe kjo pasqyrohet në nenin 11 të Ligjit për Mbrojtjen nga Dhuna në Familje i cili parasheh që gjykata mund të vendosë masa duke urdhëruar autorin e veprës që të lejojë pala e mbrojtur të përdorë ambiente jetese të përbashkëta, ose një pjesë të ndërtesës ose të urdhërojë kryerësin të paguajë për qiranë e banesës së përkohshëm të jetesës së palës së mbrojtur ose t'i paguajë ushqim palës së mbrojtur dhe fëmijëve, për të cilët kryerësi i dhunës në familje ka detyrim për t'i mbështetur.⁸¹ Sidoqoftë, duke pasur parasysh udhëzimet nga Komiteti i CEDAW mbi këtë çështje, gjykatat duhet të kryejnë një vlerësim të rrezikut përpara se të urdhërojnë viktimën të ndajë vendbanimin me autorin e veprës.

80 Skinnider, E. 2014. “Përgjigja e sektorit të drejtësisë ndaj dhunës ndaj grave dhe vajzave: Punim i përgjithshëm”. Për konsultim teknik global mbi shërbimet thelbësore të policisë dhe sektorit të drejtësisë për t'u përgjigjur dhunës ndaj grave dhe vajzave.

81 Ligji i Kosovës* për Mbrojtjen nga Dhuna në Familje, neni 11.

Disa vlerësime për gjyqtarët e gjykatës familjare

- Pretendimet e kujdestarisë ndonjëherë përdoren si pretext nga abuzuesit në mënyrë që të bien në kontakt me viktimën dhe/ose fëmijët. Kjo mund të ketë pasoja të tmerrshme për të dy palët. Për këtë arsye, incidentet që përfshijnë dhunë në familje duhet të merren parasysh në përcaktimin e të drejtave të kujdestarisë dhe vizitës së fëmijëve.
- Lëshimi i një urdhri ndalimi emergjent ose një urdhri mbrojtjeje automatikisht duhet të rezultojë në një përcaktim të përkohshëm në lidhje me kujdestarinë e fëmijëve dhe të drejtat e vizitës. Kjo do të thotë që kujdestaria e autorit dhe/ose të drejtat e vizitës të autorit duhet të pezullohen automatikisht me lëshimin e një urdhri mbrojtjeje.
- Kjo sepse ushtrimi i kujdestarisë së kryerësit dhe të drejtat e vizitës nuk mund të rrezikojnë të drejtat dhe sigurinë e viktimës dhe fëmijëve.
- Nevoja për urdhër mbrojtës dhe masa tjera të sigurisë duhet të vlerësohen rregullisht. Është e rëndësishme të mbahet mend se ka disa situata që mund të rrisin nivelin e rrezikut, të tilla si ndarja ose divorci, një seancë gjyqësore dhe kontakti me fëmijë, ndër të tjera.

1.5 Opcionet për ushtrime

Opcioni 1: Loja me role - vlerësimi i vdekshmërisë

Instruksonet: Shpjegoni se ky ushtrim do të përfshijë një lojë me role që ilustron një diskutim midis një oficeri të parë përgjegjës, oficerit Abazi dhe viktimës, zonjës Dibra. Ndërsa pjesëmarrësit janë duke shikuar, ata duhet të shkruajnë treguesit e vdekshmërisë për të cilët oficeri Abazi pyet zonjën Dibra gjatë intervistës.

Pjesa 1: Pas lojës me role, thirrni përsëri grupin e madh dhe udhëhiqni një diskutim të drejtuar me pjesëmarrësit në pyetjet në vijim:

- Për cilët tregues të vdekshmërisë pyeti oficeri Abazi?
- Çfarë mendoni se ka bërë mirë oficeri Abazi?
- Çfarë ka mundur të përmirësohet?
- A keni vërejtur diçka tjetër?

Pjesa 2: Masat mbrojtëse - Duke përdorur të njëjtat fakte për lojën e roleve, në grupe të vogla u kërkoni atyre të përgatisin argumente për seancën e lirimit me kusht dhe pozicionin e tyre - nëse paraburgimi ose lirimi në procedurë paraprake dhe nëse po, cilat kushte.

Shembull i lojës me role në Vlerësimin e Vdekshmërisë [mund të konsiderohet incizimi i videove]

[Përshtatur nga Prezantimi mbi Vdekshmërinë në Konferencën Ndër-Balkanike mbi Strategjitë për të Luftuar Dhunën në Familje, L. Frederick, nëntor 1997]

Zonja Dibra thirri policinë pas një sulmi veçanërisht brutal nga burri i saj. Policia arriti në shtëpinë e saj, e çoi burrin në stacionin e policisë dhe oficeri Abazi shkoi në shtëpinë e fqinjët, ku zonja Dibra do të fliste me të. Ai fillimisht e pyeti atë për atë që ndodhi dhe tani po përqendrohej në pyetje shtesë.....

Oficeri: E di që kjo është kohë e vështirë për ju, por duhet t'ju bëj edhe disa pyetje në mënyrë që të vlerësoj se çfarë rreziku mund të paraqesë burri juaj për ju, sa e vështirë është situata dhe si ka qenë më parë. A keni fëmijë?

Znj. Dibra: Po, një vajzë.

Oficeri: A ka parë incidentin?

Znj. Dibra: Jo. Ajo ka qenë në dhomën e saj.

Oficeri: Ajo nuk është përfshirë në asnjë mënyrë?

Znj. Dibra: Jo

Oficeri: A e dini nëse burri juaj është abuzuar si fëmijë nga ndonjë anëtar i familjes?

Znj. Dibra: Nuk e di

Oficeri: A ka folur për abuzim fizik të nënës së tij?

Znj. Dibra: Ka mundësi. Më ka thënë se prindërit e tij kanë luftuar shumë.

Oficeri: A shprehë pendim që ju ka lënduar? A i vjen keq kur ju luftoni?

Znj. Dibra: Ndonjëherë

Oficeri: A ju ka sulmuar kur ishit shtatzënë?

Znj. Dibra: Po

Oficeri: A është dënuar ndonjëherë burri juaj për sulm ndaj jush në pesë vitet e fundit?

Znj. Dibra: Jo

Oficeri: A është dënuar ai për sulm ndaj dikujt tjetër në dy vitet e fundit, dikujt tjetër përveç familjes suaj?

Znj. Dibra: Nuk më ka thënë këtë

Oficeri: A kryen ai krime jo të dhunshme, si vjedhja apo diçka e tillë?

Znj. Dibra: Jo

Oficeri: A ka ai histori dhune ndaj njerëzve që nuk janë anëtarë të familjes?

Znj. Dibra: Jo

Oficeri: A ka përjetuar ndonjë stres jashtëzakonisht të lartë në 12 muajt e fundit? Probleme financiare?

Znj. Dibra: Grindemi shumë për paratë. Kohëve të fundit ka humbur punën. Ai nuk ka qenë në gjendje të gjejë një tjetër dhe ne nuk kemi qenë në gjendje të paguajmë faturën e energjisë elektrike.

Oficeri: A mund të flasim pak për sonte? A ke lëndime? Duket se qafa të është skuqur pak.

Znj. Dibra: Po. Ai filloi të më godiste në fytyrë dhe më pas më goditi për muri. U rrëzova dhe ai filloi të më shqelmojë. Më vuri duart rreth qafës dhe mendoj se mund të thuash se ai filloi të më mbyste. Mendoj se humba vetëdijen. Më kujtohet kur u zgjova e pashë se po hante darkë. E mora vajzën time, ika nga banesa dhe thirra policinë nga banesa e një fqinji.

Oficeri: A dëshiron të shkosh në spital?

Znj. Dibra: Jo, nuk mendoj se më lëndoi aq shumë. Ndjehem mirë.

Oficeri: A ishte përfshirë ndonjë armë, kur ju sulmoi sonte?

Znj. Dibra: Jo, jo sonte.

Oficeri: A ju ka kërcënuar me armë në të kaluarën?

Znj. Dibra: Po, ai më ka kërcënuar me thikë më parë.

Oficeri: A ka burri juaj qasje në armë zjarri apo ndonjë lloj tjetër arme?

Znj. Dibra: Ai nuk ka armë zjarri, por shoku i tij më i mirë është në ushtri dhe ai lehtë mund të marrë një prej tij.

- Oficeri: A mund të përshkruani dhunën e kaluar, lëndimet e kaluara që mund të keni pasur gjatë përleshjeve me burrin tuaj?
- Znj. Dibra: Ai filloi të më rrihte rreth 5 muaj pasi ishim martuar. Ai zakonisht më godet apo më shtyn dhe më shqelmon, ndoshta dy herë në muaj. Disa herë, nëse ishim në kuzhinë, ai ka kapur edhe thikë dhe më ka kërcënuar, por kurrë nuk më ka goditur me thikë.
- Oficeri: A mendoni se ai po bëhet gjithnjë e më i dhunshëm, brutal apo i rrezikshëm ndaj jush?
- Znj. Dibra: Po, ai ka qenë shumë më i dhunshëm që kur humbi punën.
- Oficeri: Kur ka ndodhur kjo?
- Znj. Dibra: Para dy muajve përafërsisht.
- Oficeri: Sa shpesh ju ka lënduar gjatë dy javëve të fundit?
- Znj. Dibra: Mendoj se ai tani po më godet me grusht ose më shtyn ndoshta dy herë në javë. Kjo është bërë shumë më e shpeshtë dhe megjithëse nuk është gjithmonë serioze, ai është shumë më brutal se sa që ishte.
- Oficeri: A të është dashur ndonjëherë kujdes mjekësor për lëndimet tuaja si rezultat i dhunës së burrit tuaj?
- Znj. Dibra: Po, kam qenë një herë në spital. Më kanë shëruar një të prerë në fytyrë. Nuk kam shkuar prapë sepse kam frikë se burri im do ta zbulojë dhe do të zemërohet.
- Oficeri: A ju ka detyruar ndonjëherë të bëni marrëdhënie seksuale pa dëshirën tuaj?
- Znj. Dibra: Po
- Oficeri: A besoni se ai mund t'ju plagosë rëndë ose t'ju vrasë në një moment?
- Znj. Dibra: Jam shqetësuar shumë për këtë kohët e fundit. Ai duket se zemërohet gjithë kohën. Sonte, ai erdhi në shtëpi vonë dhe shpërtheu sepse darka ishte e ftohtë, edhe pse i thashë se mund ta ngrohja për të.
- Oficeri: A ka kërcënuar ndonjëherë se do të të vrasë?
- Znj. Dibra: Ai më kërcënoi se do të më vriste sonte. Ai tha se nuk kishte kuptim të isha pranë nëse nuk mund të isha grua dhe nënë e mirë.
- Oficeri: A ka kërcënuar ndonjëherë se do të vrasë veten?
- Znj. Dibra: Jo saktësisht, por ai është shumë i dëshpëruar që kur humbi punën. Ishte aq e rëndësishme për të. Një herë, ai tha se nëse nuk mund të gjente punë të re, nuk kishte asnjë arsye për të vazhduar jetën.
- Oficeri: A përdor ai drogë apo alkool?
- Znj. Dibra: Ai pi shumë më tepër që kur humbi punën. Nëse ai më rrahë kur është i dehur, ai zakonisht më lëndon shumë më shumë sesa kur nuk është i dehur.
- Oficeri: Nga ajo që më keni thënë, duket se mund të ketë rrezik serioz të lëndimit të rëndë ose të vrasë. Megjithëse nuk ka asnjë mënyrë për të parashikuar se kur një abuzues do të vrasë gruan e tij, ka disa tregues që mund të shoqërohen me një rrezik më të madh të ndodhjes së kësaj. Disa nga këta tregues përfshijnë kërcënime për vetëvrasje dhe vrasje, përdorimi i alkoolit, përshkallëzimi i dhunës në ashpërsi dhe shpeshtësi, mbyttjet dhe disponueshmëria e armëve. Dua të flas me ju rreth rrezikut që mund të keni nëse burri juaj del nga burgu në mënyrë që të kuptoni më mirë zgjedhjet dhe opcionet që janë në dispozicionin tuaj. Megjithatë, ju jeni ajo që mund të merrni vendime se çfarë mënyre veprimi është më e mira. A ka njerëz kujt mund t'i kërkonti ndihmë? A keni automjet, apo telefon? Po miqtë ose familjen kë

mund të telefononi?

Znj. Dibra: Po, mund t'i telefonoj nënës time. Mbase mund të qëndroj me të për disa ditë në mënyrë që të mendoj se çfarë të bëj.

Oficeri: Mendoj se mund të jetë ide e mirë që ju të shkoni në spital, edhe nëse nuk ndiheni në këtë moment që keni qenë e plagosur rëndë. Ju mund të keni lëndime që nuk janë të dukshme tani. Ju thatë se ai u mundua t'ju mbysë. A po ke probleme të marrësh frymë?

Znj. Dibra: Nuk e mendoja ashtu, por tani që ju pyesni, po, e kam paksa të vështirë të marr frymë dhe fytyrën po e ndjej keq.

Oficeri: A dëshiron t'ju çoj në spital?

Znj. Dibra: Po, mbase kjo do të ishte ide e mirë.

Opsioni 2: Diskutim në grupe të vogla - rast studimor

Udhzimet: Ndani grupin në grupe të vogla, me prokurorë dhe gjyqtarë në grupe të ndara. Bazuar në rastin studimor, kërkoni nga prokurorët që të përgatisin parashtesa në emër të prokurorisë në lidhje me pozicionin e tyre në një seancë dëgjimore të lirimit në procedurë paraprake dhe u kërkoni gjyqtarëve të përgatisin vendimin e tyre nga një seancë e lirimit në procedurë paraprake.

Pyetje: Cili do të ishte pozicioni/vendimi juaj - paraburgimi apo lirim në procedurë paraprake? Nëse lirim në procedurë paraprake, cilat kushte do të kërkoni/urdhëroni?

Rasti studimor

[Nga UNODC 2017. "Libër i Burimeve për Trajnerët mbi Përgjigjet Efektive të Prokurorisë ndaj Dhunës ndaj Grave"; përshtatur nga një rast kanadez].

P është akuzuar për izolim të jashtëligjshëm, sulm dhe kërcënim ndaj katër fëmijëve të tij dhe gruas së tij, V. P u arrestua pak para mesnatës së 23 tetorit, në shtëpinë e familjes nga policia duke iu përgjigjur një thirrje jo të plotë të urgjente. Ai u kontrollua nga një psikiatër brenda 36 orëve nga arrestimi i tij dhe raporti i tij psikiatrit u dërgua në prokurori. Raporti vë në dukje se z. P pranoi një histori të gjatë të abuzimit me alkoolin dhe pranon se ka pirë mbrëmjen e 23 tetorit. Raporti gjithashtu vuri në dukje se dukej se z. P ishte i dyshuar për dhunë ndaj gruas së tij. Ai i kishte lexuar disa nga e-mailat e saj që i kishte dërguar një miku në Londër, i cili kishte qenë shok i saj i klasës në London School of Economics, ku ajo kishte vijuar studimet për master shumë vite më parë. Z. P u gjykua i aftë për të dalë në gjyq dhe nuk ishte i sëmurë mendor.

Viktima, V, është martuar me të akuzuarin tashmë 10 vjet. Gjatë kësaj kohe ai pinte tepër dhe abuzonte fizikisht dhe verbalisht me gruan e tij. Situata u përkeqësua në fillim të vitit 2010 kur pija e të akuzuarit u shtua dhe ai filloi të përdorë drogë. Gruaja dhe vajzat e tij vunë re se ai ishte më i vrazhdë dhe zemërohej shumë shpejt dhe agresioni i tij ndaj familjes së tij u përshkrua si "i frikshëm". Për disa muaj para krimeve, viktima po komunikonte përmes emailit me një mik të vjetër. Ajo i ka kërkuar të akuzuarit të ndahen muaj më parë, por ai kishte refuzuar ta diskutonte atë me të, duke u zemëruar kur ajo foli për këtë temë.

Përafërsisht një javë para veprës, i akuzuari iu qas kompjuterit dhe gjeti e-maila midis gruas së tij dhe këtij burri, të cilin që të dy e kishin njohur që nga universiteti. Ai u bë i tërhequr, u zemërua dhe konfrontues me të gjithë familjen dhe konsumi i tij i alkoolit dhe drogës u rrit. Në mbrëmjen e incidentit, P po i bërtiste V-së dhe po hidhte gjëra rreth e rrotull në dhomën e ndenjes së shtëpisë. Ai i tha asaj se e kishte fshirë burrin nga llogaria e saj dhe i kishte dërguar një mesazh gruas së atij burri. Ai goditi murin në dhomën e ndenjes me rripin e tij, hodhi një fotografi në kornizë të vajzës së tij më të madhe në dysheme dhe shqelmonte gjërat në dysheme përreth. V u frikësua nga sjellja e tij dhe hyri në një dhomë nga dy dhomat e gjumit për ta shmangur atë. Ai erdhi në dhomë dhe vazhdoi t'i bërtiste. Ai e goditi të paktën dy herë në kokë me dorën e hapur. Ai e shtyu atë. Të gjithë fëmijët hynë në dhomë dhe i akuzuari ishte jashtë, në dhomën e ndenjes. Ai ishte ende duke pirë dhe ata e dëgjuan atë duke bërtitur. Ai hyri në kuzhinë dhe më pas hyri në dhomën ku ajo dhe katër fëmijët gjendeshin, me një trapano në dorë, një vidë, një flakadan propani dhe shkrepës. Ai tha "të gjithë do të vdesim" ose "Unë do të t'ju mbyll dhe të gjithë mund të vdisni" ose "të gjithë mund të vdesim së bashku në këtë dhomë". Ai drejtonte shkrepësin kah fëmijët dhe viktima. V u përpoq të kapte derën por i akuzuari ishte shumë i fortë. Ai goditi

me shuplakë vajzën e tij të madhe. Pastaj ai filloi të vidhosë derën në dhomën e mbyllur. V dhe fëmijët e saj ishin të tmerruar dhe të frikësuar për jetën e tyre. Një nga fëmijët arriti të merrte një celular dhe të telefononte numrin 911. I akuzuari e pa këtë dhe u përpoq të kap telefonin gjë që i mundësoi V-së të dilte nga dera. V shkoi te dhoma tjetër e gjumit për të mbledhur disa rroba në mënyrë që ata të mund të dilnin nga shtëpia. I akuzuari e ndoqi duke u përpjekur ta mbante në atë dhomë duke i thënë se askush nuk do të dilte jashtë. Ishte në këtë pikë që policia iu përgjigj thirrjes së mbyllur të 911. I akuzuari u arrestua dhe u dërgua në burg. Gjatë bastisjes në vendbanim, policia gjeti një pishtar propani, një shkrepës butani, një trapano elektrike dhe një vidë 10 cm në komodinë në dhomën e gjumit. Ata gjetën një armë në një kallëp në dollap.

P u intervistua nga policia dhe mohoi që ai kishte ndonjë qëllim të donte të lëndonte fëmijët dhe gruan e tij. Kur u pyet se çfarë e bëri atë të hynte në dhomë dhe të thoshte se do t'i vriste, ai tha "nuk e di". Kur u pyet nëse kishte ndonjë pendim për atë që kishte ndodhur një natë më parë, ai tha jo.

Pikat që duhet pasur parasysh

Në diskutim përmendni se kjo është një rast aktual në Kanada dhe se sa vijon është nga vendimi i gjyqtarit:

- *Gjyqtari i karakterizoi ngjarjet si shumë të rënda dhe deklaroi se materiali i paraqitur në seancën e dorëzimit plotëson faktin se i akuzuari u duk i vendosur për t'i shkaktuar dëm ose më keq vetes dhe familjes.*
- *Vendimi i gjyqtarit për të ndaluar të akuzuarin në bazën dytësore. Pasqyron shqetësimin e ligjit për rreziqet që paraqiten për viktimat e sulmeve bashkëshortore.*
- *Rastet e mëparshme dallonin midis llojeve të sulmeve bashkëshortore. Në njërin anë të spektrit është shkelësi që në mënyrë të përsëritur sulmon dhe shkakton dëmtime trupore si shprehje e zemërimit, xhelozisë, mizorisë ose kontrollit. Disa viktima ndjehen të paafta, për arsye financiare, psikologjike, fetare ose arsye të tjera për t'i dhënë fund marrëdhënies dhe në vend të kësaj zgjedhin të merren dhe madje të pranojnë vazhdimin e abuzimit. Viktimat tjera përgjigjen duke i dhënë fund marrëdhënies dhe duke iu drejtuar ligjit për drejtësi dhe mbrojtje. Disa shkelës të ligjit nuk duan të pranojnë humbjen e marrëdhënies ose humbjen e kontrollit mbi viktimit dhe të përgjigjen duke ndjekur ose duke vazhduar sjelljen e tyre sulmuese. Këto situata janë të rrezikshme dhe kërkojnë vigjilencë për të shqyrtuar nëse duhet dhënë garanci në pritje të gjykimit.*
- *Gjyqtari që përcakton dorëzimin duhet të kuptojë rrethanat e veprës penale dhe të kaluarën e autorit në mënyrë që të vendosë nëse shkelësi ka të ngjarë të përdorë dhunë ose frikësim të mëtejshëm nëse lirohet.*
- *Gjyqtari në këtë rast shqyrtoi të gjitha veprimet e kaluara të të akuzuarit dhe shqyrtoi rrethanat e veprave penale të ngarkuara për matjen e rreziqeve për V-në dhe fëmijët e saj dhe vendosi që rreziqet ishin shumë të mëdha për të miratuar lirin para gjykimit.*
- *Raste tjera referohen për të përmendur se rastet e dhunës në familje kërkojnë që gjykata të jetë veçanërisht vigjilente në kërkesat për lirin me kusht. Kjo sepse, ndryshe nga shumë krime të tjera, ekziston një marrëdhënie e vazhdueshme dhe gjasa më e madhe për përsëritjeje. Për më tepër, në kohën e ndarjes ose planifikimit të ndarjes ose kur ndërhyrja gjyqësore shkakton një ndarje, rreziku i lëndimit të mëtejshëm fizik në të vërtetë rritet; disa studime kanë treguar se rreziku rritet në mënyrë dramatike.*
- *Referon veglat e zhvilluara për të bërë vlerësimin e rrezikut: Manuali për Udhëzimin për Vlerësimin e Rrezikut të Sulmit Bashkëshortor (SARA), i cili përmban një listë kontrolluese klinike të faktorëve të rrezikut për sulmin bashkëshortor. Një tjetër është B-SAFER (Formulari i Shkurtër për Vlerësimin e Rrezikut për Sulm Bashkëshortor).*
- *Në përputhje me hulumtimin, faktorët më të zakonshëm të rrezikut të përfshirë në një vrasje në familje janë historia paraprake e dhunës në familje dhe ndarja aktuale ose në pritje.*

Ushtrime të mundshme përcjellëse

Pyetje: Duke përdorur të njëjtin studim rasti, pyesni se si prokurorët dhe gjyqtarët duhet t'i qasen një kërkesë nga një viktimit e dhunës së partnerit intim për të modifikuar ose pushuar kushtin e mos-kontaktit?

Pyetje: Duke përdorur të njëjtin rast studimor, pyesni se si prokurorët dhe gjyqtarët duhet të trajtojnë shkeljen e urdhrin për mos kontakt?

2. Puna me viktimat si dëshmitarë - teknikat për të siguruar një qasje me viktimën në qendër të kujdesit

Zbatimi i një qasje me viktimën në qendër të kujdesit në praktikë përfshin që gjatë të gjitha ndërveprimeve, viktimat të trajtohen me mirësjellje, respekt, dhembshuri dhe ndjeshmëri ndaj faktit se ato kanë përjetuar dhunë. Prokurorët dhe gjyqtarët duhet të vlerësojnë se shumë shpesh viktimave u kërkohet të përshkruajnë incidente të dhunës disa herë para se të paraqiten përfundimisht në gjykatë, dhe ky proces mund t'u shkaktojë atyre traumë të re, siklet ose frustrim; ato mund të harrojnë detajet me kalimin e kohës. Duke pasur parasysh skepticizmin historik që kanë hasur shpesh viktimat, prokurorët dhe gjyqtarët duhet të kenë parasysh ndonjë paragjykim që kanë. Ky modul ofron këshilla për prokurorët dhe gjyqtarët për zhvillimin e teknikave për të siguruar një qasje me viktimën në qendër kur kemi të bëjmë me viktimat. Ai gjithashtu përfshin çështje specifike të tilla si menaxhimi i dëshmitarëve ngurrues dhe mënyra se si të krijohet një mjedis i përshtatshëm në gjykatë për viktimat.

2.1 Standardet ndërkombëtare

	Konventa e Stambollit	Strategjitë e azhuruara të OKB-së
Qasja ndaj viktimës në qendër të kujdesit	U bën thirrje shteteve të zhvillojnë masa që marrin parasysh dhe adresojnë nevojat specifike të personave të ndjeshëm nga rrethana të veçanta dhe vendosin të drejtat e njeriut të të gjitha viktimave në qendër (neni 12(3)).	Parimi udhëzues që të gjitha përgjigjet e drejtësisë penale duhet të bazohen në të drejtat e njeriut, të menaxhojnë rrezikun dhe të promovojnë sigurinë dhe fuqizimin e viktimave duke siguruar përgjegjësinë e kryerësit (neni 13(a)).
Të drejtat e viktimës	Hetimet dhe procedurat gjyqësore duhet të kryhen pa vonesa të panevojshme duke marrë parasysh të drejtat e viktimës gjatë të gjitha fazave të procedurës së drejtësisë penale (neni 49(1)).	Shtetet duhet të marrin parasysh të gjitha instrumentet ligjore përkatëse ndërkombëtare, përfshirë Deklaratën e OKB-së për Parimet Themelore të Drejtësisë për Viktimat e Krimit dhe Abuzimit të Pushtetit (neni 18).
Balancimi i të drejtave të gjyqimit të drejtë të viktimave dhe të akuzuarve	Për të siguruar hetime dhe ndjekje efektive të veprave penale të vendosura në përputhje me Konventën, ligji dhe masat duhet të jenë në përputhje me parimet themelore të të drejtave të njeriut dhe të kenë parasysh kuptimin gjinor të një dhune të tillë (neni 49 (2)).	
Ndjekja ex officio	Për disa forma të dhunës (p.sh. dhuna fizike, dhuna seksuale, martesë me forcë, gjymtimi i organeve gjenitale të grave, aborti i detyruar dhe sterilizimi i detyruar), hetimet ose ndjekja penale e veprave të tilla nuk do të varen plotësisht nga një raport ose ankesë e paraqitur nga një viktimë dhe që procedurat mund të vazhdojnë edhe nëse viktimë tërheq deklaratën ose ankesën e saj (neni 55).	Përgjegjësia kryesore për fillimin e hetimeve dhe ndjekjes penale është e policisë dhe autoriteteve të ndjekjes dhe nuk u takon grave që i nënshtrohen dhunës, pavarësisht nga niveli ose forma e dhunës (neni 15 (b)).

<p>Mbështetja gjatë gjithë procesit të drejtësisë penale</p>	<p>Viktimat, me kërkesën e tyre, duhet të kenë në dispozicion organizata qeveritare dhe joqeveritare dhe këshilltarë të dhunës në familje për t'i ndihmuar dhe mbështetur ato gjatë hetimeve dhe procedurave gjyqësore (neni 55 (2)) si dhe ndihmë juridike, përfshirë ndihmën juridike falas për viktimat që janë të pranueshme sipas ligjit të brendshëm (neni 57).</p>	<p>Ofrohen shërbime gjithëpërfshirëse dhe merren masa mbrojtëse kur është e nevojshme për të garantuar sigurinë, privatësinë dhe dinjitetin e viktimave dhe familjeve të tyre në të gjitha fazat e procesit të drejtësisë penale, pa paragjykuar aftësinë ose vullnetin e viktimës për të marrë pjesë në një hetim ose ndjekje penale (neni 15(i)).</p> <p>Duhet siguruar që gratë që i nënshtrohen dhunës të kenë qasje të plotë në sistemet e drejtësisë civile dhe penale, duke përfshirë qasjen në ndihmë juridike falas, kur është e përshtatshme, shërbime të mbështetjes dhe interpretimit të gjykatës (neni 18(h)).</p>
<p>Dhënia e mundësisë që viktimat të dëshmojnë</p>	<p>...mbrojnë të drejtat dhe interesat e viktimave, duke përfshirë nevojat e tyre të veçanta si dëshmitarë, në veçanti duke: mundësuar që viktimat të dëshmojnë, në përputhje me rregullat e parapara me ligjin e tyre të brendshëm, në gjykatë pa qenë të pranishëm ose të paktën pa praninë e autorit të dyshuar, veçanërisht përmes përdorimit të teknologjive të përshtatshme të komunikimit, aty ku është e mundur (neni 56(i)).</p>	<p>Grave që i nënshtrohen dhunës u mundësohet të dëshmojnë në procedurat penale përmes masave adekuate që lehtësojnë një dëshmi të tillë duke mbrojtur privatësinë, identitetin dhe dinjitetin e grave; u garantohej siguri gjatë procedurave ligjore; dhe shmangte viktimizimi sekondar. Në juridiksionet ku siguria e viktimës nuk mund të garantohej, refuzimi për të dëshmuar nuk duhet të përbëjë vepër penale ose vepër tjetër (neni 15(c)).</p>

Balancimi midis të drejtave të të akuzuarit dhe të drejtave të viktimës

Prokurorët dhe gjyqtarët luajnë rolë kryesorë në mbrojtjen e të drejtave të njeriut, si për viktimat ashtu edhe për të akuzuarit.

- Të drejtat e viktimave - e drejta për qasje në drejtësi, të drejtat për përfitim të barabartë dhe mbrojtje të ligjit; e drejta për trajtim të drejtë; e drejta për një zgjidhje efektive dhe dëmshpërblim; dhe të drejtat për dinjitet dhe autonomi universale dhe detyra përkatëse e shtetit për të siguruar mbrojtjen e dëshmitarëve dhe për të respektuar dhe mbrojtur të drejtat e viktimës së dhunës me bazë gjinore ndaj grave.
- Të drejtat e personave të akuzuar - e drejta për gjykim të drejtë, prezumimi i pafajësisë përveç nëse dhe derisa të dënohen në përputhje me ligjin; barra e provës përtej një dyshimi të arsyeshëm i mbetet prokurorisë; dhe e drejta për përgjigje të plotë dhe mbrojtje.

Gjatë kryerjes së detyrave të tyre, prokurorët dhe gjyqtarët duhet të respektojnë parimin e trajtimit të barabartë të palëve, duke shmangur çdo paragjykim ose diskriminim, dhe ekuilibrin midis mbrojtjes së viktimave dhe mbrojtjes së të drejtave të procesit të rregullt të të akuzuarve për të siguruar që secili të dëgjohet drejt. Duhet pranuar faktin se gjykimet mund të bëhen jashtëzakonisht frikësuese ose ndërhyrëse për shkak të të drejtave të viktimës dhe kjo shpesh për shkak të ndërtimeve gjinore dhe nënçmuese që janë të natyrshme në zbatimin e ligjit. Prokurorët dhe gjyqtarët duhet të sigurojnë që ligjet penale, procedurat dhe rregullat e provave të mos interpretohen dhe zbatohen në mënyra që diskriminojnë viktimën. Një shembull i një ekuilibri të tillë gjendet në jurisprudencën e Gjykatës Evropiane e cila vendos që ndalimi i të pandehurve që të përfaqësojnë veten në rastet e dhunës seksuale në Angli dhe Uells nuk cenon gjykimin e drejtë.⁸² Gjykata Evropiane ka vendosur që gjykimet nganjëherë bëhen aq frikësuese ose ndërhyrëse sa shkelin nenet 3 ose 8 në të drejtën e tyre dhe gjykatat duhet të përpiqen më shumë të sigurojnë që procedurat të jenë më pak traumatike.⁸³ Të drejtat e të pandehurve dhe të drejtat e viktimave janë të dyja të rëndësishme dhe duket se «asnjë grup i të drejtave nuk duhet të mbizotërojë, dhe të dy grupeve të të drejtave duhet t'u jepet respekt i barabartë».⁸⁴

Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut vuri në dukje se Konventa e Stambollit u kërkonte shteteve të miratonin masa legjislative për të mbrojtur të drejtat e viktimave. Në Y kundër Kroacisë, Gjykata sqaroi të drejtat e viktimave për të përfshirë: mbrojtjen nga frikësimi dhe viktimizimi i përsëritur; duke bërë të mundur që viktimat të dëgjohen dhe të paraqiten pikëpamjet, nevojat dhe shqetësimet e tyre dhe të konsiderohen siç duhet;

82 Londër, P. 2007. "Detyrimet pozitive, procedura penale dhe rastet e përdhunimit". Rishikimi Evropian i të Drejtave të Njeriut, 2, 158-171.

83 Doak, J. 2008. "Të drejtat e viktimave, të drejtat e njeriut dhe drejtësia penale: Rikonceptimi i rolit të palëve të treta". Oxford, UK.

84 Smith, O dhe Skinner, T. 2012. "Vëzhgimi i përgjigjeve të gjykatës ndaj viktimave të përdhunimit dhe sulmit seksual "Kriminologjia Feministe, vëll. 7, nr. 4, fq. 298-326.

duke u mundësuar atyre, nëse lejohet nga ligji i brendshëm në fuqi, të dëshmojnë në mungesë të autorit të dyshuar të veprës; të kryhet intervista me viktimat pa vonesë të pajustificuar; dhe mbajtja e ekzaminimeve mjekësore në minimum.⁸⁵ Konkretisht në atë rast, dëshmia e viktimës ishte e vetmja provë e drejtpërdrejtë në rast. GJEDNJ ka njohur rëndësinë e marrjes në pyetje të tërthortë për mbrojtjen, por që kjo nuk barazohet me një të drejtë të pakufizuar për të përdorur ndonjë argument mbrojtës. Përkundrazi, gjykata gjeti se marrja në pyetje nuk duhet të përdoret si mjet për të frikësuar ose poshtëruar dëshmitarët.

2.2 Korniza ligjore e Kosovës*

Mbrojtësit e Viktimave (BV) kanë për detyrë të mbrojnë të drejtat e viktimave sipas ligjeve të Kosovës* dhe të sigurojnë qasjen me viktimën në qendër të kujdesit në procedurat penale që përfshijnë gratë, si dhe gjatë procedurave për lëshimin e urdhrave të mbrojtjes. BV-të janë pjesë e Prokurorive të Shtetit, sipas Kodit Penal dhe Kodit të Procedurës Penale të Kosovës*, dhe janë element thelbësor i PSO-ve të vitit 2013 mbi mbrojtjen nga dhuna në familje. BV-të punojnë brenda kornizës ligjore, e cila përfshin sigurimin që hetimet dhe procedurat gjyqësore të kryhen pa vonesa të panevojshme, sipas Kodit të Procedurës Penale, ndihma juridike falas do t'u ofrohet viktimave të dhunës në familje,⁸⁶ dhe lëndimet e lehta dhe të rënda trupore ndiqen *ex officio*, përfshirë shkeljet e urdhrave të mbrojtjes nga autorët e lëshuar në procedurat civile.

Përgjegjësitë e tyre përfshijnë:

- Kompetencën për të ndjekur përfaqësimin në gjykatën penale në emër të një viktime (neni 63 i Kodit të Procedurës Penale të Kosovës*).
- Detyrimin për të vijuar me kallëzime penale kur provat tregojnë ekzistencën e një vepre penale dhe prokuroria dështon të bëjë një hetim.
- Të shqyrtohen të drejtat e viktimës gjatë të gjitha fazave të procedurave të drejtësisë penale.
- Të sigurohet që të drejtat dhe interesat e viktimave të mbrohen, duke përfshirë nevojat e tyre të veçanta si dëshmitarë. Kjo mund të bëhet duke u mundësuar viktimave që të dëshmojnë në gjykatë pa qenë të pranishëm ose të paktën pa praninë e autorit të dyshuar, veçanërisht përmes përdorimit të teknologjive të përshtatshme të komunikimit, aty ku është e mundur.
- Detyrimin për të këshilluar viktimat për të drejtën e tyre për të kërkuar dëmshpërblim sipas formës së dëmit ndëshkues të paraparë në nenin 218 të Kodit të Procedurës Penale të Kosovës*.
- Për të siguruar që viktima të informohet për mundësinë e paraqitjes së deklaratës së dëmit të shkakuar në mënyrë që të konsiderohet nga gjykata si palë në procedurën penale dhe që viktima të ketë qasje në këto forma standarde. Nëse viktima vendos të plotësojë këtë formular, ato do ta bëjnë këtë brenda afatit kohor (nga fazat e hershme të hetimit dhe deri në 60 ditë nga ngritja e akuzave). Viktima mund të ndihmohet nga përfaqësuesi i autorizuar dhe policia për plotësimin e këtij formulari.

2.3 Teknikat për të siguruar një qasje me viktimën në qendër të kujdesit kur kemi të bëjmë me viktimat

2.3.1 Si të komunikojmë me viktimat për të shmangur viktimizimin dytësor

Komunikimi që promovon dinjitetin dhe respektin e viktimave

I gjithë komunikimi me viktimat duhet të drejtohet kah fuqizimi i tyre për të kapërcyer përvojën e tyre traumatike me dhunë dhe kërcënime të dhunës dhe për t'u mundësuar atyre që të përballen me procedurat ligjore. Rekomandohet që të gjitha komunikimet të jenë të respektueshme, të mos kontribuojnë në viktimizimin sekondar dhe të jenë të përshtatshme për moshën.

85 Y k. Kroacisë. Kërkesa Nr. 41107/10, 2015, para 106.

86 Shih nenin 31 të Ligjit të Kosovës* për Ndhimë Juridike Falas, në dispozicion në [http://www.md-ks.net/repository/docs/Liqji_per_ndihme_juridike_falas_\(anglisht\).pdf](http://www.md-ks.net/repository/docs/Liqji_per_ndihme_juridike_falas_(anglisht).pdf).

Treguesit duhet të merren parasysh kur prokurorët dhe gjyqtarët komunikojnë me viktimat⁸⁷:

- Sigurohuni që të gjitha komunikimet me viktimat janë jo-gjykuese, empatike dhe mbështetëse.
- Të vlerësohet se çfarë i ka ndodhur viktimës gjatë gjithë procesit. Është e rëndësishme që viktima të mendojë se raporti i saj i dhunës merret seriozisht dhe se ajo trajtohet me respekt dhe meriton përgjigjen më të mirë të mundshme.
- Keni durim dhe jepini viktimës kohë për të treguar historinë e saj me fjalët e saj.
- Viktimat duhet të kenë ndjenjën që zëri i saj po dëgjohej. Kjo do të thotë se ajo ka një mundësi për të shprehur historinë e saj; të dëgjohej dhe të regjistrohej me saktësi historia e saj; të ketë një përvojë pozitive me aktorët e drejtësisë penale; dhe të jetë në gjendje të tregojë se si dhuna ka ndikuar tek ajo.
- Mund të jetë e nevojshme t'i kujtohet viktimës se nuk po fajësohet për dhunën.
- Të gjitha komunikimet duhet të bëhen në gjuhë të thjeshtë që shpjegohet me durim.
- Mund të jetë e nevojshme t'i shpjegohet pse pjesëmarrja e saj në intervista dhe si dëshmitare është element kritik i çështjes ligjore.
- Në rastet e dhunës në familje, mund të jetë e dobishme t'i flitet viktimës për ciklin e dhunës, sa e zakonshme është për të siguruar që ajo nuk është e vetmja që e përjeton këtë dhunë dhe fakti që një dhunë e tillë shpesh përshkallëzohet në ashpërsi nëse nuk bëhet asgjë për ta mbajtur abuzuesin përgjegjës dhe për t'i siguruar atij trajtimin që i nevojitet.
- Privatësia e viktimës duhet të ruhet dhe të gjitha informacionet e saj duhet të ruhen në mënyrë konfidenciale në përputhje me ligjin.

Këshilla komunikimi për prokurorët kur intervistohen viktimat

Dëshmia e viktimës është shpesh prova më e rëndësishme në rastet e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje dhe mbetet pjesa kryesore e provave të paraqitura nga prokurorët. Për shkak të natyrës së këtyre llojeve të krimeve, dhuna shpesh ndodh në një hapësirë private, zakonisht nuk ka asnjë dëshmitar tjetër të dhunës. Duke pasur parasysh rëndësinë e këtyre provave, duhet pasur kujdes kur intervistohen viktimat në një qasje me viktimën në qendër në mënyrë që të mos shkaktohet viktimizim dytësor, si dhe për të siguruar që autori i krimit të mbahet përgjegjës. Përveç kësaj, prokurorët duhet të kërkojnë perceptimin e viktimës për rrezikun ose kërcënimin e menjëhershëm të dhunës dhe kontributin e saj në lidhje me çdo kusht të liritimit në procedurë paraprake.

Prokurorët duhet të takojnë viktimën dhe avokatin e saj, nëse ajo ka, sa më shpejt të jetë e mundur për:

1. Ndërtimin e rastit. Komunikimi efektiv me viktimën në fillim është thelbësor për të ndihmuar viktimën për të dhënë një tregim të qartë të asaj që ka ndodhur. Kjo do t'u mundësojë prokurorëve që të marrin vendime më të informuara se si të procedojnë me rastin.
2. Ndërtimi i raportit me viktimën. Kjo do t'i mundësojë prokurorit të krijojë besim tek viktima. Viktima duhet të dijë se ajo po dëgjohej dhe se nevojat e saj në ndryshim të drejtësisë po kuptohen dhe adresohen.
3. Fuqizimi i viktimës. Informacioni dhe mënyra e komunikimit të tij mund ta fuqizojnë atë për të marrë vendime të informuara në lidhje me angazhimin e saj në sistemin e drejtësisë.

Përgatitni ambientin e intervistës

- ✓ Zgjedhni një vend të përshtatshëm për intervistë. Në rastin ideal, intervista duhet të zhvillohet në një mjedis neutral, ku viktima ndihet e sigurt dhe rahat dhe duhet të ketë privatësinë. Vendndodhjet e intervistës nuk duhet të jenë në dhomën e marrjes në pyetje në stacionin policor ose ku viktima mund të vihet në kontakt me autorin e veprës.
- ✓ Bëni aranzhime për rehatinë e viktimës. Siguroni faculeta, ujë të pijshëm, etj.
- ✓ Nëse është e nevojshme, zgjidhni përkthyes të pavarur dhe kompetent. Përkthyesit të pavarur dhe kompetentë janë thelbësorë për prokurorët që merren me viktimat, gjuha e të cilave dallon. Përkthimet e gabuara mund të çojnë lehtësisht në konfuzion, keqkuptime dhe shqetësime të pajustificuara në lidhje me besueshmërinë e dëshmitarit.
- ✓ Nëse është e mundur, merrni masa për ndonjë fëmijë që mund të shoqërojë viktimën.

87 Paketa e Shërbimeve Thelbësore të Ndër-agjencive të OKB-së për gratë dhe vajzat që i nënshtrohen dhunës: Moduli 3 mbi Drejtësinë dhe Policimin.

- ✓ Organizoni një intervistë në ekip. Nëse është e mundur, prokurori dhe një mbrojtës i viktimave duhet të zhvillojnë intervistën së bashku. Avokati i viktimës do të sigurojë mbështetje ndërsa kalon traumën e rrëfimit të shkeljes.
- ✓ Konsideroni lejimin e viktimës që të shoqërohet në takime nga një avokat dhe/ose person mbështetës. Kur lejoni një person mbështetës që është i afërm ose mik, merrni parasysh nëse prania e një personi të tillë mund të konsiderohet e dëmshme.
- ✓ Merrni parasysh të bëni regjistrime të intervistës me viktimën (audio dhe vizuale nëse është e mundur), jo vetëm sepse mund të jetë provë e mundshme e gjendjes psikologjike të viktimës, por edhe për të zvogëluar nevojën për intervista shtesë.
- ✓ Shqyrtoni nëse agjencia e ndjekjes mund të plotësojë kërkesën e një viktime për të folur me një prokuror të gjinisë specifike.

Gjatë bashkëveprimit me viktimën

- ✓ Është e rëndësishme që ju ta vini viktimën në qetësi duke përdorur një gjuhë të sigurt dhe mbështetëse.
- ✓ Dëgjoni viktimën me kujdes. I jepni asaj kohë të të tregojë se çfarë ka ndodhur.
- ✓ Viktimave mbase u duhet kujtuar se dhuna nuk ishte faji i saj.
- ✓ E lini viktimën të rrëfejë lirshëm. I jepni kohë viktimës të tregojë se çfarë ka ndodhur me fjalët e saj (d.m.th. intervistë e pastrukturuar). Pastaj kur ka gjëra të mbetura nga ato që keni dashur të eksploroni, gjithmonë mund t'ua ktheheni atyre me pyetje të hapura. Kur bëni pyetje, mundësoni qetësinë në bisedë që viktimë të hartojë mendimet e saj.
- ✓ Bëni pyetje qartë dhe në mënyrë jo-gjyquese ose akuzuese.
- ✓ Mos përdorni gjuhë teknike juridike.
- ✓ Ndërsa është e rëndësishme të tregoni dhembshuri gjatë intervistës, mos u bëni tepër emocionues. Ju duhet të siguroni që viktimë ka kontroll mbi rrjedhën e informacionit dhe të shmangni rrezikun e imponimit të pikëpamjeve tuaja personale të asaj që viktimë mendon ta thotë.
- ✓ Mos shprehni zhgënjim ose bezdi nëse viktimë ka vështirësi të kujtojë fakte ose të japë përgjigje të qarta. Mbani në mend si ato që thoni ashtu edhe ato që komunikoni përmes gjuhës së trupit.
- ✓ U kushtoni vëmendje shenjave të traumës, ankthit ose stresit dhe ofroni siguri kur është e nevojshme.
- ✓ Asnjëherë mos i kërkonte asaj të përsërisë historinë e saj pa nevojë ose të bëni pyetje të panevojshme. Fatkeqësisht, shpesh nga viktimat kërkohet që ta përsërisin historinë e tyre pa pushim - në polici, tek mjeku, punëtori psikosocial dhe gjyqtari. Tregimi i historisë së saj mund të jetë një gjë traumatike. Kurdo që është e mundur, kufizoni numrin e herëve që ajo është e detyruar të rrëfejë ngjarjet e krimin.
- ✓ Mos bëni premtime që nuk mund t'i mbani. Viktimë mund të kërkojë siguri nga ju që nuk mund t'i siguroni. Për shembull, ajo mund të mos dëshirojë që ju të ndani pjesë të raportit me të tjerët, por do të kërkohet ligjërisht që t'ua jepni deklaratën të tjerëve, siç është mbrojtja.
- ✓ Jeni të sqartë në lidhje me sfidat e procesit ligjor. Ndjekja penale e një rasti mund të zgjasë shumë dhe kjo mund të jetë e vështirë për viktimën. Nëse ajo dëshmon (dhe në shumicën e rasteve do të keni nevojë për dëshminë e saj), ajo ka të ngjarë t'i nënshtrohet një marrje në pyetje të pakëndshme. Sidoqoftë, prokurorët duhet të ndjejnë faktin që viktimë mund të ndiejë se po dekurajohet të vazhdojë me rastin.
- ✓ Përpiquni të kuptoni sfidat e viktimës. Viktimat mund të kenë probleme të shumta, pasi autorët shpesh zgjedhin viktimë që janë tashmë të ndjeshme. Ato mund të kenë vështirësi të bëjnë zgjedhje për të qenë dëshmitare. Ato mund të kenë vetëvlerësim të ulët ose mund të përjetojnë sërish të kaluarën. Ata mund të përjetojnë ankth ose agresion. Ato mund të ndjehen të izoluar. Ato mund të mos jenë në gjendje të shprehin nevojat e tyre ose të paafta të planifikojnë për të ardhmen. Ato mund të përpiqen t'i kënaqin të gjithë. Jini të durueshëm dhe kaloni kohë me to.
- ✓ Gjithmonë pyesni viktimën për shqetësimet e sigurisë. Vlerësoni rrezikun ose kërcënimin e menjëherëshëm të dhunës dhe merrni informacionin e viktimës për çdo kusht të liritimit para gjyqimit ose masat e mbrojtjes të kërkuara.
- ✓ Jini të gatshëm të jepni informacione ose udhëzime për shërbimet mbështetëse. Përgatitni një listë me burime lokale për viktimën.
- ✓ Në përfundim të intervistës, sigurohuni që viktimë është e vetëdijshme për mundësinë e qasjes tuaj.

Informacioni thelbësor për të ofruar

- ✓ Shpjegoni rolin e viktimës në procesin gjyqësor, duke përfshirë fazat e gjyqimit penal, kohën, atë që do të pritet të bëjë si dëshmitare dhe nëse do të përdoret ndonjë procedurë e veçantë (p.sh. dëshmia me video, mbrojtjet). Viktimë ka shumë të ngjarë të mos ketë njohuri për sistemin ligjor. Bëjini të ditur

se mund të ketë një periudhë të konsiderueshme kohe ndërmjet intervistës aktuale dhe paraqitjes në gjyq. Shpjegoni se si do të përdoret deklarata e saj në procesin gjyqësor dhe se mbrojtja do të marrë një kopje të saj.

- ✓ Është e rëndësishme të shpjegoni me durim pse ajo është thirrur për intervistë. Merrni parasysh se në kohën që do të takoheni me të, ajo tashmë mund të jetë e irrituar nga fakti se sa individë kanë bërë pyetje shumë personale.
- ✓ Shpjegoni rolin e prokurorit gjatë procedurës penale, duke përfshirë mënyrën se si ajo ose ai do ta informojë viktimën për statusin e rastit, për dënimin, apelimet e mundshme dhe seancat me kusht.
- ✓ Shpjegoni rolin e avokatit mbrojtës dhe llojet e pyetjeve që viktimës mund t'i bëhen në gjyq. Kjo e përgatit viktimën për marrje të tërthortë në pyetje. Kërkon informacione që mund të ndihmojnë prokurorin të përgatitet t'i përgjigjet argumenteve të mbrojtjes. Prokurorët nuk duhet të diskutojnë provat e lëndës me viktimën pasi mund të ketë kundërshtime të ngritura nga mbrojtja për "këshillimin e dëshmitarit". Sidoqoftë, është praktikë e mirë të rishikoni deklaratën e viktimës me të në mënyrë që të rifreskoni kujtesën e saj.
- ✓ Shpjegoni rolin e aktorëve të tjerë të sallës së gjyqit, të tillë si gjyqtari, nëpunësi i gjykatës, etj.
- ✓ Shpjegoni të drejtat dhe mundësitë e viktimës.

Këshilla komunikimi për gjyqtarët kur bashkëveprojnë me viktimën

Ndërveprimet e gjyqtarëve me viktimat zakonisht janë të kufizuara në dëshminë e dëshmitarëve në gjykatë (gjatë seancave në procedurë paraprake ose në gjykim). Gjyqtarët mund të marrin në pyetje dëshmitarët dhe ata gjithashtu kanë fuqi të kontrollojnë llojin e pyetjeve që bëhen. Të gjithë gjyqtarët duhet të kenë parasysh se viktimat/dëshmitarët mund të ketë pasur ndërveprime më herët në gjykatë (p.sh. në aktakuzë, seancë lirimi me kusht, ose në çështje të njëkohshme civile) dhe kështu duhet të jenë të përgatitur për të shpjeguar qartë procesin ligjor që po ndodh në moment, rezultatet e mundshme dhe pasojat për viktimën. Gjatë angazhimit dhe bashkëveprimit me viktimat, gjyqtarët duhet të kuptojnë se gratë kanë qenë viktimat të dhunës me bazë gjinore, si dhe shpesh viktimat të viktimizimit dytësor. Shumica e viktimave të dhunës me bazë gjinore pësojnë trauma shkatërruese të shkaktuara nga vetë dhuna, ndjenja turpi, poshtërimi dhe pafuqi. Fatkeqësisht, shumë viktimat gjithashtu kanë provuar pjesëmarrjen e tyre në procedurat penale si 'sulm i dytë', duke çuar në ri-traumatizim. Të gjithë gjyqtarët luajnë rol kritik në minimizimin e faktorëve që kontribuojnë në viktimizimin sekondar dhe ri-traumatizim. Kjo mund të bëhet duke përfshirë një qasje të ndjeshme ndaj gjinisë dhe viktimës në angazhimin/ndërveprimet e tyre me viktimat.

Tregues për gjyqtarët kur komunikojnë me viktimat

- ✓ Promovimi i zëri të viktimës. Për shumë viktimat të dhunës së partnerit intim që janë heshtur prej kohësh nga partnerët e tyre abuzues ose për viktimat e dhunës seksuale të cilat janë heshtur nga ndjenjat e turpit, mundësia e shprehjes me fjalë të përvojave të tyre mund t'i bëjë ato të fillojnë të lënë pas vartësinë dhe dhunën që u janë nënshtruar.
- ✓ Dëgjoni viktimën me kujdes.
- ✓ Jeni proaktivë kur pyetni për detaje specifike. Viktimat mund të veprojnë e vetëkënaqur në sallën e gjyqit, ose të pranojnë përgjegjësi për dhunë, edhe kur ajo nuk pajtohet.
- ✓ Mos bëni pyetje padrejtësisht ndërhyrëse, pyetje të turpshme ose të përsëritura haptazi.
- ✓ Kuptimi i ndjenjave të turpit. Viktimat e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje kanë më shumë të ngjarë të përjetojnë ndjenja të sikletit dhe turpit sesa viktimat e veprave të tjera të dhunshme. Turpi mund të jetë një emocion veçanërisht dobësues - diçka që zvogëlon ndjenjën e vetë-vlerësimit të një individit dhe rrit ndjenjat e pafuqisë. Gjykatësit nuk duhet t'i shtojnë këto ndjenja turpi.

Sjellja në sallën e gjyqit

- ✓ Trajtoni viktimat me dinjitet dhe respekt. Është gjyqtari ai që vendos tonin dhe krijon mjedisin për një gjykim të drejtë në gjykimin e tij ose të saj.
- ✓ Mos shprehni zhgënjim ose bezdi nëse viktimat duket se nuk është bashkëpunuese. Mbani në mend si ato që thonë ashtu edhe ato që komunikoni përmes gjuhës së trupit.
- ✓ Jeni të ndjeshëm ndaj gjuhës që përdorni dhe asaj që ajo u transmeton viktimave dhe autorëve, veçanërisht kur merrni vendime.
- ✓ Sigurohuni që deklaratat e bëra nga ulësja dhe sjellja në gjykatë (komunikimi jo verbal) të tregojnë se gjykata i merr seriozisht dhunën ndaj grave dhe rastet e dhunës në familje.

Informacioni thelbësor për të ofruar

- ✓ Shpjegoni të drejtat dhe mundësitë e viktimës.
- ✓ Shpjegoni qëllimin e seancës së veçantë dhe procesin.
- ✓ Kur të përfundoni, pyesni nëse viktima dëshiron të shoqërohet për të ofruar sigurinë kur del nga gjykata.

Sigurimi i konfidencialitetit

- ✓ Mbani informacionet personale në lidhje me viktimën plotësisht konfidenciale. Redaktoni informacionin personal (siç është adresa e viktimës) nga çdo dokument gjyqësor që do të paraqitet dhe bëhet publik. Ndani informacionet në lidhje me veprën kur është e nevojshme të siguroni ndihmë dhe ndërhyrje (të tilla si ndonjë udhëzim), dhe madje edhe atëherë, vetëm me lejen në shkrim të viktimës.

2.3.2 Informimi i viktimës për të drejtat e saj

Të drejtat dhe fuqizimi i viktimave duhet të jenë në qendër të të gjitha masave të miratuara nga prokurorët dhe gjyqtarët. Prokurorët dhe gjyqtarët duhet të kenë parasysh se viktimat mund të mos kenë marrë ndonjë këshillë ose informacion profesional në lidhje me ligjin ose në lidhje me llojet e shërbimeve ligjore që janë në dispozicion të tyre, dhe për këtë arsye, duhet të jenë të përgatitur për të siguruar informacionin e duhur në lidhje me të drejtat e saj, mjetet juridike dhe si të arrihet ndihma juridike.

Konventa e Stambollit u bën thirrje shteteve të sigurojnë që viktimat të kenë të drejta të caktuara:

- ✓ Informimi i duhur, në kohë për shërbimet e mbështetjes në dispozicion dhe opsionet ligjore në gjuhën që ata e kuptojnë (neni 19).
- ✓ Qasja në shërbime që lehtësojnë rikuperimin: këshillimi ligjor dhe psikologjik, ndihma financiare, strehimi, arsimit dhe aftësimi (neni 20).
- ✓ Disponueshmëria e mjeteve juridike civile, përfshirë kompensimin (nenet 29, 30).
- ✓ Hetimi dhe procedimi pa vonesa të panevojshme (nenet 49, 50).
- ✓ Masat e mbrojtjes për viktimat dhe familjet e tyre nga frikësimi, hakmarrja, mos kontakti me autorin e krimit (kur është e mundur), e drejta për t'u dëgjuar, informimi për procedurat, përkthyesit (neni 56).

Viktimat kanë të drejta të caktuara dhe duhet të informohen për ato të drejta. Viktimat duhet të informohen mirë në mënyrë që të marrin vendimet e tyre për pjesëmarrjen në të gjitha fazat e procesit të drejtësisë penale. Nuk rekomandohet thjesht të lexoni një listë të të drejtave të viktimave. Është më efektive të zhvillohet një bisedë me viktimën në lidhje me proceset përkatëse kriminale, detyrimet dhe të drejtat e saj, të cilat do ta lejonin atë të bënte pyetje. Biseda të tilla duhet të zhvillohen sa më herët që të jetë e mundur. Prokurorët dhe gjyqtarët duhet të shohin nëse ndonjë organizatë e grave në Kosovë* ka zhvilluar broshura, fletëpalosje ose video edukative “njihni të drejtat tuaja”. Ata më pas mund të koordinohen me organizatën të tilla për t'i vënë në dispozicion këto materiale për viktimat që vijnë në prokurori dhe gjykata. Një praktikë e mirë është t'i shpjegojnë viktimës personalisht të drejtat e saj dhe t'i siguroni material me shkrim që viktima mund të konsultohet më vonë.

Informacionet në lidhje me të drejtat e viktimës përfshijnë sa vijon⁸⁸:

- ✓ E drejta për t'u trajtuar me dhembshuri dhe respekt për dinjitetin e tyre.
- ✓ E drejta për të pasur qasje në sistemin e drejtësisë penale dhe trajtim të shpejtë.
- ✓ E drejta për kthim dhe kompensim të drejtë, duke përfshirë bërjen e një kërkesë për kompensim të dëmit në lëndët penale.
- ✓ E drejta për të shprehur pikëpamjet dhe shqetësimet e tyre dhe për t'i paraqitur dhe shqyrtuar ato në fazat e dhura të lëndës penale, duke përfshirë: paraqitjen e propozimeve në lidhje me provat; rishikimin e shënimeve dhe njohjen e tyre dhe bërjen e propozimeve për hetime të mëtejshme; dhe të dëgjohet në seancat paraprake, seancën kryesore dhe mbajtjen e një fjalimi përfundimtar.

88 Këtu përfshihen Deklarata e Kombeve të Bashkuara për Parimet Themelore të Drejtësisë për Viktimat e Krimit dhe Abuzimit të Pushtetit, Rezoluta e Asamblesë së Përgjithshme 40/34, aneksi; dhe Strategjitë dhe Masat Praktike të Modifikuara të OKB-së të azhuruara për Eliminimin e Dhunës ndaj Grave në Fushën e Parandalimit të Krimit dhe Drejtësisë Penale.

- ✓ E drejta për të pasur ndihmën e duhur gjatë gjithë procesit ligjor, përfshirë ndihmën juridike nëse viktima plotëson kërkesat e pranueshmërisë.
- ✓ E drejta për informim në lidhje me të drejtat e tyre, rolin dhe qëllimin e tyre, kohën dhe mbarëvajtjen e lëndës së tyre dhe zgjidhjen e lëndës së tyre, përfshirë informacionet në lidhje me lirimimin e personit të akuzuar/dënuar nga paraburgimi ose arratisjen nga paraburgimi; statusin e ankesës së tyre, ecurinë e hetimeve ose procedurave, rolin e tyre në procedurë dhe rezultatin e lëndës.
- ✓ E drejta për siguri, përfshirë të drejtën për të aplikuar për masa mbrojtëse.
- ✓ E drejta për mbështetje, përfshirë ndihmën e nevojshme materiale, mjekësore, psikologjike dhe sociale përmes mjeteve qeveritare, vullnetare, të bazuara në komunitet dhe të brendshme.

2.3.3 Mbrojtja, mbështetja dhe ndihma për viktimën

Pavarësisht nëse viktima është e angazhuar në sistemin e drejtësisë penale, ata duhet të ndjehen të mbrojtur dhe të mbështetur. Çështjet e mbrojtjes tashmë janë diskutuar në Modulin 1 të Pjesës 2. Ky seksion përfshin udhëzuesit për prokurorët dhe gjyqtarët në ofrimin e mbështetjes dhe ndihmës për viktimat.

Një qasje e përqendruar tek viktima kërkon të minimizojë ri-traumatizimin e lidhur me procesin e drejtësisë penale duke siguruar mbështetjen e mbrojtësve të viktimave dhe ofruesve të shërbimeve, dhe fuqizimin e viktimave si pjesëmarrës të angazhuar në proces. Dhuna ndaj grave dhe dhuna në familje shpesh u privon grave ndjenjën e tyre të kontrollit, autonomisë, respektit për veten dhe privatësisë personale. Sistemi i drejtësisë penale duhet të kërkojë rikthimin dhe përforcimin e këtyre cilësive, duke shmangur masat që ri-viktimizojnë viktimën. Mbështetja dhe ndihma për viktimat duhet të kundërshtojë klimën e tolerancës ndaj dhunës ndaj grave, pasivitetin shoqëror dhe fajësimin e viktimave dhe të pranojë se si këto krime, duke pasur parasysh karakteristikat e tyre unike, kanë ndikim traumatik dhe shfuqizues tek viktimat.

Prokurorët dhe gjyqtarët duhet të jenë të vetëdijshëm se viktimat do të kenë nevojë të menjëhershme të mbështetjes si dhe ato afatgjata. Ato do të kenë nevojë për ndihmë në kalimin e sistemit të drejtësisë penale, si dhe vlerësimin e shërbimeve të tjera, të cilat mund të përfshijnë strehim, kujdes shëndetësor, shërbime sociale, këshillim, edukim dhe kujdes në punë. Një viktimitë që ndihet e mbështetur mirë ka të ngjarë të jetë më e angazhuar në lëndën penale sesa një viktimitë e pa mbështetur dhe kjo do të përmirësojë rezultatet në procedurat ligjore. Sidoqoftë, është e rëndësishme të mbani mend se ofrimi i shërbimeve nuk duhet të varet nga gatishmëria e viktimës për të ngritur akuza ose për të dëshmuar, dhe shërbimet duhet të jenë në gjendje të adresojnë nevojat e personave në nevojë, përfshirë fëmijët viktima.

Konventa e Stambollit kërkon që masat për të parandaluar dhe luftuar dhunën ndaj grave të mos jenë vetëm gjithëpërfshirëse, por edhe të koordinohen midis të gjitha autoriteteve përkatëse shtetërore dhe shoqërisë civile (neni 7). Gjyqtarët dhe prokurorët duhet të përfshihen në mënyrë aktive në përshkrimin e protokolleve të bashkëpunimit. Prokurorët dhe gjyqtarët duhet të marrin në konsideratë:

- Kurrë mos supozoni se policia tashmë i ka informuar viktimat në lidhje me burimet e ndihmës dhe mbështetjes në dispozicion të tyre në komunitetin e tyre.
- Prokurorët dhe gjyqtarët mund të aranzhojnë që të bëjnë të mundur broshurat informuese nga ofruesit lokal të shërbimeve në prokuroritë dhe në ndërtesat e gjykatave të tyre. Idealisht në vende të sigurta, të tilla si tualetet e grave.
- Profesionistët dhe prokurorët e drejtësisë, në veçanti, mund të bëjnë referime në shërbimet mbështetëse të sektorit jashtë drejtësisë të ofruara nga organizatat lokale, ose agjenci qeveritare, organizatat joqeveritare që janë të specializuara në dhunën ndaj grave, siç janë strehimoret dhe qendrat e krizës.
- Aktorët e sektorit të drejtësisë duhet të zhvillojnë marrëdhënie të pavarura me organizatat e ndihmës ndaj viktimave në komunitet.
- Nëse është e mundur, prokurorët dhe gjyqtarët duhet të marrin pjesë në shumë forma të komunikimit dhe edukimit me komunitetin në mënyrë që të rrisin besimin e publikut në sistemin ligjor dhe të inkurajojnë raportimin.

2.4 Menaxhimi i dëshmitarëve hezitues

Një nga sfidat e ngritura nga prokurorët dhe gjyqtarët në shumë vende është se viktimat e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje mund të duken jashtëzakonisht të gatshme për të qenë dëshmitare gjatë procedurës penale dhe ndonjëherë mund të bëhen edhe dëshmitare armiqësorë. Studimet tregojnë, megjithatë, se shumica e viktimave të dhunës së partnerit intim mbështesin ndjekjen penale, edhe pse ato mund të shprehin ambivalencë për ndjekjen penale publikisht në gjykatë. Edhe në studimet ku shumica e viktimave kundërshtuan ndjekjen penale, pas gjyqit ato kishin ndryshuar mendje, ku disa raportuan se përvoja në gjykatë u dha atyre një “ndjenjë kontrolli” ose i bëri ato “të ndiheshin shumë më të sigurt”.⁸⁹ Hulumtimet kanë zbuluar gjithashtu se preferencat e viktimave se si duhet të ndiqet lënda nuk është parashikues i mirë i ri-abuzimit. Viktimat që donin të heqin dorë nga akuzat ishin thuajse po aq sa ato që nuk donin të heqin dorë nga ato që abuzoheshin sërish (ri-viktimizoheshin). Prokurorët nuk duhet të binden të heqin dorë nga çështja nën besimin se viktima do të jetë e sigurt nga dhuna e mëtejshme.

Viktimat që mbështeten dhe trajtohen në mënyrë të respektueshme dhe të dhembshur dhe fuqizohen nga profesionistë të aftë jo vetëm që kanë më pak gjasa të tërheqin mbështetjen nga procesi në një datë të mëvonshme, por gjithashtu kanë më shumë gjasa të ndjehen të aftë të tregojnë atë që dinë në mënyrë të qartë dhe koherente. Prokurorët nuk duhet të lejojnë kundërshtimin e viktimës që automatikisht t’i ndalojë ata të ndjekin rastet. Ata duhet të vlerësojnë që sa më shumë ngarkesa që lidhen me ndjekjen penale të vendosen mbi viktimat, aq më pak ka gjasa që ato të bashkëpunojnë. Për shembull, kërkimi që viktima të nënshkruajë një ankesë për të paraqitur akuza, ose për të marrë pjesë në seancë akuzash brenda ditëve nga arrestimi i abuzuesit. Në të kundërtën, sa më shumë viktima mbështeten dhe mbrohen, dhe bije ndjeshmëria e viktimave në pritje të gjykimit, aq më shumë kishte viktima bashkëpunuese.

Këshilla për prokurorët në menaxhimin e viktimave hezituese

Përveç pikave të mëparshme në lidhje me nevojën për komunikim të ndjeshëm, duke i ofruar viktimës informacion, mbrojtje dhe mbështetje, më poshtë janë disa këshilla më shumë se si të menaxhoni një viktima hezituese:

- Kuptoni hezitimin e viktimës dhe përpiquni ta adresoni atë, nëse është e mundur.
- Njohin që heqja dorë nga viktima dhe refuzimi për të bashkëpunuar shpesh janë rezultat i kërcënimeve nga abuzuesi.
- Komunikoni asaj që të dy keni të njëjtin qëllim, atë të dhënies fund të dhunës në jetën e saj. Sigurohuni që të mos prisni që ajo të largohet nga abuzuesi, pasi ky është vendimi i saj, jo i juaji.
- Shpjegoni se si gjykata mund ta mbajë atë përgjegjës dhe t’i ofrojë atij programe të urdhëruara nga gjykata për t’i dhënë atij mundësi për të ndryshuar.
- Merrni parasysh nëse duhet të thërrisni dëshmitar ekspert në gjyq për të shpjeguar arsyen pse viktima është jo bashkëpunuese në gjykatë, heq dorë nga deklaratat e saj ose nuk paraqitet.
- Mos reagoni duke kërcënuar të ndjekur penalisht ose duke ndjekur penalisht viktimën.
- Konsideroni thirrjen e viktimës për të dëshmuar në këtë rast. Thirrjet janë të dobishme sepse mbrojnë viktimën nga presioni i abuzuesit; ajo mund t’i thotë atij se nuk është vendimi i saj të dëshmojë. Sidoqoftë, duhet të theksohet se jo të gjitha viktimat do të jenë në përputhje me thirrjen dhe detyrimi i një viktime të respektojë një thirrje nuk është e këshillueshme si rregull i përgjithshëm.
- Merrni parasysh dorëzimin e dëshmisë së viktimës të marrë nga një masë e ruajtjes si provë.
- I shpjegoni viktimës se mund të kërkoni masa për të lehtësuar dëshminë e saj në gjykatë, të tilla si CCTV ose ekranet në mënyrë që ajo të mos duhet të përballet me të akuzuarin.
- Përgatituni të vazhdoni me lëndën pa dëshminë e viktimës. Prokurorët dhe policia duhet të ndërtojnë lëndët e tyre në mënyrë që ato të provohen pa dëshminë e viktimës (p.sh. deklaratat paraprake, komunikimet e urgjencës si regjistrimet e thirrjeve të urgjencës, fotot e viktimës, të pandehurit dhe vendin e krimit).
- Vazhdimësia e prokurorit dhe takimi i viktimës personalisht.

89 Këto studime diskutohen më hollësisht në UNODC. 2014. Doracak mbi ndjekjen penale efektive ndaj përgjigjeve ndaj dhunës ndaj grave dhe vajzave.

Këshilla për gjyqtarët në menaxhimin e viktimave hezituese

- Krijoni një ndjenjë sigurie për viktimën gjatë gjykimit.
- Lejoni marrjen e dëshmisë së viktimës në prani të një gjyqtari dhe mbrojtësit, në një mënyrë të tillë që mund të pranohet si provë më vonë në gjykatë edhe pa dëshminë gjyqësore të viktimës ose kundër vullnetit të viktimës.
- Lejoni masa të veçanta që lehtësojnë dëshminë e viktimës në gjykatë.
- Njihni se ka arsye të fuqishme pse viktimat e dhunës së partnerit intim mund të japin një deklaratë tërheqjeje që përmban të pavërteta. Në rrethana të përshtatshme, hidhni si jo të besueshme përmbajtjen e një deklaratë tërheqjeje.
- Lejoni pranimin e rrëfimeve origjinale 'të vërteta' nga viktimat si prova në lëndë.
- Merrni parasysh provat e disponueshme nga burime të tjera për të vërtetuar këto rrëfime origjinale 'të vërteta', përfshirë regjistrimet e thirrjeve emergjente; video nga incizimet e pajisjeve trupore të policisë; deklaratat gjithëpërfshirëse nga të gjithë oficerët e reagimit të parë; rrëfimet nga dëshmitarët.

Lista e mëposhtme kontrolluese e zhvilluar nga Gratë Kundër Dhunës Evropë ka për qëllim të ndihmojë gjykatën në zbulimin e arsyeve pse viktimat ngurren ose refuzojnë të dëshmojnë dhe të zbulojnë nëse një viktimë është detyruar ose frikësuar për të kërkuar heqjen e akuzave.⁹⁰

- Pse ndjeheni të gatshëm (ose refuzoni të) dëshmoni?
- Kur filluat të ngurroni (ose vendosët të refuzoni) për të dëshmuar?
- A po jetonit me të pandehurin kur ndodhi ngjarja?
- Tani po jetoni me të pandehurin?
- (Nëse jo) A e di i pandehuri se ku jeni duke qëndruar?
- A jeni e varur financiarisht nga i pandehuri?
- A keni ju dhe i pandehuri fëmijë së bashku?
- A e keni diskutuar çështjen me të pandehurin?
- A ka premtuar i pandehuri të bëjë diçka për ju nëse nuk dëshmoni?
- A është ai premtim për të bërë diçka arsyeja që ju nuk dëshironi të vazhdoni/ose të dëshmoni?
- A ju ka kërcënuar i pandehuri ose dikush tjetër, fëmijët tuaj ose familjen tuaj dhe ju ka thënë të mos dëshmoni?
- A ka ndonjë arsye tjetër që keni frikë nga i pandehuri?
- (Nëse është e mundur) A jeni në dijeni që kjo gjykatë/gjykata civile mund të lëshojë urdhër që i thotë të pandehurit të qëndrojnë larg jush dhe të mos ketë asnjë kontakt me ju dhe familjen tuaj? (Nëse është e mundur) A jeni në dijeni se nëse rasti ndiqet penalisht, se i pandehuri mund të kërkohet të marrë këshillim, të paguajë dëmet tuaja dhe të qëndrojnë larg jush dhe familjes tuaj?
- (Nëse lëndimet janë të dukshme) Si i keni marrë lëndimet (aludoni në raportet e policisë, raportet mjekësore, fotot, dëmtimet ende të dukshme në gjykatë, etj.)?
- A keni folur për dëshirën tuaj për të mos dëshmuar në strehimoren lokale të grave/qendrën e këshillimit/shërbimit e një viktime?
- Nëse jo, a do të ishit e gatshme të flisni me ta?

2.5 Krijimi i një ambienti të përshtatshëm në gjykatore

Praktikat e lidhura me gjykimet dhe gjykimet shpesh dekurajojnë viktimat që të dëshmojnë dhe të traumatizojnë ata që vendosin ta bëjnë këtë. Edhe për ato viktimat që janë të motivuara për të dëshmuar, gjykimet mund të jenë përvojë e vështirë emocionale për to, si dhe t'i vënë ato në rrezik të mëtejshëm për dhunë. Gjykatat, procedurat dhe gjykimet penale mund të shihen si formale dhe tradicionale. Prokurorët dhe gjyqtarët kanë një shans më të mirë për të zvogëluar ankthin e viktimave nëse ato kanë një kuptim se si ky mjedis i institucionalizuar dhe praktikat e tij mund të kontribuojnë në kushtet jo-mikpritëse me të cilat përballen viktimat dhe t'i ekspozojnë ato ndaj ri-viktimizimit. Disa nga faktorët që kontribuojnë në kushte jo-mikpritëse për viktimat janë të pashmangshëm. Për shembull, viktimat duhet, për shkak të nevojës, t'u përshkruajnë njerëzve që nuk i njohin (gjyqtarit, prokurorit dhe avokatëve mbrojtës) detajet e dhunës dhe mbrojtja duhet të ketë disa mundësi t'u bëjnë atyre pyetje. Sidoqoftë, prokurorët dhe gjyqtarët kanë për detyrë të marrin në

⁹⁰ WAVE (2000). Program trajnimi për luftimin e dhunës ndaj grave. Gjetendet në: <http://www.wave-network.org/content/wave-training-programme-combating-violence-against-women-0>.

konsideratë se cilët hapa mund të ndërmarrin për të minimizuar ndikimin negativ për viktimën kur duhet të shkojë në gjykatë. Merrni parasysh se si formaliteti i kërkuar nga të gjithë pjesëmarrësit në një gjykatë ndikon në viktimat që pritet të qëndrojnë respektuese ndaj gjyqtarëve dhe avokatëve ndërsa shpesh iu nënshtrohen pyetjeve intime, poshtëruese dhe agresive. Gjyqtarët dhe prokurorët duhet të lejojnë dëshmitarët të kërkojnë sqarime, të shprehin shqetësime ose të kontribuojnë në drejtimin e shkëmbimit dhe të parandalojnë marrjen në pyetje të tërthortë që është pa përsëritje ose e parëndësishme. Edhe hapësira fizike dhe estetika e sallës së gjyqit janë krijuar për të ngritur profesionistët e ligjit nga laikët. Dizajni fizik i disa sallave të gjyqit mund të rishikohet në mënyrë që viktima të ndihet më komode si dëshmitare.

Krijimi i një ambienti të përshtatshëm për sallën e gjyqit do të sigurojë që një viktimë të ndihet e sigurt dhe e mbështetur dhe kjo mund të kontribuojë në lehtësimin e dëshmisë së viktimës në gjyq. Viktimat ka më shumë të ngjarë të dëshmojnë dhe të ndjehen më mirë për përvojën e tyre me masa mbrojtëse ose “speciale” të vendosura që mund të ndihmojnë në krijimin e kushteve për një dëshmi të sigurt dhe efektive. Këto masa mund të ndihmojnë dëshmitarët e ndjeshëm dhe të frikësuar të japin provat e tyre më të mira në gjykatë dhe të ndihmojnë në lehtësimin e disa streseve që lidhen me dhënien e provave. Stresi mund të ndikojë në sasinë dhe cilësinë e dëshmisë së tyre. Juridiksione të ndryshme kanë varg të ndryshëm të masave të veçanta të dizajnuara për të lehtësuar përvojat e viktimave në gjyq dhe për të lehtësuar dëshminë e tyre. Prokurorët dhe gjyqtarët duhet të jenë të vetëdijshëm për masat e veçanta në dispozicion në Kosovë*. Për prokurorët, ata duhet të konsiderojnë të bëjnë një kërkesë për masa të veçanta dhe të jenë të gatshëm t’u përgjigjen argumenteve të mbrojtjes në lidhje me mënyrën se si këto masa ndikojnë në të drejtën e të pandehurit për gjykim të drejtë. Për gjyqtarët, ata duhet të binden se masa e veçantë ose një kombinim i masave ka të ngjarë të maksimizojë cilësinë e provave të dëshmitarëve.

Prokurorët dhe gjyqtarët duhet të marrin në konsideratë si në vijim:⁹¹

Ambienti i sigurt dhe miqësor i gjykatores

- Lejoni një person mbështetës të tillë si anëtar i familjes, mik apo person mbështetës profesional të jetë me viktimën gjatë procesit të gjykimit. Në rastin e vajzës viktimë, duhet të merren masa për të caktuar specialistë dhe familjarë për të shoqëruar vajzën, dhe një kujdestar për të mbrojtur interesat ligjore të vajzës.
- Siguroni ambiente gjyqësore miqësore për përdoruesit dhe të përshtatshme për qëllime, duke përfshirë vendet e pritjes.
- Largoni të gjithë personat e panevojshëm, përfshirë shkelësin e pretenduar, ndërsa viktima i jep dëshmitë e saj.
- Merrni masat e duhura për të siguruar të mos ketë kontakt të drejtpërdrejtë midis viktimës dhe të akuzuarit, duke përdorur urdhra ndalimi të urdhëruar nga gjykata ose duke urdhëruar paraburgim.
- Njoftoni autoritetet përkatëse në rastin e dyshimit që viktima lëndohet ose rrezikon të lëndohet gjatë gjykimit ose procesit të dëgjimit.

Mbrojtja e privatësisë, integritetit dhe dinjitetit

- Bëni kërkesë për masat në dispozicion që mund të mbrojnë privatësinë, integritetin dhe dinjitetin e viktimës, duke përfshirë: kufizimin ose ndalimin e publikut të pranishëm në gjyq, për shembull, gjykime në kamera ose gjykime të mbyllura dhe kufizimin e publikimit në media të informacionit personal të viktimave.
- Kundërshtoni ose mos lejoni ndonjë deklaratë të gabuar ose përpjekje për të ndërhyrë shumë në sigurinë e dëshmitarëve (të tilla si çështje që mund të tentojnë të zbulojnë identitetin e dëshmitarëve).
- Hiqni çdo informacion identifikues siç janë emrat dhe adresat nga regjistri publik i gjykatës ose përdorni një pseudonim për viktimën.
- Në rastin kur viktima është vajzë merrni masat e duhura për: ruajtjen e konfidencialitetit dhe kufizimin e zbulimit të informacionit në lidhje me identitetin e vajzës dhe përfshirjen në proces; dhe përjashtoni publikun dhe mediat nga gjykatë gjatë dëshmisë së vajzës, kur lejohet nga ligji kombëtar.

91 Këto pika janë përmbledhur nga Paketa e Shërbimit Thelbësor të OKB-së për gratë dhe vajzat që i nënshtrohen dhunës: Moduli i Drejtësisë dhe Policimit 3.

Mundësia për pjesëmarrje të plotë

- Bëni kërkesë për dhe/ose kur është e mundur lejoni masa në dispozicion që mund të lehtësojnë dëshminë e viktimës në gjyq/seancë: masa që lejojnë viktimën të dëshmojë në një mënyrë që e lejon atë të shmangë shikimin e të akuzuarit, për shembull ekranet, prapa dyerve të mbyllura, televizion me qark të mbyllur (CCTV).
- Miratoni qasje të menaxhimit të lëndëve që sigurojnë që viktimat ka mundësi për të marrë pjesë plotësisht në procedurë me sasinë më të vogël të viktimizimit sekondar: zvogëloni vonesat e panevojshme; dhe promovoni praktika që çështjet që nuk janë në diskutim të jenë pajtuar dhe pranohen në fillim të gjykimit/seancës.
- Ndërmerrni mënyra dhe qasje për të zvogëluar stresin e viktimës: kufizoni provat e saj në provat përkatëse; lejoni pushim të shkurtër kur ajo është shumë e dëshpëruar për të vazhduar; identifikoni mundësitë për të shmangur ose minimizuar ekzaminimin e drejtpërdrejtë të viktimës nga i pandehuri, kur është e mundur; nëse lejohet, ekzaminimi të kryhet përmes një ndërmjetësi; nëse lejohet, përdorni intervistën e regjistruar me video si provë kryesore.
- Në rastin kur viktimat është vajzë, përdorni procedura të ndjeshme ndaj fëmijëve, duke përfshirë dhomat e intervistave, mjediset e modifikuara të gjykatës dhe merrni masa për të siguruar që seancat dhe intervistat të jenë të kufizuara dhe caktohen në kohë të ditës të përshtatshme me moshën e vajzës dhe të ndara nga i akuzuari.

Sigurimi i cilësisë së provave të viktimës

Realiteti në shumë gjykime penale që përfshijnë dhunë ndaj grave dhe dhunë në familje është se i pandehuri vendos të mos japë dëshmi, siç është e drejta e tyre, me avokatin e tij mbrojtës që e çon ankuesin përmes versionit të ngjarjes së të pandehurit në një mënyrë për të vendosur një histori alternative të gjetësit të fakteve për të krijuar dyshimin e arsyeshëm. Teknikat e marrjes në pyetje të mbrojtjes duhet të paraqesin prova të caktuara në mënyra të caktuara, në vend se të mbledhin të gjitha provat në dispozicion në një mënyrë të ekuilibruar. Ata kryesisht manipuluan prova duke bërë pyetje të mbyllura për të kontrolluar se çfarë informacioni bëhet publik.

Ka shumë faktorë që ndikojnë në cilësinë dhe sasinë e provave të siguruar nga viktimat si dëshmitarë. Prokurorët dhe gjyqtarët duhet të marrin në konsideratë udhëzuesit e mëposhtëm për të rritur aftësinë e viktimës për të treguar historinë e saj në gjykatë:⁹²

- ✓ Bërja e pyetjeve të hapura dhe shmangia e pyetjeve sugjestionuese.
- ✓ Kontrollimi i pyetjeve të papërshtatshme, pasi kjo zvogëlon cilësinë e provave të dëgjua.
- ✓ Të qenit i vetëdijshëm se sjellja e personit që bën pyetjet - sjelljet më autoritare i bëjnë dëshmitarët e ndjeshëm më pak të aftë të kujtojnë informacionin e saktë dhe më pak të gatshëm për të zbuluar informacionin.
- ✓ Përdorimi i provave të regjistruara paraprakisht me video, megjithëse është më e pajtueshme me qasjet hetuese sesa kundërshtuese për dëshminë, gjendet në disa juridiksione kundërshtare.
- ✓ Bën gjykime më shumë në lidhje me bisedat sesa betejat dhe lejon mbështetje më të madhe në provat e shkruara të marra në procedurë paraprake.
- ✓ Lejimi që viktimat të ketë avokatin e saj. Detyrat mund të shkojnë nga veprimi si ndërmjetës gjatë marrjes në pyetje për të, të paktën pjesërisht, adresimin e manipulimit deri te sigurimi i avokimit dhe përfaqësimit gjatë gjithë procesit ligjor, përfshirë vendimet e dënimit dhe kompensimin.

Strategjitë për kufizimin e pyetjeve agresive dhe pyetjeve jo të duhura bazuar në mite dhe stereotipet gjinore

Duke qenë se ballafaqimi i drejtpërdrejtë midis të pandehurve dhe viktimave të tyre të pretenduara përfshin rrezik të traumatizimit të mëtejshëm të viktimës, prokurorët dhe gjyqtarët luajnë rol të rëndësishëm në sigurimin që roli i viktimës si dëshmitar të mos minohet ose të bëhet qesharak, dhe që gjykata të sigurojë një mjedis të sigurt për dëshminë e saj. Teknikat e pyetjes nga mbrojtja, të tilla si përsëritja e gjerë, ndërprerja e shpeshtë, pyetjet e mbyllura dhe kërkimi i rikujtimit të saktë të detajeve periferike, janë taktika të zakonshme të mbrojtjes në rastet që përfshijnë dhunë ndaj grave dhe dhunë në familje. Prokurorët dhe gjyqtarët duhet

92 Marrë nga UNODC. 2019. Doracak për Gjyqësorin mbi Përgjigjet Efektive të Drejtësisë Penale ndaj Dhunës me Bazë Gjinore ndaj Grave dhe Vajzave.

të kenë kujdes nga taktikat mbrojtëse për të frikësuar ose poshtëruar viktimën, të tilla si përdorimi i pyetjeve të padrejta, të panevojshme, të përsëritura, agresive dhe diskriminuese. Ata të dy kanë rol për të luajtur për të ndaluar vendosmërisht një sjellje të tillë, duke ngritur kundërshtime (nga prokurorët) ose duke bërë paralajmërime ose duke mos lejuar atë linjë pyetjesh (nga gjyqtarët).

Prokurorët dhe gjyqtarët duhet të marrin në konsideratë si në vijim:

- Kuptoni se si dhuna ndaj grave dhe dhuna në familje është e ndryshme nga veprat tjera, duke përfshirë vlerësimin e stereotipave që lidhen me këto raste dhe sfidat me të cilat përballen viktimat në qasjen në drejtësi në këto raste.
- Balanconi të drejtën e viktimës për mbrojtje të barabartë para ligjit dhe privatësinë me të drejtën e të pandehurit për përgjigje të plotë dhe mbrojtje. Ndërsa mbrojtja ka të drejtë të testojë çështjen për pasaktësi dhe mospërputhje që mund ta bëjnë dëshminë të pasigurt, e drejta e tillë nuk është absolute dhe nuk i jep mbrojtjes të drejtën për të përdorur stereotipet gjinore për të bërë sjelljen e saj, veshjen e saj dhe karakterin e saj më mashkullor.
- Argumentoni se të gjithë avokatët kanë si detyrë etike të mos diskriminojnë, të avokojnë me mirëbesim dhe të mos mashtrojnë gjykatën. Ndërsa nuk paraqet prova të rreme, avokati mbrojtës që përdorë ngacmime dhe pyetje të pahijshme për të paraqitur një mbrojtje të mbështetur në stereotipe është lajthitës.

Prokurorët dhe gjyqtarët gjithashtu duhet të përmbahen nga bërja e komenteve të papërshtatshme bazuar në mite dhe stereotipet gjinore.

2.6 Opcionet për ushtrime

Opcioni 1: Zhvilloni skenar ose video të lojërave me role - qasje të mira dhe të këqija

Akademia e Drejtësisë së Kosovës* mund të zhvillojë klipe filmash të shkurtër me qasje të mira dhe të këqija duke theksuar sesi prokurorët dhe gjyqtarët trajtojnë viktimat e dhunës ndaj grave të cilat mund të përdoren për të lehtësuar diskutimin e materialit në këtë modul. Një shembull mund të jetë zhvillimi i skenarëve të ndryshëm të roleve që nxjerrin në pah shembuj të zakonshëm të pyetjeve të pahijshme të ankuesit gjatë gjykimeve në Kosovë*. Për shembull këtu mund të përfshihen:

- Marrja në pyetje nga mbrojtja në lidhje me papunësinë e viktimës që përdoret për ta portretizuar atë si dembel dhe për të mbështetur stereotipet e klasës për të minuar besueshmërinë e saj.
- Pyetjet nga mbrojtja dhe prokurori i një viktime nëse ka punuar si prostitutë. Mbrojtja mund ta shtrojë atë para shumë stereotipave gjatë gjithë gjykimit dhe të krijojë idenë e saj si një viktimë e padenjë. Edhe kur prokuroria kundërshtoi këtë përshkrim, ai vendosi përgjigjen e tij se prostitucioni i viktimës “nuk e bën atë viktimë të klasit të dytë dhe ajo duhet të trajtohet si person normal”.
- Pyetja nga gjyqtari për një ankuese për përdhunim, ‘pse nuk mund të afroje vetëm gjunjët’ e zhvendos fajin tek ajo dhe bazohet në stereotipet rreth temës ‘ajo e donte atë’.

Opcioni 2: Diskutim në grupe të vogla - rast studimor

[Përshtatur nga studimi i rastit nga UNODC. 2017. Libri i burimeve për trajnerët mbi përgjigjet efektive të prokurorisë ndaj dhunës ndaj grave dhe vajzave.]

Instruksonet: Ndani grupin e madh në grupe më të vogla, secili i përbërë nga një profesion. U caktoni grupeve të prokurorëve skenarin 1 ose 2. U caktoni grupeve të gjyqtarëve skenarin 3 ose 4. Secili grup duhet t’u përgjigjet pyetjeve të mëposhtme:

- Si vazhdoni më tej?
- Cilat opsione do të kishit dhe cilat do të konsideronit dhe pse?

Faktet

Policia mori një telefonatë nga znj. Laci duke informuar që djali 9-vjeçar i fqinjët të saj, Niku, kishte ardhur në derën e saj duke qarë se babai dhe nëna e tij po përlesheshin. Policia mund të dëgjonte atë duke qarë në sfond. Policia u dërgua menjëherë në adresë. Kur policia arriti në adresën e dhënë, ata panë zonjën Laci në shtëpinë fqinje përpara derës së saj të hapur me një djalë të ri i cili dukej i mërzitur. Ajo tregonte në drejtim të shtëpisë nga kishte ikur djali. Djali i vogël i kërkoi policisë të ndihmonte nënën e tij.

Ndërsa policia iu afrua derës së përparme, ata mund të shihnin përmes dritares një grua në dyshe-menë e kuzhinës që nuk lëvizte dhe një burrë duke ngrënë në tryezë. Me të trokitur, burri u përgjigj te dera, duke nuhatur alkool, ishte skuqur në fytyrë dhe ishte djersitur dhe po qeshte. Ai tregoi gruan e tij, duke thënë “atje është gruaja ime dembele, duke fjetur si zakonisht”. Policia kontrollon gruan në dyshe-me, ajo ishte zgjuar, u shfaq e shqetësuar dhe bluza e saj ishte grisur përpara. Policia e pyetën se si ishte. Ajo tha se ishte mirë. Zëri i saj ishte pa frymë dhe i rrëmbyeshëm. Policia shpjegoi se kishte pasur një raport të një shqetësimi në këtë adresë dhe se policia ishte aty për të kontrolluar sigurinë e banorëve.

Një oficer policie mori deklaratën e gruas. Zonja Abazi raportoi se burri i saj kishte ardhur në shtëpi vonë atë mbrëmje. Kur ai hyri në derë, ajo mund të shihte se ai ishte i nervozuar dhe i dehur. Ai e pyeti se ku e kishte darkën. Ajo e kishte larguar atë mbi një orë më parë ndërsa po ftohej aty jashtë. Ajo ishte gati të shkonte në kuzhinë për ta ngrohur përsëri kur ai e kapi nga pas dhe filloi ta godiste në fytyrë. Ai më pas e hodhi atë për muri. Ajo u rrëzua dhe ai filloi t’u shqelmojë. Gjëja e fundit që asaj iu kujtua ishin duart e tij në fytyrën e saj.

Oficeri tjetër i policisë e çoi burrin në makinën e policisë për ta marrë në pyetje. Gjatë rrugës për në makinë, burri tha spontanisht, “Unë shumë pak e kam prekur atë”. Sapo hyri në makinë, burri tha “ajo e meritonte atë, ajo gjithmonë ia vonon darkën atij, unë jam ai që punoj shumë gjithë ditën për të fituar para për ta ushqyer dhe veshur atë dhe fëmijët dhe të paktën ajo që mund të bënte ishte të përgatiste darkën në kohë.”

Skenari 1: Zonja Abazi dhe djali i saj qëndrojnë në strehimore për tre ditë dhe ndërsa ajo është në strehimore, ajo merr vizitohet nga burri i saj i cili kërkon falje dhe dëshiron që ajo të kthehet në shtëpi. Ajo i dërgon një letër prokurorit në të cilën thuhet: “Ju lutemi hiqni akuzat kundër z. Abazi. Ai nuk ka pirë asgjë që nga ajo natë dhe ne vetë mund të merremi me këtë. Nuk ka asnjë arsye për të humbur kohën e të gjithëve. E gjithë kjo u fry e u bë shumë e madhe. Nuk shqetësohem për të nëse nuk është duke pirë”.

Skenari 2: Prokurori takon viktimën ditën e gjykimit. Gjyqi është caktuar për në orën 9:30 dhe prokurori ka caktuar një takim me viktimën për në ora 8:00. Viktima hyn në zyrën e prokurorit. Ajo nuk e shikon prokurorin në sy dhe thotë me një zë shumë të qetë se nuk dëshiron të vazhdojë me akuzat.

Skenari 3: Gjyqtari që kryeson gjatë gjykimit penal vëren znj. Abazi që hyn në sallë në mënyrë të ndrojtur dhe e frikësuar. Në ulësen e dëshmitarit ajo ka vështirësi për t’iu përgjigjur pyetjeve të prokurorit ku znj. Abazi vështron nga tryeza e mbrojtjes.

Skenari 4: Në vendin e dëshmitarëve gjatë gjykimit penal, zonja Abazi kthehet kah gjyqtari dhe i thotë “Unë tërheq deklaratën time”.

3. Vlerësimi i dëshmimeve

Shpesh është policia ajo që ka përgjegjësinë kryesore për procesin e hetimit dhe mbledhjen e provave. Sidoqoftë, prokurorët, dhe në një farë mase gjyqtarët, kanë rol në sigurimin që hetuesit po respektojnë standardet për mbledhjen e provave. Secili profesion duhet të vlerësojë provat e mbledhura në kryerjen e detyrës së tyre, nëse kjo është në vendimin për ndjekje penale dhe përzgjedhjen e akuzave nga prokurorët apo në vlerësimin gjyqësor të fakteve në përputhje me ligjin, arsyetimin ligjor dhe hartimin e vendimeve gjyqësore nga gjyqtarët.

Rastet që përfshijnë dhunë ndaj grave dhe dhunë në familje mund të jenë sfiduese. Shumë nga veprat penale të mbuluara nga Konventa e Stambollit kryhen nga anëtarët e familjes, partnerët të ngushtë ose persona në mjedisin e ngushtë shoqëror të viktimës. Kjo do të thotë që shpesh incidenti i dhunës ndodh privatisht pa dëshmitarë; viktima ka ndjenja turpi, frike dhe pafuqie të cilat mund të kontribuojnë në raportimin e vonuar dhe për pasojë probleme me prova të mundshme fizike siç janë ekzaminimet mjeko-ligjore, ndjenjat e mos bashkëpunimit me autoritetet ose duke mos qenë në gjendje të kujtojë plotësisht dhunën për shkak të traumës. Deklarata e viktimës është një provë thelbësore, dhe duhet të regjistrohet me kujdes, megjithatë, ekziston gjithashtu një mbështetje e tepërt në deklaratën e viktimës, shpesh në dëm të ndërtimit të lëndëve më herët dhe kuptimplota nga policia, e cila rezulton në mungesë të përgjithshme të mbledhjes së provave. Në rastet e dhunës seksuale, ekziston edhe mbështetje e tepërt në prova fizike, që shpesh rezulton në praktikën kur rasti nuk do të vazhdojë nëse nuk ka raport mjeko-ligjor. Ky modul ofron disa shpjegime si për prokurorët ashtu edhe për gjyqtarët për të përmirësuar efektivitetin e vlerësimit të provave në këto raste.

3.1 Standardet ndërkombëtare

Prokurorëve dhe gjyqtarëve u jepen disa udhëzime nga normat dhe standardet ndërkombëtare nga instrumenti i ligjit të butë që është hartuar posaçërisht për shtetet për të përmirësuar përgjigjen e tyre të drejtësisë penale ndaj dhunës ndaj grave. Provat e rëndësishme të tilla si dëshmitë nga anëtarët e tjerë të familjes, veprimet dhe deklaratat e viktimës kur ato ishin në kontakt të parë me policinë, provat fizike dhe mjekësore të mbledhura pasi të raportohen krimet në polici ose provat e mbledhura në vendin e krimit nga policia duhet të jenë me përparësi nga prokurorët në përputhje me kërkesat e Konventës së Stambollit. Konkretisht, Konventa e Stambollit kërkon që shtetet të vendosin hetime dhe ndjekje penale efektive dhe në kohë të lëndëve nga zbatimi i ligjit dhe ndjekje penale duke mbledhur fakte përkatëse, duke intervistuar dëshmitarë të ndryshëm në dispozicion, si dhe duke përdorur metodat më të reja të ekzaminimit mjeko-ligjor në mënyrë që rastet e dhunës në familje të përgatiten para gjykatës.

	Strategjitë dhe Masat Praktike të Modelit të Përditësuar të OKB-së
Mbledhja e provave	Të zhvillohen dhe zbatohen politika dhe përgjigje të përshtatshme në lidhje me hetimin dhe mbledhjen e provave që marrin parasysh nevojat unike dhe perspektivat e viktimave të dhunës, respektojnë dinjitetin dhe integritetin e tyre dhe minimizojnë ndërhyrjen në jetën e tyre duke respektuar standardet për mbledhjen e provave (neni 16 (e)).
Vlerësimi i besueshmërisë	Besueshmëria e një ankueseje në një rast të dhunës seksuale kuptohet se është e njëjtë me atë të një ankuesi në çdo procedurë tjetër penale (neni 15 (e)).
Provat e akteve të mëparshme të dhunës	Provat e veprimeve të mëparshme të dhunës, abuzimit, ndjekjes dhe shfrytëzimit nga autori i krimit shqyrtohen gjatë procedurave gjyqësore, në përputhje me parimet e ligjit penal kombëtar (neni 15 (g)).
Përdorimi i alkoolit	Njerëzit të cilët kryejnë akte dhune ndaj grave ndërsa janë vullnetarisht nën ndikimin e alkoolit, drogës ose substancave tjera nuk përjashtohen nga përgjegjësia penale (neni 15 (f)).

3.2 Korniza ligjore e Kosovës*

Dhuna në familje. Meqenëse dhuna në familje konsiderohet shkelje e të drejtave të njeriut, sipas politikave prokuroriale të Kosovës* rastet në lidhje me këto hetime duhet të trajtohen me përparësi.⁹³ Në rastet kur dhuna në familje raportohet pas orarit të punës, prokurorët kujdestarë duhet të caktohen për secilën Prokurori Themelore. Intervistat e dëshmitarëve kryhen nga prokurorët e specializuar për dhunën në familje të emëruar në të gjitha Gjykatat apo Prokuroritë Themelore, të cilët ndërmarrin vlerësimet e nevojshme të rrezikut së bashku me policinë dhe ndjekin politikat dhe procedurat përkatëse për rastet e recidivizmit, si dhe shkeljet e urdhrave të mbrojtjes, siç ndiqet nga Zyra e Prokurorit të Shtetit.⁹⁴ Së bashku me Mbrojtësit e Viktimave, prokurorët e specializuar duhet gjithashtu të sigurojnë që viktimat të informohen për të drejtën e tyre për të deklaruar dëmet, në mënyrë që viktimat të kenë të drejtë për kompensim shtetëror në rast se dëmet nuk vendosen në procedurat fillestare penale.⁹⁵ Më tej, prokurorëve u rekomandohet të mbajnë informacione në lidhje me lëndën, të tilla si emri i autorit të krimit dhe viktimës, duke përfshirë historinë e lëndëve të mëparshme nëse janë të disponueshme, episodet e mëparshme të dhunës përfshirë informacionin e procedurave penale dhe civile kundër autorit. Viktimat duhet të informohen për rrjedhën e procedurave në çdo kohë.

Dhuna seksuale. Incidentet e përdhunimit dhe formave të tjera të dhunës seksuale mbeten shumë pak të raportuara ku të dhënat zyrtare të policisë tregojnë se gjatë 2015-2018 ishin raportuar vetëm 15 raste të përdhunimit në Kosovë*.⁹⁶ Aktualisht nuk ka Procedura Standarde të Operimit për krimet që lidhen me dhunën seksuale, që shpesh çojnë në përgjigje të pakoordinuar të institucioneve të përfshira. Në rastet kur viktimat nuk dëshirojnë të raportojnë përdhunimin menjëherë, nuk ka asnjë mënyrë që ato të ruajnë provat mjeko-ligjore pasi Kosova* ka mungesë të sistemeve të specializuara të mbështetjes për viktimat e përdhunimit siç janë Qendrat e Krizave të Përdhunimit dhe Qendrat e Referencës Seksuale.⁹⁷ Legjislativi i Kosovës* nuk parashih krijimin e Qendrave të Krizave të Përdhunimit ose Qendrave të Referencës Seksuale. Standardet minimale në Evropë janë që të ketë një qendër referimi seksuale për 400,000 gra dhe një qendër krize përdhunimi për 200,000 gra.⁹⁸ Aktualisht, vetëm një institucion kryen ekzaminime mjekësore mbi viktimat e dhunës seksuale, përkatësisht Departamenti për Mjekësi Ligjore. Këto ekzaminime kryhen vetëm nëse ka kërkesë zyrtare për hetim nga shërbimet prokuroriale dhe nuk mund të kontaktohen drejtpërdrejt nga viktimat. Për më tepër, mbledhja e provave mjeko-ligjore varet shumë nga koha. Aktualisht, pasi vetëm Departamenti për Mjekësi Ligjore në Prishtinë mund të kryejë ekzaminime të tilla, transportimi i viktimave nga rajone të tjera në Prishtinë mund të çojë në humbjen e provave të vlefshme.⁹⁹ Për më tepër, nuk ka shërbime të ndjeshme ndaj gjinisë për viktimat e dhunës ku ato mund të kërkojnë këshillim dhe t'u nënshtrohen ekzaminimeve mjeko-ligjore. Policia shpesh përfshihet në përgjigje joadekuate dhe viktimat fajësojnë qëndrimet ndaj viktimës. Viktimat përballen me vendim të vështirë nëse duan të raportojnë dhunën apo jo. Në rastet kur ato nuk dëshirojnë të raportojnë dhunën menjëherë, nuk ka asnjë mënyrë për të ruajtur provat mjeko-ligjore për një periudhë të mëvonshme kohore.

3.3 Sigurimi i një hetimi gjithëpërfshirës dhe mbledhja e të gjitha provave përkatëse

Prokurorët, më shumë sesa gjyqtarët, kanë rol në sigurimin e hetimeve gjithëpërfshirëse dhe mbledhjen e provave përkatëse. Ndërsa procesi hetimor kryhet kryesisht nga policia, prokurorët luajnë rol aktiv në shqyrtimin e ligjshmërisë dhe drejtësisë së hetimeve dhe mbledhjen e provave, dhe në monitorimin e respektimit të të drejtave të njeriut nga hetuesit, të paktën në vendimin nëse ndjekja penale duhet të fillojë ose vazhdojë. Gjyqtarët gjithashtu mund të kenë ndonjë rol për të luajtur gjatë fazës hetimore kur u kërkohe të lëshojnë urdhrat e kërkimit, ose përpilimin e dokumenteve. Studimet kanë treguar që në lloje të caktuara të rasteve të dhunës ndaj grave, siç janë rastet e përdhunimit, bëhen pak përpjekje për të ndërtuar raste, por më shumë përqendrimi është në diskreditimin e viktimës dhe mos procedimin e lëndës.¹⁰⁰ Prokurorët nuk duhet të përdorin vështirësitë në prova për të pushuar lëndët nëse konstatojnë se këto vështirësi janë për shkak të mungesës së kujdesit dhe angazhimit në procesin hetimor si rezultat i stereotipave të perceptuar nga policia dhe qëndrimeve të mbështetur në mite. Sigurimi që të gjitha provat e disponueshme janë mbledhur mund të

93 Shikoni Rregulloren Nr. 763 të Këshillit Prokurorial të Kosovës* dhe Prokurorit të Shtetit, për rritjen e efikasitetit në trajtimin e rasteve të dhunës në familje.

94 Po aty, neni 4 Emërimet dhe Menaxhimi i Lëndëve, Rregullorja e KPK-së, Nr. 763, 2017.

95 Po aty, fq. 4.

96 Shikoni për shembull Raportin e Qasjes në Drejtësi për Viktimat e Dhunës me Bazë Gjinore, KIPRED 2018, financuar nga Zyra e BE-së në Prishtinë.

97 Po aty.

98 Krol et al për Këshillin e Evropës, Shërbimet mbështetëse të hartëzimit për viktimat e dhunës ndaj grave në Kosovë*.

99 Shih për shembull Raportin e Qasjes në Drejtësi për Viktimat e Dhunës me Bazë Gjinore, KIPRED 2018, financuar nga Zyra e BE-së në Prishtinë.

100 Du Mont, J dhe White, D. 2007. "Përdorimet dhe ndikimi i provave mjeko-ligjore në rastet e sulmeve seksuale: përmbledhje e përgjithshme. OBSH.

nënkuptojë që prokurorët dhe gjyqtarët mund të zvogëlojnë mbështetjen e tyre në dëshminë e viktimës, të zvogëlojnë rrezikun e saj të hakmarrjes nga autori dhe të rrisin gjasat e një ndjekjeje të suksesshme.

Prokurorët duhet të kenë njohuri dhe aftësi për të ndihmuar hetuesit të sigurohen se është kryer hetimi i plotë. Kjo përfshin promovimin e ndërtimit të provave që përqendrohen në besueshmërinë e pretendimit më shumë sesa në besueshmërinë e viktimës. Hetimi gjithëpërfshirës mund të lejojë që prokurori të vazhdojë pa dëshminë e viktimës, e cila kërkon ndjekje penale të bazuar në prova. Raste të tilla duhet të ndërtohen në prova vërtetuese, të tilla si prova fizike, ekspertë mjekësorë dhe dëshmi të dëshmitarëve ekspertë. Prokurorët duhet të jenë pro-aktivë në eksplorimin e formave të mundshme të provave dhe një listë kontrolli mund të jetë e dobishme, siç shihet në tabelën më poshtë.

Llojet e provave të mundshme				
Deklarimet	Fotografi	Mjekësore/forenzike	Vëzhgimi/dokumentimi	Prova tjera
Viktima	Lëndimet e viktimës, me pëlqimin e viktimës	Ekzaminimi nga koka deri te gishtërinjtë e këmbës i viktimës për lëndime, prova e forcës	Shprehja e të dyshuarit	Thirrjet telefonike
Fqinji	Lëndimet e të dyshuarit, nëse ka (p.sh. lëndime sulmuese ose lëndime të shkaktuara në vetëmbrojtje nga viktima)	Tampona të zonave të mundshme të kontaktit fizik	Kundërvajtja e viktimës	Ndonjë histori e mëparshme që mund të mbështetet si karakter i keq përfshirë edhe në lidhje me partnerët e tjerë
Dëshmitarë okularë	Skena e krimit (sende të prishura ose të shkatërruara, njolla gjaku)	Ekzaminimi i trupit të të dyshuarit	Kundërvajtja e të dyshuarit	Regjistrimi i thirrjes emergjente
Dëshmitarët se si silllet viktima para/pas incidentit (p.sh. i aftë të japë pëlqim)		Provat e skenës së krimit nga ekzaminimi mjekoligjor (gjurmët e gishtërinjve, lëngjet e trupit, gjurmët e këmbëve)	Rroba të grisura	Hartimi i thirrjeve telefonike
Mësimdhënës		Shënimet nga spitali/dhoma e emergjencës	Grim i njollosur	Incizimet e mesazheve me zë
Kolegët në punë		Toksikologjia (nivelet e alkoolit) përfshirë llogaritjen e mëhershme	Çrregullim në shtëpi	Letërkëmbim ose korrespondencë me email; ndryshimi i sjelljes/gjendjes shpirtërore
Shokët në shkollë		Thëniet spontane të viktimës që i bëhen stafit mjekësor	Lëndimet e viktimës (përdorimi i diagramit)	Rrjeti social
				Provat nga CCTV
				Armë
				Dosjet gjyqësore për familjen

Burimi: Skinnider, E. 2014. Doracak mbi ndjekjen penale efektive ndaj dhunës ndaj grave dhe vajzave. UNODC, f. 73.

3.4 Treguesit në vlerësimin e provave

3.4.1 Vlerësimi i besueshmërisë së viktimës

Nuk është e pazakontë që në rastet që përfshijnë dhunë ndaj grave dhe dhunë në familje mund të ketë pak prova fizike për të lidhur të dyshuarin me krimin ose asnjë dëshmitar që mund të vërtetojë dëshminë e vik-

timës. Shpesh gjasat e dënimit varen kryesisht nga aftësia e viktimës për të artikuluar atë që ka ndodhur dhe për të bindur prokurorin të vazhdojë me ndjekjen penale dhe gjyqtarin për të dënuar.

Jeni të vetëdijshëm sesi mitet dhe stereotipet informojnë vlerësimet e besueshmërisë

Mitet dhe stereotipet vazhdojnë të informojnë vlerësimet e besueshmërisë së viktimës, nga fakti nëse ajo u soll 'në mënyrë racionale' në kohën e dhunës e deri te mënyra se si sillet gjatë gjykimit penal. Prokurorët dhe gjyqtarët duhet të jenë të vetëdijshëm se si e karakterizojnë sjelljen e ankuesit si "zgjedhje të mira" dhe sesi këto shpesh bazohen në ndërtimin e "viktimës ideale". Ata gjithashtu duhet të shohin se si po vlerësojnë ato që u thotë ankuesja nga mënyra në të cilën e japin. Atributet, vendimet dhe shtrëngimet e ankueses kur ajo është në gjykatore mund të mos bien në pikëpamjet e tyre për atë që një dëshmitar "i mirë" ose dëshmitar "i besueshëm" do të thoshte ose jo.

Sfida në trajtimin e deklaratave të paqëndrueshme

Një nga sfidat kryesore të dëgjua nga shumë prokurorë dhe gjyqtarë është se ata shpesh përballen me shqyrtimin e çështjes së deklaratave jo konsistente të ankueses. Prokurorët dhe gjyqtarët duhet të shqyrtojnë se:

- Dhuna mund të ndikojë në aftësinë e viktimave për të rrëfyer në mënyrë koherente ose plotësisht përvojën e saj ose mpirja emocionale mund të komplikojë reagimin ndaj pyetjeve.
- Viktimat shpesh duhet të japin deklaratat të ndryshme për një numër autoritetesh përpara se të flasin me prokurorët ose para se të paraqiten para gjyqtarit në gjyq.
- Deklaratat mund të merren nga oficerë të pa trajnuar, në vendet ku ajo mund të mos ndihet e sigurt ose e mbështetur, të mos regjistrohen siç duhet qoftë në mënyrë koherente ose gjithëpërfshirëse. Për shembull, nëse viktimat është pyetur nga një oficer policie mashkull, ajo mund të mos ndihet rehat dhe kjo mund të ndikojë në aftësinë e saj për të treguar përvojën e saj.
- Viktimat mund të kishin dhënë deklaratën e saj në një gjuhë, por ishte përkthyer në një gjuhë tjetër, e cila mund të mos transkriptonte saktë atë që ajo tha ose parafrazoi historinë e saj gabimisht.
- Mund të ketë vonesë kohore midis ndonjë prej deklaratave të saj, p.sh. nga deklarata e parë dhe gjykimi penal. Nuk është e pazakontë që viktimat përpiqen të menaxhojnë jetën e tyre duke mos përjetuar sërish traumën.

Mospërputhjet në një deklaratë nuk duhet të minojnë automatikisht pretendimet e viktimës ose të sugjerojnë që ajo nuk është e besueshme ose e pandershme. Në fakt, mospërputhjet duhet të priten. Është e vështirë të imagjinohet që dikush mund të mbajë qëndrueshmëri në lidhje me detaje të parëndësishme kur ritregon një incident që ka ndodhur muaj ose ka të ngjarë edhe vite më parë. Është e arsyeshme të supozohet se mospërputhjet në detaje të vogla në të vërtetë rrisin besueshmërinë. Në vlerësimin e mospërputhjeve, prokurorët dhe gjyqtarët duhet të jenë të kujdesshëm në lidhje me vendosjen e peshës dhe rëndësisë së madhe të kontradiktave midis asaj që thotë një dëshmitar në gjykatë dhe deklaratave të mëparshme. Ata duhet të përshtatin një kulturë të besimit të viktimave, përveç nëse tregohet qartë e kundërta.

Zhvendosni vëmendjen në vlerësimin e fakteve të incidentit të dhunshëm

Fokusi i tepruar në sjelljen e viktimës kur vlerësohen provat, kur vendoset për të ndjekur penalisht ose jo, ose për të dënuar ose jo, rezulton në zhvendosjen e vëmendjes nga vlerësimi i fakteve rreth vetë incidentit të dhunës dhe sjelljes së të pandehurit. Rezultati është të minimizohet sjellja dhe përgjegjësia e të pandehurit ndërsa zhvendoset faji tek viktimat.

3.4.2 Çështjet me provat mjeko-ligjore

Fakti që disa forma të dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje zakonisht lënë prova fizike mund të jetë një përfitim (vërtetimi i viktimës; identifikimi i autorit) dhe një sfidë (jo gjithmonë e disponueshme ose e mbledhur, raportim i vonuar, kompromentuar, mungesë e kapacitetit të ekspertit mjeko-ligjor). Prokurorët dhe gjyqtarët duhet të drejtohen nga standardet minimale të OKB-së të përcaktuara në Paketën Thelbësore të Shërbimeve për të siguruar që çdo vendim për të mos proceduar nuk bazohet vetëm në faktin se nuk ka raport

mjeko-ligjor ose që raporti të mos jetë përfundimtar.¹⁰¹ Arsyeja për këtë është se mund të ketë një numër sfidash në lidhje me provat mjeko-ligjore:

Tendenca për besueshmëri të tepërt. Besueshmëria e tepërt e provave mjeko-ligjore bazohet në supozimin se kishte një “të vërtetë” të vetme për t’u zbuluar dhe se provat shkencore janë metoda më legjitime për gjetjen e tyre. Kjo nuk përshtatet mirë nëse forma e dhunës është dhunë psikologjike e cila mund të mos prodhojë prova mjeko-ligjore.

Interpretimi i gabuar në mungesë të provave mjeko-ligjore. Ka arsye të shumta pse nuk ka pasur prova mjeko-ligjore. Kjo përfshin si situatën ku është bërë ekzaminimi mjeko-ligjor (p.sh. raportimi i vonuar; ekzaminimi jo me kohë; viktimat mund të jetë larë ose të ketë shkuar në tualet, duke kompromentuar provat; ekzaminimi i pandjeshëm ose i papërshtatshëm për moshën; shteti nuk ka kapacitetin për të mbledhur dhe/ose të analizojë) dhe kur nuk është bërë ekzaminimi mjekoligjor (p.sh. vështirësi në qasje; refuzimi i viktimës për t’u nënshtruar një ekzaminimi mjeko-ligjor ndërhyrës).

Mungesa e sigurisë. Ekziston një spektër i gjetjeve fizike të prodhuara nga dhuna. Disa zbulime fizike janë mjaft specifike për abuzim, ndërsa gjetjet tjera janë jo specifike dhe mund të ndryshojnë për shkak të kaq shumë faktorëve, të tilla si lloji i objektit ose pjesa e trupit e përdorur, sasia e forcës, përdorimi i lubrifikantëve, koha e kaluar para ekzaminimit, etj. ekspertët mjeko-ligjorë mund të mos jenë të trajnuar për të kryer ekzaminime të bazuara në gjini ndaj grave; mbledhja e provave mund të mos bëhet në mënyrë korrekte ose plotësisht.

Interpretimi i provave mjeko-ligjore bazuar në mite dhe stereotipe gjinore. Vendosja e besimit në provat mjeko-ligjore bazohet në supozimin se gratë do të luftojnë kur përballen me ndonjë formë të dhunës dhe si rezultat do të ketë prova të forcës fizike ose një përleshjeje. Provat mjeko-ligjore që tregojnë se viktimat ishin më parë seksualisht aktive mund të minojnë besueshmërinë e saj dhe të përdoren për të argumentuar se dhuna nuk ka ndodhur.

Prokurorët dhe gjyqtarët duhet të jenë të vetëdijshëm se raportet mjeko-ligjore nuk duhet të konkludojnë nëse ka ndodhur përdhunim, por përkundrazi përshkruajnë ekzaminimin. Mos harroni, përdhunimi nuk është një gjendje mjekësore, është përkufizim ligjor. Ata duhet të dinë se si të interpretojnë raportin mjeko-ligjor. Disa shqyrtime:

- ✓ Jini të ndjeshëm ndaj shumë arsyeve pse viktimat mund të mos i nënshtrohen ekzaminimit mjeko-ligjor.
- ✓ Mungesa e lëndimeve fizike nuk do të thotë se nuk ka ndodhur fare dhunë.
- ✓ Të mos shohësh provat mjeko-ligjore si të domosdoshme për bindje.

3.5 Shqyrtime specifike për prokurorët kur vlerësohen provat

3.5.1 Ushtrimi i vendimeve prokuroriale

Prokurorët në përgjithësi janë ata që kontrollojnë dyert në gjykatore, duke vendosur se kush do të akuzohet dhe cilat akuza do të ngrihen. Ushtrimi i diskrecionit për të ndjekur apo për të mos ndjekur penalisht është veprim i rëndë pasi vendimi mund të ketë pasoja serioze për viktimën, për të dyshuarin dhe për komunitetin. Gjatë ushtrimit të gjykimit të tyre, prokurori duhet të vlerësojë bazueshmërinë e një lënde në lidhje me elementet e veprave të mundshme penale; përshtatshmërinë dhe cilësinë e provave; gjasat e dënimit; dhe nëse ka interes publik për ndjekje penale.

Përcaktimi i mjaftueshmërisë së provave për një lëndë. Prokurorët duhet të bazojnë gjykimin e tyre në forcën e provave dhe të mos ndikohen nga faktorë të tjerë të jashtëm dhe të parëndësishëm. Studimet tregojnë se prokurorët shpesh përfshijnë në vlerësimin e tyre karakteristika të parëndësishme të ankuesit dhe të dyshuarit. Vlerësimi subjektiv i prokurorit për karakterin dhe besueshmërinë e viktimës është shpesh një nga faktorët kryesorë në përcaktimin nëse duhet ndjekur penalisht apo jo. Prandaj, është e rëndësishme që prokurorët të jenë të vetëdijshëm për çdo paragjykim në mënyrën se si vlerësojnë karakterin, sjelljen dhe besueshmërinë e viktimës dhe të sigurojnë që vlerësimi i tyre të mos bazohet në stereotipet e “viktimave ideale”

¹⁰¹ Paketa e Shërbimeve Thelbësore të OKB-së për gratë dhe vajzat që i nënshtrohen dhunës: Moduli 3: Drejtësia dhe Policimi.

dhe "sjelljes racionale". Paketa e Shërbimeve Thelbësore të Kombeve të Bashkuara për Gratë dhe Vajzat që i nënshtrohen Dhunës vëren se vlerësimi i provave duhet të përqendrohet në besueshmërinë e pretendimit më shumë sesa në besueshmërinë e viktimës.

Prokurorët duhet t'i kushtojnë vëmendje të madhe mënyrës se si vlerësojnë sa vijon:

- Marrëdhëniet autor-viktimë.
- Karakteristikat e viktimës.
- Karakteristikat e të dyshuarit.
- Karakteristikat e rastit.

Gjasat e dënimit. Vlerësimet e prokurorëve për dënueshmërinë bazohen kryesisht në faktorë ligjorë: pesha e veprës; fuqia e provave në çështje; dhe fajësia e të dyshuarit. Studimet kanë zbuluar se prokurorët kanë më shumë të ngjarë të paraqesin akuza kur besojnë se provat janë të forta (p.sh. nëse kishte prova fizike për ta lidhur të dyshuarin me krimin), i dyshuari është fajtor (p.sh. nëse i dyshuari kishte të kaluar penale), dhe viktimë është pa faje (p.sh. nëse nuk do të kishte pyetje në lidhje me karakterin ose sjelljen e viktimës në kohën e incidentit).

Faktorët e interesit publik. Sapo të vlerësohet faza e provave, atëherë prokurori thirret për të parë nëse kërkohet ndjekja penale për interesin publik. Kjo përfshin shqyrtimin e shqetësimeve legjitime të komunitetit dhe balancimin e tyre me dëshirat e viktimës. Në përgjithësi është në interes të publikut të vazhdohet me ndjekje penale, kur pretendimet janë të natyrës serioze, dëm i konsiderueshëm i është shkaktuar viktimës dhe shkalla e fajësisë së kryesit të veprës është e lartë. Duke pasur parasysh prevalencën e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje dhe efektet e dëmshme që ka ajo mbi individin, familjen dhe komunitetin, qasja mbi-zotëruese duhet të jetë gjithmonë gjetja e një interesi publik për ndjekjen penale të rasteve të tilla.

Ndërsa është e rëndësishme që viktimë të përfshihet në vendimin për ndjekjen apo jo të ndjekjes penale, ekziston nevoja për të ekuilibruar agjencinë e viktimës me heqjen e nevojës për viktimat për të filluar ndjekjen penale dhe për të parandaluar abuzuesin nga përdorimi i dhunës ose kërcënimeve për të ushtruar presion ndaj viktimës për të ndaluar ndjekjen. Prokurorët gjithmonë duhet të informojnë viktimën për vendimin e tyre nëse do të ndjekin penalisht apo jo.

3.5.2 Zgjedhja e akuzave të përshtatshme

Shpesh ligji penal u ofron prokurorëve një zgjedhje akuzash në këto raste. Prandaj, prokurori mund të ketë diskrecion në përcaktimin se me çfarë krimi duhet akuzuar dhe çfarë niveli të seriozitetit. Prokurorët duhet të marrin parasysh sa vijon kur përcaktojnë akuzën e duhur¹⁰²:

- Akuzat duhet të pasqyrojnë seriozitetin e asaj që ka ndodhur, çdo element të paramendimit ose këmbënguljes në sjelljen e të dyshuarit, qëllimin e provueshëm të të dyshuarit dhe ashpërsinë e lëndimit (fizik dhe psikologjik) të pësuar nga viktimë.
- Mos harroni se akuza të ndryshme mund t'i japin gjykatës fuqinë për të vendosur paraburgim si dhe për të shqiptuar një dënim të përshtatshëm.
- Merrni parasysh të gjitha akuzat që mund të rezultojnë nga një përdorim model i frikësimit, detyrimit dhe dhunës (autori i veprës mund të ketë kryer më shumë se një vepër penale). Duhet të merret parasysh se cilat krime të tjera mund të akuzohen së bashku me veprën kryesore.
- Merrni parasysh shtimin e akuzës për shkelje të një urdhri gjyqate në situata kur ka urdhër mbrojtje ose urdhër ndalimi në fuqi në kohën e veprës.
- Kërkoni informacione tjera mbi historikun e të dyshuarit dhe i përdorni ato në vendimet e akuzës. Shkeljet e mëparshme kundër të njëjtës viktimë, nëse janë të mundshme dhe brenda parashkrimit, mund të akuzohen si akuza të veçanta.
- Akuzoni në rast si sulm i rëndë nga një person i besuar në rastet e dhunës së partnerit intim ose sulmit seksual jo të huaj.
- Vlerësoni nëse akuzat ndjekëse janë në dispozicion nëse ekziston një histori e modelit të përdorimit të frikësimit.
- Merrni parasysh nëse duhet të përfshihen akuza të tjera që burojnë nga veprimi i një të pandehuri pas

¹⁰² Pikat janë marrë nga: UNODC 2017. Libri i burimeve për trajnerët mbi përgjigjet efektive të prokurorisë ndaj dhunës ndaj grave dhe vajzave.

mbërritjes së policisë në vendngjarje, siç janë pengimi i drejtësisë, sjellja e çrregullt ose sulmi i një oficeri policie.

- Merrni parasysh nëse sjellja e të pandehurit pas ngritjes së akuzave fillestare rezulton në akuza të reja, siç janë ndërhyrjet e dëshmitarëve ose frikësimi i dëshmitarëve.

3.5.3 Procedimi me ndjekjen penale *ex officio*

Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut në rastin Opuz kundër Turqisë siguron udhëzime për faktorët që prokurorët duhet të marrin në konsideratë kur vendosin të procedojnë me ndjekje *ex officio* pas tërheqjes së ankesave nga viktimat¹⁰³:

- pesha e veprës penale;
- nëse lëndimet e viktimës janë fizike ose psikologjike;
- nëse i pandehuri ka përdorur armë;
- nëse i pandehuri ka bërë ndonjë kërcënim pas sulmit;
- nëse i pandehuri ka planifikuar sulmin;
- efekti (përfshirë edhe psikologjik) tek çdo fëmijë që jeton në shtëpi;
- shanset që i pandehuri të kryejë vepër përsëri;
- kërcënimi i vazhdueshëm për shëndetin dhe sigurinë e viktimës ose të cilitdo tjetër që ishte, ose mund të përfshihej;
- gjendja aktuale e marrëdhënies së viktimës me të pandehurin dhe efekti në atë marrëdhënie të vazhdimit të ndjekjes penale kundër dëshirave të viktimës;
- historia e marrëdhënies, veçanërisht nëse ka pasur ndonjë dhunë tjetër në të kaluarën; dhe
- historia kriminale e të pandehurit, veçanërisht çdo dhunë e mëparshme.

3.6 Shqyrtime specifike për gjyqtarët kur vlerësohen provat

Përfshirja e një perspektive gjinore në vendimmarrjen gjyqësore kërkon vlerësimin e gjyqtarit për faktet në përputhje me një kuptim të kujdesshëm të ligjit, të lirë nga çdo paragjykim gjinor dhe ndikime nga stereotipet gjinore. Kjo jo vetëm që vlen për vetë vendimin, por edhe për procesin me të cilin merret vendimi, duke përfshirë edhe vlerësimin e provave.

3.6.1 Përcaktimi i fakteve dhe interpretimi i provave

Gjatë vlerësimit të provave, gjyqtarët, si shumica e njerëzve, priren të mendojnë në lidhje me historitë dhe përvojat me të cilat ata janë të njohur. Kjo mund të çojë në supozime në lidhje me atë që ata e konsiderojnë sjellje "racionale" dhe t'i ndihmojë ata në përcaktimin e dëshmisë së dëshmitarit që besojnë. Fatkeqësisht, shumë nga historitë që mësojmë që nga fëmijëria kanë tendencë të pasqyrojnë çekuilibrin ekzistues të pushtetit dhe rolet gjinore në shoqëri. Kjo ka ndikim në mënyrën se si gjyqtarët vlerësojnë provat në vendimmarrje. Gjyqtarët duhet të sigurojnë vlerësimin e faktit se ata hedhin poshtë çdo mit ose stereotip të gjinisë. Gjyqtari duhet të pyesë nëse sjellja që ata presin nga viktimat ose i pandehuri përputhet me mitet ose stereotipet gjinore.

Gjyqtarët duhet të shqyrtojnë kontekstin në të cilin kanë ndodhur faktet. Ata duhet të:

- Marrin parasysh dinamikën e formës së dhunës: dhuna e partnerit intim; dhuna seksuale; duke ndjekur; dhuna e lidhur me nderin.
- Identifikoni situatat e pushtetit midis palëve dhe pyesni nëse ka çekuilibër të pushtetit.
- Shmangni zhvendosjen nga përqendrimi në veprimet dhe gjendjen shpirtërore të të akuzuarit në marrjen në pyetje të gjendjes shpirtërore të viktimës dhe asaj që ajo bëri dhe nuk bëri gjatë incidentit.
- Gjatë vlerësimit të besueshmërisë së viktimës, kuptoni dhunën me bazë gjinore ndaj grave në rastin e viktimës, efektet e traumës dhe dinamikën e fuqisë që karakterizon dhunën e tillë.
- Nëse është e mundur, gjyqtarët duhet të vlerësojnë boshllëqet në provat e nevojshme për një vlerësim gjithëpërfshirës të fakteve dhe nëse kanë fuqi, të urdhërojnë prokurorin që të prodhojë prova të tjera.

¹⁰³ Opuz k. Turqisë Kërkesa Nr. 33401/02, 2009, para. 138.

3.6.2 Zbatimi dhe interpretimi i ligjit

Pjesë e vlerësimit të provave është se ato bëhen së bashku me zbatimin dhe interpretimin e ligjit. Gjyqtarët duhet të pyesin nëse dispozitat ligjore pasqyrojnë ndonjë mit apo stereotip rreth dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje. Gjyqtarët duhet të jenë të vetëdijshëm se ata nuk duhet të zbatojnë dispozitat ekzistuese ligjore që diskriminojnë gratë ose dispozitat që lejojnë, tolerojnë ose miratojnë format e dhunës me bazë gjinore ndaj grave. Gjyqtarët duhet të vlerësojnë historinë dhe kontekstin e ligjeve të reformuara. Gjyqtarët nuk duhet të lejojnë interpretime ekstreme të rregullave procedurale pa e sfiduar atë në sallën e gjyqit. Gjatë zbatimit dhe interpretimit të ligjit, gjyqtarët duhet të pyesin nëse është e nevojshme të sfidohet neutraliteti gjinor i ligjit. Ata duhet të marrin në konsideratë nëse ligji është i njëanshëm ndaj grave ose nëse ndikimi diferencial i ligjeve neutrale ka efekt diskriminues mbi gratë në krahasim me burrat. Gjyqtarët duhet të jenë të vetëdijshëm për detyrimet e së drejtës ndërkombëtare në mënyrë që të kontribuojnë në marrjen e vendimeve të informuara dhe në përputhje me të drejtat e njeriut.

Mbani mend:

- Në lidhje me veprat e dhunës seksuale, shumë mite përdhunimi të pranuar zakonisht çojnë në interpretime të ngushta të asaj që llogaritet si vepra seksuale dhe elemente të krimit, pavarësisht se si është përkufizuar krimi. Kur vepra e dhunës seksuale bazohet në mungesë pëlqimi, kjo siguron potencialin për një analizë kontekstuale të marrëdhënieve të pushtetit brenda të cilave zhvillohen ndërveprimet seksuale. Gjyqtarët duhet të vlerësojnë për marrëveshje më shumë sesa të mbështeten në pëlqimin. Keni kujdes se si mitet, të tilla si miti se gratë që kanë përvojë të mëparshme seksuale kanë më shumë të ngjarë të kenë pëlqimin, ndikojnë në vlerësimin e gjyqtarëve për provat dhe zbatimin e ligjit.
- Lidhur me dhunën e partnerit intim, kur nuk ka ndonjë vepër penale specifike për dhunën në familje, zbatohen dispozitat e përgjithshme të kodit penal si sulmi fizik, kërcënimet ose veprat seksuale. Sfida për gjyqtarët është që këto vepra në përgjithësi përqendrohen në incidentin më të fundit në vend se të përfshijnë modelin tipik të detyrimit dhe kontrollit.

Kur interpretojnë dhe zbatojnë ligjin, ata duhet të drejtohen nga:

- Një interpretim që promovon, në vend se të dëmtojë, vlerat e barazisë gjinore, autonomisë dhe sigurisë së personit.
- Largoni mitet dhe stereotipat mbi gratë dhe dhunën ndaj grave dhe dhunën në familje.
- Të udhëhiqeni nga e drejta ndërkombëtare dhe ligjet e brendshme që përfshijnë detyrime ndërkombëtare.

3.6.3 Përfshirja e perspektivës gjinore në arsyetimin gjyqësor dhe përpilimin e aktgjykimit

Gjyqtarët duhet të zbatojnë një interpretim të ligjit që promovon barazinë thelbësore dhe një që nuk bazohet në mite ose stereotipet gjinore. Gjyqtarët duhet të marrin në konsideratë:

- Të kuptuarit se megjithëse ‘përtej dyshimit të arsyeshëm’ është një standard i lartë i provës, kjo kërkon vetëm mungesë dyshimi ‘të arsyeshëm’ dhe nuk do të thotë aspak mungesë të ndonjë dyshimi, dhe prezumimi i pafajësisë nuk do të thotë se dyshimi për të pandehurin duhet të injorohet. Studimet kanë zbuluar se në rastet e dhunës ndaj grave duket se ka interpretime ekstreme të ‘përtej dyshimit të arsyeshëm’ dhe barrës së provës.¹⁰⁴
- Identifikimi dhe shmangia e arsyetimit gjyqësor i cili bazohet në stereotipe.
- Përqendrimi në faktet e provuara e jo në konkluzionet përmes një përgjithësimi.
- Para se të nxirren konkluzione, “pyetja duhet të jetë nëse përgjithësimi themelor është lajthitës, diskriminues dhe a duhet të eliminohet nga procesi i përcaktimit të fakteve.
- Krijimi i vendimeve gjyqësore të ndjeshme ndaj gjinisë, të cilat janë të hartuara në drejtim të barazisë së grave, interesave të sigurisë dhe afirmimit të autonomisë dhe dinjitetit të grave.
- Shmangni gjuhën që përdor ose mbështetet në stereotipet kur hartoni gjykimin dhe përdorni gjuhë gjithëpërfshirëse.

¹⁰⁴ Horowitz, I. & Kirkpatrick, L. 1996. “Një koncept në kërkim të një përkufizimi: Efektet e udhëzimeve të arsyeshme të dyshimit mbi sigurinë e standardeve të fajit dhe vendimet e jurisë. Ligji dhe sjellja njerëzore, 20, 655-670.)

3.7 Opcionet për ushtrime

Opcioni 1: rasti studimor

[Përshtatur nga Këshilli i Evropës. 2016. "Parandalimi dhe Luftimi i Dhunës në Familje ndaj Grave: Një burim mësimi për trajnimin e zyrtarëve të zbatimit të ligjit dhe drejtësisë"]

Instruksonet: Ndani grupin në grupe të vogla, të përbërë nga të gjithë prokurorë ose të gjithë gjyqtarë. Për prokurorët, pyetjet përfshijnë interesin publik në ndjekjen e një rasti *ex officio*, mbledhjen e provave përkatëse dhe përcaktimin e akuzave të duhura kundër autorit të veprës. Për gjyqtarët pyetjet përfshijnë vlerësimin e fakteve dhe zbatimin dhe interpretimin e ligjeve dhe marrjen e vendimeve gjyqësore.

Rasti – Faktet

Niku dhe Sara ishin në një lidhje për 3 vjet në kohën e këtij incidenti. Kishte pasur incidente të së kaluarës së dhunës gjatë marrëdhënies, por Sara kurrë nuk kishte raportuar ndonjë prej tyre në polici. Ajo nuk i raportoi sepse Niku gjithmonë dukej shumë i penduar pas çdo incidenti. Ai e fajësoi stresin e punës së tij për dhunën dhe faktin që Sara gjithmonë e 'mërziste' për pirjen e tij dhe konsumimin e drogës. Ditën e incidentit, Sara ishte duke e qerasur Nikun një natë jashtë shtëpie, sepse kishte qenë ditëlindja e tij gjatë asaj jave. Ata vendosën të shkojnë në një hotel për fundjavë. Në rrugë e sipër, Sara i dha Nikut kartën e saj bankare dhe kodin për të tërhequr ca para për fundjavën. Kur arritën në hotel, Niku filloi pirjen e kanabisit. Kur Sara u ankua, ai filloi t'i bërtiste asaj se ishte ditëlindja e tij dhe ai mund të bënte atë që donte. Sara vazhdoi të debatonte me të dhe Niku e grushtoi atë në fytyrë, duke i thyer hundën gjatë incidentit. Menaxheri i hotelit erdhi në dhomën e tyre për shkak të zhurmës. Ai pa që Sara ishte mërzitur dhe pa që nga hunda po i dilte gjak. Ai e pyeti atë se çfarë kishte ndodhur dhe ajo i tha se Niku e kishte grushtuar në fytyrë dhe i kishte thyer hundën. Menaxheri i tha Nikut se ai do të thërriste policinë dhe Niku grushtoi menaxherin gjithashtu në fytyrë, duke i thyer syzet dhe duke e prerë mbi syrin e majtë. Niku doli me vrap nga dhoma, ndërsa menaxheri po thërriste policinë. Kur policia arriti, ata kërkuan në hotel Nikun dhe e gjetën atë tek makina e parave në hollin e hotelit. Ai kishte kartën bankare të Sarës dhe kishte tërhequr ca para nga llogaria e saj. Policia informoi Nikun për deklaratat e Sarës dhe menaxherit. Ai pranoi se kishte goditur Sarën dhe menaxherin. Ai gjithashtu pranoi se po merrte paratë nga llogaria bankare e Sarës. Niku u arrestua nga policia dhe u akuzua për lëndim trupor të Sarës dhe menaxherit. Sara erdhi në gjykatë me të dhe tha se dëshironte të tërhiqte deklaratën e saj dhe se nuk donte ta ndiqte rastin më.

Pyetje për Prokurorët

- P1. A është në interesin e publikut të ndiqni këtë rast?
- P2. A keni prova të mjaftueshme për të ndjekur rastin?
- P3. A pajtoheni për akuzat me të cilat përballet Niku? Nëse jo, çfarë akuzash do të ngrinit?
- P4. A keni prova të mjaftueshme për të ndjekur rastin?
- P5. Si do t'i përgjigjeni kërkesës së Sarës për të tërhequr deklaratën e saj?

Informata shtesë për prokurorët

Jeni prokurori që përgatit lëndën e Nikut dhe Sarës për gjykim. Policia ju ka thënë që Sara është shumë e shqetësuar për gjykimin. Niku dhe familja e tij e kanë bombarduar atë me thirrje telefonike dhe me tekst, duke e kërcënuar se do ta vrasin nëse vazhdon me rastin. Ajo ka shumë frikë sepse Niku mban armë në shtëpi dhe e ka kërcënuar se do ta vrasë dhe do të bëjë vetëvrasje nëse ndonjëherë përpiqet ta lërë atë. Sara i ka thënë policisë se do të vijë në gjykatë me Nikun ditën e gjyqit dhe të tërheq deklaratën e saj për shkak të frikës. Ajo thotë se që kur Niku është arrestuar dhe akuzuar nga policia ka qenë më i frikshëm se sa që e ka parë ndonjëherë. Sara pyet policinë nëse ka ndonjë mënyrë se si ajo mund të japë dëshmi kundër Nikut pa qenë në të njëjtën dhomë me të?

- P6. A e ndryshon ky informacion shtesë mënyrën në të cilën ju do ta trajtonit Sarën duke thënë se ajo dëshiron të tërheq deklaratën e saj?
- P7. Nëse do të ndryshonte mendim se si ta trajtoni tërheqjen e Sarës, cilat opsione janë në dispozicion për ju?
- P8. A do të konsideronit ndonjë akuzë të mëtejshme kundër Nikut?

Pyetje për Gjyqtarët

Gjatë fazës së procedurës paraprake:

- P1. Cilat masa mbrojtëse do të aplikoni për Sarën? Paraburgimin? Largimi i Nikut nga vendbanimi i përbashkët?

Në fazën e gjyqimit: Janë 5 dëshmitarë për prokurorinë: Sara, menaxheri i hotelit, dy oficerë policie dhe një mjek. Dëshmitari i vetëm për mbrojtjen është Nikut. Në minutën e fundit, Sara nuk pranon të marrë pjesë në procedurat gjyqësore ose të dëshmojë.

- P2. Si do të reagonit nëse viktimi refuzon të merr pjesë në procedurat gjyqësore?
- P3. Çfarë mund të bëni për të lehtësuar dëshminë e Sarës në gjyq?
- P4. Kur më në fund, Sara ndryshon mendje dhe, para se të fillojë gjyqi, prokuroria bën një kërkesë që B. të japë provat e saj nga një vend tjetër, çfarë informacioni ju nevojitet në mënyrë që t'ju ndihmojë të merrni një vendim mbi kërkesën e Sarës për të dëshmuar?
- P5. Cila dëshmi do të jetë veçanërisht e rëndësishme?

Opcioni 2: Rast studimor – diskutim plenar

[Përshtatur nga Këshilli i Evropës. 2016. "Parandalimi dhe Luftimi i Dhunës në Familje ndaj Grave: Një burim mësimi për trajnimin e zyrtarëve të zbatimit të ligjit dhe drejtësisë"]

Rasti – Faktet

Niku akuzohet për kryerje të kërcënimeve me vdekje, dhunë fizike dhe seksuale ndaj gruas së tij Sara, akuza të cilat ai i mohon. Sara është ndarë nga Niku dhe tani po jeton vetë me fëmijët e tyre. Ka pasur akuza për dhunë në familje në të kaluarën, por asnjë nuk u ngrit në ashpërsi si ato që akuzohen në këtë lëndë. Në një rast paraprak, Niku u gjobit me gjobë dhe të gjitha akuzat u hoqën. Në të kaluarën, Sara gjithmonë kthehej te Niku.

Pas dëshmisë së Sarës në gjykatë, bëhet një kontakt i përsëritur me sy mes Nikut dhe Sarës. Disa mospërputhje lindin midis dëshmisë së saj dhe deklaratave të marra nga policia dhe asaj i kërkohet hetimi dhe kërkimi i pyetjeve nga avokati mbrojtës. Më në fund, ajo thotë, në lot, se dëshiron të ushtrojë të drejtën e saj për të mos dhënë dëshmi kundër burrit të saj. Meqenëse nuk kishte prova të tjera, pas një shqyrtimi të shkurtër, gjykata shfajësoi Nikun.

Udhëzime: lehtësoni një diskutim plenar. Filloni duke pyetur: Çfarë mund të ishte bërë ndryshe në këtë rast?

Vazhdoni diskutimin në seancë plenare dhe merrni parasysh hartimin e diskutimit rreth këtyre pyetjeve të mëposhtme:

- A ishin mbledhur prova të mjaftueshme gjatë hetimit?
- A nuk kishte vërtet dëshmitarë të tjerë të fakteve?
- A shkoi diçka keq gjatë intervistës së Sarës me policinë?
- A do të kishte dalë ndryshe nëse Sara do të përfaqësohej nga një avokat ose mbështetej nga një qendër këshillimi?
- A i bëri presion Niku Sarës para përgatitjes së gjyqit?
- Si mund të ishte parandaluar?
- A është përshtatur një qasje e përqendruar tek viktimi dhe gjinia?
- A iu dha ndonjë konsideratë renditjes në sallën e gjyqit?
- Në rastet e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje krahas paraburgimit dhe/ose kushteve të lirishtimit me kusht, urdhrat e ndalimit/kufizimit dhe mbrojtjes mund të merren parasysh.
- A ka pasur Sara mbështetjen dhe ndihmën e duhur?

4. Luftimi i përdorimit diskriminues të rregullave të provave

Rastet që përfshijnë dhunë ndaj grave dhe dhunë në familje natyrisht se u shtrohen rregullave të provave dhe procedurave të përcaktuara në ligj. Prokurorët dhe gjyqtarët luajnë rol thelbësor në sigurimin e interpretimit dhe zbatimit jodiskriminues të rregullave të provave. Kjo përfshin sigurimin që të gjitha provat përkatëse të sillen para gjykatave. Kjo do të thotë që prokurorët zhvillojnë një strategji të ndjekjes penale dhe ndërtojnë lëndën e tyre dhe se gjyqtarët menaxhojnë me efikasitet lëndën para tyre.

4.1 Standardet ndërkombëtare

	Konventa e Stambollit	Strategjitë e azhuruara të OKB-së
Rregullat e provave nuk janë diskriminuese dhe lejojnë që të gjitha provat përkatëse të paraqiten para gjykatës	... të sigurojë që, në procedurat penale të filluara pas kryerjes së ndonjë prej akteve të dhunës të mbuluara nga fushëveprimi i kësaj Konvente, kultura, zakoni, feja, tradita ose i ashtuquajtur "nderë" nuk do të konsiderohet si justifikim për veprime të tilla. Kjo përfshin, në veçanti, pretendimet se viktima ka shkelur normat ose zakonet kulturore, fetare, shoqërore ose tradicionale të sjelljes së përshtatshme (neni 42.1)	Rregullat e provave nuk janë diskriminuese; të gjitha provat përkatëse mund të sillen para gjykatës; rregullat dhe parimet e mbrojtjes nuk diskriminojnë gratë; dhe 'nderi' ose 'provokimi' nuk mund të referohen nga autorët e dhunës ndaj grave për t'i shpëtuar përgjegjësisë penale (neni 15 (d)).
Historia seksuale e ankueses	... të sigurojë që, në çdo procedurë civile ose penale, provat në lidhje me historinë seksuale dhe sjelljen e viktimës do të lejohen vetëm kur ato janë të rëndësishme dhe të nevojshme (neni 54).	Futja e historisë seksuale të ankueses në të dy procedurat civile dhe penale është e ndaluar kur nuk ka lidhje me lëndën (neni 15 (e)).
Asnjë përfundim i pafavorshëm		Asnjë përfundim i pafavorshëm nuk merret vetëm nga një vonesë e çfarëdo kohezgjatjeje midis kryerjes së pretenduar të një vepre seksuale dhe raportimit të saj (neni 15 (e)).

4.2 Korniza ligjore e Kosovës*

Sipas kornizës ligjore të Kosovës*, neni 62 i Kodit të Procedurës Penale të Kosovës*, palët viktimë ose të dëmtuarit kanë të drejta specifike të garantuara gjatë procedurave penale. Mbrohen të drejtat e mëposhtme si e drejta e palës së dëmtuar ose viktimës për t'u trajtuar me respekt nga policia, prokurorët e shtetit, gjyqtarët ose organi tjetër që zhvillon procedurat penale; nëse një palë e dëmtuar e një krimi mund të identifikohet, policia dhe prokurori i shtetit ose organi tjetër që zhvillon procedurat penale do të kontaktojnë palën e dëmtuar në

mënyrë të arsyeshme dhe do ta informojnë atë se është palë e dëmtuar; pala e dëmtuar ka statusin e palës në procedurë penale; dhe pala e dëmtuar ka të drejtën për një kthim të arsyeshëm, të urdhëruar nga gjykata, nga një i pandehur ose të pandehur që kanë pranuar ose janë gjykuar të jenë fajtorë për dëmin financiar, fizik dhe emocional të shkaktuar nga kryerja e një veprë penale për të cilën i pandehuri ose te pandehurit janë gjykuar si fajtorë. Për më tepër, sipas nenit 63,2, pala e dëmtuar ose viktimja mund të përfaqësohet nga një mbrojtës i viktimës. Për më tepër, pas fillimit të hetimit, prokurori i shtetit merr në pyetje dhe merr deklaratat nga dëshmitarët, autorizon marrjen e deklaratave dhe raporteve nga eksperti dhe mbledh prova tjera të lejuara me ligj (neni 119 i Kodit të Procedurës Penale të Kosovës*). Gjatë hetimit, i dëmtuari mund të kërkojë nga prokurori i shtetit që të merr ose të ruajë provat të cilat mund të tregonin apo ka arsye të pritet që provat e tilla do të tregonin dëmin e shkaktuar me vepër penale, dhembjen apo vuajtjen e pësuar nga viktimja, apo shpenzimet tjera të ndërlidhura me vepër penale. Gjithashtu prokurori i shtetit ligjërisht merr të gjitha provat materiale para marrjes së deklaratave përkatës në procedurë paraprake. Provat e tilla material përfshijnë, por nuk kufizohen në:

- a) prova të prekshme të marra në vendin e ngjarjes së krimit; b) prova të prekshme të sekuestruara nga kontrolli i lokaleve të të pandehurit, c) prova të prekshme të kapura nga kontrolli i personit të të pandehurit para ose gjatë arrestimit të tij/saj, d) fotografi ose raporte mjekoligjore për prova të prekshme, ose e) çdo provë tjetër e prekshme e marrë në mënyrë të ligjshme gjatë procedurave penale, ekzistenca dhe forma e së cilës siguron prova të rëndësishme për hetimin.

Gjatë hetimit, viktimja, përfaqësuesi i viktimës apo mbrojtësi i viktimave mund të kërkojnë nga prokurori i shtetit që të merr apo të ruajë provat të cilat mund të tregojnë apo ka arsye të pritet që provat e tilla do të tregonin dëmin e shkaktuar me vepër penale, dhembjen apo vuajtjen e pësuar nga viktimja, apo shpenzimet tjera të ndërlidhura me vepër penale (neni 122). Përveç kësaj, procedurat penale lejojnë gjithashtu analiza të ekspertëve, ndërsa viktimja ose mbrojtësi i viktimës mund të kërkojnë nga prokurori i shtetit që të marrë dëshmi të ekspertit (neni 139).

4.3 Interpretimi dhe zbatimi jo-diskriminues i rregullave të provave

Prokurorët dhe gjyqtarët kanë për detyrë sigurimin e interpretimit dhe zbatimit jodiskriminues të rregullave të provave. Që të dy kanë një rol në sigurimin që të gjitha provat relevante të sillen para gjykatës, si dhe synojnë ose nuk lejojnë provat jo relevante që sillen para gjykatës.

4.3.1 Shqyrtime lidhur me relevancën

Që provat të jenë të pranueshme, ato duhet të jenë relevante (d.m.th. kur ka ndonjë tendencë për të bërë faktin që ato ofrohen për të provuar ose hedhur poshtë ose më shumë ose më pak të mundshme), materiale (d.m.th. nëse ofrohet për të provuar një fakt që është në fjalë në lëndë) dhe kompetente (d.m.th. nëse plotëson kërkesat e besueshmërisë). Për shkak se një taktikë e zakonshme e mbrojtjes është të përqendrohen në detaje të parëndësishme dhe periferike, duke u mbështetur në mite dhe stereotipe gjinore për të sulmuar besueshmërinë e viktimës, prokurorët dhe gjyqtarët duhet të:

- Njohin mitet e zakonshme dhe stereotipet gjinore në vijën e pyetjeve të mbrojtjes që përpiqen të hedhin dyshime mbi besueshmërinë e viktimës thjesht duke u përqendruar në sjelljen që shihet si “e dyshimtë moralisht”, të tilla si ecja në natë të vonë; veshja provokuese, pirja e alkoolit.
- Kuptoni efektin deformues të provave të bazuara në mite dhe stereotipet gjinore. Kontrolloni efektet paragjyquese të rregullave të provave dhe mënyrat në të cilat kjo lloj dëshmie përforcon pabarazitë gjinore. Për shembull, provat prezantohen për të provuar se ankuesja është seksualisht e çoroditur për të sugjeruar që ajo ka më shumë të ngjarë të bëjë një pretendim të rremë dhe në përgjithësi është më pak e besueshme ose prova se ajo është e veshur në një mënyrë të caktuar për të sugjeruar që ajo ka më shumë gjasa të pajtohet te akti seksual.
- Kërkoni lidhjen e kësaj linje pyetjesh gjatë gjykimit dhe ndaloni pyetjen paragjyquese të mbrojtjes. Pyesni nëse vlera provuese e provës është tejkaluar në mënyrë thelbësore nga rreziku i paragjykimit të padrejtë, ngatërrimi i çështjes, mashtrimi i treguesit të faktit ose humbja e kohës?
- Nëse linja e pyetjeve është lejuar, atëherë vlerësoni nëse provat janë relevante dhe thërrisni shprehimisht për mos përdorimin e miteve dhe stereotipave gjinorë.

4.3.2 Shqyrtime në lidhje me pranueshmërinë e provave të historisë seksuale

Një strategji tjetër e zakonshme për mbrojtësin është futja e provave në lidhje me historinë seksuale të viktimës. Përdorimi i drejtpërdrejtë dhe i tërthortë i avokatit mbrojtës të provave të historisë seksuale mbetet mjet i fuqishëm për të minuar besueshmërinë e dëshmitarit kyç të prokurorisë dhe shpesh të vetmit, ankuesit. Lejimi i provave të tilla të bazuara në mitin se gratë që nuk janë të virgjëra janë më pak të denja për t'u besuar (se ato janë më pak të besueshme) dhe gratë që nuk janë të virgjëra kanë më shumë të ngjarë të pranojnë sesa gratë e dëlira (se ato kanë dhënë pëlqimin për seksin).

Prokurorët dhe gjyqtarët duhet të marrin në konsideratë:

- Ndërhyrjen për të parandaluar futjen e provave të papranueshme mbi sjelljen dhe pëlqimin e mëparshëm seksual të viktimës.
- Kërkimin e mbajtjes së seancave dëgjimore të mbyllura në rast se ka pyetje në lidhje me pranueshmërinë e provave të historisë seksuale.
- Shmangni përdorimin e miteve dhe stereotipave gjinorë në argumentimin ose përcaktimin e pranueshmërisë.
- Jepni arsytetime të hollësishme ligjore se pse provat e historisë seksuale nuk janë relevante, duke e lidhur këtë çështje me pabarazinë gjinore ose efektet paragjyquese të provave të historisë seksuale.

4.3.3 Shqyrtime në lidhje me kërkesat ose praktikrat e shpejta të ankesave

Kërkesat e shpejta të ankesave janë rregulla ose praktika procedurale ose dëshmuese që i referohen afatit ndërmjet incidentit të dhunës dhe kur bëhet raporti. Ndonjëherë dispozitat e parashkrimit kërkojnë që viktimat të raportojë krimin brenda një numri të caktuar ditësh, javë ose muaj ose përndryshe ndjekja penale do të ndalohet me ligj. Dispozita të tjera mund të përfshijnë një rregull ku mund të bëhet një përfundim i pafavorshëm si rezultat i vonës nga ana e viktimës në bërjen e një raporti. Edhe kur nuk ka një rregull të qartë, avokatët mbrojtës dhe madje edhe gjyqtarët vazhdojnë t'i referohen vonës së raportimit dhe mënyrës se si ky është një faktor për të marrë në konsideratë besueshmërinë e një ankuesi. Hulumtimi kundërshton argumentin se raportet e vonuara janë disi më pak të vërteta.¹⁰⁵

Prokurorët dhe gjyqtarët duhet të marrin në konsideratë:

- Ndërhyrjen për të parandaluar marrjen në pyetje të tërthortë për besueshmërinë e viktimës bazuar në futjen e raportimit të vonuar.
- Shmangien e përdorimit të miteve dhe stereotipave gjinorë në vlerësimin e mungesës së provave fizike për shkak se raportimi i vonuar është fatal për rastin.
- Shmangien e përdorimit të gjuhës në gjykime që nënkuptojnë se viktima fajësohet për raportimin e vonuar.
- Ofrimin e arsytimit ligjor të hollësishëm se pse nuk duhet të nxirret ndonjë përfundim i kundërt vetëm për shkak të vonës në raportim.

4.3.4 Shqyrtime në lidhje me kërkesat ose praktikrat e vërtetimit

Kërkesat e vërtetimit janë dispozita ose praktika që ndalojnë dënimet vetëm në bazë të dëshmisë së një viktime dhe kërkojnë prova vërtetuese të tilla si prova fizike, mjekësore ose forenzike ose dëshmi të dëshmitarëve shtesë që mbështesin dëshminë e viktimës. Kjo është e lidhur me rregullin paralajmërues i cili kërkon që gjykatat të trajtojnë provat e një viktime të dhunës seksuale me kujdes të veçantë dhe të kenë kujdes të veçantë nëse bazojnë një dënim vetëm në bazë të provave të tilla. Në rastet e gjykuara nga juritë, gjykata jep një udhëzim paralajmërues për jurinë. Tradicionalisht kërkesat e vërtetimit dhe rregullat paralajmëruese kur ato ekzistojnë vetëm në lidhje me veprat e dhunës seksuale. Edhe ku një vend ka hequr rregullin në lidhje me kërkesat e vërtetimit, siç kërkohet nga e drejta ndërkombëtare, një praktikë e zakonshme nga mbrojtja është të vendosë çështjen se si të zbatohet dyshimi i arsyeshem në çështjet 'ai tha/ajo tha' duke peshuar në favor të të pandehurit, pa marrë parasysh vlerësimin e besueshmërisë së incidentit bazuar në dëshminë e viktimës. Studimet tregojnë gjithashtu se gjykatat ngurrojnë të dënojnë vetëm në bazë të dëshmisë së viktimës.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Komisioni Ndërkombëtar i Juristëve. 2015. Dhuna Seksuale ndaj Grave: Zhdukja e Stereotipave dhe Supozimeve të Dëmshme Gjinore në Ligje dhe Praktikë.

¹⁰⁶ Komisioni Ndërkombëtar i Juristëve. 2015. "Dhuna Seksuale ndaj Grave: Zhdukja e Stereotipave dhe Supozimeve të Dëmshme Gjinore në Ligje dhe Praktikë".

Prokurorët dhe gjyqtarët duhet të marrin në konsideratë:

- Ndërhyrjen për të parandaluar marrjen në pyetje të tërthortë për besueshmërinë e viktimës bazuar në mungesën e provave vërtetuese.
- Shmangien e përdorimit të miteve dhe stereotipave gjinorë në vlerësimin e mungesës së provave fizike.
- Vlerësimin që nuk ka nevojë për dëshmi vërtetuese kur përcaktohen objektivisht çështjet e besueshmërisë. Provat mjekësore nuk kërkohen si vërtetim.
- Të mos hidhen poshtë dëshmitë e viktimës si e pabesueshme nëse nuk tregohet qartë e kundërta.
- Të kuptohet se nuk ka nevojë për një ekzaminim mjekësor.
- Të ndalohet së analizuar nëse viktimë mund të ishte kundërpërgjigjur në argumente apo gjykime.

4.3.5 Shqyrtime në lidhje me dëshminë e prirjes së të pandehurit

Provat e prirjes, ndonjëherë të referuara si prova të karakterit të keq të të pandehurit, zakonisht pranohen vetëm nëse përcaktohet se janë të rëndësishme. Mund të përjashtohet nëse vlera e saj provuese tejkalohet nga rreziku i saj paragjykues.

Prokurorët dhe gjyqtarët duhet të marrin në konsideratë:

- Dorëzimin ose pranimin e provave të prirjes kur ato kanë vlerë mjaft të lartë provuese për të tejkaluar rrezikun e saj paragjykues.
- Balancimin ndërmjet rrezikut që gjetësi i fakteve, duke dëgjuar se i pandehuri ka kryer sjellje të tjera të pahijshme, do të ndikohet padrejtësisht nga provat e prirjes, do të ketë shumë peshë dhe do të jetë shumë i gatshëm për të dënuar kundrejt relevancës dhe provave provuese që nëse nuk përfshihen mund të rrezikojë që kryerësi të lirohet.

4.3.6 Shqyrtime në lidhje me përdorimin e dëshmitarëve ekspertë

Provat e ekspertëve mund të ndihmojnë prokurorët dhe gjyqtarët në sigurimin e kontekstit për një kuptim më të mirë të dinamikës së dhunës me bazë gjinore, pse viktimat u sollën në mënyra të caktuara, dhe mitet dhe stereotipet gjinorë rreth këtyre rasteve. Rregulli i përgjithshëm në lidhje me ekspertët dëshmitarë është se ata mund të thirren vetëm për të dhënë dëshmi për çështje që janë jashtë ekspertizës së gjykatës. Ata nuk mund të përdoren për të mbështetur një rast që është tashmë i dobët. Çdo çështje duhet të merret për meritat e veta dhe duhet të thirret një ekspert vetëm aty ku ata mund të ndihmojnë ligjërisht gjykatën.

Prokurorët dhe gjyqtarët duhet të marrin në konsideratë nëse përdorimi i një dëshmitari ekspert¹⁰⁷:

- Do të informojë gjykatën për karakteristikat e njohura zakonisht të viktimave të abuzimit në mënyrë që ato të mund të krahasojnë sjelljen e viktimës me atë profil.
- Do të zvogëlojë gjasat që gjykata të zhvillojë ndjenja negative ndaj viktimës bazuar në mite dhe stereotipet gjinore.
- Do t'i mundësojë gjykatës të shqyrtojë faktet pa ndërhyrje në paragjykime ose emocione.
- Sfidon besueshmërinë e rrëfimit të viktimës në gjyq, për të mos forcuar cilësitë personale të viktimës për të treguar të vërtetën ose gënjeshtren.
- Shpjegon pse viktimat tërhiqen dhe i japin gjykatës arsye për të vlerësuar tërheqjet brenda gjykatës.
- Ndihmon gjykatën në vlerësimin e besueshmërisë, duke mos e rritur atë.

107 UNODC. 2014. Doracak mbi ndjekjen penale efektive ndaj dhunës ndaj grave dhe vajzave. Fq. 112.

4.4 Shqyrtime të veçanta për prokurorët

4.4.1 Zhvillimi i një strategjie të ndjekjes penale dhe përgatitja për gjykim

Ndjekja penale e lëndëve që përfshijnë dhunë ndaj grave dhe dhunë në familje kërkon qasje të veçanta në secilën fazë të procesit të drejtësisë penale - nga zhvillimi i një strategjie të monitorimit pas dënimit. Këto raste gjithashtu kërkojnë që prokurorët të marrin një qasje proaktive për të siguruar hetime gjithëpërfshirëse dhe mbledhjen e provave, si dhe përgatitjen e një strategjie për paraqitjen e provave në gjyq. Një nga sfidat kryesore për ndërtimin e një rasti të fortë për gjykim në këto çështje është fakti që në një numër të madh të rasteve, viktimat përfundon duke mos mbështetur ndjekjen penale. Siç u diskutua më parë, kjo është për shkak të një numri arsyesh shumë të mira.

Një aspekt i rëndësishëm i përgatitjes së lëndës është parashikimi dhe planifikimi për prezantimin e mundshëm të provave paragjyquese, të turpshme ose të dëmshme nga mbrojtja. Vëmendje e veçantë duhet t'u kushtohet provave që mund të dëmtojnë dëshmitarin, por që nuk janë të rëndësishme ose nuk kanë ndonjë vlerë provuese në rast (për shembull, prova të sjelljes seksuale të kaluar, reputacion, abuzim të substancave, etj.). Shumë shpesh, pyetjet ndërhyrëse përdoren në rastet e dhunës ndaj grave për të paraqitur prova të bazuara në stereotipet dhe supozimet në lidhje me sjelljen e grave, veshjen dhe jetën private. Prokurorët duhet të jenë të gatshëm të kundërshtojnë dhe të mbrojnë viktimat/dëshmitarët nga provat e karakterit negativ që mund të jenë paragjyquese dhe jo relevante me incidentin(et) që ndiqen penalisht.

Prokurorët duhet të marrin parasysh sa vijon kur zhvillojnë një strategji për gjykim:

- Këto raste duhet të vazhdojnë me kohë. Vonesat dhe procedurat e mbrojtura penale kanë ndikim negativ tek viktimat, mund të rrisin rrezikun e hakmarrjes, të kontribuojnë në vuajtje mendore afatgjata, si dhe ta bëjnë atë të ndihet e shkëputur nga lënda penale. Kjo mund të kontribuojë në ngurrimin e viktimës për të vazhduar me lëndën penale.
- Ndërsa vendimi për ndjekjen penale sipas detyrës zyrtare është një opsion, prokurorët duhet të jenë mbështetës për viktimat që kanë frikë ose mosbesim në sistemin e drejtësisë penale. Ata duhet të gjejnë kohë për të shpjeguar procesin e drejtësisë penale, përfshirë rregullat e provave në mënyrë që t'i inkurajojnë ata të vazhdojnë pjesëmarrjen e tyre.
- Prokurorët duhet të kenë një plan se si ata do të kundërshtojnë përdorimin e mundshëm të taktikave mbrojtëse diskriminuese, duke përdorur hulumtimet dhe njohuritë në lidhje me dinamikën e dhunës me bazë gjinore ndaj grave dhe mitet e zakonshme dhe stereotipet gjinore.
- Prokurorët duhet të jenë kreativë në lidhje me burimet e tjera të provave, veçanërisht nëse shqetësohen se viktimat mund të tërhiqet. Për shembull, prova nga dëshmitarë të tjerë bashkëpunues, prova të pavarura mjekësore, prova fotografike dhe prova të policëve që marrin pjesë në skenë.

4.5 Shqyrtime të veçanta për gjyqtarët

4.5.1 Menaxhimi efikas i rasteve gjyqësore

Gjyqtarët duhet të monitorojnë procedurat dhe të ndërhyjnë nëse vëmendja zhvendoset drejt vënies në dyshim të karakterit dhe besueshmërisë së viktimës më shumë sesa të vërtetojnë fajësinë ose pafajësinë e të akuzuarit. Në të vërtetë, një lëndë e bazuar në prova përtej deklaratave të viktimës është më pak e ndjeshme ndaj sfidave në lidhje me besueshmërinë e saj.

Gjyqtarët duhet të marrin në konsideratë:

- Kujto lëndën Y kundër Sllovenisë ku Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut gjeti se gjyqtari dështoi në parandalimin e mbrojtjes personalisht që e mori në pyetje viktimën 14-vjeçare të sulmit seksual, duke i bërë asaj mbi 100 pyetje gjatë katër seancave që shtriheshin në kohë mbi një periudhë prej shtatë muajsh.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Y. kundër Sllovenisë, Kërkesa Nr. 41107/10, 2015.

- Jini të vetëdijshëm se si gjyqtar, mënyra në të cilën ju shprehni pikëpamjet tuaja në gjyq mund të formojë pritjet për drejtësi nga viktimat, autorët e veprës, personeli i gjykatës dhe aktorë të tjerë të përfshirë në hetime dhe procedura ligjore.
- Sigurohuni që vendimet dhe deklaratat nga stoli dhe sjellja në sallën e gjyqit tregojnë se gjykata e merr seriozisht dhunën ndaj grave dhe dhunën në familje.
- Trajtoni viktimat me mirësjellje, dhembshuri, dinjitet dhe ndjeshmëri, edhe nëse nuk janë të pranishme.
- Merrni parasysh viktimën dhe sigurinë e familjes së saj dhe nevojat e saj për mbështetje në të gjitha nivelet, në çdo kohë.
- Zhvilloni protokolle të qarta dhe të shkruara që detajojnë procedurën për të trajtuar një rast.
- Zbutni efektet e dëmshme të sistemit mjekoligjor, duke kufizuar numrin e herëve që viktima duhet të përsërisë rrëfimin e saj.
- Pranimi i dëshmisë së viktimës si provë e mjaftueshme.

4.5 Opcionet për ushtrime

Opcioni 1: Loja me role / përgatitni video të shkurtra

Zhvilloni skena të shkurtra me role ose video në të cilat avokati mbrojtës përpiqet të zbatojë rregullat e provave në mënyrë diskriminuese (duke përdorur shembuj nga gjykatat e Kosovës*). Pastaj lehtësoni diskutimin se si aplikacioni është diskriminues dhe cilët hapa mund të ndërmarrin prokurorët/gjyqtarët si përgjigje.

5. Dënimi dhe mjetet juridike

5.1 Standardet ndërkombëtare

Standardet ndërkombëtare parashikojnë të drejtën për një zgjidhje efektive për personat, të drejtat e të cilëve janë shkelur. E drejta për një zgjidhje, e cila përfshin edhe vendosjen e sanksioneve efektive, proporcionale dhe dekurajuese dhe disponueshmërinë e kompensimit, gjithashtu përbëjnë elemente të standardit të kujdesit të duhur. Në rastet e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje, prokurorët dhe gjyqtarët duhet të sigurojnë që dënimi të pasqyrojë natyrën serioze të dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje dhe peshën e krimeve të kryera. Dënimi në raste të tilla duhet të jetë i drejtë, jodiskriminues, proporcional dhe i qëndrueshëm. Qëllimet kryesore të dënimit duhet të jenë parandalimi i përsëritjes së dhunës, mbrojtja e viktimës dhe mbajtja e autorit përgjegjës.

Tabela më poshtë ofron një përmbledhje të standardeve ndërkombëtare për dënimin dhe mjetet juridike, duke theksuar si dispozitat e Konventës së Stambollit ashtu edhe standardet në Strategjitë e Përditësuar të OKB-së dhe Masat Praktike.

	Konventa e Stambollit	Strategjitë e azhuruara të OKB-së
Sanksionet	<p>Neni 45 (1) ... të sigurojë që shkeljet e vendosura në përputhje me këtë Konventë të dënohen me sanksione efektive, proporcionale dhe dekurajuese, duke marrë parasysh seriozitetin e tyre. Këto sanksione do të përfshijnë, kur është e përshtatshme, dënime që përfshijnë dhënien e lirisë, të cilat mund të sjellin ekstradimin.</p> <p>Neni 45(2) Palët mund të miratojnë masa të tjera në lidhje me kryesit, të tilla si:</p> <p>Monitorimi ose mbikëqyrja e personave të dënuar;</p> <p>Tërheqja e të drejtave prindërore, nëse interesat më të mirë të fëmijës, të cilat mund të përfshijnë sigurinë e viktimës, nuk mund të garantohen në ndonjë mënyrë tjetër.</p>	<p>Neni 17 (a) siguron politikat e dënimit:</p> <p>i mbajnë autorët përgjegjës për veprat penale për veprimet e tyre në lidhje me dhunën ndaj grave;</p> <p>denoncojnë dhe parandalojnë një dhunë të tillë; ndalin sjelljen e dhunshme;</p> <p>promovojnë sigurinë e viktimave dhe të komunitetit, duke përfshirë ndarjen e kryesit nga viktimat, si dhe nga shoqëria kur është e nevojshme;</p> <p>të marrë parasysh ndikimin mbi viktimat dhe anëtarët e familjes së tyre të dënimeve të shqiptuara për autorët e krimeve;</p> <p>të sigurojë sanksione që sigurojnë që autorët të dënohen në mënyrë proporcionale me ashpërsinë e veprës;</p> <p>të sigurojë dëmshpërblime për dëmet e shkaktuara si rezultat i dhunës; dhe</p> <p>promovojnë rehabilitimin e autorit të krimit, përfshirë ndjenjën e përgjegjësisë tek shkelësit e ligjit dhe kur është e përshtatshme, riintegrimin e autorit të krimit në komunitet.</p>

Rrethanat rënduese	<p>Neni 46 ... të sigurojë që rrethanat e mëposhtme, për aq sa nuk janë tashmë pjesë e elementeve përbërëse të veprës, mund, në përputhje me dispozitat përkatëse të ligjit të brendshëm, të merren parasysh si rrethana rënduese në përcaktimin e dënimit:</p> <p>vepra është kryer kundër një ish-bashkëshorti ose partneri aktual ose partneri siç njihet nga ligji i brendshëm, nga një anëtar i familjes, një person që bashkëjeton me viktimën ose një person që ka abuzuar atë ose autoritetin e tij;</p> <p>vepra penale, ose shkeljet e lidhura me to, janë kryer në mënyrë të përsëritur;</p> <p>vepra është kryer kundër një personi të që është i ndjeshëm nga rrethana të veçanta;</p> <p>vepra është kryer kundër ose në prani të një fëmije;</p> <p>vepra është kryer nga dy ose më shumë persona që veprojnë së bashku;</p> <p>vepra ishte paraprirë ose shoqëruar nga nivele ekstreme të dhunës;</p> <p>vepra është kryer me përdorimin ose kërcënimin e një arme; vepra rezultoi në dëm të rëndë fizik ose psikologjik për viktimën;</p> <p>kryesi ishte dënuar më parë për vepra të natyrës së ngjashme.</p>	<p>Neni 17 (b) Për të siguruar që ligjet e tyre kombëtare marrin parasysh rrethanat specifike si rrethanat rënduese për qëllimet e dënimit, përfshijnë për shembull, veprime të përsëritura të dhunshme, abuzim të një pozicioni besimi ose autoriteti, kryerje të dhunës ndaj një bashkëshorti ose një personi në një marrëdhënie të ngushtë me autorin e veprës, kryerja e dhunës ndaj një personi nën 18 vjeç.</p>
Njoftimi	<p>Neni 56.b sigurimi se viktimat informohen, të paktën në rastet kur viktimat dhe familja mund të jenë në rrezik, kur autori arratiset ose lirohet për kohësisht ose përfundimisht.</p>	<p>Neni 17(c): të sigurojë të drejtën e një viktime të dhunës për t'u njoftuar për lirimin e shkelësit nga paraburgimi ose burgimi.</p>
Të merret parasysh viktimizimi		<p>Neni 17 (d): Të merret parasysh, në procesin e dënimit, ashpërsia e dëmit fizik dhe psikologjik dhe ndikimi i viktimizimit, përfshirë përmes deklaratave të ndikimit tek viktimat.</p>
Përfshirja e plotë e dënimit		<p>Neni 17 (e): vendosni në dispozicion të gjykatave, përmes legjisllacionit, një gamë të plotë të dispozitave të dënimit për të mbrojtur viktimën, personat e tjerë të prekur dhe shoqërinë nga dhuna e mëtejshme, dhe për të rehabilituar autorin e veprës, sipas rastit.</p>
Programet për trajtimin e kryesit të dhunës	<p>Neni 16... të ngriten ose mbështeten programe që synojnë të mësojnë kryerësit e dhunës në familje të përshtatin sjellje jo të dhunshme në marrëdhëniet ndërpersonale me qëllim parandalimin e dhunës së mëtejshme dhe ndryshimin e modeleve të sjelljes së dhunshme.</p> <p>Neni 16.2 të ngriten ose mbështeten programe trajtimi që synojnë parandalimin e kryerësve, në veçanti të kryerësve të marrëdhënieve seksuale, që të mos kryejnë shkelje sërish.</p>	<p>Neni 17 (f dhe g): zhvillimi dhe vlerësimi i programeve të trajtimit dhe riintegritit/rehabilitimit për autorët e llojeve të ndryshme të dhunës ndaj grave që i japin përparësi sigurisë së viktimave; dhe të sigurojë që autoritetet gjyqësore dhe korrektuese, sipas rastit, të monitorojnë pajtueshmërinë e autorëve me çdo trajtim të urdhëruar.</p>

Kompensimi	Neni 30 (1)... të sigurojë që viktimat kanë të drejtë të kërkojnë kompensim nga autorët e veprës penale për ndonjë nga veprat penale të përcaktuara në përputhje me këtë Konventë. (2) Kompensimi i duhur shtetëror duhet t'u jepet atyre që kanë pësuar dëmtime të rënda trupore ose dëmtime të shëndetit, në masën që dëmi nuk mbulohet nga burime të tjera të tilla si kryesi i veprës, sigurimi ose sigurimet shëndetësore dhe sociale të financuara nga shteti. Kjo nuk i përjashton palët nga pretendimi i regresit për kompensimin e dhënë nga kryesi, për sa kohë që vëmendja e duhur i kushtohet sigurisë së viktimës.	Neni 17(a) të sigurojë dëmshpërblime për dëmet e shkaktuara si rezultat i dhunës;
Mjetet juridike civile	Neni 29(1) ... sigurimi për viktimat mjete të përshtatshme juridike civile kundër kryesit të veprës. (2) ... t'u sigurohen viktimave mjete të përshtatshme civile kundër autoriteteve shtetërore që kanë dështuar në detyrën e tyre për të marrë masat e nevojshme parandaluese ose mbrojtëse brenda fushës së kompetencave të tyre.	

Sanksione efektive, proporcionale, dekurajuese

Sanksionet, qofshin ato të një natyre kriminale apo civile, duhet të jenë efektive, proporcionale dhe dekurajuese (neni 45, Konventa e Stambollit). Qeverisë i takon të vendosë për llojin e veprës që meriton dënim me burg. Në lidhje me ato shpjegime që duhet të marrin prokurorët dhe gjyqtarët për të siguruar sanksione efektive, proporcionale dhe dekurajuese në rastet e dhunës në familje, të cilat shpesh përfshijnë një model të detyrimit dhe kontrollit që përfshin forma të vazhdueshme dhe të ndryshme të dhunës, por procedura të ndryshme ligjore që përqendrohen vetëm në incidentin më të fundit të dhunës, udhëzimet mund të merren nga Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut. Në rastin A kundër Kroacisë, GJEDNJ zbuloi se shteti nuk arriti të mbrojë në mënyrë adekuate të drejtat e viktimës duke parë dështimin e autoriteteve për të marrë në konsideratë procedurat e ndryshme penale dhe të kundërvajtjeve në lidhje me veprimet e shumta të kryera nga i njëjti person kundër të njëjtës viktimë, duke dështuar kështu për të parë historinë e rastit si tërësi.¹⁰⁹ Ky rast thekson rëndësinë e koordinimit brenda sistemit ligjor dhe i kushton vëmendje të duhur gjithë historisë së abuzimit dhe historisë kriminale kur përcaktohet sanksioni i duhur.

GJEDNJ gjithashtu ofron udhëzime në lidhje me vendosjen e gjobave dhe zbatimin e gjobave si dënim në rastet e dhunës në familje. Praktika gjyqësore parashikon që vendosja dhe ekzekutimi i gjobave si dënim nuk përbëjnë pengesë dhe nuk mund të konsiderohet si ndërhyrje efektive e shtetit, në shkelje të detyrimeve të shtetit për kujdesin e duhur. Rritja e detyrimeve financiare për familjet në nevojë ka të ngjarë të përkeqësojë tensionet dhe konfliktet ekzistuese. Shqiptimi i gjobave, për më tepër, nuk arrin të pasqyrojë peshën e veprës.

Rrethanat rënduese

Dhuna e kryer në familje duhet të konsiderohet si rrethanë rënduese në përcaktimin e dënimit kur nuk është tashmë një element përbërës i veprës penale. Prandaj, këto rrethana rënduese duhet të jenë brenda kornizës ligjore kombëtare për t'i mundësuar gjyqtarët t'i marrin parasysh kur dënojnë autorët e dhunës në familje, megjithëse nuk ka asnjë detyrim që gjyqtarët t'i zbatojnë ato në një rast të veçantë.

Kompensimi

Shtetërorët e kompensimit shtetëror të kërkuar në Konventën e Stambollit është e kufizuar në lëndime "serioze" dhe dëmtim të shëndetit, kjo nuk i përjashton shtetet palë nga ofrimi i rregullimeve më bujare të kompensimit, as nga caktimi i kufijve më të lartë dhe/ose më të ulët për ndonjë ose të gjitha elementet të kompensimit që duhet paguar nga shteti. Referenca për "sigurinë e viktimës" kërkon që shtetet palë të sigurojnë që çdo masë

¹⁰⁹ A kundër Kroacisë, Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut.

e marrë për të kërkuar dëmshpërblim nga autori i veprës penale të marrë në konsideratë pasojat e këtyre masave për sigurinë e viktimës. Kjo përfshin situatën kur kryesi mund të dëshirojë të hakmerret ndaj viktimës për shkak të detyrimit të pagimit të kompensimit ndaj shtetit.

5.2 Korniza ligjore e Kosovës*

Sipas legjislacionit të Kosovës*, çdo rast i vrasjes në rastet që prekin viktima të pambrojtura, përfshirë, fëmijët, gratë shtatzëna ose anëtarët e familjes, konsiderohen si raste të vrasjes së rëndë (neni 173), dhe parashihet dënimi me burgim jo më pak se 10 vjet ose me burgim të përjetshëm.¹¹⁰ Gjithashtu, kushdo që kryen **dhunë fizike, psikologjike ose ekonomike ose keqtrajtim** me qëllim të cenimit të dinjitetit të një personi tjetër brenda një marrëdhënie familjare dënohet me gjobë dhe me burgim deri në tre (3) vjet. Kur ndonjë veprim i tillë në Kodin Penal **kryhet brenda një marrëdhënie familjare**, ajo do të konsiderohet rrethanë rënduese sipas Kodit Penal të Kosovës*, neni 248.

Për më tepër, PSO-të për Mbrojtjen dhe Ndhimën e Viktimave brenda Zyrës së Prokurorit të Shtetit forcojnë bazën për kompensimin e viktimave në Kosovë*.¹¹¹ Këto PSO parashikojnë që në rast se viktimat nuk janë në gjendje të marrin kompensim nga i pandehuri ato kanë mundësinë të kërkojnë kompensim nga shteti. Për më tepër, PSO-të rendisin Direktivën Evropiane për Kompensimin e Viktimave të Krimeve të Dhunshme si dokument përkatës ndërkombëtar. Në vitin 2015 Kosova* miratoi Ligjin 05/L-036 për Kompensimin e Viktimave të Krimit me hapa konkretë për të kompensuar viktimat e krimit.¹¹² Ky ligj rregullon të drejtën për kompensim financiar për viktimat e krimeve të dhunshme si dhe personat që varen nga ta për krime të caktuara të dhunshme, përfshirë trafikimin njerëzor, përdhunimin, abuzimin seksual të fëmijëve, vrasjet dhe rastet e dhunës në familje. Sidoqoftë, Komisioni për viktimat e kompensimit të krimit mund të vendosë pozitivisht për aplikimet përtej këtyre rasteve, nëse konstatojnë ndjeshmëri të veçantë të viktimës së krimit.

Lista e dëmeve që do të kompensohen përfshin lëndime serioze fizike dhe shqetësime të shëndetit mendor, humbje të aftësisë për të punuar, shpenzime spitali dhe shpenzime që lidhen me aspekte të tjera mjekësore, shpenzime funerali dhe dëme për pajisje mjekësore të shkatërruara si dhe shpenzime procedurale për plotësimin e kërkesës për kompensim.¹¹³ Sipas raporteve, në kohën e shkrimit të këtij manuali, asnjë viktimitë e dhunës në familje nuk ka përfituar nga Komisioni Shtetëror për Kompensimin e viktimave të krimit dhe vetëm dy viktima të trafikimit me qenie njerëzore kanë marrë kompensim.¹¹⁴

5.3 Disa vlerësime për prokurorët dhe gjyqtarët

Shqyrtime lidhur me prokurorët

Ndërsa dënimi është vendim për gjykatën, në përgjithësi prokurorët kanë për detyrë t'i ofrojnë ndihmë gjykatës dënuese në marrjen e vendimit të saj për dënimin e duhur.¹¹⁵ Prokurorët duhet të marrin parasysh:

- Kërkimi i një seance dënimi dhe sigurimi që gjykata ka të gjitha informacionet e nevojshme për të dënuar në mënyrë të përshtatshme. Prokurorët kanë për detyrë të sigurojnë që gjykata të ketë informacionin e duhur për dënimin dhe gjithashtu të ofrojë këshilla dhe rekomandime, të cilat mund të përfshijnë informacione rreth rrethanave rënduese ose deklaratën e ndikimit tek viktima.
- Sigurimi që gjykata konsideron një vlerësim të rrezikut të rrezikshmërisë së shkelësit në kohën e dënim-it. Prokurorët duhet të sigurojnë që kur bëjnë rekomandime, ata të marrin në konsideratë ofrimin e informacionit në lidhje me rezultatet e një vlerësimi të rrezikut. Prokurorët duhet të sigurojnë që ata të

110 Me dënim me jo më pak se dhjetë (10) vjet burgim ose me burgim të përjetshëm dënohet personi i cili: 1.1 privon nga jeta një fëmijë; 1.2 privon një grua shtatzënë nga jeta e saj; 1.3 privon nga jeta një anëtar të familjes; (neni 173 i Kodit Penal të Kosovës*).

111 Prokuroria e Shtetit, Zyra e Procedurave Standarde të Operimit për Mbrojtjen dhe Ndhimën e Viktimave, 2013. Gjetet në: www.pshks.net/repository/docs/No.1202.2013_Directive_on_SOP_FOR_THE_VPAO.pdf.

112 Kuvendi i Republikës së Kosovës*, Ligji Nr. 05/L-036 për Kompensimin e Viktimave të Krimit, 2015, në: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/05-L-036%20a.pdf>.

113 Shih Kompensimi për Viktimat e Krimit: Reagimi ndaj dhunës në familje dhe rasteve të trafikimit me qenie njerëzore në Kosovë*, KIPRED 2018. Gjetet në http://www.kipred.org/repository/docs/Final_English_Version_141863.pdf.

114 Shih Kompensimi për Viktimat e Krimit: Reagimi ndaj dhunës në familje dhe rasteve të trafikimit me qenie njerëzore në Kosovë*, KIPRED, GLPS dhe Artpolis për Zyrën e BE-së në Kosovë*. 2018. Gjetet në http://www.kipred.org/repository/docs/Final_English_Version_141863.pdf.

115 Këto pika janë përshtatur nga 2014. Doracak mbi ndjekjen penale efektive ndaj dhunës ndaj grave dhe vajzave, dhe UNODC. 2017. Libri i burimeve për trajnerët mbi përgjigjet efektive të prokurorisë ndaj dhunës ndaj grave dhe vajzave.

bëjnë kërkesë për urdhra ndihmës të duhur të cilët duhet të marrin parasysh nevojat e viktimës, duke përfshirë mbrojtjen e tyre në të ardhmen.

- Sigurimi që gjykata të dëgjojë viktimën në kohën e shqiptimit të dënimit. Prokurorët duhet ta përgatisin viktimën për një seancë dënimi dhe të shpjegojnë mundësitë e saj për të dhënë kontributin. Viktima duhet të përshkruajë, qoftë në deklaratën e ndikimit të viktimës apo mjete të tjera, mendimin e saj për dënimin e kryerësit, të përshkruajë se si ajo dhe familja dhe miqtë e saj janë prekur nga krimi dhe të ngrejë shqetësime të tjera që ajo beson se janë të rëndësishme për dënimin në nevojë për shprehje publike (p.sh. nëse ajo beson se ekziston rrezik i vazhdueshëm). Mund të ketë larmi mënyrash në dispozicion të viktimës për të diskutuar ndikimin e dhunës në jetën e saj duke përfshirë: adresimin gojor para gjykatës; shkrimi i një letre gjyqtarit; paraqitja e deklaratës së ndikimit të viktimës; familja, miqtë dhe anëtarët e komunitetit t'i drejtohen gjykatës (me gojë ose me shkrim); ose duke bashkëpunuar me oficerin sprovues ose zyrtarin e caktuar nga gjykata i cili përgatitë raport para dënimit. Deklaratat e ndikimit të viktimës mund të jenë mjete të dobishme për të "përqendruar vëmendjen e një gjyqtari në dëmin e shkaktuar viktimës dhe komunitetit në kohën e dënimit. Të kesh mundësinë për t'u shprehur mund të ndihmojë në rimëkëmbjen e viktimës".¹¹⁶
- Rekomandimi i një fjalie që merr parasysh natyrën dhe peshën e veprës, historinë e abuzimit seksual dhe fizik, përpjekjet e mëparshme në rehabilitim, karakterin e të pandehurit dhe nevojat aktuale rehabilituese si dhe interesat e komunitetit në mbrojtje dhe ndëshkim. Prokurorët duhet të jenë të përgatitur për të furnizuar gjykatën me autoritetet përkatëse, rastet e mëparshme, ose për të tërhequr vëmendjen ndaj udhëzimeve të dënimit.
- Të qenit vigjilent ndaj argumenteve në zbutje që largojnë karakterin e një dëshmitari dhe të qenit i gatshëm për të sfiduar çdo gjë që është mashtruese, e pavërtetë ose e padrejtë. Prokurorët duhet të jenë të përgatitur të sfidojnë argumentet e bëra nga avokatët mbrojtës për uljen e dënimit për krime "të lidhura me nderin", ose kur viktimat shihen si "lloje" të veçanta, të tilla si punëtore seksi ose një jo e virgjër.

Disa shpjegime për gjyqtarët

Është përgjegjësi e gjyqtarëve të përcaktojnë dënimin e duhur për rastet që përfshijnë dhunë ndaj grave dhe dhunë në familje. Ata janë thelbësorë në mbajtjen e autorëve përgjegjës për veprë penale dhe gjykimet dhe dënimet që ata lëshojnë pasqyrojnë tolerancën/mos tolerancën e një dhune të tillë në shoqëri. Gjyqtarët duhet të marrin parasysh sa vijon kur merren me raste që përfshijnë dhunë ndaj grave dhe dhunë në familje¹¹⁷:

- Gjatë përcaktimit të kategorisë së veprës, merrni parasysh se në cilat kategori dëmi dhe fajësia bie vepra - dhe kategoria e dënimeve të përshkruara. Kjo përfshin marrjen në konsideratë të dëmit (p.sh. ash-përsia e dëmit psikologjik ose fizik; degradimi shtesë; viktima e ndjeshme) dhe fajësia (p.sh. dhuna e mëparshme ndaj viktimës, abuzimi i besimit, regjistrimi i veprës, vepra e motivuar nga gjinia e viktimës).
- Njohja e paragjykimëve kur merren parasysh rrethanat rënduese dhe rrethanat lehtësuese. Për shembull, praktikat tregojnë paragjykim ekzistues prapa praktikës së konsiderimit të krimeve të dhunshme të kryera nga të huajt si më të dënueshme sesa krimet e dhunës të kryera nga persona të njohur për viktimën ose kur incidentet e përsëritura të dhunës së partnerit intim shihen si të zakonshme dhe gjykata zbaton të njëjtin dënim për secilin sulm pa marrë parasysh efektin parandalues në zbatimin e sanksioneve të rritura për incidente të përsëritura. Për sa u përket rrethanave lehtësuese, gjyqtarët duhet të jenë të kujdesshëm për të marrë parasysh rrethanat e zakonshme siç janë mos dënimi i mëparshëm ose karakteri i mëparshëm i mirë pasi kjo nuk pasqyron realitetin e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje.
- Gjatë përcaktimit të një dënimi në lidhje me veprën e përdhunimit, gjyqtari nuk duhet të marrë parasysh sa vijon për të justifikuar një dënim më të vogël: historinë e mëparshme seksuale e ankueses; mungesën e dukshme të lëndimit fizik të ankueses; ose ndonjë marrëdhënie midis personit të akuzuar dhe ankueses para kryerjes së veprës.
- Përcaktimi nëse ka nevojë të merret në konsideratë lëshimi i urdhrave shtesë, të tillë si urdhrat për rehabilitimin ose programet e trajtimit të ndërhyrjes. Një program i tillë trajtimi ose rehabilitimi mund të jetë pjesë e dënimit dhe të jetë përveç dënimeve të tjera, duke përfshirë burgimin ose sprovën. Urdhra të tillë pranojnë që thjesht largimi i një autori nga një situatë nuk përmirëson çështjen reale të ri-viktimitizimit, pavarësisht nëse është viktimizimi i së njëjtës viktimë ose gjetja e dikujt të ri për të viktimizuar.

116 UNODC. 2014. Doracak mbi ndjekjen penale efektive ndaj dhunës ndaj grave dhe vajzave, f. 123.

117 Këto pika janë përshtatur nga UNODC. 2019. Doracak për gjyqësorin mbi përgjigjet efektive të drejtësisë penale ndaj dhunës me bazë gjinore ndaj grave dhe vajzave.

Këto lloj urdhrash si pjesë e dënimeve përqendrohen në ndryshimin e sjelljes së kryesit përmes rehabilitimit i cili kërkon ta parandalojë atë nga përsëritja e sjelljes së dhunshme.

- Gjatë marrjes në konsideratë nëse një program i trajtimit të rehabilitimit ose ndërhyrjes është i përshtatshëm, gjyqtarët duhet të konsiderojnë që një urdhër i tillë të jetë pjesë e një dënimi e jo alternativë ndaj një dënimi që do të futet në regjistrin penal; kërkojnë mbikëqyrje gjyqësore dhe sanksione gjyqësore nëse shkelësit nuk e përfundojnë në mënyrë të kënaqshme programin; programet zotohen të punojnë brenda një analize strukturore gjinore të dhunës ndaj grave në krahasim me një paradigme të thjeshtuar ose të individualizuar të menaxhimit të zemërimit ose abuzimit me alkoolin/drogën dhe të akreditohen nga një organizatë që mbështet reagimet e viktimave nëse dhuna vazhdon; një program i tillë duhet t'i japë përparësi sigurisë së viktimës.
- Gjatë urdhërimit të dënimit, gjyqtarët duhet të formulojnë arsye të qarta pse një dënim i tillë është efektiv, proporcional dhe dekurajues.

Disa shqyrtime për prokurorët dhe gjyqtarët kur merren parasysh sanksionet efektive, proporcionale dhe dekurajuese¹¹⁸

- **Favorizimi i dispozitave më ndërhyrëse.** Hulumtimet tregojnë se dënimet më ndërhyrëse (të tilla si burgosja, lirimi nga puna, monitorimi elektronik dhe sprovë e kushtëzuar) ulën ndjeshëm arrestimin e ri për dhunën në familje mbi dënimet më pak ndërhyrëse të gjobave ose dënimeve me kusht pa sprovë.
- **Merrni parasysh të gjitha të dhënat e mëparshme penale.** Kur merrni parasysh dënimin e duhur, merrni parasysh si historinë e dhunës ndaj grave dhe dhunën në familje, ashtu edhe historinë e tërë penale, pasi që të dy tregojnë rrezikun e ri-abuzimit, si dhe kriminalitetin e përgjithshëm. Disa studime të dispozitave reflektojnë që dispozitat e dhunës në familje ndryshojnë nga modelet standarde të dënimit në atë që ato shpesh përqendrohen vetëm në atë se ekziston një histori abuzive dhe kanë tendencë të shpërfillin historinë e mëparshme kriminale që nuk kanë të bëjnë me dhunën në familje. Sidoqoftë, hulumtimet sugjerojnë që si historia e dhunës në familje, ashtu edhe historitë kriminale që nuk lidhen me to, tregojnë rrezik të ri-abuzimit, si dhe kriminalitet të përgjithshëm.
- **Merrni parasysh “mos paraqitjen”.** Studimet tregojnë se autorët që nuk paraqiten në gjykatë kanë më shumë rrezik të abuzojnë sesa ata që paraqiten.
- **Keni kujdes në rekomandimin e lirimeve me kusht për shkelësit e parë “të parë”¹¹⁹.** Ekzistojnë disa studime që tregojnë se minimumi i një të katërtës së shkelësve “të parë” të cilët devijohen ose u jepen dispozita pa konstatime fajtoresh do të ri-abuzojnë ose shkelin kushtet e lirim të tyre me kusht.
- **Regjistroni dhunuesit e seksit,** ku regjistri i disponueshëm plotëson standardet e të drejtave të njeriut dhe parashikon vlerësime të individualizuara.
- **Shqyrtoni ndikimin negativ të gjobave në viktimitë.** Dhënia e gjobave ndaj një kryerësi të dënuar mund të ndërhyjë në detyrimin e tyre për të paguar mbështetjen e fëmijës për viktimitë.
- **Shqyrtoni nëse ka rrethana rënduese.** Rrethanat rënduese duhet të avancojnë dënimet
- **Çdo program i trajtimit / rehabilitimit të kryerësit të dhunës që është pjesë e një dënimi duhet të monitorohet dhe zbatohet nga afër.** Kryesit e dënuar të urdhëruar për trajtim duhet t'i nënshtrohen mbikëqyrjes gjyqësore dhe sanksioneve gjyqësore nëse nuk përfundojnë në mënyrë të kënaqshme programet e trajtimit. Prandaj, këto programe duhet të kenë fonde dhe burime të përshtatshme për të siguruar monitorimin në kohë dhe zbatimin e menjëhershëm. Për të rritur pjesëmarrjen në program, merrni parasysh seancat e pajtueshmërisë pas procedurës, si dhe vendosjen e shkelësve të ligjit në sprovim të mbikëqyrur.
- **Merrni parasysh efektivitetin e programeve të trajtimit/rehabilitimit të kryerësve të dhunës.** Hulumtimet tregojnë që programet që përfshijnë trajtim për alkool dhe/ose drogë shtojnë gjasat e zvogëlimit të përsëritjes së abuzimit pasi shumë autorë abuzojnë me alkoolin dhe drogën. Sipas disa studimeve, nuk ka asnjë provë që programet e menaxhimit të zemërimit ose të këshillimit për çiftet parandalojnë në mënyrë efektive shkelësit e përcaktuar nga gjykata të abuzojnë përsëri ose të kryejnë vepra të reja pas trajtimit. Programet më të gjata konsiderohen më efektive sesa programet më të shkurtra. Sidoqoftë, disa hulumtime sugjerojnë që programet e trajtimit si të tilla nuk ka të ngjarë të mbrojnë shumicën e viktimave nga dëmtimet e mëtejshme nga abuzuesit me rrezik më të lartë.

118 Hulumtimi i shënuar në këtë seksion diskutohet më hollësisht në UNODC. 2014. Doracak mbi ndjekjen penale efektive ndaj dhunës ndaj grave dhe vajzave.

119 Termi 'autor i dhunës' është përdorur këtu më shumë sesa termi i gjerë 'kryerës, pasi kjo pikë u referohet atyre autorëve që janë dënuar për krimin.

Është e rëndësishme të theksohet se një autor i dhunës për herë të parë, mund të mos jetë për herë të parë edhe kryes i dhunës në familje.

- **Kthimi dhe kompensimet.** Kur sistemi i brendshëm ligjor lejon që viktimat të paraqesin kërkesë për dëmshpërblime brenda një procedure gjyqësore për çështjet penale, përfshijnë urdhër kthimi për viktimën që ka pësuar humbje si rezultat i përafërt i sjelljes kriminale të autorit.

5.4 Opcionet për ushtrime

Opcioni 1: Ushtrime në grupe të vogla

Instruksonet: Ndani grupin në grupe të vogla me prokurorë dhe gjyqtarë. I kërkonte secilit grup të hartojë udhëzime për dënimin për profesionin e tij për rastet që përfshijnë dhunë ndaj grave dhe dhunë në familje. Mund të dëshironi të zgjidhni një formë të dhunës, siç është dhuna e partnerit intim ose përdhunimi.

Opcioni 2: Rasti studimor

[Studim rasti përshtatur nga Manuali i Trajnimit i Këshillit të Evropës për Parandalimin dhe Luftimin e Dhunës ndaj Grave dhe Dhunës në Familje në Armeni]

Instruksonet: Ndani grupin në grupe të vogla me prokurorë dhe gjyqtarë. I kërkonte secilit grup të rishikojë studimin e rastit dhe t'u përgjigjet pyetjeve të përshtatshme.

Rasti studimor

Sara dhe Niku ishin në një lidhje për 3 vjet në kohën e këtij incidenti. Kishte pasur incidente të së kaluarës së dhunës gjatë marrëdhënies, por Sara kurrë nuk kishte raportuar ndonjë prej tyre në polici. Ajo nuk i raportoi sepse Niku gjithmonë dukej shumë i penduar pas çdo incidenti. Ai e fajësoi stresin e punës së tij për dhunën dhe faktin që Sara gjithmonë e 'mërziste' për pirjen e tij dhe konsumimin e drogës. Ditën e incidentit, Sara ishte duke e qerasur Nikun një natë jashtë shtëpie, sepse kishte qenë ditëlindja e tij gjatë asaj jave. Ata vendosën të shkojnë në një hotel për fundjavë. Në rrugë e sipër, Sara i dha Nikut kartën e saj bankare dhe kodin për të tërhequr ca para për fundjavën. Kur arritën në hotel, Niku filloi pirjen e kanabisit. Kur Sara u ankua, ai filloi t'i bërtiste asaj se ishte ditëlindja e tij dhe ai mund të bënte atë që donte. Sara vazhdoi të debatonte me të dhe Niku e grushtoi atë në fytyrë, duke i thyer hundën gjatë incidentit. Menaxheri i hotelit erdhi në dhomën e tyre për shkak të zhurmës. Ai pa që Sara ishte mërzitur dhe pa që nga hunda po i dilte gjak. Ai e pyeti atë se çfarë kishte ndodhur dhe ajo i tha se Niku e kishte grushtuar në fytyrë dhe i kishte thyer hundën. Menaxheri i tha Nikut se ai do të thërriste policinë dhe Niku e grushtoi menaxherin gjithashtu në fytyrë, duke i thyer syzet dhe duke e prerë mbi syrin e majtë. Niku doli me vrap nga dhoma, ndërsa menaxheri po thërriste policinë. Kur policia arriti, ata kërkuan në hotel Nikun dhe e gjetën atë tek makina e parave në hollin e hotelit. Ai kishte kartën bankare të Sarës dhe kishte tërhequr ca para nga llogaria e saj. Policia informoi Nikun për deklaratat e Sarës dhe menaxherit. Ai pranoi se kishte goditur Sarën dhe menaxherin. Ai gjithashtu pranoi se po merrte paratë nga llogaria bankare e Sarës. Niku u arrestua nga policia dhe u akuzua për lëndim trupor të Sarës dhe menaxherit.

Gjatë gjykimit penal, provat për prokurorinë përfshinin prova gojore nga dëshmitarët, Sara, menaxheri i hotelit, policia që u paraqit në vendin e ngjarjes dhe një mjek. Mbrojtja nuk thirri asnjë dëshmi. Niku u dënua për shkaktimin e dëmtimit trupor ndaj Sarës dhe menaxherit.

Pyetje për prokurorët:

Keni kryer një ndjekje të suksesshme dhe Niku është dënua për krimet për të cilat ishte akuzuar. Gjyqtari ka caktuar rastin për dënim.

- P1. Çfarë informacioni duhet të paraqisni gjatë seancës së dënimit?
- P2. Çfarë hapash do të ndërmerrenit për të përgatitur seancën e dënimit?
- P3. Cili është rekomandimi juaj për një dënim të përshtatshëm dhe argumentet tuaja për të mbështetur rekomandimin tuaj?

Pyetje për gjyqtarët:

E keni dënuar Nikun për krimet për të cilat ishte akuzuar. E keni caktuar rastin për dënim.

- P1. Çfarë informacioni do të të duhej nga prokurori për të të ndihmuar të caktoni dënimin e duhur?
- P2. Cilët faktorë do të merrni parasysh në dënimin e Nikut?
- P3. Cilat masa të tjera janë në dispozicion përveç dënimit të Nikut?

6. Ndërmjetësimi dhe pajtimi

Proceset alternative të zgjidhjes së kontesteve janë të zakonshme në rastet e së drejtës familjare, por gjithashtu mund të gjenden në sistemet e drejtësisë penale të disa shteteve. Terminologjia rreth metodave alternative, veçanërisht ato të përdorura në sistemin e drejtësisë penale mund të jenë konfuze. Kjo pjesërisht mund të jetë për shkak të përdorimit të termit 'kontest' në situata dhune, veçanërisht dhune në familje, të cilat historikisht janë parë si konteste thjesht të çështjeve private e jo si çështje penale. Përdorimi i më shumë termave të zakonshëm në sistemet e drejtësisë penale janë diversioni dhe drejtësia rikuperuese. Diversioni ka të bëjë me procesin zyrtar të gjykatës dhe nuk funksionon brenda një mënyre tjetër të të menduarit për krimin ose sistemin. Një kornizë e drejtësisë rikuperuese është mënyrë e të menduarit jashtë sistemit, duke lejuar një përgjigje më të bazuar në komunitet, ndaj krimit.

Terminologjia

Zgjidhja alternative e kontesteve kuptohet si metodë alternative e zgjidhjes së kontesteve ndaj vendimeve gjyqësore (paragrafi 251 i Raportit Shpjegues të Konventës së Stambollit).

Ndërmjetësimi është një formë alternative e zgjidhjes së kontesteve, ku zakonisht një palë e tretë e paanshme, ndërmjetës, ndihmon palët për të negociuar një zgjidhje.

Pajtimi është një formë e zgjidhjes alternative të kontesteve, ku një palë e tretë, e cila zakonisht është por jo domosdoshmërisht neutrale, takohet me palët si ndaras ashtu edhe së bashku në një përpjekje për të zgjidhur kontestet e tyre.

Diversioni nënkupton çdo veprim që pezullon procedimin e lëndës së drejtësisë penale të akuzës, me një ose më shumë nga rezultatet e mëposhtme: asnjë akuzë e ngritur, akuza e hedhur poshtë ose shlyerje e akuzave. Vendimi i diversionit mund të merret nga policia, prokuroria ose gjykatat. Programet e diversionit njihen gjithashtu si 'masa alternative' ose 'masa jashtëgjyqësore'.

Drejtësia rikuperuese njeh se si krimi ndikon në viktimën dhe komunitetin dhe përqendrohet në riparimin e dëmit të shkaktuar nga vepra penale dhe të bërit të dëmshpërblimit ndaj komunitetit dhe viktimës dhe kthimin e shkelësit në një vend produktiv në komunitet.

6.1 Standardet ndërkombëtare

Konventa e Stambollit ndalon proceset alternative të detyrueshme të zgjidhjes së kontesteve, përfshirë ndërmjetësimin dhe pajtimin, në lidhje me rastet e dhunës ndaj grave (neni 48). Rekomandimi i Përgjithshëm i CEDAW nr. 33 mbi qasjen e grave në drejtësi shkon më tej dhe rekomandon që shtetet "[të] sigurojnë që rastet e dhunës ndaj grave, përfshirë dhunën në familje, në asnjë rrethanë nuk referohen në ndonjë procedurë alternative të zgjidhjes së kontesteve".¹²⁰ Komiteti i CEDAW në mënyrë specifike rekomandon që "procedurat alternative të zgjidhjes së kontesteve nuk kufizojnë qasjen e grave në mjete gjyqësore dhe mjete të tjera juridike në të gjitha fushat e ligjit dhe nuk çojnë në shkelje të mëtejshme të të drejtave të tyre".

¹²⁰ Rekomandimi i Përgjithshëm Nr. 33 i KEDNG-së mbi qasjen e grave në drejtësi, para. 58.

Ndërsa hartuesit e Konventës së Stambollit nuk vunë në dyshim përparësitë e metodave alternative në shumë lëndë civile dhe penale, ata dëshironin të theksonin efektet negative që mund të kishin këto në rastet e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje, veçanërisht nëse pjesëmarrja është e detyrueshme në një metodë të tillë të zgjidhjes alternative të kontesteve dhe zëvendëson procedurat gjyqësore kundërshtuese. Siç përshkruhet në Raportin Shpjegues, viktimat e dhunës në familje nuk mund të hyjnë kurrë në proceset alternative të zgjidhjes së kontesteve në nivel të barabartë me autorin e krimit. Praktikrat e ndërmjetësimit dhe pajtimit supozojnë se palët i qasen procesit me burime dhe fuqi të barabartë. Rastet e dhunës ndaj grave, veçanërisht dhuna në familje, përfshijnë marrëdhënie të pabarabarta të fuqisë bazuar në akte sulmi, frikësim të dhunshëm dhe/ose sjellje kontrolluese, abuzive ose poshtëruese. Si rezultat i këtyre shqetësimeve, në shumë pjesë të botës praktikrat e ndërmjetësimit janë ndaluar në rastet e dhunës së partnerit intim.

6.2 Korniza ligjore e Kosovës*

Përpjekjet e pajtimit mbeten të përhapura në të gjitha institucionet dhe deri diku tek ofruesit e shërbimeve, përfshirë strehimoret për ofrimin e ndihmës dhe mbrojtjes së viktimave të dhunës në familje. Sidoqoftë, sipas Ligjit të Kosovës* për Ndërmjetësim të miratuar në gusht 2018, ndërmjetësimi në raste të dhunës në familje është rreptësisht i ndaluar.¹²¹ Deri në qershor 2016, shumë prej prokurorëve kanë përdorur masa alternative për të pajtuar rastet e dhunës në familje. Prandaj, vetëm në qershor 2016, Prokuroria e Shtetit lëshoi një shënim udhëzues që ndalon përdorimin e masave alternative të tilla si pajtimi në rastet e dhunës në familje.¹²² Sipas këtij udhëzimi, kjo ishte e nevojshme sepse Prokuroria vuri re se në rastet e shkeljeve të urdhrave të mbrojtjes që duhej të ndiqeshin sipas detyrës zyrtare si dhe në rastet e dhunës në familje, prokurorët shpesh i dërgonin këto lëndë një organi të certifikuar për pajtim. Prandaj, udhëzimet përmbajnë një shpjegim se pse nuk duhet të përdoret pajtimi, duke përdorur modelet ciklike të kryerësve të dhunës në familje si justifikim. Sidoqoftë, ndërsa udhëzuesi ndalon përdorimin e pajtimit si masë alternative, ai nuk ka ndaluar prokurorë individualë nga ndërmjetësimi midis palëve. Në të vërtetë, një nga kryeprokurorët e Prokurorisë Themelore në Kosovë* deklaroi se udhëzuesi kishte ndaluar ndërmjetësimin zyrtar, por prokurorë individualë vazhdojnë të ndërmjetësojnë ndërmjet palëve, në kundërshtim me kërkesat e qarta të udhëzuesit dhe Ligjit të Kosovës* për Ndërmjetësimin.¹²³

6.3 Disa vlerësime për prokurorët dhe gjyqtarët

Ndërsa standardet ndërkombëtare ndalojnë qartë masat alternative të detyrueshme të zgjidhjes së kontesteve, nuk është e qartë se si prokurorët dhe gjyqtarët duhet të zbatojnë masa alternative jo të detyrueshme në rastet që përfshijnë dhunë ndaj grave dhe dhunë në familje.

Shqyrtime për prokurorët dhe gjyqtarët lidhur me atë se kur të përdoren masa alternative jo të detyrueshme në këto raste

- Pozicioni fillestar është se masat alternative, përfshirë diversionin, NUK janë të përshtatshme në këto raste.
- Nëse do të lejohet, duhet të bëhet vetëm në rrethana të jashtëzakonshme dhe me shumë kujdes.
- Praktikrat alternative, të tilla si pajtimi, ndërmjetësimi, diversioni ose drejtësia rikuperuese, mund të jenë të dëmshme për shkak të çekuilibrit të fuqisë dhe rreziqeve të sigurisë për gratë që ndërveprojnë me kryesit gjatë takimeve ballë për ballë.
- Rastet e dhunës ndaj grave duhet të merren seriozisht dhe të kenë parasysh përgjigjet tradicionalisht të dobëta nga sistemi i drejtësisë penale ndaj kësaj dhune.
- Ndërmjetësimi nuk duhet të merret kurrë në konsideratë nëse ekziston hendek i madh në pushtet midis viktimës dhe kryerësit.
- Është e nevojshme të jeni shumë të vetëdijshëm për dinamikën e dhunës në familje, veçanërisht historikun e pushtetit dhe kontrollit në situatat e dhunës së partnerit intim, ku viktimat jo vetëm që është në pozitë të pabarabartë të fuqisë por është e traumatizuar, përfshirë psikologjikisht.

121 Kuvendi i Republikës së Kosovës*, Ligji Nr. 06/L-009 për Ndërmjetësim, 2018, në: <https://md.rksgov.net/desk/inc/media/078A2A69-F572-4826-AC20-61937AADD2FA.pdf>.

122 Kryeprokurori i Shtetit, Udhëzimi 360/16, Qershor 2016.

123 Qasja në Drejtësi për Viktimat e Dhunës me Bazë Gjinore në Kosovë*, 2018. Ariana Qosaj-Mustafa dhe Donjeta Morina për projektin EIDHR të financuar nga BE-ja, të zbatuar nga KIPRED, Artpolis dhe GLPS.

- Shqetësimi kryesor është për sigurinë e viktimës, veçanërisht në një situatë të çekuilibrit të fuqisë. Kjo situatë e pabarabartë bën presion ndaj viktimës e cila mund të ketë frikë nga më e keqja nëse ajo nuk i përshtatet sugjerimit të abuzuesit për ndërmjetësim.
- Një shqetësim tjetër është se ndërmjetësimi shihet si opsion i butë që vazhdon banalizimin historik të dhunës së partnerit intim nga sistemi i drejtësisë penale.

Udhëzime nëse masat alternative, të tilla si diversioni ose drejtësia rikuperuese, do të përdoren në lëndët penale

- Të gjitha masat alternative të përdorura duhet, së paku, të parashikohen në njohjen e përgjegjesisë për veprën penale.
- Një marrëveshje për të korigjuar krimin, siç është dëmshpërblimi i viktimës.
- Vlerësoni mundësinë të pajtoheni vetëm nëse i akuzuari pranon të marrë pjesë në një program diversioni ose trajtimi që inkurajon të akuzuarin të marrë përgjegjësinë e veprimit të vet dhe të shqyrtojë qëndrimet dhe bindjet e të akuzuarit ndaj grave.
- Nëse ekzistojnë programe diversioni ose rehabilitimi/trajtimi, atëherë prokurorët dhe gjyqtarët duhet t'i referojnë ato vetëm nëse operatorët e programeve të tilla punojnë me shërbimet e viktimave për të mundësuar reagime nga viktima për përsëritjen e dhunës dhe vetëm nëse zyrtarët e drejtësisë sigurojnë monitorim të vazhdueshëm të pajtueshmërisë me shqyrtimet e rregullta formale dhe raportimet e menjëhershme në zyrat e sprovimit dhe në polici nëse dhuna përsëritet.
- Masa alternative duhet të bazohet në të kuptuarit e kontekstit dhe kompleksitetit të dhunës ndaj grave dhe t'i kushtojë vëmendje të veçantë sigurisë dhe nevojave të viktimës.

Paketa e Shërbimeve Thelbësore të OKB-së për gratë dhe vajzat që i nënshtrohen dhunës: Elementet thelbësore dhe Udhëzimet e Cilësisë sugjerojnë kriteret minimale për t'iu referuar drejtësisë rikuperuese.¹²⁴ Këto standarde vërejnë se ndërmjetësimi ose drejtësia rikuperuese duhet të lejohen vetëm aty ku ekzistojnë procedura për të garantuar se nuk përdoret kurrfarë force, presioni ose kërcënim. Kërkesat minimale përfshijnë:

- Procesi duhet të ofrojë masa të njëjta ose më të forta të mbrojtjes dhe sigurisë së viktimës siç bën procesi i drejtësisë penale.
- Kryerësi ka pranuar përgjegjësinë.
- Ofruesi i shërbimit të drejtësisë (p.sh. prokurori ose gjyqtari) miraton.
- Ndërmjetësuesit janë të trajnuar dhe të kualifikuar.
- Një vlerësim i vërtetuar i rrezikut ka përcaktuar që gruaja nuk është në rrezik të lartë.
- Viktima është plotësisht e informuar për procesin dhe ajo miraton ndërmjetësimin.
- Viktima jep pëlqimin lirisht të marrë pjesë.

Një shembull i praktikës së mirë ku një shtet ka lëshuar udhëzime ose ka zbatuar drejtësinë rikuperuese në rastet që përfshijnë dhunë ndaj grave dhe dhunë në familje është më poshtë:

Rekomandimet e Grupit Punues Kanadez për Drejtësi Rikuperuese në Dhunën ndaj Grave¹²⁵

Drejtësia Rikuperuese (DR) nuk duhet të përdoret në rastet e abuzimit bashkëshortor përveç në rrethanat e mëposhtme:

- procesi DR ofron masa të njëjta ose më të mëdha të mbrojtjes së sigurisë së të mbijetuarit ashtu si procesi i drejtësisë penale;
- referimi në procesin e DR-së bëhet pasi autori është akuzuar për një krim dhe me miratimin e prokurorit;
- personel i trajnuar dhe i kualifikuar, duke përdorur mjete të konfirmuara të vlerësimit të rrezikut, përcakton se çështja nuk është me rrezik të lartë (me fjalë të tjera, nëse pas shqyrtimit të një larmie faktorësh, përfshirë ndonjë histori të dhunës, kërcënime të dhunës serioze, shkelje paraprake të urdhrave të gjykatës për mbrojtje, përdorimi ose prania e armëve, problemet e punësimit, abuzimi i substancave dhe kërcënimet e vetëvrasjes, shkelësi vlerësohet të jetë në rrezik të ulët të përsëritjes dhe për këtë arsye

124 UN Women, UNFPA, OBSH, UNDP dhe UNODC. 2015. "Paketa e Shërbimeve Thelbësore të OKB-së për gratë dhe vajzat që i nënshtrohen dhunës: Elementet kryesore dhe udhëzimet për cilësinë, Moduli 3 Drejtësia dhe Policimi".

125 Departamenti i Drejtësisë, Kanada "Raporti Përfundimtar i Grupit të Punës Ad-Hoc Federal-Provincial-Territorial që rishikon politikat dhe legjislacionin e abuzimit bashkëshortor" (2001) gjendet në www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/cj-jp/fv-vf/pol/spo_e-con_a.pdf.

me rrezik të ulët të dëmtimit të sigurisë së të mbijetuarve, si dhe atë të fëmijëve të saj dhe personat tjerë të varur, si gjatë procesit ashtu edhe pas tij); dhe

- e mbijetuara është plotësisht e informuar për procesin e propozuar të DR-së dhe dëshirat e saj merren në konsideratë.

Për më tepër, zbatohen kushtet dhe kërkesat e mëposhtme:

i) Kërkohej pëlqimi për të mbijetuarin dhe duhet të sigurohet mbështetja për të mbijetuarin kur të mbijetuarit do t'i kërkohej të marrë pjesë në procesin e drejtësisë alternative;

ii) autori e pranon plotësisht përgjegjësinë për veprimet e tij;

iii) procesi i DR-së është pjesë e një programi të miratuar dhe mbikëqyruar nga qeveria për qëllimin e sigurimit të përgjigjeve të DR-së ndaj abuzimit të bashkëshortëve;

iv) procesi i DR-së është transparent (p.sh. mban shënime zyrtare të veprimeve të ndërmarra nga ata që janë të përfshirë në proces) dhe ndërmerret në një kohë dhe në mënyrë të arsyeshme;

v) procesi i DR-së ka aftësinë për t'u marrë me rastet e abuzimit bashkëshortor dhe zhvillohet dhe mbikëqyret nga persona që kanë aftësinë, trajnimin dhe kapacitetin e duhur, përfshirë aftësinë për të njohur dhe adresuar çdo çekuilibër të pushtetit, si dhe dallimet kulturore; dhe

vi) mundësia e dënimit penal dhe dënimit mbetet nëse dështon procesi.

Grupi i Punës zbuloi se përdorimi i proceseve të DR-së në rastet e dhunës ndaj grave duhet të mbështetet gjithashtu nga aktivitetet e mëposhtme: zhvillimi dhe ofrimi i trajnimit të vazhdueshëm për ata që janë të përfshirë në kryerjen e vlerësimit të rrezikut dhe shpërndarja dhe mbikëqyrja e proceseve dhe programeve alternative të drejtësisë, përfshirë personelin e drejtësisë penale; zhvillimi dhe zbatimi i mjeteve të vlerësuara të vlerësimit të rrezikut për rastet e abuzimit bashkëshortor; dhe monitorimi dhe vlerësimi i vazhdueshëm i përgjigjeve alternative të drejtësisë, përfshirë ato të përdorura në rastet e abuzimit bashkëshortor, kundër kërkimeve të reja të bazuara në prova mbi efektivitetin e këtyre proceseve, aftësinë e tyre për të ofruar sigurinë e të mbijetuarës dhe fëmijëve të saj, dhe aftësinë e tyre për të zvogëluar gjasat e përsëritjes së veprës.

6.4 Opcionet për ushtrime

Pyetjet në seancë plenare

- P. Cilat janë të mirat dhe të këqijat e diversionit ose drejtësisë rikuperuese? Veçanërisht në rastet që përfshijnë dhunë ndaj grave dhe dhunë në familje?
- P. A lejohet diversioni apo drejtësia rikuperuese në juridiksionin tuaj?
- P. Nëse po, a keni udhëzime për përdorimin e diversionit ose drejtësisë rikuperuese në rastet që përfshijnë dhunë ndaj grave?

Pjesa 3: Përgatitja për trajnim

1.0 Këshilla të trajnerit: Këshilla dhe udhëzime metodologjike për trajnerët

1.1 Përgatitja për trajnim

Ekzistojnë një numër hapash për t'u ndërmarrë në përgatitjen e një kursi specifik trajnimi. Duhet të theksohet se ky Manual është hartuar pas një vlerësimi të nevojave për trajnim të kryer nga Këshilli i Evropës në bashkëpunim me Akademinë e Drejtësisë. Ky manual u përgjigjet kërkesave të identifikuar të performancës dhe njohurive, aftësive dhe mundësive të nevojshme nga prokurorët dhe gjyqtarët në trajtimin e çështjeve që përfshijnë dhunë ndaj grave dhe dhunë në familje.

Hapi 1: Të mësoni paraprakisht për pjesëmarrësit

Është e rëndësishme për trajnerët të dinë se sa pjesëmarrës do të marrin pjesë në kurs dhe të marrin një kuptim të së kaluarës së trajnuesve dhe nivelin e përvojës.

A. Mblidhni çfarë informacioni mund të merrni nga Akademia e Drejtësisë së Kosovës, si p.sh.:

- Sa persona do të jenë në trajnim?
- Kush janë ata?
- Cili është kuptimi i tyre për temën? (P.sh. rekrutë të rinj, profesionistë të rinj ose të moshuar)
- Cila është mosha, gjinia dhe formimi arsimor i tyre?
- A ka ndonjë nevojë të veçantë për të cilën duhet të jeni të vetëdijshëm?
- A e njohin njëri tjetrin?

B. Dërgoni një pyetësor para-trajnimit për të gjithë pjesëmarrësit

Pjesëmarrësve u kërkohet të plotësojnë një pyetësor të shkurtër me një objektivi të dyfishtë:

1. Të vlerësojë nivelin aktual të njohurive dhe përvojës së pjesëmarrësve mbi temën; dhe
2. Të hetojë çështje specifike me interes/shqetësim të tyre.

Ky informacion do t'ju ndihmojë në planifikimin se në cilat module duhet të përqendrohni dhe llojin e aktiviteteve / metodologjitë e trajnimit që do të përdorni. Për shembull, puna në çifte është më e vështirë me grupe të mëdha, dhe do të duhet më shumë kohë shpjegimi sa më shumë pjesëmarrës të jenë në kurs.

Hapi 2: Krijimi i ekipit trajnues dhe ndarja e përgjegjësisë të trajnimit

Trajnimi mbi dhunën ndaj grave është një çështje intensive dhe emocionale sfiduese. Sugjerohet që trajnimi të mbahet nga një ekip trajnerësh. Është e rëndësishme të identifikoni koordinatori e trajnimit dhe të gjithë bashkë-trajnerët dhe moderatorët dhe të keni kontributin e tyre kur hartoni programin e kursit. Duhet të ketë marrëveshje për rolet e trajnimit dhe kush do të bëjë çfarë. Secili trajner duhet ta adaptojë këtë material

trajnimi në seancat në të cilat ata janë caktuar zyrtarisht dhe duke mbajtur parasysht kufizimet kohore të përcaktuara në programin e kursit. Trajnerët duhet të mendojnë se cilët shembuj praktikë mund të dëshirojnë t'u japin pjesëmarrësve, bazuar në përvojën e tyre profesionale, për t'i ndihmuar ata në zbatimin e standardeve përkatëse të të drejtave të njeriut në punën e tyre të përditshme.

Hapi 3: Dërgimi i kompleteve të trajnimit për pjesëmarrësit paraprakisht

Pjesëmarrësit duhet të marrin pakon e trajnimit dhe në mënyrë ideale Kurrikulën e Trajnimit të përfunduar para sesionit të hapjes.

Paketa e trajnimit mund të përbëhet nga botime dhe fletëpalosje përkatëse për leximin e tyre shtesë. Shqyrtoni mundësinë e përfshirjes:

- ✓ Versionin e pjesëmarrësve të këtij Manuali që përfshin seksionet e informacionit të secilit Modul.
- ✓ Një kopje të Konventës së Stambollit.
- ✓ Paketa e Shërbimeve Thelbësore të OKB-së për gratë dhe vajzat që i nënshtrohen dhunës - Moduli 3: Drejtësia dhe Policimi

Hapi 4: Përgatituni për secilin sesion mësimor

Para se të filloni një kurs, duhet të siguroheni që të gjitha furnizimet dhe pajisjet janë në dorë dhe në gjendje pune. Është e këshillueshme që të mbërrini të paktën 1 orë para fillimit të seancës, në mënyrë që të jeni të përgatitur për çdo eventualitet. Këtu është një listë shembull e furnizimeve/pajisjeve që mund të jenë të nevojshme:

- Fletore për shënime dhe laps për secilin pjesëmarrës
- Këmbaleca të ndara (stendë për flip chart) me furnizim adekuat të letrës dhe një larmi markerësh me ngjyra
- Letër A4
- Projektor (opsional)
- Pajisje me video nëse është e përshtatshme (opcionale)
- Pako trajnimi për secilin pjesëmarrës (nëse nuk shpërndahet para trajnimit)
- Kartat me emra për secilin pjesëmarrës
- Karrige të rehatshme, nëse është e mundur, dhe një rregullim miqësor i uljes (p.sh. forma U ose tavolina të vogla)
- Hapësira për pauza në afërsi, ose dhoma të mëdha me mundësi për të ndarë të paktën në 4 grupe të vogla
- Nga një agjendë për secilin pjesëmarrës
- Ujë dhe gota
- Kopje të broshurave

Jini të përgatitur plotësisht para se të mbërrijnë pjesëmarrësit. Që nga momenti i ardhjes së pjesëmarrësit të parë, trajneri duhet të përqendrohet tek ata, jo në përgatitjen e tyre. Kjo është një kohë për të ndihmuar pjesëmarrësit të ndihen rehat për mjedisin e tyre të ri të të nxënit.

1.2 Këshilla trajnimi gjatë kursit

Këshilla për zhvillimin e sesionit të hapjes së trajnimit

Qëllimi i këtij sesioni është të mirëpresë pjesëmarrësit në kursin e trajnimit, të diskutohet qëllimi dhe objektivat e kursit, dhe të ndihmohen pjesëmarrësit të relaksohen dhe të krijojnë një mjedis të të mësuarit.

- ✓ Është mirë të përshëndetni pjesëmarrësit në derë kur ata hyjnë në dhomë dhe i mirëpritni ata në trajnim. Mund të dëshironi të ofroni për çdo ardhje ndonjë material, ndonjë kartë emri dhe t'i kërkonit secilit pjesëmarrës të shkruajë emrin e tij ose të saj në kartelë.

- ✓ Kërkoni nga një trajner të prezantojë qëllimin themelor të trajnimit (p.sh. pse ka nevojë për një trajnim të tillë), të informojë pjesëmarrësit se çfarë të presin nga trajnimi, të prezantojë shkurtimisht orarin e trajnimit dhe t'i njoftojë ata me të gjitha burimet dhe materialin e kursit për të siguruar që ata janë plotësisht të përfshirë në vlerësimin e përfitimeve të tij, duke promovuar kështu të mësuarit aktiv dhe të përgjegjshëm.
- ✓ Shqyrtoni mundësinë e organizimit të një ushtrimi akullthyes për prezantimin e pjesëmarrësve. Akullthyesit janë ushtrime të strukturuar të dizajnuara për të relaksuar pjesëmarrësit, për t'i prezantuar ata me njëri-tjetrin dhe për t'i furnizuar ata me energji në një atmosferë ose situatë formale. Akullthyesit nuk lidhen normalisht me lëndën.
- ✓ Ekzistojnë mënyra të shumta për thyerje akulli. Më poshtë janë disa shembuj: (1) Ndani pjesëmarrësit në çifte. Lu jepni atyre 60 sekonda për të shkëmbyer disa informacione rreth tyre (mund të drejtohen nga një slajd në PowerPoint) dhe më pas kërkoni nga secili të prezantojë partnerin e tij ose të saj; (2) Fto secilin pjesëmarrës të prezantojë vetveten. Lu kërkoni atyre të përmendin emrin, pozicionin, interesin për temën dhe së fundmi, bëni një pyetje argëtuese, për shembull, nëse ata mund të darkojnë me dikë, i gjallë apo i vdekur, kush do të ishte dhe pse. Ky ushtrim ka për qëllim t'i ndihmojë ata të mësojnë emrat e njëri-tjetrit dhe të dhënat personale dhe profesionale, si dhe të reduktojnë pengesat duke i lejuar ata të ndajnë informacionet personale.
- ✓ Përveç shpjegimit të pjesëmarrësve në objektivat e trajnimit, ju gjithashtu mund të dëshironi të pyesni disa pjesëmarrës se cilat janë pritjet e tyre dhe shënioni ato në një tabelë. Shënioni pritjet që përsëriten, nëse ka, për të treguar shpeshësinë dhe cilat pritje kanë të përbashkëta.
- ✓ Në shpjegimin e orarit të trajnimit, duhet të shpjegoni edhe pse është strukturuar në mënyrën që është. Në veçanti, mund të theksoni se synohet të jetë me pjesëmarrje, inkurajohet pjesëmarrja aktive dhe do të përdoren teknikat e trajnimit interaktiv dhe njohuritë, ekspertiza dhe përvoja praktike e pjesëmarrësve duke siguruar vlerë të shtuar të kursit dhe do të përdoren gjatë kursit. Theksoni që trajnimi është i rëndësishëm dhe i dobishëm për prokurorët dhe gjyqtarët në punën e tyre të përditshme; nuk është diskutim teorik, por ka për qëllim t'i ndihmojë ata ndërsa kryejnë detyrat e tyre të rregullta.
- ✓ Kaloni disa minuta duke diskutuar rregullat e grupeve - rregullat që do të rregullojnë mënyrën se si pjesëmarrësit do të punojnë me njëri-tjetrin gjatë trajnimit. Mund të dëshironi të pyesni pjesëmarrësit se cilat janë idetë e tyre për rregullat e grupeve për trajnimin. Listoni ato në një tabelë të shkurtër dhe gjatë trajnimit, trajneri mund t'i referohet listës së rregullave themelore dhe ta rikthejë grupin në fokus. Mbani flipchartet të vendosura në mur gjatë gjithë punëtorisë.
- ✓ Pyetni grupin se çfarë mendojnë rreth rregullave: puna së bashku; ndërprerjet dhe respektimi i kohës. Rregullat e mundshme të grupit mund të përfshijnë:
 - Ulni zërin e telefonit tërësisht
 - Filloni me kohë në mëngjes
 - Kthehuni me kohë pas pauzave
 - Vlerësoni mendimin e të tjerëve
 - Jini konstruktiv në komente
 - Vetëm një person duhet të flasë në të njëjtën kohë
 - Konfidencialiteti i pjesëmarrësve duhet të respektohet

Këshilla për fillimin dhe mbarimin e çdo dite trajnimi

Në fillim të çdo dite trajnimi, ju mund të:

- ✓ Filloni me pjesëmarrësit për të parë nëse ka ndonjë pyetje, çështje ose shqetësim nga moduli ose dita e mëparshme.
- ✓ Pyesni pjesëmarrësit se çfarë ka nëse ndonjë gjë iu ka rënë në sy një ditë më parë.
- ✓ Orientoni pjesëmarrësit në orarin e planifikuar për modulën ose ditën, përfshirë kohën për pushimet dhe kohën e planifikuar që dita/mësimi do të përfundojë.

Në fund të çdo dite trajnimi, ju mund të:

- ✓ Rishikoni mësimet kyçe nga dita. Kjo mund të marrë formën e një diskutimi të udhëzuar, të regjistruar në letër flipchart, në të cilën vetë pjesëmarrësit identifikojnë pikat kryesore të të nxënit nga dita/mësimi.
- ✓ Filloni me pjesëmarrësit për të parë nëse ka ndonjë pyetje, çështje ose shqetësim nga kjo ditë.
- ✓ Orientoni pjesëmarrësit për orarin dhe temat që do të trajtohen ditën vijuese.

Puna si ekip trajnues gjatë trajnimit

- ✓ Merrni pjesë në raportimet ditore para dhe pas kursit me pjesën tjetër të ekipit të trajnimit.
- ✓ Vijoni dhe merrni pjesë në të gjitha sesionet e trajnimit.
- ✓ Takohuni me bashkë-trajnerët/moderatorët e sesionit një ditë para çdo prezantimi të planifikuar për të planifikuar rolet dhe aktivitetin.
- ✓ Bëni prezantime dhe lehtësoni diskutimet, duke respektuar kufijtë e specifikuar kohorë, bazuar në materialet e trajnimit, për temat e caktuara secilit trajner si prezantues i sesionit.
- ✓ Bëni rekomandime praktike, bazuar në përvojën profesionale të trajnerëve, gjatë periudhave të diskutimit dhe në grupe pune, përfshirë edhe gjatë seancave për të cilat trajnerë të tjerë nuk janë prezantues të sesionit.
- ✓ Sigurohuni që komentet ose rekomandimet e bëra janë në përputhje me standardet ndërkombëtare të përcaktuara në materialet e trajnimit.
- ✓ Merrni pjesë në raportimin përfundimtar me pjesën tjetër të ekipit të trajnimit.

Respektimi i kohës

- ✓ Është e rëndësishme për ju që të respektoni orarin e paralajmëruar, përveç nëse ata bien dakord me pjesëmarrësit për të ndryshuar kohën.
- ✓ Nëse seancat tejkalojnë kohën e caktuar, pjesëmarrësit nuk ndjehen rehat dhe nuk priren të përçendrohen.
- ✓ Ju duhet të monitoroni me kujdes kohën dhe të kontrolloni gjërat nëse diskutimet zgjasin shumë gjatë ose nëse grupet nuk janë kthyer nga aktivitetet e grupeve të vogla.
- ✓ Ju do të duhet të jeni fleksibël në përdorimin e materialit - përshpejtimin ose ngadalësimin në varësi të mënyrës se si po zhvillohet seanca. Disa pika diskutimi mund të hiqen dhe të tjera të shtohen për të rregulluar kohën në dispozicion.

1.3 Shënim lidhur me parimet e të mësuarit për të rriturit

Karakteristikat e vijuesve të rritur

Mbani në mend parimet vijuese të të mësuarit të të rriturve kur zhvilloni trajnimet tuaja.

Përvoja. Pjesëmarrësit do të përfshijnë prokurorë dhe gjyqtarë të cilët kanë grumbulluar një bazë të përvojës jetësore dhe njohurive profesionale mbi të cilat mund të mbështeten. Ata sjellin gjithashtu një larmi të gjerë qëndrimesh, mendimesh, moshash, përgjegjësish dhe shqetësimesh, si dhe mund të kenë shkallë të ndryshme të hapjes ndaj çështjeve në diskutim. Pjesëmarrësit do të kenë një aftësi të jashtëzakonshme për të ndihmuar moderatorin si burime të ditura kur diskutojnë aspekte të ndryshme të materialit të trajnimit, përfshirë ligjin dhe praktikën prokuroriale dhe gjyqësore.

- ✓ Këshilla për trajnerët: Mund të filloni shumicën e sesioneve me kërkesa që pjesëmarrësit t'ju tregojnë se çfarë dinë ose mendojnë për secilën temë dhe të lejoni kohë për diskutim më shumë sesa të ligjëroni.
- ✓ Këshilla për trajnerët: Mbani në mend se të rriturit mund të sjellin në trajnim ide të menduara para-praktisht, merrni parasysh përdorimin e një qasje lehtësuese për të nxjerrë në sipërfaqe këto ide dhe t'i shpërndani ato në fillim të sesionit. Mund ta pranoni deklaratën e tyre me respekt, pastaj pyetni grupin se çfarë mendojnë të tjerët për të. Është mjaft e mundshme që të tjerët në grup të mos bien dakord dhe kjo do të çojë në diskutim më të thellë dhe sfidim të besimit. Diskutimi në grup duhet të jetë në gjendje të ndihmojë pjesëmarrësin që e ka bërë atë deklaratë të arrijë një kuptim tjetër. Lejimi i grupit të sfidojë deklaratat e njëanshme është më i fuqishëm sesa nëse moderatorin i kundërshton ato.

Pavarësia. Të rriturit do të vendosin vetë se çfarë është e rëndësishme për të mësuar dhe janë të vetë-drejtuar në mësimin e tyre. Ata gëzojnë një mjedis demokratik, bashkëpunues dhe pjesëmarrës.

- ✓ Këshilla për trajnerët: Përdorni teknika që lejojnë të rriturit të mësojnë koncepte në mënyrë të pavarur.

Ndërlidhja. Të rriturit mësojnë atë që duan të mësojnë, atë që u intereson dhe atë që ata mendojnë se do të jetë e dobishme për ta në punën e tyre.

- ✓ Këshilla për trajnerët: Përdorni raste studimore dhe shembuj që janë të rëndësishëm për pjesëmarrësit dhe lehtësoni diskutimet bazuar në përvojat praktike.

Orientimi për zgjidhje të problemeve. Në mënyrë tipike, pjesëmarrësit duan informacione dhe aftësi që mund të zbatohen në botën reale. Ky trajnim duhet të zhvillohet duke dhënë përgjigje për problemet që ata përjetojnë në punën e tyre në trajtimin e këtyre rasteve sfiduese. Mos harroni se ata janë profesionistë të zënë dhe me gjasë nuk janë të interesuar të mësojnë për hir të të mësuarit.

- ✓ Këshilla për trajnerët: Duhet t'u tregoni atyre se si një mësim ose një koncept mund të lidhet menjëherë në përvojën e tyre në botën reale si prokurorë ose gjyqtarë që punojnë me gra që janë viktime të dhunës.

Pranimi i kolegëve. Të rriturit mësojnë më mirë nga bashkëmoshatarët dhe nga ata që kanë histori të ngjashme dhe zakonisht kanë nevojë për shoqëri dhe pranim.

- ✓ Këshilla për trajnerët: U lejoni pjesëmarrësve shumë mundësi për të shprehur atë që dinë dhe kanë përjetuar lidhur me temën, me të tjerët në grup.

Respekti. Të rriturit mësojnë kur trajtohen me respekt për aftësitë, shkathtësitë, përvojën dhe idetë e tyre.

- ✓ Këshilla për trajnerët: I trajtoni ata si të barabartë, si njerëz që kanë përgjegjësi për mësimin dhe veprimet e tyre.
- ✓ Këshilla për trajnerët: Pranoni gjerësinë e përvojës që ata i sjellin grupit dhe i lejoni të shprehin mendimet e tyre lirshëm. Dëgjoni me respekt, përvojat e tyre si prokurorë dhe gjyqtarë duke iu përgjigjur incidenteve të dhunës ndaj grave.

Ritmi individual. Të rriturit mësojnë me ritme të ndryshme, sipas nivelit të tyre të arsimit, personalitetit dhe stilit të të mësuarit.

- ✓ Këshilla për trajnerët: Ju duhet të lejoni norma individuale të të nxënit.

Faktorët që ndikojnë se sa shpejt njerëzit mësojnë

Intelektual dhe nga përvoja. Të rriturit mësojnë më mirë përmes zbulimit. Testet kanë treguar se të rriturit mbajnë mend:

- ✓ Këshilla për trajnerët: Demonstrimi i aftësive, lehtësimi i diskutimeve interaktive dhe aktivitetet e tavolinës, dhe përdorimi i studimeve të rasteve dhe lojërave me role janë mënyra për të angazhuar në mënyrë aktive vijuesit mbi dhe përtej mbështetjes në ligjërata.

Mjedisorë. Ndriçimi, zëri, temperatura dhe ulëset mund të ndikojnë në të mësuar. Ulja në një karrige të fortë për shumë orë pa ndërveprim do të ngadalësojë në mënyrë dramatike procesin e të mësuarit. Të rriturit, dhe posaçërisht në këtë kontekst, prokurorët dhe gjyqtarët zakonisht lëvizin dhe përfshihen në shumë aktivitete të ndryshme në çdo ditë të caktuar.

- ✓ Këshilla për trajnerët: Përdorni shumë punë në grupe të vogla, punë në dyshe, diskutim dhe teknika të tjera për ta mbajtur klasën të larmishme dhe interesante.

Sociologjike. Të rriturit kanë nivele të larta vëzhgimi dhe arsytimi. Kjo do të thotë në arsimin e të rriturve të gjithë janë nxënës dhe të gjithë janë mësues.

- ✓ Këshilla për trajnerët: Përdorni diskutimin në grup sa më shumë që të jetë e mundur, në vend që të izoloni njerëzit nga njëri-tjetri me ushtrime letre dhe lapsi. Përdorni punën në çifte dhe grupe të vogla. Diskutimi në grup ndihmon gjithashtu të rriturit për të mësuar duke zbuluar.

1.4 Vlerësimi

Ekzistojnë mënyra të shumta për të vlerësuar trajnimin si dhe për të vlerësuar ndikimin e trajnimit. Shpesh vlerësimet e gjera dhe afatmesme deri në ato afatgjata të ndikimit të trajnimit janë të kufizuara për shkak të kufizimeve në burime. Dy qasje vlerësimi do të diskutohen këtu.

Vlerësimi i trajnimit

Qëllimi i këtij vlerësimi është të kërkojë reagime nga pjesëmarrësit që do t'ju ndihmojnë juve dhe trajnerëve të tjerë të përmbushni më mirë nevojat e grupeve të ardhshme. Kjo përfshin reagime mbi mjedisin e të mësuarit, qasjet ndaj metodës së mësimdhënies dhe materialet mësimore. Në këtë formë, reagimet janë anonime. Shtojca 1 përmban një model të vlerësimit të trajnimit që mund ta kopjoni ose përshtatni për përdorimin tuaj.

- ✓ Këshilla për trajnerët: Kur shpërndani formularin e reagimeve dhe komenteve, duhet të inkurajoni pjesëmarrësit të japin sa më shumë komente konstruktive që të jetë e mundur.

Vlerësimi para dhe pas testit për të mësuar nivelin e njohurive të pjesëmarrësve

Në fillim të trajnimit, mund të dëshironi t'u kërkonit pjesëmarrësve të bëjnë një test të shkurtër për të matur njohuritë dhe kuptimin e tyre në lidhje me dhunën ndaj grave dhe rolet dhe përgjegjësitë e prokurorëve në trajtimin e rasteve të dhunës me bazë gjinore. Qëllimi i testit është të vlerësojë nëse vetëdijësimi i pjesëmarrësve është rritur në përgjithësi - të mos gjykojë ose vlerësojë ndonjë pjesëmarrës individual. Rezultatet e secilit pjesëmarrës do të jenë konfidenciale. Testi para dhe pas trajnimit përmban të njëjtat pyetje. Shtojca 2 përmban një shembull të një para-testi/pas-testi me përgjigje.

1.5 Më shumë këshilla si duhet të jetë një trajner efektiv

Parimet e trajnimit efektiv

Për të qenë trajner/edukator efektiv i të rriturve, moderatorët duhet të:

- ✓ **Bëjnë mësim-nxënien relevante.** Lidhin mësimin e tyre me atë që ata tashmë e dinë. Përdorin shembuj realistë që kanë të bëjnë me prokurorët dhe gjyqtarët në Kosovë*. Mënyra më e mirë për ta bërë këtë është të pyetet grupi për shembuj kur kërkohet.
- ✓ **Bëjnë pyetje.** Një nga aftësitë më të rëndësishme të një trajnuesi të shkëlqyeshëm është të bëjë pyetje, më shumë sesa të japë informacione. Të përdoren teknikat e pyetjeve të hapura në diskutime. Të lejohet hapësirë për përvojë në diskutim, pasi pjesëmarrësit që ndajnë përvojat e tyre ndihmojnë të tjerët të rriten dhe të pasurojnë të mësuarit e grupit.
- ✓ **Mbajnë njerëzit aktivë.** Rregulli i përgjithshëm është që duhet të ketë një ndryshim të ritmit ose aktivitetit afërsisht çdo 20-30 minuta.
- ✓ **Japin mundësi për të bërë.** Lojë me role, simulim, diskutim, studim rasti këto aktivitete u japin mundësi njerëzve që të praktikojnë teorinë ose aftësinë që sapo kanë mësuar. Përmbledhja e informacioneve për këto aktivitete ofron një mundësi për reagime dhe përforsime.
- ✓ **Trajnim i mbështetur nga mjete të lehta për t'u përdorur.** Pjesëmarrësit duhet të pajisen me lista kontrolli dhe udhëzues në forma që ata lehtë mund t'i zbatojnë në punën e tyre pas trajnimit.
- ✓ **Zhvillojnë trajnimin në mjedis joformal.** Zgjedhin renditjet e uljes që u lejojnë pjesëmarrësve të shohin dhe të ndërveprojnë me njëri-tjetrin lehtë. Tavalina të rrumbullakëta, forma U dhe forma katrore të zbrazëta funksionojnë mirë, varësisht nga madhësia e grupit.
- ✓ **Ofrojnë larmi humori.** Të rriturit shpesh mësojnë në përpjesëtim të drejtë me sasinë e argëtimit që kanë. Përdorin aktivizues dhe pika hapëse që lejojnë njerëzit të ndërveprojnë dhe të lidhen në mënyrë të relaksuar. Mund të mos duket se dhuna ndaj grave ka ndonjë vend për humor, por edhe në një kurs trajnimi me një përmbajtje kaq serioze, ka vend për lehtësi dhe humor - për aq kohë sa është i respektueshëm dhe i përshtatshëm.
- ✓ **Shërbejnë si lehtësues të procesit të të mësuarit.** Para se t'u tregojnë pjesëmarrësve ndonjë gjë, i pyesin se çfarë dinë tashmë për këtë temë. Lejojnë grupin të kryejë punën. Moderatorin mund të jetë përgjegjës për çdo informacion të humbur, ose gabime në përgjigje. Oriento, mos shtyj. Udhëzo dhe nxit, mos trego.

- ✓ **Informojnë pjesëmarrësit për objektivat mësimore.** Të rriturve nuk u pëlqejnë surprizat në trajnime, që të mos rrezikojnë humbjen e fytyrës ose të mos zihen keq. Shpjegojnë të gjitha objektivat tërësisht dhe sigurojnë që udhëzimet dhe sugjerimet të kuptohen qartë.
- ✓ **Japin dhe kërkojnë reagime e komente.** Iu kërkojnë pjesëmarrësve mendimet dhe idetë e tyre. Çfarë kanë mësuar? Si do t'i zbatojnë ata informacionet në terren si prokurorë dhe gjyqtarë? Çfarë kanë mësuar ata që do të përdorin menjëherë? Arti i bërjes së pyetjeve është shenja e reagimeve të shkëlqyera.
- ✓ **Bëjnë përsëritje.** Përsëritin ndonjë ide duke përdorur modalitete të ndryshme të të nxënit. Përsëritja sjell njohuri, dhe njohuria çon në transferim dhe në një shans më të mirë që pjesëmarrësit të përdorin informacionet kur të kthehen në punët e tyre.
- ✓ **Mbajnë diskutimin të përqendruar në temë.** I kujtojnë grupit pikat e rëndësishme. Theksojnë dhe përmbledhin idetë kryesore në të gjithë modulën. Përmbledhin diskutimin dhe lidhni idetë përkatëse. Vazhdojnë diskutimin mbi temën duke u përqendruar në parime e jo në mendime.
- ✓ **Pranojeni kur nuk e dini përgjigjen ose nëse pyetjen do ta trajtoni më vonë.** Nëse nuk dini ndonjë gjë, duhet ta thoni. Pyetni nëse dikush tjetër në sallë mund të japë kontributin. Nëse është e nevojshme, bëni disa hulumtime shtesë dhe gjeni disa minuta më vonë për t'iu përgjigjur çdo pyetjeje që nuk ka marrë përgjigje. Nëse ekziston një pyetje që do të diskutohet në seancat e mëvonshme, mund ta shkruani pyetjen në një flipchart dhe ta vendosni diku në klasë. Kjo do t'ju kujtojë të siguroheni që në seancën e duhur, kjo pyetje do të marrë përgjigje. Pasi pyetja të ketë marrë përgjigje, ata mund ta shënojnë atë si të përgjigjur, duke dhënë një sugjerim vizual të guximshëm se ajo është përgjigjur.
- ✓ **Jeni pozitivë, por realistë.** Inkurajoni grupin të shohë opcionet e shumta që ata kanë për të mbështetur viktimat dhe të mbijetuarit e abuzimit dhe dhunës. Në të njëjtën kohë, jini të ndjeshëm ndaj kufizimeve të asaj që ata mund të bëjnë me kohën e caktuar, aftësitë dhe buxhetin. Flisni për të bërë zgjedhje për të ndërmarrë veprime dhe sigurohuni që të përfshini që zgjedhja kryesore për të ndërmarrë veprime është gjithmonë në duart e viktimës/të mbijetuarit.

2. Ballafaqimi me përvojat emocionale dhe personale të dhunës

Përballimi i përvojave tuaja të dhunës

Nëse keni përjetuar dhunë në një marrëdhënie vetë, qoftë si viktimë, mik apo kryes i dhunës, mund ta keni shumë të vështirë të drejtoni një trajnim në lidhje me marrëdhëniet e dhunshme. Mund t'ju ndihmojë të flisni me dikë që i besoni për ndjenjat tuaja para se të filloni trajnimin. Pavarësisht nëse keni përjetuar një marrëdhënie të dhunshme apo jo, duhet të mendoni se si do të merreni me qëndrimet ndaj dhunës të cilat nuk janë të njëjta me tuajat. Si moderator, është përgjegjësia juaj të krijoni mjedis mësimi që inkurajon të gjithë të marrin pjesë. Kjo mund të jetë e vështirë nëse njerëzit nuk pajtohen me atë që ju thoni në lidhje me çështjet, dhe nëse nuk jeni në gjendje të qëndroni neutral emocionalisht.

Këshilla për t'ju ndihmuar të përgatiteni për të folur rreth dhunës ndaj grave

- ✓ I sqaroni vetes ndjenjat tuaja në lidhje me marrëdhëniet e dhunshme.
- ✓ Nëse vendosni të ndani përvojat dhe mendimet tuaja, sigurohuni t'i tregoni grupit se këto janë idetë tuaja personale. Njerëzit e tjerë mund të mos i ndajnë ato, dhe ju duhet ta pranoni këtë.
- ✓ Mendoni se si mund të ndiheni dhe çfarë mund të bëni nëse dikush në grup tregon një histori personale që ju kujton jetën tuaj. Jini të vetëdijshëm se të folurit për dhunën mund të sjellë ndjenja të forta dhe të pakëndshme për ju, si dhe për pjesëmarrësit në seancën trajnuese.
- ✓ "Diskutoni" me dikë që i besoni pas seancës për të folur për ndjenjat tuaja. Ky mund të jetë një mik apo anëtar i familjes.

Ballafaqimi me armiqtë

Dhuna ndaj grave është temë tepër personale dhe emocionale. Nëse dikush zemërohet, bëhet i tërhequr, i trishtuar ose i përbotur, duhet të keni një plan se si ta trajtoni këtë. Për shembull, mund të ndaloni trajnimin dhe të flisni privatisht sy më sy me personin ose ta referoni personin tek burimet e duhura. Ju do të duhet të jeni shumë të kujdesshëm me kohën e ushtrimeve dhe pushimeve, duke qenë të ndjeshëm ndaj ngarkesës emocionale në grup, por duke njohur nevojën për të mbuluar shumë përmbajtje.

Për t'u marrë me rezistencën dhe armiqësinë, do të duhet të jeni të hapur në lidhje me pritjet tuaja për trajnimin. Është thelbësore t'u shpjegohet pjesëmarrësve se si dëshironi që ata t'ju ndihmojnë të krijoni mjedis të sigurt për t'u shprehur. Ritheksoni që nuk do të ketë gjykim të mendimeve ose këndvështrimeve. Do të pranohet që të gjithë në grup kanë në një marrëdhënie të ndryshme me këtë temë dhe duhet t'i qasen temës prej nga janë. Jo të gjithë do të ndryshojnë mendjen e vet brenda një moduli ose një jave. Mos hyni në argumente, por përkundrazi inkurajoni pjesëmarrësit të debatojnë me respekt çështjet me njëri-tjetrin, duke përdorur parimet e të drejtave të njeriut dhe sundimin e ligjit si udhëzues.

Këshilla për t'ju ndihmuar të merreni me armiqësi:

- ✓ Qëndroni të paanshëm dhe rezistoni duke reaguar fuqishëm ndaj mendimeve të pjesëmarrësve.
- ✓ Jini dëgjues aktiv.
- ✓ Bëni pyetje në vend se të bëni kërkesa.
- ✓ Inkurajoni komunikim të hapur.
- ✓ Mbani përqendrimin e grupit në çështjen.
- ✓ Krijoni një atmosferë respekti dhe sigurie për të gjithë.

Ballafaqimi me pyetjet nga pjesëmarrësit që janë rezistentë ndaj trajnimit

Pyetje: Burrat janë gjithashtu viktimë të dhunës, përse po flasim vetëm për dhunën ndaj grave?

Përgjigje: Fokusi i trajnimit në përmirësimin e përgjigjes së drejtësisë ndaj dhunës ndaj grave (duke theksuar natyrën gjinore të dhunës) nuk do të thotë që KiE ose Qeveria e Kosovës* minimizon dhunën e përjetuar nga burrat. Sidoqoftë, përqendrimi ynë në DhnG njeh disa gjëra. (1) Përvojat e faktorëve të rrezikut që lidhen me krimin dhe viktimizimin janë gjinore - burrat dhe gratë përjetojnë krimin ndryshe. Studimet në përgjithësi zbulojnë se meshkujt janë më shpesh viktimë të vrasjeve dhe sulmeve, për dallim nga sulmet seksuale ku gratë janë më shpesh viktimë. Burrat zakonisht përjetojnë dhunë në sferën publike, ndërsa gratë kanë më shumë të ngjarë të përjetojnë dhunë dhe abuzim brenda sferës private shtëpiake, të shkaktuar nga dikush që ato njohin, shpesh nga partneri i tyre. (2) Tradicionalisht, sistemi i së drejtës penale dhe drejtësisë janë zhvilluar kryesisht nga burrat dhe për burrat bazuar në përvojat e tyre të krimit dhe janë zbatuar kryesisht nga burrat (si policia, prokurorët dhe gjyqtarët). Studim pas studimi ka treguar dështimin e sistemit të drejtësisë penale për t'iu përgjigjur në mënyrë efektive grave viktimë të dhunës në mënyrë të përgjegjshme gjinore.

Pyetje: Burrat janë gjithashtu viktimë të dhunës në familje, përse po flasim vetëm për gratë gjatë gjithë kohës?

Përgjigje: Kjo është një deklaratë e vërtetë, megjithatë statistikat globale, si dhe të dhënat nga Kosova*, tregojnë se në shumicën dërrmuese të rasteve (8/9 nga 10) burrat janë autorë të dhunës në familje dhe gratë janë viktimë. Kjo është arsyeja pse trajnimi ka fokus specifik në dhunën ndaj grave, e cila është formë specifike e dhunës me bazë gjinore.

Pyetje: Problemet janë me ligjet dhe kur këto dobësi të adresohen, sistemi i drejtësisë do të përmirësohet.

Përgjigje: Ndërsa ka gjithnjë hapësirë për reformë ligjore për të përmirësuar ligjet, nuk është e mundur të ligjërohet për çdo situatë dhe asnjë vend nuk ka qenë në gjendje të dalë me "ligjin e përsosur" për të adresuar dhunën ndaj grave dhe dhunën në familje. Studimet tregojnë se edhe me një kornizë të fuqishme ligjore, zbatimin e atyre ligjeve mund të jetë sfidues për shumë arsye (p.sh. mungesa e kapacitetit të aktorëve të drejtësisë, qëndrimet diskriminuese, mungesa e infrastrukturës së specializuar, etj). Prokurorët dhe gjyqtarët mund të luajnë rol kritik për të siguruar që legjislacioni aktual interpretohet përmes thjerrëzave të normave dhe standardeve ndërkombëtare, nuk ndikohet nga stereotipet gjinore dhe zbatohet në mënyrë efektive në një mënyrë që minimizon viktimizimin dytësor ndaj viktimës.

Ballafaqimi me aspektet emocionale të dhunës

Dhuna ndaj grave prek pothuajse të gjithë në një farë mënyre. Mund të jetë emocionale dhe e vështirë për njerëzit të diskutojnë tema që i prekin ata personalisht. Një mënyrë për t'u marrë me këtë është të pajtoheni mbi normat e grupeve në fillim të trajnimit për të ndihmuar në formimin e diskutimit. Siç është diskutuar, vendosni rregulla të grupeve në fillim të trajnimit.

Këshilla për të ndihmuar një grup të përballojë nëse njerëzit shprehin emocione gjatë trajnimit

- ✓ I kujtoni grupit se dhuna mund të sjellë ndjenja të forta lëndimi, zemërimi dhe dëshpërimi. Këto janë ndjenja normale.
- ✓ Vendosi se si grupi mund të tregojë mbështetje: i lejoni ata të shprehin ndjenjat, të bëjnë një pauzë, t'u jepni kohë të flasin privatisht me ju ose dikë tjetër.
- ✓ Bëni referime këshillimi nëse dikush ndjen nevojën për të folur me dikë pas trajnimit.

Mbështetje për ju, trajnerin

Kur jeni duke punuar, duke menduar dhe duke folur për dhunën ndaj grave, mund të zbuloni se emocionet dhe energjia juaj konsumohen shumë shpejt. Është e lehtë të ndihesh i zhgënjyer kur një problem si dhuna ndaj grave dhe dhuna në familje është kaq e madhe dhe në dukje e pamundur të rregullohet.

Këshilla për ju për të gjetur mënyra për të marrë mbështetjen që ju nevojitet.

- ✓ Relaksohuni.
- ✓ Flisni me dikë që i besoni ose takohuni me një këshilltar profesionist nëse mendoni se keni nevojë për një vesh që ju dëgjon pa kushte.
- ✓ Një mënyrë për t'ju ndihmuar të merreni me ndjenjat tuaja është t'i identifikoni ato, t'i etiketoni (për shembull "Ndjej zemërim", ose "Ndjej keqardhje") dhe të dini se cilat janë ato. Kjo do t'ju ndihmojë të kuptoni ndjenjat dhe t'i shihni ato në kontekst. Kur të kuptoni pse ndiheni ashtu si ndiheni, do të keni një ndjenjë më të mirë kontrolli mbi emocionet tuaja.

Shtojca 1: Formulari i vlerësimit në fund të trajnimit

Emri i trajnimit _____

Data _____

Vendi _____

Organizatorët e këtij trajnimi janë shumë të interesuar të marrin pikëpamjet tuaja në lidhje me trajnimin në mënyrë që të përmirësojnë efektivitetin e tij. Përgjigjet tuaja do të jenë anonime. Komentet që bëni mund të përdoren fjalë për fjalë në raportin përfundimtar të trajnerëve.

Ju lutemi ndani disa minuta për të përfunduar këtë vlerësim para se të largoheni nga trajnimi.

1. Si u ndjetë për këtë trajnim?

[]	[]	[]	[]	[]
Shumë	Deri diku	As as	Mjaft	Shumë
i pakënaqur	i pakënaqur	i kënaqur as	i kënaqur	i kënaqur
		i pakënaqur		

2. Ju lutemi komentoni pse u ndjetë në këtë mënyrë.

3. Çfarë ju ndihmoi të merrni pjesë në këtë trajnim?

4. Çfarë ju pengoi nga marrja pjesë në mënyrë më të plotë në këtë trajnim?

Ju lutem tregoni NIVELIN E PAJTIMIT me secilën nga pohimet e mëposhtme. Rrethoni numrin që përfaqëson më së miri nivelin tuaj të pajtimit.

1=Nuk pajtohem fare 2=Nuk pajtohem mesatarisht 3=Nuk e di

4=Pajtohem mesatarisht 5=Pajtohem plotësisht

6. Përbajtja e trajnimit ishte e rëndësishme për punën time si prokuror/gjyqtar

Nuk pajtohem 1 2 3 4 5 Pajtohem

7. Objektivat e trajnimit ishin të kuptueshme.

Nuk pajtohem 1 2 3 4 5 Pajtohem

8. Objektivat e trajnimit janë përmbushur.

Nuk pajtohem 1 2 3 4 5 Pajtohem

9. Detyrat e trajnimit ishin të rëndësishme për objektivat e këtij kursi.

Nuk pajtohem 1 2 3 4 5 Pajtohem

10. Koha e caktuar për detyrat ishte e përshtatshme.

Nuk pajtohem 1 2 3 4 5 Pajtohem

11. Materialet e shkruara ishin informuese dhe të dobishme.

Nuk pajtohem 1 2 3 4 5 Pajtohem

12. Trajnimi ishte i dizajnuar mirë.

Nuk pajtohem 1 2 3 4 5 Pajtohem

13. Udhëheqësit e trajnimit ishin efektivë.

Nuk pajtohem 1 2 3 4 5 Pajtohem

PËRSHTYPJET E PËRGJITHSHME:

14. Ky kurs trajnimi ishte përvojë e kënaqshme.

Nuk pajtohem 1 2 3 4 5 Pajtohem

15. Ky kurs trajnimi ishte përvojë e vlefshme.

Nuk pajtohem 1 2 3 4 5 Pajtohem

16. Ky trajnim ka përmbushur pritjet e mia

Nuk pajtohem 1 2 3 4 5 Pajtohem

17. Përmbajtja e trajnimit ishte e re për mua.

Nuk pajtohem 1 2 3 4 5 Pajtohem

18. Unë do t'ua rekomandoja kolegëve këtë trajnim.

Nuk pajtohem 1 2 3 4 5 Pajtohem

19. Krahasuar me trajnimet tjera që keni ndjekur do të thoni se ky kurs ka qenë:

[] [] [] [] []
i shkëlqyeshëm mbi mesatare mesatar nën mesatare i dobët

Arsyet:

20. Sipas mendimit tuaj, a kishte faktorë të jashtëm që ndikuan në sjelljen dhe suksesin e këtij kursi (p.sh. ditët kur mbahen; mungesa e grupeve kryesore; individë kryesorë etj.)

21. Ju lutemi vlerësoni sasinë e kohës së dhënë në fushat e mëposhtme duke shënuar kutinë që përputhet me pikëpamjen tuaj:

	Nuk kishte mjaft kohë	Kishte kohë të mjaftueshme	Tepër kohë
Ligjëruesit			
Puna në grup			
Diskutimi			
Ndarja e përvojave			
Shprehja e qëndrimeve tuaja			

KOMENTE TË PËRGJITHSHME:

22. Çfarë ju duk më e dobishme në lidhje me këtë trajnim që do t'ju ndihmojë në punën tuaj?

23. Si do ta përmirësonit këtë trajnim?

24. Cilat janë pikat e forta ose të dobëta kryesore të trajnimit? Cilat elemente ju pëlqyen veçanërisht? Cilat elemente nuk ju pëlqyen veçanërisht?

*Faleminderit për pjesëmarrjen tuaj dhe këshillat tuaja në këtë formular.
Ju lutemi e dorëzoni këtë formular tek një udhëheqës trajnimi para se të largoheni.*

Shtojca 2: Përgjigjet për para-test/pas-test

1. Një grua që është rrahur nga burri i saj mund të hezitojë të marrë pjesë në sistemin e drejtësisë penale për disa arsye. (shënoni të gjitha ato që vlejnë)

- Ajo ka frikë nga hakmarrja nga burri i saj
- Ajo ka turp për atë që do të mendojë komuniteti
- Ajo nuk dëshiron që burri i saj të largohet nga shtëpia
- Ajo e do burrin e saj
- Ajo nuk beson se policia mund ta mbrojë atë

2. Në një rast kur viktimë raporton përdhunim, nëse ajo ishte pajtuar të shkonte në banesën e të akuzuarit për të pirë, a është kjo provë e fortë se ajo pajtohet për marrëdhëniet seksuale të mëvonshme?

- Po
- Jo

3. Keni marrë një dosje që përfshin një grua e cila është plagosur dhe e cila ka dhënë deklaratë në polici duke deklaruar se burri i saj e ka sulmuar atë. Nëse merrni mesazh zanor nga gruaja që ju thotë se dëshiron ta tërheqë rastin, a duhet t'i respektoni dëshirat e saj dhe të vendosni të mos vazhdoni më?

- Po
- Jo

4. Një viktimë rrihet nga burri i saj duke u grushtuar, shkelmuar dhe mbytur dhe shtruar në spital për 5 ditë për këmbën e thyer. Dëshmia e vetme në dosje përfshin një raport nga mjeku i saj i familjes, një deklaratë nga djali i saj 9 vjeçar që ishte dëshmitar i incidentit dhe deklaratat e viktimës. A do të vendosnit ta ndiqni penalisht?

- Po
- Jo

5. Faktorët e rrezikut për dhunë vdekjeprurëse përfshijnë cilën nga më poshtë:

- Papunësia
- Kërcënimet për vetëvrasje
- Sjellje xhelozie

6. Shumica e rasteve të përdhunimit përfshijnë njerëz të panjohur, forcë fizike dhe dëmtime fizike.

- E vërtetë
- E pavërtetë

7. Historia e kaluar seksuale e viktimës me të tjerët është e rëndësishme për besueshmërinë e saj në një rast përdhunimi.

- E vërtetë
- E pavërtetë

8. Viktimat kanë njohuri për sistemin e drejtësisë penale dhe rolin e tyre në të.

- E vërtetë
- E pavërtetë

9. Policia ka marrë deklaratën fillestare nga një viktimë e dhunës seksuale. Ju më pas intervistoni viktimën. Një ditë pas intervistës suaj, e kuptoni se keni pyetje shtesë, kështu që caktoni një intervistë tjetër. Kjo është praktikë e mirë.

- E vërtetë
- E pavërtetë

10. Është praktikë e mirë të lejosh që një viktimë e një veprë seksuale të ketë një person mbështetës pranë saj kur ajo intervistohet dhe kur ajo dëshmon në gjykatë.

- Po
- Jo

www.coe.int

Këshilli i Evropës është organizata udhëheqëse e kontinentit për të drejtat e njeriut. Përbëhet nga 47 shtete anëtare, duke i përfshirë të gjithë anëtarët e Bashkimit Evropian. Të gjitha shtetet anëtare të Këshillit të Evropës kanë nënshkruar Konventën Evropiane për të Drejtat e Njeriut, një traktat i projektuar për të mbrojtur të drejtat e njeriut, demokracinë dhe sundimin e ligjit. Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut mbikëqyr zbatimin e Konventës në shtetet anëtare.

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE